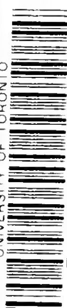
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01319179 6

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ

ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

ЧАСТЬ IV.

ЛЬВОВЪ, 1894.

Накладомъ наукового товариства им. Шевченка.

Зъ друкарнѣ наукового товариства им. Шевченка
подъ зарядомъ К. Беднарского.

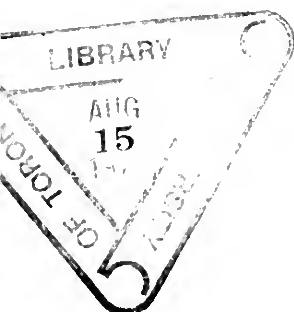

LIBRARY
AUG
15
OF TORON

ЛИТЕРАТУРА НАУКОВА.

1. *Етноґрафія.*

Етноґрафія, се-бъ-то образъ индивидуальнои вдачѣ народу, е наука нова, щô вытворила ся мѣжь Славянами въ наслѣдокъ вôдродженя народностий въ напрямѣ сусполльно-національнôмъ. Вôдтакъ етноґрафія вважае ся засновкомъ реставрації народности руско-украиньскои.

Руско-украиньска етноґрафія е выслѣдомъ бажаня, пôзнати народъ, котрый мае свою исторію, свою культуру, свою мову й богату поезію, та й ориґинальнѝ прикметы свого индивидуализму. Вже-жь Великорусъ А. Пыпинъ пише ось-що про окремнѝ прикметы вдачѣ украиньского народу: „Тѝ окремѣшности етноґрафичнѝ, щô ихъ можна дослѣдити ще въ давнôмъ характерѣ южноруского племени, розвинули ся пôдъ вплывомъ исторії въ такѝ своерôднѝ формы, якѝ впадали въ очи самому народови и рѣзко пôдрôзнили „хохла“ вôдъ „Москаля“. Всѣ рôзнѝ условины, щô вытворювали народнôсть, найпаче-жь свôйства и обстановы природы, вплывавшѝ вôдъ поконъ-вѣку на фізичный складъ племени й на его бытъ (формы хлѣборобскои и въ загалѣ хозяйскои культуры), — племѣнне сусѣдство въ стародавнѝ й середнѝ вѣки, котре зъ давныхъ-давенъ на етнольоґичный складъ народности зъявля-

ло инший вплывъ мѣжь племямъ полудневымъ, а инший мѣжь пôвнôчнымъ, — останки покопвѣчпои старовины, щó збереглись вôдъ затраты на полудни, а запастились на пôвночи, або навпаки, пôзнѣйшŭ историчнŭ вôдносины, незвѣстнŭ на пôвночи, щó зъявляли новŭ думки й обычаѣ на полудни (якъ н. пр. давнŭ схôднŭ, а вôдтакъ польскŭ вплывы XV—XVII. вѣку), — національна исторична боротьба XV—XVII. вѣку и т. и., — все тое вкупѣ вытворило типъ народности, стôлько вôдмѣнный вôдъ пôвнôчного, що при „возсоединенію“ въ половинѣ XVII. вѣку вôнъ не мôгъ злятись зъ панующою народностію, и прилучивъ ся до неи зъ окремымъ вôдтѣнкомъ“.[1])

Коли-жь вôдроджене иншихъ приголомшеныхъ народôвъ славяньскихъ (Чехôвъ, Словакôвъ, Лужичанъ, Словѣнцѣвъ, Сербо-Хорватôвъ) вôдбуло ся въ наслѣдокъ національнои реакцiѣ противъ гнету панующои нацiѣ (Нѣмцѣвъ, Мадярôвъ), — коли вôдтакъ вôдроджене тыхъ народôвъ подало товчокъ до студiй етнографичныхъ, то на Українѣ литературне вôдроджене почало ся вôдъ выданя „Енеиды“ Ивана Котляревского, вôдтакъ напрямъ до етнографiѣ ставъ вôдъ трийцятыхъ рокôвъ называтись народностію, и ажь въ шѣстьдесяти рокахъ тямущŭ Українцѣ дали починъ до вôдродженя народного, доказуючи національну самостôйнôсть свого народу супротивъ Великорусôвъ або Москалѣвъ. Та й, нѣгде правды дѣти, руско-українськiй нарôдъ вôдъокремлює себе зъ-давна вôдъ народу россiйского. Тому-то й Великорусъ Пыпинъ не вагувавъ ся про сю окремѣшнôсть ось-що написати: „Народнôсть малоруска, при всѣй силѣ великорускихъ вплывôвъ, котрŭ входили въ неѣ рôзными дорогами сусѣдства,

---

[1]) А. Пыпинъ: „Обзоръ малорусской этнографiя“. („Вѣстникъ Европы“ Двадцатый годъ. Томъ IV, С.-Пб. 1885; стор. 744—745).

администрації, образованя, — при всѣмъ „обрусѣнію" высшихъ клясъ суспôльности, зберегла стôлько своерôдныхъ прикметъ, що окремѣшнôсть еи була очевидна: справжній Малорусъ (хохолъ) зъ-давна вôддѣлюввавъ ся вôдъ Великоруса (Москаля, кацапа), — люде, щó осѣлись разомъ на однôмъ мѣсци, не змѣшували ся зъ собою, — а коли народный елементъ увôйшовъ въ литературно-суспôльный рухъ, то вôнъ ще бôльше спонукувавъ до заявленя и розвою тыхъ окремыхъ прикметъ народныхъ".[1])

Такъ отже наука етнографична на Украинѣ подала починъ новому житю просвѣтному и національному, котрого не запастить теперь нѣяка чужа кормига. Изъ руско-украиньскои етнографіѣ довѣдавъ ся свѣтъ, що у нашого народу є скарбôвня чудовои поезіѣ людовои, якою нѣ одинъ славяньскій нарôдъ похвалитись не може. Коли бо мѣжь творами устнои литературы славяньскои тôлько епична поезія Сербôвъ уважає ся богатшою вôдъ нашихъ думъ и пѣсень историчныхъ, то руско-украиньска поезія людова вызначує ся тысячами найкрасшихъ пѣсень и казокъ изъ житя суспôльного, мѣжь-тымъ коли нашû колядки, зъображаючû свѣтъ митичный и найдавнѣвшû картинки зъ побуту руско-украиньского, суть справдѣ многоцѣнными проявами словесными въ литературѣ европейскôй.

Хоча Григорій Калиновскій уже въ 1777. р. выдавъ у Петербурзѣ „Описаніє свадебныхъ украинскихъ простонародныхъ обрядовъ", то все жь не подавъ вôнъ намъ справжнього матеріялу етнографичного въ мовѣ украиньскôй. Першимъ етнографомъ на Украинѣ бувъ отже молодый князь Н. А. Цертелевъ, щó опôсля ставъ по-

[1]) „Исторія славянскихъ литературъ". Томъ I. С.-Пб. 1879; стор. 388—389.

*

мôчникомъ попечителя Харкôвского университету. Вôнъ выдавъ р. 1819. въ Петербурзѣ „Опытъ собранія старинныхъ малороссійскихъ пѣсней“ (8°, сторôнъ 64).[1] Свôй збôрникъ присвятивъ Цертелевъ Дмитрови Трощиньскому, котрый бувши колись бѣднымъ козакомъ, своимъ таланомъ пôднявъ ся до степени министра юстиціѣ.[2] Свое переднє слово кôнчить Цертелевъ ось-якою заявою: „*Боюсь наскучить читателю предметомъ, который для меня столь занимателенъ; воспоминаніе о родинѣ наполняетъ душу какимъ-то неизъяснимымъ удовольствіемъ*“.[3])

Цертелевъ уважавъ украиньскѝ думы поемами, заявивши, що они свôй взоровзôръ мали въ рапсодіяхъ Гомера. Вôдтакъ украиньскѝ епичнѝ пѣснѣ по думцѣ Цертелева вызначують ся тымъ, що они зъображають „*счастливый отпечатокъ первыхъ временъ стихотворства, — поэзіи безъискуственной, естественной*“. Тôлько-жь гадавъ вôнъ, що сѝ памятники народного ґенія въ теперѣшнѣй формѣ дуже ушкодженѝ; тѝ-жь вѣршѣ, котрѝ по думцѣ Цертелева дôйшли до насъ цѣлѝ, зъявляють силу выразу й суть гармонійнѝ на-причудъ. Опроче сказавъ вôнъ дещо про мову украиньскихъ думъ и пѣсень. Єму здавало ся, що та мова чи-мало вôддалилась вôдъ свого народу, а ще бôльше вôдъ мовы россійскои. Але-жь слово є одежа думокъ, заявивъ Цертелевъ. Оно змѣняє ся и часомъ, и политичными переворотами, и самою просвѣтою народу. Вôдтакъ выдавець того збôрника хотѣвъ звернути увагу читачѣвъ не на стиль, але на силу почувань и на

[1]) Въ збôрнику Цертелева надруковано 9 думъ и 1 пѣсню.

[2]) Про Трощиньского и про вôдносины его до Василя Гоголя гляди „Исторію литературы рускои“, II. 2; стор. 729.

[3]) А. Пыпинъ „Обзоръ малорусской этнографіи“ въ „Вѣстнику Европы“. Двадцатый годъ, томъ IV., 1885; стор. 735.

красу картинъ. Вôнъ сказавъ, що, хоча для бôльшои части „русскихъ“ читачѣвъ „нарѣчіе“ пѣсень окаже ся чудернацкимъ и немилымъ, то вôдси було-бъ несправедливо вносити, що й самî стихотворы дивовижнî й нѣчого не вартî. Вже-жь романсы трубадурôвъ, пѣснѣ давныхъ скальдôвъ подобають ся вельми новѣйшимъ письменникамъ за-для своихъ думокъ и выразôвъ, дармá, що стиль ихъ е невыробленый. Вôдтакъ заявивъ Цертелевъ, що украиньске „нарѣчіе“ було колись, такъ-сказати, языкомъ окремымъ (отдѣльнымъ), пануючимъ въ полудневôй Россіи, та не менше другихъ языкôвъ способнымъ до поезіѣ.[1])

Коли-жь князь Цертелевъ бувъ дилеттантомъ у змаганяхъ етноґрафичныхъ и выдавъ свôй збôрникъ за-для любови до старовины, то Михайло Максимовичь ставъ займати ся дослѣдами етноґрафичными за-для того, що вôнъ уважавъ ихъ засновкомъ народництва украиньского.

1. Михайло Максимовичь.[2])

Михайло Александровичь Максимовичь родивъ ся 3. вересня р. 1804. въ степовôмъ хуторѣ недалеко мѣста Золотоноши, Полтавскои ґуберніѣ. Вôнъ походивъ изъ старого, славного роду козацкого. Въ 1812. р. ставъ учити ся въ Новгородъ-сѣверскôй ґимназіи, а въ 1819. р. бувъ

---

[1]) ibid.

[2]) Важнѣйша литература; 1. „М. А. Максимовичъ“. Біографическій и историко-литературный очеркъ. („Журналъ минист. народн. просв.“ 1871; октябрь, стор. 175—249). — 2. „Максимовичъ, его литературное и общественное значеніе“, — статьи М. П. Драгоманова. („Вѣстникъ Европы“. 1871; мартъ, стор. 442—453). — 3. „Обзоръ малорусской этнографіи“, — статьи А. Пыпина въ „Вѣстнику Европы“; т. IV, 1885; стор. 757—780. — 4. „Михаилъ Александровичъ Максимовичъ“. („Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“ Н. П. Петрова, Кіевъ, 1884; стор. 177—183). — 5. Біоґрафична замѣтка Кости Одбици („Дѣло“, 1886; ч. 56-57).

слухачемъ Московского университету на вôддѣлѣ словеснôмъ. Професоромъ его бувъ Мерзляковъ,[1]) котрого Максимовичъ называвъ „соловѣемъ стараго времени“.[2]) Рокôвъ черезъ два вôнъ перейшовъ на вôддѣлъ физично-математичный. На сѣмъ вôддѣлѣ вызначувавъ ся тогдѣ М. Г. Павловъ, талановитый ученикъ нѣмецкого философа Шеллинґа. Павловъ що-йно бувъ вернувъ ся зъ-за границѣ въ Москву та зайнявъ катедру сѣльского хозяйства. Его лекцiѣ про природу, въ дусѣ натуральноп философiи, зъявляли сильный вплывъ на молодѣжь университетску, изъ-за чого й Максимовичъ перейнявъ вôдъ Павлова напрямъ, надавати поетичный кольоритъ творамъ природописнымъ. Тому-то й твôръ Максимовича „Размышленiя о природѣ“ (1827) зовуть поемою о природѣ.

Въ 1823. р. Михайло Максимовичъ кôнчивъ курсъ кандидатомъ, але слухавъ ще выкладôвъ въ вôддѣлѣ медичнôмъ и словеснôмъ. Въ 1827. р. выдавъ вôнъ у Москвѣ етноґрафичный збôрникъ „Малороссiйскiя пѣсни“, вôдтакъ въ 1829. р. поставлено его адъюнктомъ Московского университету, коли вôнъ оборонивъ маґистерску диссертацiю и надрукувавъ кôлька творôвъ въ обсягу натуральноп исторiѣ. Въ 1833. р. ставъ вôнъ ординарнымъ професоромъ ботаники, и трохи-перегодя (1834) выдавъ у Москвѣ новый матерiялъ етноґрафичный п. з. „Украинскiя народныя пѣсни“ (часть I.). А по-за-якъ вôнъ тогдѣ працювавъ такожь на поли исторiѣ литературы,[3]) то вже

---

[1]) Того часу бувъ Мерзляковъ першимъ знавцемъ россiйскои литературы. Вôнъ бувъ учителемъ Лермонтова.

[2]) „Соловѣемъ стараго времени“ автора „Слова о полку Игоревôмъ“ называвъ Бонна.

[3]) Крôмъ збôрника „Малороссiйскихъ пѣсень“ (1827) выдавъ Максимовичъ до р. 1834. деякî статьѣ и творы, що вôдносились до исторiѣ литературы. Въ 1829. р. писавъ вôнъ статьѣ про историчну вѣрнôсть

р. 1834. ботаникъ Максимовичь ставъ професоромъ „рускои словесности“ въ ново-заснованôмъ университетѣ Кіѣвскôмъ. Вôдъ р. 1834. до 1841. бувъ вôнъ професоромъ, а до кôнця р. 1835. такожь ректоромъ университету.

Въ 1840. р. завязавъ вôнъ литературнû вôдносины зъ деякими галицкими Русинами, найпаче-жь зъ историкомъ Зубрицкимъ. Того року выславъ Максимовичь до него письмо про галицко-руску словесность. Важнѣйшû зразки сего письма суть ось-якû: „Вôдродженє рускои литературы въ Червонôй Руси є вôдрадною проявою. Дай Боже, щобъ тому вôдродженю сприяли обставины, и щобъ молоде ваше духовеньство не полишило сего преґарного й вельми важного почину. Якою-небудь мовою писали-бъ Галичане, все рôвно, кобы лишь писали про свою милу Русь, — але-жь молодому, нынѣшньому и будущому поколѣню треба писати своєю рôдною мовою, такъ якъ се роблять Нѣмцѣ, Французы, Чехи и трохи-не всѣ иншû народы. У насъ въ россійскôмъ царствѣ „рускимъ“ языкомъ ставъ великорускій языкъ, котрымъ и говоримо, и пишемо, и думаємо, якъ языкомъ загальнымъ, котрымъ користує ся свѣчна кляса народу въ Украинѣ... У насъ (въ Россіи) не може бути литературы въ „южнорускôмъ“ языцѣ, а тôлько можуть бути й є окремû творы, писанû тымъ языкомъ, — творы Котляревского, Квѣтки-Основяненка, Гребѣнки й другихъ... Але для Русинôвъ австрійскои державы живый языкъ — южнорускій; — доба языка польского для нихъ давно минула, — доба великорускогo языка для нихъ ще не наступила... Вашû молодû писателѣ повиннû писати чистымъ южнорускимъ

Пушкиновои поемы „Полтава“, въ 1833. р. надрукувавъ розбôръ Вельтманового перекладу „Слова о полку Игоревôмъ“, а въ рокахъ 1830—1831. выдавъ кôлька книгъ альманаха „Денница“.

языкомъ, якій бачимо особливо въ пѣсняхъ и думахъ украиньскихъ и стародавныхъ червонорускихъ“...[1])

Яковъ Головацкій каже про се письмо, що оно вытворило литературнû взаимины мѣжь галицкими й украиньскими „учеными“, котрû тогдѣ въ-перше перейнялись почуванемъ, що належать до одного й того-жь народу, дармá, що тû взаимины мѣжь ними спинялись необоромыми перепонами.[2]).

Цѣнный матеріялъ до житеписи Максимовича находимо въ его „альбомѣ“, щó его писавъ вôнъ вôдъ р. 1824. Въ тôмъ альбомѣ вписували афоризмы й вѣршѣ не тôлько близшû его приятелѣ, але й иншû особы, ба й деякû славнû письменники россійскû (н. пр. Жуковскій). Рôдна его мати запримѣтила тамъ, що сынъ ей найде щасте не въ столици, але въ рôднôй земли, въ крузѣ сѣмьѣ и при своѣй матери, котра добачае въ нѣмъ свою радôсть.[3]) И справдѣ, Максимовичь туживъ въ Москвѣ за родиною, и бувъ вельми довольный, коли зъ сеи столицѣ перейшовъ въ Києвъ. А вже-жь, живучи въ Києвѣ, ставъ вôнъ перегодомъ нездужати. Лѣтомъ р. 1836. поѣхавъ вôнъ у Крымъ, а въ 1839. р. занедужавъ такъ тяжко, що въ 1840. р. подавъ ся въ вôдставку, й осѣвъ ся у своѣмъ хуторѣ на Михайловôй Горѣ въ Золотоношскôмъ повѣтѣ надъ Днѣпромъ. Одначе въ 1843. р. ставъ Максимовичь знову читати лекціѣ въ университетѣ „по найму“, и бувъ готовъ, опять поступити на службу, але ему назначили наслѣдника, зъ-за чого вôнъ знову поѣхавъ на Михайлову Гору, и живъ тихо въ самотѣ. Вôдтакъ вôдъ р. 1853. трохи-не

---

[1]) „Галичанинъ“. Литературный сборникъ, издаваемый Яковомъ Өедоровичемъ Головацкимъ и Богданомъ Андрѣевымъ Дѣдицкимъ Книга I., выпускъ 2. Львôвъ, 1863; стор. 107—110.

[2]) ibid., стор. 110—111.

[3]) „Кіевская Старина“; томъ I. 1882; стор. 1?9.

черезъ двайцять лѣтъ не записано нѣчого въ его альбомѣ. Того-то (1853) року Максимовичь оженивъ ся, и живучи щасливо зъ дружиною, не зъявлявъ охоты, нѣклуватись альбомомъ. Ажь въ 1871. р. пятьдесяти-лѣтнiй ювилей литературнои дѣяльности спонукавъ его, выдобути зъ забутого захисту давный альбомъ, въ котрôмъ вписавъ ся мѣжь иншими также россiйскiй исторiографъ Михайло Погодинъ.

Коли Тарасъ Шевченко вертавъ ся зъ неволѣ и застрягъ въ Нижнѣмъ Новгородѣ, то Максимовичь пôславъ ему зъ Москвы листъ (20. грудня, р. 1857), пишучи, що „полетѣвъ бы и вôнъ изъ Щепкиномъ[1]) до Нижнього, — та ба! нужда не пуска зъ Москвы“.[2]) — Зъ листомъ своимъ пославъ Максимовичь Шевченкови свôй перекладъ „Слова о полку Игоревôмъ“, пишучи про се ось-що: „На половину здаеться таки гарненькiй, — дещо вже й самъ полагодивъ, а що тобѣ не сподобаеться, будь ласковъ, напиши менѣ, коли буде досужно. Да ще отъ-яка прозьба до тебе, нашь вѣщiй Бояне! Мы тутъ дуже бажаемъ твоихъ пѣсень и вѣршей, не тôлько про себе, да щобъ и въ свѣтъ ихъ пустить черезъ „Молву“ да „Руську Бесѣду“...[3]) Опбсля Максимовичь исправивъ тои перекладъ и надрукувавъ его р. 1859. въ Москвѣ у своѣмъ збôрнику „Украинецъ“.

Коли-жь Шевченко бувъ въ Москвѣ, то Максимовичь писавъ ему 15. марта р. 1858. ось-що: „Посылаю тобѣ Жабомышодракôвку — тiи гекзаметры Думитраш-

---

[1]) Михайло Щепкинъ, славный артистъ драматичный въ Москвѣ, бувъ приятелемъ Шевченка.

[2]) „Кiевская Старина“ въ статьи: „Письма Максимовича къ Шевченку“; т. VIII. 1884; стор. 615.

[3]) ibid.

ковй, щó я казавъ тобѣ,[1] да ще й мои Псалмы. Будь ласковъ, подиви ся на сй Псалмы пильненько, и щó въ нихъ не до ладу, одмѣть менѣ все до послѣднього словця. Зъ твоеи порады може и зможеться менѣ справити такъ, щобъ и въ люде не соромъ було показать ся коли-небудь".[2]) — „Псалмы, переложенные на украинское нарѣчіе", надрукувавъ Максимовичь въ „Украинци" (Москва р. 1859. и окремо). Въ украиньскôмъ перекладѣ выдавъ вôнъ 29 псалмôвъ Давидовыхъ.

18. марта р. 1858. Шевченко, пробуваючи въ Москвѣ, навѣдавъ Максимовича, котрый тогдѣ клопотавъ ся журналомъ „Русская Бесѣда". Гарна жôнка „ученого" явилась постови типомъ Украинки. Она заграла на фортепянѣ кôлька украиньскихъ пѣсень такъ чудово, що нѣ одна велика артистка не зъумѣла-бъ красше грати. Вôдтакъ записавъ Шевченко ось-що у своѣмъ Дневнику: *„И гдѣ онъ, старый антикварій, выкопалъ такое свѣжее, чистое добро? И грустно и завидно! Я написалъ ей на память свой „Весенний Вечеръ", а она подарила мнѣ, для ношенія на шеѣ, Кіевскій образокъ".*[3])

Вôдтакъ 25. марта т. р. Максимовичь въ честь украиньского поета давъ обѣдъ, на котрому мѣжь иншими були Погодинъ и професоръ Шевыревъ. Въ кôнци-жь обѣду Максимовичь, звернувшись до Шевченка, прочитавъ ось-якй свои вѣршѣ:

На святе Благовѣщене
Тебе привитаю,
Що ты, друже мôй, вернувъ ся
Зъ далекого краю!

---

[1]) Про Константина Думитрашка и его „Жабомышодракôвку" гляди „Исторію литературы рускои", II. 1; стор. 297—302.
[2]) „Кіевская Старина"; т. VIII. 1884; стор. 646.
[3]) „Основа". С.-Пб. 1862; іюнь, стор. 14.

Ой якъ дуже за тобою
    Тужила Вкраина, —
Усе тебе вспоминала,
    Якъ та мати сына:
Твои думки туманами
    По лугахъ вставали,
Твои сльозы росицею
    По степахъ спадали;
Твои пѣснѣ соловейкомъ
    Въ садахъ щебетали..
Та що й казать? Треба, кажуть,
    Великои хусты,
А щобъ людямъ завязати
    Говорливѣ уста.
А теперь вже й не треба,
    Бо вже время инше:
Теперь людямъ говорити
    И дыхать вôльнѣйше.
Хвалить Бога, вже й ты зъ нами,
    Нашь любый Кобзарю!
Бувай здоровъ намъ на радость,
    А собѣ на славу!
Перебувъ ты тяжке лихо
    И лиху недолю,
Заспѣвай же новыхъ пѣсень;
    Щобъ мати Вкраина
Веселилась, що на славу
    Тебе породила![1])

---

[1]) М. К. Чалый, „Жизнь и произведенія Тараса Шевченка“. Кіевъ, 1882; стор. 125—126. — Якъ высоко Максимовичь поважавъ украинського Кобзаря, можь дôзнатись изъ Дневника, въ котрôмъ Шевченко пише: „Максимовичъ — тотъ просто благоговѣетъ передъ моимъ стихомъ“. („Основа“. 1862; іюнь, стор. 14²).

Въ кôнци р. 1858. кружокъ московскихъ панславистôвъ задумавъ выдавати нову часопись „Парусъ“. Максимовичеви поручено редакцію, просити Шевченка та й иншихъ украиньскихъ письменникôвъ, щобъ схотѣли бути помôчниками нового выдавництва. Тому-то 15. листопада р. 1858. Максимовичь выславъ до Шевченка зъ Кыѣва ось-якій листъ: „Здоровъ бувъ, коханый земляче! Я въ октябрѣ вернувъ ся зъ Украины, де погулявъ добре, зложивши зъ себе ще въ маѣ тяжке бремя редакціѣ журнальнои, и теперь тутъ остаюсь вольнымъ козакомъ, иначе на Запорожьи, бо жôнка зосталась тамъ — на Михайловôй Горѣ на хозяйствѣ. Вона тобѣ кланяеться сердечно, и я зъ нею кланяюсь тобѣ, якъ и всѣ, кого довелось бачити у Кыѣвѣ. На Михайлôвъ день бувъ я у старого Щепкина и чувъ одъ його, що ты пробуваешь въ академіи, и що якійсь книжникъ друкуе вже твои стихотворенія. Щасти имъ Боже! Минѣ треба знати, чи выйдуть вони до Нового року, бо Иванъ Аксаковъ притьмомъ просить, щобъ йому друкувати въ газетѣ „Парусъ“ тіи вѣршѣ твои („Вечôръ“, „Пустка“ и др.), щó ты зоставивъ въ мене за-для „Бесѣды“. А коли книжка твоя выйде до Нового року, то чи не можна иншихъ твоихъ вѣршѣвъ йому надѣлити для № 1 „Паруса“? Будь ласкавъ, звѣсти и напиши про сее и про те, якъ ся себе маешь, и щó нового вытворяешь? Чи выспѣвуеться, чи выгукуеться тобѣ на тôмъ сѣверѣ Невскому“...[1]) Шевченко обѣцявъ послати редакціи деякі свои стихотворы та ставъ спонукувати й Кулѣша до литературнои пôдмоги редакційного комитету. Але-жь Кулѣшь вôдписавъ Шевченкови ось-таке: „Дивуюсь я, читаючи вашъ листъ, та й не надивуюсь: чого-бъ то минѣ плысти зъ своими вѣршами по сусѣ

---

[1]) М. К. Чалый, „Жизнь...“, стор. 136.

пôдъ „Парусомъ“? Хиба я Олегъ, нехай Богъ крые, чи що?[1]) „Парусъ“ у своему универсалѣ перелѣчивъ усѣ народности, тôлько забувъ про нашу, бо мы, бачь, дуже однаковû, близькіи родичѣ; якъ нашь батько горѣвъ, такъ ихъ грѣвъ ся! Не годитьця минѣ давать свои вѣршѣ пôдъ „Парусъ“, и того ради, що його надувае чоловѣкъ, котрый вступивсь за князя, любителя хлосты. Може воно й до ладу по московськôй натурѣ, тôлько мы сього не вподобали для свого люду; а вже коли въ Москвѣ даватимуть хлосту, то даватимуть и на Вкраинѣ“...[2])

Сю думку Кулѣшеву про „Парусъ“ передавъ Шевченко Максимовичеви, и вôдтакъ сей приятель Кобзаря выславъ до него зъ Москвы 1. грудня р. 1858. ось-якій листъ: „Спасибô тобѣ, мôй любый и дорогій земляченьку, за твои прегарнû листы до мене и до моеи Марусеньки, которая може сьогоднѣ тамъ, поглядаючи на Днѣпро-Славуту и читаючи твôй дивнесенькій „Сонъ“, дякуе тобѣ за його. А що якъ-бы Богъ помôгъ намъ и тебе одружити бурлака на Михайловôй Горѣ? Тото удрали бы весѣлля таке, що ажь синû горы Днѣпровіи здвигнулись бы на радощахъ. Розпочавъ бы я зъ тобою и ту пляшечку выстоялки, щó налита ще въ 1805. року, якъ мôй дядько, блаженнои памяти Илія Хведоровичь Тимковській оженивъ ся на Софіи Ивановнѣ Халанськôй у Туранôвцѣ... А щó ты теперь минѣ написавъ, то здаетьця и дивоватися нѣчого, що я передавъ тобѣ прозьбу Аксакова: дур-

---

[1]) Въ лѣтописи Несторовôй читаемо, що великій князь Кіевскій, Олегъ, прийшовши пôдъ Царгородъ (907. р.) велѣвъ своимъ воѣвникамъ пробити колеса, и поставити на нихъ кораблѣ. Оиôсли годящій вѣтеръ дувъ въ вѣтрила, щó були на кораблихъ, и вôдтакъ Олегъ ѣхавъ колесами до Царгороду.

[2]) М. К. Чалый, „Жизнь...“, стор. 136.

ный бы лоцманъ бувъ, коли-бъ не забажавъ и не запрохавъ такого пловця, якъ ты, споряжаючи собѣ нового дуба, чи паруса. А що вôнъ не догледѣвъ бувъ, задумавши у поручь себе посадити и насъ всѣхъ, тодѣ, якъ треба було спорядити охочу лаву, то не зовсѣмъ гарно, та що-жь и не такъ погано, щобъ уже и зовсѣмъ цуратись доброго чоловѣка. Недоладня дуже була и його оборона того вельможного, щó збрехнувъ погане словце про березову кашу, — и то правда. Минѣ такъ же, якъ и тобѣ, прийшлось воно дуже не по-нутру; — а коли-бъ ты бачивъ, якъ розходивсь бувъ тутъ старый Щепкинъ! — и Господи, якъ! Ты знаешь ще: те вельможне княжа само зъроду нѣкому не давало нѣ одной ложки березовои кашѣ, а мабуть не бачило зъ-роду, якъ и годують ею, хочь и наварило такого кулѣшу, що якъ кажуть у насъ: крупина за крупиною гонятьця зъ дубиною. Бачить сердешный, що нахапвъ тревоги, та вже й каитьця теперь на ввесь свѣтъ, и цураетьця о-тоеи нѣкчемнои стравы, та ще й дякуе добрымъ людямъ, що такъ проплювали на його милость. Якъ баранча мѣжь вовками и само було задумало завыти по-вовчому, а далѣ схаменулось, що не подоба. Изъ кимъ на вѣку не траплялось помилитись, то въ словѣ, то въ дѣлѣ! Отъ, хочь бы нашъ горячій Кулѣшъ. Ну, та Господь зъ нимъ и зъ тымъ вельможнымъ, и зъ лоцманомъ, — щасти имъ Боже на все добре! бо всѣ вони хочуть добра и рвутьця на добре, кожный по-своему його розумѣючи. — Скажи лишень минѣ, брате милый, про себе, про твои думки и пѣснѣ: чи вже-жь таки справдѣ не дозволяють друковати? Чувъ я, що якійсь палиьвода навѣженый тамъ — за границею — тобѣ пôдпакостивъ. Ну, да твоя збôрка выйшла бы изъ-пôдъ тутешньои цензуры. Нехай бы хоть самъ ясневельможный шефъ жандармôвъ процензуровавъ изъ своими многоочитыми

архиянголами! Не все-жь у тебе таке, щô не можна пропустити. Половина бôльша такого, щô и вашъ гасило Мацкѣвичь и московській Безпомыкинъ пôдпишуть: „печатать дозволяетьця“. Ну, зъ такихъ невинныхъ баранчатъ и нехай буде нова збôрка теперь, а щô таке у тебе є, щô скаче, якъ кôзки, то нехай зъ Богомъ вылежуетьця собѣ, якъ льонъ добрый“.[1])

Въ отъ-сѣмъ листѣ Максимовичь натякнувъ на тее, що вôнъ зô своєю Марусею радй-бъ его, бурлаку, одружити на Михайловôй Горѣ. Та вже 22. листопада р. 1858. въ листѣ до Марусѣ Василевны писавъ Тарасъ ось-що: „Я васъ просивъ, щобъ вы мене оженили. — А то якъ вы не ожените, то й самъ Богъ не оженить, такъ я пропаду бурлакою на чужинѣ. На те лѣто, якъ Богъ поможе, буду въ Києвѣ и на Михайловôй Горѣ, а вы тамъ денебудь пôдъ яворомъ або пôдъ вербою и поставте мою заквѣтчану княгиню, а я пôду погулять та й зострѣну ѣѣ“...[2])

Коли Шевченко на весну р. 1859. приѣхавъ изъ Петербурга на Украину, то бувавъ на Михайловôй Горѣ у Максимовича. И отъ, коли разъ Тарасъ приѣхавъ до свого старого приятеля, то пôдчасъ обѣду явивъ ся приставъ Добжиньскій, и хотѣвъ поэта увязнити, тому-що вôнъ, гостюючи въ Городищи, въ цукроварни Яхненка й Симиренка, фабрицкимъ урядникамъ говоривъ либеральнй речи. Але Максимовичь упросивъ пристава, щобъ пôдождавъ, поки гость выѣде зъ его дому. Вôдтакъ Добжиньскій вôддаливъ ся и дождавъ поэта надъ Днѣпромъ. Ледви-жь Шевченко вспѣвъ вôдплысти кôлька сяжнѣвъ,

---

[1]) ibid., стор. 137—138 — Въ 1860. р. въ Петербурзѣ надруковано „Кобзаря“ Шевченкового заходомъ П. Семеренка. Ось и оглядъ сего выданя: Катерина, Гайдамаки, Наймичка, Тополи, Тарасова ночь, Гамалія, Утоплена, Причинна, Думки и Пѣснѣ, Псалмы Давидовѣ.

[2]) „Кіевская Старина“. 1885; томъ XI., стор. 335.

ажь надлетѣвъ на него становый, пересадивъ его на свôй човенъ и вôдвѣзъ у станову кватиру въ Мошны.

Въ осени (7. вересня р. 1859) вернувъ ся Шевченко въ Петербурґъ, и ставъ листувати ся зъ названымъ своимъ братомъ Варфоломеемъ въ справѣ закупу землѣ надъ Днѣпромъ, де поетъ мôгъ бы жити у своѣй хатѣ. Тарасъ писавъ Варфоломееви, що й Михайло Максимовичь уступае ему въ Прохорôвцѣ пригоже мѣсце, тôлько що не коло Днѣпра, — видно Днѣпро зъ-далека, а Тарасови треба його коло порога.[1])

Опбсля 14. грудня р. 1860. оповѣстивъ Максимовичь Шевченка, що ему родивъ ся сынъ Олекса, та що вôнъ зъ Марусею радѣючи добачають весь свôй свѣтъ въ тôмъ „прекраснôмъ младенци". Вôдтакъ просивъ вôнъ „бандуриста, сизого орла", щобъ вволивъ его волю, и приславъ ему всѣ свои „ґравюры" новѣ.[2]) Але-жь поетъ незабаромъ занедужавъ и не мôгъ сповнити бажаня Максимовича.

Коли 7. мая р. 1861. домовину Тарасову привезено пароплавомъ изъ Кiѣва до Канева, то зъ Михайловои Горы припливъ сюды човномъ такожь Максимовичь. „На похоронъ Т. Г. Шевченка" написавъ вôнъ свôй стихъ. Ось и частина сего твору:

Сподѣвали ся Шевченка
Сей годъ на Вкраину,
А дôждали ся побачить
Його домовину.
Стоить въ Каневѣ въ соборѣ
Вся квѣтками ввита,
По-козацьки китайкою
Червоною вкрыта.

---

[1]) „Правда". 1875; стор. 927.

[2]) „Кіевская Старина", т. VIII. 1884; стор. 647—648.

Идуть люде, передъ нею
Поклонъ покладають
И за душу Кобзареву
Господа благають.
Скôлько выспѣвавъ печали
Вѣщими словами!
Все бажалось ему волѣ
Для свого народа, —
И не дôждавъ того часу,
Якъ зôйшла свобода!
У столицѣ надъ Невою
Його поховали,
Честь великую и славу
Йому воздавали.
Тяжко-жь йому на чужинѣ
И въ вѣнку лавровôмъ:
Дума рвалась на Вкраину
Къ горамъ наддиѣпровымъ:
„Тамъ широко, тамъ весело
Одъ краю до краю!"
Такъ спѣвавъ вôнъ надъ Невою
У великôмъ жалю.
Изъ могилы домовина
На свѣтъ пôдняла ся,
Черезъ Москву, черезъ Кіѣвъ
Сюды донесла ся.
На Симона на Зилота
Задзвонили въ дзвоны,
Стали править Кобзареви
Новй похороны.
Отъ несуть його на марахъ
Зъ собору пôдъ гору,

Де старый Днѣпро Славута
Иде по простору...
Уволили твою волю
Украиньскѣ дѣти, —
На Чернечу несуть гору,
Де ты хотѣвъ жити.
. . . . [1])

Зъ того часу минуло два роки, и отъ, яка склалась дивовижа! Той-то Максимовичъ, що по словамъ самого-жь Шевченка „просто говѣлъ передъ его стихомъ", въ роковины его смерти сказавъ таке „слово", якого земляки не дожидали вôдъ чоловѣка, котрый называвъ Шевченка „вѣщимъ Бояномъ". Се „слово" починае ся ось-якою апострофою до украиньского Кобзаря:

Прощай, Тарасе, брате милый!
Отъ-це мы въ тебе побули
И роковины край могилы,
Якъ подобае, одбули.
Мы помолились и впились
Якъ упивавъ ся ты колись...[2])

А коли въ часѣ политехничнои выставки въ Москвѣ р. 1872. В. Масловъ просивъ Максимовича, щобъ подавъ ему деякѣ матеріялы до житеписи Кобзаря, то колишнiй „обожатель" музы Шевченковои радивъ, не писати біографiѣ Тараса, тому-що въ житю поета було чи-мало проявъ поганыхъ и неморальныхъ. Вже-жь вôнъ самъ, се-бъ-то Максимовичъ, хотѣвъ писати біографію Шевченка, але ему приходилось тяжко, взятись за таку роботу.[3])

---

[1]) М. К. Чалый, „Жизнь и произведенія Тараса Шевченка". Кіевъ, 1882; стор. 199—201.

[2]) ibid., стор. 201—202.

[3]) ibid., стор. 202.

А вже-жь Чалый, біоґрафъ Тараса, не мôгъ похвалити такого суду Максимовича супроти покôйного Кобзаря. Тому-то написавъ вôнъ ось-що: „*Михайло Александровичъ отнесся къ своему разбитому кумиру крайне строго и даже несправедливо*". [1]) Справдѣ сумно, що Максимовичь намагавъ спогапити память безсмертного Кобзаря, до котрого вôдносять ся отъ-сі слова, сказаній Тарасомъ про „пророка божого":

— Жива
Душа постова святая,
Жива въ святыхъ своихъ рѣчахъ,
И мы, читая, оживаемъ
И чуемъ Бога въ небесахъ. [2])

Зъ Михайловои Горы ѣздивъ Максимовичь кôлька разôвъ до Киѣва й Москвы, де й живъ якійсь часъ, але по-найбôльше пробувавъ вôнъ у тôмъ своѣмъ хуторѣ надъ Днѣпромъ, та й займавъ ся дослѣдами украиньскои старовины. Тамъ вôнъ и вмеръ 10 (22) листопада р. 1873. [3])

Біоґрафы Максимовича пишуть про него, що се бувъ чоловѣкъ мягкого, гуманного характеру. Хоча вôнъ стоявъ въ близькихъ вôдносинахъ до славянофилôвъ, то не позбувъ ся любови до Украины. Ось-що пише Пыпинъ про славянофильство сего вченого Украинця: „Максимовичь не зъявлявъ ся ентузіястомъ супроти теоретичныхъ фантазій славянофильства: не въ характерѣ єго ума були чудернацкі, фильософичні й теольоґичні розвѣдки Хомякова, якъ мабуть не въ характерѣ єго думокъ про су-

---

[1]) ibid.

[2]) „Кобзарь Тараса Шевченка". Частина II. У Львовѣ, 1892; стор. 67.

[3]) Про смерть и похороны Михайла Максимовича гляди Львôвске „Слово", 1874; число 16 (фелєтонъ).

спôльный побутъ и про литературу були тї „обрусительнї“ крайности, въ якї впадало славянофильство пôзнѣйше. Супроти сього Максимовичь мабуть явивъ ся чоловѣкомъ старого вѣку, прихильникомъ романтичнои народности, для котрои всяке народне право було святе.... Може бути, Максимовичь належавъ до славянофильского кружка подекуды за-для того, що сей старый кружокъ вôдносивъ ся симпатично до украиньского руху, котрый поборюють теперь епиґоны за-для поглядôвъ „канцелярско-обрусительныхъ“.[1])

Любовь до народныхъ святощій зъявивъ Максимовичь уже тогдѣ, коли почавъ збирати матеріялы етноґрафичнї. Въ переднѣмъ словѣ до першои своеи збôрки „Малороссійскія пѣсни“ (Москва, 1827; 16°, сторôнъ XXXVI + 228) высказавъ вôнъ ось-якій свôй поглядъ на етноґрафію украиньску: „Прийшовъ мабуть сей часъ, коли люде пôзнають справжню вагу народности; — починае вже сповнятись те бажане, щобъ утворилась поезія справдѣ руска.„ Хоча-жь отъ-ся поезія есть саморôдна, то за-для чужихъ вплывôвъ не могла розвиватись гараздъ. Тому-то на бôльшу увагу заслугують тї памятники, въ котрыхъ краще зъображала-бъ ся народнôсть; се суть пѣснѣ, що вважають ся зеркаломъ народнои фантазіѣ“....[2])

А вже-жь загальный характеръ украиньскихъ пѣсень у звязку зъ характеромъ народу Максимовичь вы-

---

[1]) А. Пыпинъ, „Обзоръ малорусской этнографіи“. („Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ; томъ IV. 1885; стор. 763).

[2]) „Малороссійскія пѣсни“. Предисловіе, стор. I—II. — Максимовичь натикае далѣ (стор. III.) на красу поезіѣ славяньскои, и згадуе про статью польского письменника Бродзиньского „о народныхъ пѣсняхъ Славянъ“, — котру въ россійскôмъ перекладѣ надруковано въ „Вѣстнику Европы“; р. 1826; № 13.

значуе ось-якъ: „Украина (Малороссія), що зъявилась иначе комета, довго трѣвожила своихъ сусѣдôвъ и въ своему побутѣ зазнала чи-мало лихолѣтя и невзгодинъ, котрî не дали розвинути ся духови народному, и вытворили тôлько внутрѣшний заколотъ".[1]) Вôдтакъ каже Максимовичь, що въ покониѣчныхъ часахъ сидѣли въ полудневôй Руси не тôлько однî Славяне, але й другî Европейцѣ и также Азіятцѣ. Тому-то въ характеристицѣ Украинцѣвъ добачае вôнъ деякî прикметы дикихъ Азіятцѣвъ, що осѣлись на Кавказѣ, — се-бъ-то лицарске завзяте въ вôйнѣ, и буйнî веселощѣ та лѣнощѣ въ супокою. Тымъ-то, по думцѣ Максимовича, коренне племя вызначувалось зовсѣмъ окремымъ характеромъ, котрый бувъ облагородженый и узвышеный Богданомъ Хмельницкимъ. А вже-жь прикметы коренного племени мабуть найбôльше зберeглись мѣжь дѣвками й жôнками, котрî живучи въ розлуцѣ вôдъ своихъ козакôвъ и не беручи участи въ ихъ суспôльному змаганю, знаходили тихій затишъ въ домашньому сѣльскому житю. Вôдтакъ изъ сполученя трьохъ первѣстныхъ зразкôвъ житя: наѣздничого, пастушого й хлѣборобского вытворилась опôсля окремѣшнôсть Украинцѣвъ (Малороссіянъ), котра трѣвае до сего дня и вызначуе ся также въ складѣ украиньскихъ пѣсень.[2])

По словамъ Максимовича оповѣдане про домашнî подѣѣ у козакôвъ творить переходъ вôдъ историчныхъ думъ до казки выдуманои, або до балляды, якою е н. пр. пѣсень про Твардовского, котру спѣвають также бандуристы.[3]) И отъ, пôсля переднього слова Максимовичь надрукувавъ балляду „Твардовскій", котра була помѣщена въ „Вѣстнику Европы" (1827. № 6), въ „Славянинѣ" (1827. № 27) и въ часописи „Dziennik Warszawski" (1827,

[1]) ibid., стор. IV. — [2]) ibid., стор. IV—VI. — [3]) ibid., стор. VII.

томъ IX., стор. 201—212). Се-жь е тая балляда, що ѥѣ Артемовскій-Гулакъ переробивъ изъ балляды польского поета Мицкевича п. з. „Pani Twardowska“.

Опôсля въ переднѣмъ словѣ сказавъ Максимовичь де-що про жôночû пѣснѣ, въ котрыхъ зъявляе ся туга за родиною. До жôночихъ пѣсень вôдиѣсъ вôнъ такожь пѣснѣ празничнû й обрядовû (н. пр. колядки), ба й весняпки, пѣснѣ весѣльнû, обжинковû й и.

Далѣ запримѣтивъ вôнъ, що мѣжь украиньскими веселыми пѣснями суть деякû „карикатурнû“ й менше моральнû, та що такои прикметы не маютъ польскû краковяки.¹) А вже-жь сей думцѣ Максимовича годѣ притакнути, по-за-якъ новѣйшû дослѣды выказали, що въ веселыхъ украиньскихъ пѣсняхъ нема нѣ карикатурности, нѣ вульгаризмôвъ, мѣжь-тымъ коли отъ-сû прикметы веселыхъ пѣсень бачимо въ россійскихъ пѣсняхъ народныхъ. Уже лучше вдалась Максимовичеви паралеля мѣжь пѣснями украиньскими, а россійскими зъ поглядомъ на основну ихъ думку. Вôнъ заявивъ, що въ россійскихъ пѣсняхъ выражае ся духъ, покôрный своѣй доли, мѣжь-тымъ коли въ украиньскихъ пѣсняхъ вызначуе ся боротьба духа зъ долею.²)

Въ-кôнци сказавши дещо про ритмику народныхъ пѣсень,³) Максимовичь давъ поглядъ на свою (етимольогичну) правопись, котру вôнъ уложивъ для выданя своеи етнографичнои збôрки п. з. „Малороссійскія пѣсни“. — Ґенеза сеи правописи ось-яка: До Максимовича писали фонетичною правописью Иванъ Котляревскій, Петро Артемовскій-Гулакъ и А. Павловскій (авторъ „грамматики

¹) ibid., стор. X.
²) ibid., стор. XIII—XIV. — ³) ibid., стор. XXI—XXIII.

малороссійскаго нарѣчія"). [1]) Але-жь та правопись Максимовичеви не була по-нутру. Ще менше мôгъ вôнъ погодити ся зъ гадкою Григорія Квѣтки-Основяненка, котрый всякій звукъ *і* хотѣвъ въ письмѣ выразити знакомъ *й* (йсти, дймъ). [2]) Тому-то Максимовичь задержавъ стародавне ы, и, ѣ, та хотѣвъ для звука *і* (= о, е) вынайти новый графичный знакъ. Вôнъ видѣвъ, що давнѣйшî письменники XVIII. вѣку поставляли надъ буквою и одну або й двѣ крапки, иногдѣ-жь крапку зъ каблучкомъ горѣ, коли тое и вымовляло ся мягко. Вôдтакъ хотѣвъ вôнъ подôбными значками горѣшними заосмотрити такожь самоголосы [vocales] *о, е* (= *і*). Але факторъ университетскои друкарнѣ, Никифоръ Басалаевъ, не зъумѣвъ ему вгодити, за-для чого Максимовичь изъ альфабету французкого прийнявъ буквы *ô, ê* (се-бъ-то знаки самоголосôвъ довгихъ), щобъ означити рускій самоголосъ *і*; н. пр. дôмъ, лêдъ. Опроче клавъ вôнъ дашокъ надъ буквою *и*, коли она вымовлялась якъ мягке *і*; н. пр. огнй, идйть! [3]) — и писавъ такожь край (â = і), н. пр. край дороги. — Сказавши дещо про правопись (стор. XXIII—XXIX), Максимовичь списавъ ще деякî примѣтки граматичнî (стор. XXIX—XXXIV). Въ кôнци-жь свого збôрника надрукувавъ вôнъ короткій „словарь" украиньско-россійскій (стор. 181—212). [4]) Въ сѣмъ-то словарѣ вôнъ старавъ ся показати схожôсть деякихъ украиньскихъ слôвъ зъ польски-

---

[1]) Порôвн. „Исторію литературы рускои", часть II. 1; стор. 146—147.

[2]) „О правописаніи малороссійскаго языка" въ журналѣ „Маякъ", 1840.

[3]) Опôсля Максимовичь писавъ: доброй, добрій, добрî, синій, глубокій.

[4]) Короткій словарець надруковано такожь въ граматицѣ Павловского и въ етнографичнôй збôрцѣ Цертелева.

ми, ческими, сербскими, болгарскими. Въ кôнци зôрника надрукувано ще „примѣчанія", — се-бъ-то деякî поясненя (стор. 213—222), и въ додатку чотыри пѣснѣ (стор. 223—228).

Свою збôрку Максимовичь подѣливъ на чотыри книги. Перша книга (стор. 11—44) мае епиґрафъ изъ Енеиды Котляревского: „Такъ вѣчнôй памяти бувало ‖ у насъ въ Гетьманщинѣ колись!" Друга книга (стор. 45—84) вызначуе ся епиґрафомъ зъ народнои пѣснѣ: „Тôльки минѣ й легче стане, ‖ якъ трошки поплачу". Въ третѝй книзѣ (стор. 85—156) нема нѣ епиґрафу, нѣ надпису, мѣжь-тымъ коли въ четвертôй книзѣ (стор. 157—180) поставлено заголовокъ „пѣсни обрядныя".

Всѣхъ пѣсень у сему збôрнику Максимовича є 126, та тôлько три думы историчнî: 1. Дума о походѣ Хмельницького въ Молдаву (стор. 30—32). 2. Дума про козака Саву (стор. 33—37). 3. Дума гетьмана Мазепы (стор. 37—40).[1])

Вôдъ выданя „малороссійскихъ пѣсень" минуло сѣмь рокôвъ, и ось у Москвѣ надруковано р. 1834. нову етноґрафичну збôрку Максимовича, се-бъ-то „Украинскія народныя пѣсни". Часть I. (8°, сторôнъ XI + 180).[2]) Въ переднѣмъ словѣ заявляе вôнъ свою вдяку тымъ мужамъ, що подавали ему богатый матеріялъ етноґрафичный, изъ-за чого вôнъ зôбравъ уже около пôвъ-трети тысячь пѣсень. Ось и имена сихъ тямущихъ мужѣвъ: князь Цер-

---

[1]) Думу гетьмана Мазепы надруковано вже въ „Исторіи Малой Россіи" Бантышь-Каменского. 1822; III. часть, стор. 296.

[2]) Мѣжь-тымъ И. Срезневскій ставъ (1833) друкувати въ Харковѣ свою збôрку п. з. „Запорожская Старина". — Того (1834) року въ Москвѣ выдавъ Максимовичь „Голоса украинскихъ пѣсень", се-бъ-то 25 пѣсень зъ музикою А. Алябєва.

телевъ, щó пособивъ Максимовичеви вже до выданя першои збôрки, — Микола Гоголь, Исмаилъ Срезневскій, Осипъ Бодяньскій, Зорянъ Ходаковскій[1]) и и. Далѣ заявляе Максимовичь, що деякî пѣснѣ знаходять ся у него въ кôлькохъ варіянтахъ, изъ-за чого мôгъ вôнъ теперь нову збôрку зладити бôльше критично. Поки-що выдае вôнъ тôлько першу частину новои своеи збôрки, — се-бъ-то историчнî думы украиньскихъ бандуристôвъ и пѣснѣ козацкî. Вôдтакъ обѣцявъ вôнъ, що выдасть ще три частины сеи збôрки, се-бъ-то пѣснѣ жôночî, гульливî й обрядовî. Але вôнъ не додержавъ своеи обѣтницѣ, и ажь въ 1849. р. выдавъ въ Києвѣ першу частину „Сборника украинскихъ пѣсень“, де надруковано по-найбôльше историчнî думы.

Въ переднѣмъ словѣ збôрника „Украинскія народныя пѣсни“ Максимовичь каже далѣ ось-що про сî пѣснѣ: „Се надгробнî памятники и вкупѣ живî свѣдки минулои старовины. Иншî народы въ памятку важныхъ подѣй выбиваютъ медалѣ, по котрыхъ історія часто вôдгадуе минувшину; — подѣѣ-жь козацкого побуту вôдливались у дзвôнкî пѣснѣ, и про-те они певне творити-муть вѣрну й зрозумѣлу лѣтопись для етнографа Украины“ (стор. IV—V).

До думъ и пѣсень сего збôрника додавъ Максимовичь деякî примѣтки, а подекуды и перекладъ россійскій, и обѣцявъ, що въ окремôмъ додатку надрукуе ще словарь и граматику „малороссійского языка“ (стор. VI), — але-жь вôнъ не сповнивъ своеи обѣтницѣ. Вôдтакъ заявивъ вôнъ, що вôдчувае живо всю красу й важнôсть украиньскихъ пѣсень въ сучаснôй добѣ „народности“, и що

[1]) Про польского етнографа Ходаковского згадуе Максимовичь уже въ першôй своѣй збôрцѣ („Малороссійскія пѣсни“, стор. X).

радъ бы вôдкрыти все богацтво поезіѣ украиньскои. Въ кôнци-жь переднього слова подавъ вôнъ ще деяки̂ примѣтки про правопись и про важнѣйши̂ прикметы мовы украиньскои (стор. VIII—X).

Сей свôй збôрникъ подѣливъ Максимович на три книги. Въ першôй книзѣ надрукувавъ вôнъ украиньски̂ думы, подѣливши ихъ на три вôддѣлы, котри̂ вызначують ся одвѣтными епиграфами изъ „Слова о полку Игоревôмъ". Въ першôмъ вôддѣлѣ сеи книги надруковано три думы про до-уніятски̂ дѣѣ козацтва (стор. 3—18), се-бъ-то: 1. думу про Федора Безрôдного; 2. думу про втеки трьохъ братôвъ изъ Азова; 3. думу про чорноморску бурю. — Въ другôмъ вôддѣлѣ помѣщено пять думъ про змаганя козацтва вôдъ повстаня противъ уніѣ до смерти Богдана Хмельницкого (стор. 19—48), се-бъ-то: 1. думу про повстане Наливайка; 2. про походъ проти Полякôвъ; 3. про Хмельницкого та Барабаша; 4. про походъ Хмельницкого въ Молдаву; 5. про смерть Хмельницкого. — Въ третѣмъ вôддѣлѣ знаходять ся двѣ думы про змаганя козацтва послѣ Богдана Хмельницкого (стор. 49—60), се-бъ-то: 1. дума про Ивана Коновченка; 2. про Палѣя и Мазепу, — а въ додатку до сего вôддѣлу надрукована ще дума про вôдъѣздъ козака (стор. 61—62) и про тугу сестры по братѣ (стор. 63—64).

Въ другôй книзѣ суть козацки̂ пѣснѣ „былеви̂", се-бъ-то пѣснѣ зъ засновкомъ историчнымъ, — а то въ першôмъ вôддѣлѣ сеи книги надруковано „былеви̂" пѣснѣ про до-уніятски̂ дѣѣ козацтва (стор. 69—82), — про Свирговского, Морозенка, Богданка, Серпягу, Богуславця, и и. — Въ другôмъ вôддѣлѣ маємо „былеви̂" пѣснѣ про змаганя козацтва вôдъ повстаня противъ уніѣ до смерти Богдана Хмельницкого (стор. 83—100), — про Наливайка, Лободу, Саву Чалого, Чурая, Хмельницкого, Нечая. Въ-кôнци

надруковано тутъ вôдрывки (стор. 101—102), н. пр. про Перебійноса. — Въ третѣмъ вôддѣлѣ надруковано „былевî“ пѣснѣ про часы послѣ Богдана Хмельницкого до кôнця гетьманщины (стор. 103—118), — про Грицька Сагайдачного, про козака Байду, про чайку, про Гордѣенка, Мазепу, про выхôдъ на линію, про Палѣя, Степана Жадченка, про пикинерôвъ, — и въ додатку ще двѣ пѣснѣ. — Въ четвертôмъ вôддѣлѣ знаходимо „былевî“ пѣснѣ пôсля гетьманщины (стор. 119—134), — се-бъ-то пѣснѣ задпѣпровскî (про Харка, про Залѣзняка, Гонту), запорожскî (про галку, пугача, Сербина и и.), — пѣснѣ малороссійскî й чорноморскî.

Въ третѣй книзѣ сего збôрника надруковано козацкî пѣснѣ „бытовî“, се-бъ-то побутовî (стор. 135—180), а то: 1. пѣснѣ вôйсковî (всѣхъ 25); 2. бурлацкî (15); 3. гайдамацкî (3); 4. чумацкî (8). Мѣжь пѣснями вôйсковыми читаемо одну пѣсню галицку, щó починае ся словами: „Чорна рôля заорона — гей, гей!“ (стор. 154—156), котру надруковано у Львовѣ вже р. 1833. въ збôрнику Вацлава зъ Олеська („Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“; стор. 79—80). Вôдтакъ мѣжь гайдамацкими пѣснями знаходимо також одну галицку пѣсню, щó починае ся словами: „А щó у тôй Чорногорѣ за вороний конѣ?“ (стор. 173). Также сю пѣсню знаходимо въ збôрнику Вацлава зъ Олеська (стор. 81). Тôлько-жь Максимовичь запримѣтивъ (стор. VI), що сего збôрника не мôгъ роздобути.

Въ 1849. р. выдавъ Максимовичь въ Кіевѣ третю збôрку етнографичну п. з. „Сборникъ украинскихъ пѣсенъ“. Часть I. (8°, сторôнъ II + 115).[1]) Вôнъ бувъ

[1]) Мѣжь-тымъ Н. Лукашевичь выдавъ р. 1836. въ Петербурзѣ „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“, а вô Львовѣ Жегота Паули надрукувавъ „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“ (томъ

задумавъ выдати ажь шѣсть частинъ сего зббрника, але надрукувавъ лише перешу частину. У вступѣ до сеи збфрки каже вôнъ, що въ кождôй частинѣ буде одинъ вôддѣлъ пѣсень мужескихъ, а одинъ або два — женьскихъ, та що въ загалѣ вôнъ надрукуе около двохъ тысячь пѣсень. Половину ихъ зôбравъ Максимовичь самъ, особливо въ Полтавскôй губерніи, другу-жь половину пѣсень и багато варіянтôвъ дôставъ вôнъ вôдъ рôзныхъ особъ, що жили на Украинѣ. Знатну-жь зббрку пѣсень купивъ вôнъ у вдовы польского етнографа Зоряна Ходаковского, котрый зôбравъ чи-мало украиньскихъ пѣсень на Волыни.[1]) Въ передиѣмъ словѣ сеи книжки пише Максимовичь мѣжь иншимъ ось-що: „Думы проти иншихъ украиньскихъ пѣсень вызначують ся рôзнообразною, вольною мѣрою своихъ вѣршѣвъ, котрî складають ся зъ нерôвного числа тоничныхъ стôпъ и зъ неозначеного числа силябъ (вôдъ 4 до 20, ба й бôльше)... Рôзномѣрнымъ складомъ вѣршѣвъ украиньскî думы рôзнять ся и вôдъ великорускихъ повѣстей-пѣсень, и вôдъ юнацкихъ пѣсень сербскихъ... Вôдъ сихъ и другихъ украиньскî думы рôзнять ся ще рифмою (се-бъ-то римомъ)... Засновокъ такого складу можь бачити въ „пѣсни о полку Игоревôмъ“, зъ котрою украиньскî думы стоять у ближшому звязку. Сею-то пѣснію они сполучають ся изъ стародавнымъ, затраченымъ

I. и II. 1839. 1840). — Въ першôмъ томѣ зббрки Павльного надруковано: I. пѣснѣ обрядовû; — II. думы историчнû (всѣхъ 10). Въ другôмъ томѣ знаходять ся: I. пѣснѣ побутовû („dumy, tyczące się zdarzeń domowych“); — II. пѣснѣ воицкû, колысковû, господарскû, гульливû („karczemne“), аллегоричнû, шутливû, любовнû й сиротскû; — III. пѣснѣ до танцю. — Въ кôнци-жь другого тому на пяти картках надруковано словарець руско-польскій.

[1]) „Сборникъ украинскихъ пѣсень“. Часть I. Кіевъ, 1849; стор. I—II.

пѣснотворствомъ южноруским... Южнорускі сnѣваки й через чотыри вѣки пôсля Бояна („соловѣя старого времени") славили змаганя лицарского товариства козацкого, мѣжь котрымъ були й князѣ рускі, на-прикладъ князь Дмитро Вишневецкій, — звѣстный до сего дня въ пѣсняхъ пôдъ назвою лицаря Байды. Вѣки XVI. и XVII. були добою розцвѣту украиньской думы. Въ минувшôмъ вѣцѣ тôлько Палѣй зъ Мазепою та Залѣзнякъ зъображені слабо въ думахъ, хочь украиньска пѣсня зъявляла свою творчôсть до кôнця XVIII. вѣку. Опôсля на примученыхъ струнахъ украиньской бандуры повторялись давнѣйші мотивы, иногдѣ зъ переробкою на новый ладъ. Опроче историчні дѣячѣ й лицарскі змаганя суть, правда, головнымъ, але не единымъ сюжетомъ украиньской думы. Любила она й жите въ сѣмьи, и неразъ подавала науку народови, зъображаючи побутъ въ родинѣ. Украиньскій бандуристъ не бувъ смѣхуномъ и скоморохомъ. Звеселивши иногдѣ молодѣжь короткимъ оповѣданемъ про лицарѣвъ-козакôвъ, вôнъ бувъ также речникомъ тыхъ моральныхъ думокъ, щó вважають ся конечною прикметою чоловѣка... А вже-жь самъ нарôдъ бувъ спѣвакомъ, и въ тысячахъ пѣсень выказавъ вôнъ свою любовь и нелюбе, свою радôсть и горюване, свою тугу й веселощѣ. Вôдтакъ спѣвъ бандуристôвъ иначе доповнювалъ пѣснотворство народу, мѣжь-тымъ коли оно вважалось доповненемъ до щоденныхъ змагань робучого люду"...[1])

Сей свôй збôрникъ подѣливъ Максимовичь на два вôддѣлы: I. Украиньскі думы (стор. 7 - 91): 1. Вôдъѣздъ козака зъ родины; 2. Туга сестры за братомъ; 3. Невольники; 4. Боротьба зъ Татарином; 5. Козакъ Голота; 6. Три браты; 7. Втеки трьохъ братôвъ изъ Азо-

[1]) ibid., стор. 4—5.

ва; 8. На смерть атамана Безрôдного; 9. Про чорноморскій походъ гетьмана Серняги; 10. Про Самôйла Кушку; 11. Чорноморска буря; 12. На побѣду Чигриньску; 13. Походъ на Полякôвъ; 14. Про Хмельницкого та Барабаша; 15. На побѣду Корсуньску; 16. Про походъ Хмельницкого въ Молдаву; 17. Про Украинцѣвъ пôсля Бѣлоцерковского мира; 18. На смерть Хмельницкого; 19. Про Ивана Коновченка; 20. Про Палѣя та Мазепу.[1]) — II. Пѣснѣ колысковѣ и материньскѣ (всѣхъ 20; стор. 93–114).[2])

Своими трьома збôрниками етноґрафичными Максимовичъ заслуживъ ся вельми въ справѣ вôдродженя украиньскои литературы. Тѣ збôрники повитали радо такожь россійскѣ письменники, тому-що въ ихъ литературѣ не зъявилась ще така поважна праця етноґрафична. Про-те оцѣнюючи ту заслугу Максимовича пише Великорусъ Пыпинъ ось-що: „Коли порôвнаемо выдане „малороссійскихъ пѣсень“ не тôлько зъ тымъ, що робилось тогдѣ у насъ по народной словесности, але й зъ подôбными выданями въ иншихъ литературахъ славяньскихъ, ба й въ захôдно-европейскôй, то зможемо признати, що Максимовичъ мае велику заслугу за-для того, що розумно пôйнявъ та сповнивъ свое дѣло. Яка величезна рôзниця на прикладъ мѣжь Максимовичемъ, а Сахаровымъ,[3]) перви роботы котрого явились кôлька рокôвъ пôзнѣйше! Максимовичь ясно бачить тѣ стороны предмету, котрѣ помѣтила тогдѣшня етноґрафія у своихъ починахъ; — у него

---

[1]) Декѣ зъ отъ-сихъ думъ надруковано вже въ збôрнику „Украинскія народныя пѣсни“.

[2]) Опôсля надруковано ще „Замѣтки объ украинскомъ выговорѣ“ (стор. 115). Максимовичь учить тутъ мѣжь иншимъ, що, коли *у* скоротить ся въ полуголосъ, тогдѣ пише ся ў; н. пр. ўже, наўчились.

[3]) И. Сахаровъ выдавъ въ Петербурзѣ „Сказанія русскаго народа.“

нема нѣ пустыхъ, чваплнвыхъ фразъ, нѣ путанины въ зрозумѣню дѣла. Єго поглядъ на етнографію значно ширшій вôдъ погляду его попередника (Цертелева). Правда, що вôдъ выученя народнои поезіѣ вôнъ дожидає розцвѣту литературного романтизму (въ чôмъ вôнъ и не зовсѣмъ помыливъ ся), — але-жь вôнъ понимає також самостôйне єѣ значѣне, — змѣстъ малорускои поезіѣ є для него живою историчною й побутовою проявою, єдиною у своєму родѣ, тому-що она зъображає спеціяльно одинокій нарôдъ, зъ его осôбною долею и зъ окремыми звычаями та обычаями"...¹)

Вôдтакъ каже Великорусъ Н. И. Петровъ, що малорускѝ пѣснѣ Максимовича зъявили благотворный вплывъ на сучасну литературу россійску, и зробили его одцымъ изъ видныхъ литературныхъ дѣячѣвъ Жукôвско-Пушкинскои и Гоголевои епохи. Одного разу Пушкинъ, зустрѣвши Максимовича у графа Уварова, сказавъ: „*Мы давно знаемъ васъ, Максимовичъ, и считаемъ литераторомъ. Вы подарили насъ малороссійскими пѣснями*". Самъ Максимовичъ розказувавъ, що, коли разъ прийшовъ до Пушкина, поетъ читавъ его збôрникъ украиньскихъ пѣсень. — „*А я обираю ваши пѣсни!*" — сказавъ Пушкинъ. Тогдѣ-то писавъ вôнъ поему „Полтава", щò єѣ надруковано въ 1829. роцѣ. И вôдтакъ думає Петровъ, що характеристику Маріѣ Кочубеєвны зъобразивъ Пушкинъ пôдъ вплывомъ украиньскихъ, жôночихъ пѣсень. Ба, Петровъ догадує ся, що не безъ вплыву етнографичныхъ збôрникôвъ Максимовича вôдбувъ ся переворотъ въ поетичнôй творчости Жуковского та Пушкина, по-за-якъ сѝ поеты вôдъ романтизму прихилились до націоналізму. А вже-жь Ми-

¹) „Обзоръ малорусской этнографіи". „Вѣстникъ Европы", т. IV. 1885; стор. 767—768.

кола Гоголь бувъ справжнимъ ентузіястомъ супроти народнои поезіѣ украиньскои. Вôнъ листувавъ ся часто зъ Максимовичемъ, и вôдтакъ 9. листопада р. 1833. писавъ ему ось-що: „Теперь я берусь за історію нашои Украины... Я зрадѣвъ, дôзнавшись вôдъ васъ про богатый здобутокъ пѣсень изъ збôрки Ходаковского. Якъ бы я бажавъ теперь бути зъ вами й переглянути ихъ разомъ зъ вами!... Моя радôсть, житє моє — пѣснѣ! Якъ я васъ люблю! Щô значать всѣ сухî лѣтописи, котрî я теперь нишпорю, супроти дзвôнкихъ, живыхъ лѣтописей! Я самъ дôставъ багато новыхъ пѣсень, гарныхъ на-причудъ!... Я перепишу ихъ для васъ, — та не такъ швидко, тому-що ихъ вельми багато. Отъ, прошу васъ, — дайте переписати всѣ пѣснѣ, якî у васъ знаходять ся, крôмъ надрукованыхъ, и тыхъ, щô я вамъ подавъ. Прошу-жь васъ, пришлѣть менѣ той екземпляръ! Я не можу жити безъ пѣсень! — вы не догадуетесь, яка се мука!... Вы не можете собѣ зъобразити, якъ менѣ помагають въ исторіи пѣснѣ! — они розъяснюють минуле житє, — побутъ колишнихъ людей!" — Вôдтакъ каже Петровъ, що Гоголь, хоча не написавъ украиньскои исторіѣ, того часу бувъ авторомъ историчного роману и. з. „Тарасъ Бульба".[1]) Опроче й Пыпинъ запримѣчае, що выслѣдомъ етнографичныхъ працъ Гоголя явились „Вечера на хуторѣ близь Диканьки".[2])

Коли-жь у зложеню збôрника зъ р. 1827. Максимовичь не наблюдавъ ще нѣякои системы, а выдавъ пѣснѣ

---

[1]) Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія", стор. 182. — Порôвн. статью М. Драгоманова „Максимовичъ, его литературное и общественное значеніе". („Вѣстникъ Европы". Девятый годъ; томъ II. мартъ, р. 1874; стор. 447—448).

[2]) „Вѣстникъ Европы". Двадцатый годъ; томъ IV., книга 8., августъ, стор. 771.

въ-сумѣшь зъ кôлькома думами, то въ другôй его збôрцѣ („Украинскія народныя пѣсни") бачимо вже вправну методу професора, дѣлити етноґрафичный матеріялъ въ одвѣтнû ґрупы, се-бъ-то: 1, думы; 2. пѣснѣ „былевû" (зъ заспѣвкомъ историчнымъ); 3. пѣснѣ побутовû. Въ загалѣ збôрники зъ р. 1834. и 1849. мають свою стôйнôсть литературну ще й теперь, коли етноґрафія зъєднала собѣ прикметы справжньои науки. Найпаче передний слова й деякû поясненя думъ та пѣсень уважають ся доказомъ чималои учености того професора,[1]) котрого Шевченко шутливо называвъ „старымъ антикваріємъ".[2]) Шкода тôлько, що Максимовичъ выдавъ лише малу частину тыхъ пѣсень народныхъ, котрû зберегались мѣжь его матеріялами етноґрафичными.

Уже рано въ житю своєму почавъ Максимовичъ брати участь въ науковôмъ руху, якій зъявлявъ ся въ Києвѣ. Не тôлько працювавъ вôнъ въ кôлькохъ товариствахъ наукових (н. пр. въ „Временнôй коммиссіи для разбора древнихъ актовъ"), але й самотужки выдававъ деякû журналы. Чи-малу славу зъєднавъ вôнъ собѣ выдавництвомъ „Кіевлянина". Першу книгу сего журнала выдавъ вôнъ р. 1840. Мѣжь чотырма науковыми статьями Максимовича, якû тутъ надруковано, важнѣйшою єсть отъ-ся: „Обозрѣніе стараго Кіева" (стор. 5—51). Опроче помѣстивъ вôнъ тутъ такожь казку „Снѣгурка" (стор. 71—78). Читаємо въ сѣй книжцѣ такожь два оповѣданя Кулѣшевû въ мовѣ россійскôй: 1. „О томъ, отъ чего въ мѣстечкѣ Воронежѣ высохъ Пѣшевцовъ ставъ" (стор. 205—215) и 2. „О томъ, что случилось съ козакомъ Бурдюгомъ

[1]) Всѣ передний слова й поясненя у своихъ трьохъ збôрникахъ етноґрафичныхъ писавъ Максимовичъ по-россійски.

[2]) „Основа". С.-Пб. 1862; іюнь, стор. 14[2]. („Дневникъ" Шевченка зъ 18. марта 1858. р.).

на Зеленой недѣлѣ" (стор. 215—228).[1]) Мѣжь поетичными творами знаходимо тутъ россійскій стихъ Е. Гребѣнки п. з. „Дѣвица за фортепьяно" (стор. 201).

Для насъ, галицкихъ Русинôвъ, важнѣйшою е друга книжка „Кіевлянина", що еѣ надруковано р. 1841. Въ сѣй книжцѣ знаходимо статью Максимовича п. з. „О стихотвореніяхъ червонорускихъ", се-бъ-то галицко-рускихъ (стор. 119—152). Въ сѣй статьи подавъ вôнъ оглядъ першихъ проявъ „червоно-рускои музы". Сказавши дещо про деякѣ панегиричнѣ стихи „грамматика-пінта" Йосипа Левицкого и про невдатный его перекладъ Гетового „Ерлькеніга", Максимовичь спôмнувъ добрымъ словомъ про елегію Николы Устіяновича п. з. „Слеза на гробѣ Михаила барона отъ Neustern Гарасевича", заявивши, що „та Слеза до сего часу е лучшою перлою червонорускои лиричнои музы". Вôдтакъ заявивъ Максимовичь, що ему звѣстнѣ два панегиричнѣ стихи талановитого Антона Могильницкого. Зтадавши-жь про деякѣ стихи Йосипа Левицкого, Устіяновича й Могильницкого, подавъ вôнъ також зразки писаня тыхъ поетôвъ. Опôсля спôмнувъ вôнъ про дивовижне змаганє Степана Семаша, користуватись въ письмѣ мертвою мовою церковно-славяньскою, и попрѣкнувъ важкимъ докоромъ автора ось-якого писаня: „Воззрѣніе страшилвща во Пестѣ и Будѣ, наступившаго мѣсяцемъ мартомъ 1838. года во время разлитія Дуная, Сvмеономъ Θеофіл. Лисенецкимъ, Галиціяниномъ, теперь кес. корол. сожителища Вѣденьскаго питомцемъ въ малорусскимъ языку изображенное. Другій вытискъ". Въ Вѣдню. 1838.

---

[1]) Оба тѣ оповѣданя переклавъ Ксенофонтъ Климковичь на мову руско-украиньску. („Вечерницѣ". Львôвъ, 1862).

Изъ сего „Воззрѣнія страшилища“ Максимовичь наводить отъ-сю „лучшую строфу“:

Ахъ, для Бога, ктожъ бы ся не содрагалъ?
Да тутъ съ ужасомъ всё пропадаетъ;
И ктожъ, уважаючи то, не дрожалъ,
Аще видитъ, якъ всё исчезаетъ?
Здѣсь буграми изъ льда наношенны
Горы; тамъ изъ каменêвъ могилы;
Въ той но странѣ холмы возвышенны;
Волны тиже града жизнь покрыли![1])

Вôдтакъ зъ поглядомъ на те дивовижне писане зъявляе Максимовичь ось-яку свою думку: „Бажаючи Лиссецкому и всѣмъ товаришамъ его можливыхъ успѣхôвъ въ стихотворствѣ мы запримѣтимо ось-що: „По-що на тôмъ „Воззрѣнію страшилища“ поставлено надпись, мовь-бы-то оно зъображено языкомъ малорускимъ? Нѣ одинъ Украинець (Малороссіянинъ) не назве той языкъ своимъ; — се-жь не е такожъ нѣ великоруский, нѣ бѣлорускій языкъ; — се штучна словенорусска складня, которою рокôвъ за сто писали нашî рускî стихотворцѣ, и тому-то ихъ творы зôстарѣли ся вже давно“...[2])

Справдѣ, мова Левицкого, Серопчковского,[3]) Лисинецкого и и. просто ажь злякала Максимовича. Вôнъ заявивъ, що живе письменьство въ Галичинѣ може роз-

---

[1]) „Кіевлянинъ“. Книга II. 1841; стор. 139. — Епиграфомъ того стиха Лиссецкій поставивъ слова Державина: „Тамъ всюду ужасъ, стонъ и крики, || тамъ смерть, болзнь ..“

[2]) ibid., стор. 139—140.

[3]) Серопчковскій написавъ ось-якій панегиричный стихъ: „Вѣнецъ высокого благодаренія во честь свѣтло празднующаго рождества Jего Величества Фердинанда I., кесари аустрійскаго... со всякимъ высокопочтенiјемъ дня 19. цвѣтня 1838, отъ кес. корол. конвікта питомцôвъ Гавріиломъ Серопчковскимъ — сочиненый“.

виватись тôлько въ народнôй, живôй мовѣ. „Нехай же они (галицкѣ письменники) выучують народну мову зъ приказокъ, казокъ, пѣсень, а ще бôльше зъ украиньскихъ пѣсень, тому-що на Украинѣ народный рухъ пышавъ ся зъ бôльшою силою и красою. Се тымъ бôльше потрѣбно для галицко-рускои музы, котра народжуе ся посередъ Славянщины, и то въ той часъ, коли майже всѣ Славяне пôзнали цѣну своеи народности й такъ горячо вхопили ся до неи".[1]) — А въ листѣ до Дениса Зубрицкого писавъ Максимовичь ось-що: „Для Русинôвъ австрiйскихъ жива народна мова е украиньска (южно-руска)... Тому-то вашимъ молодымъ письменникамъ нашѣ народнѣ пѣснѣ повиннѣ стати живыми взôрцями мовы, — тамъ готовѣ вже й формы для галицкихъ поетôвъ. Се добре зрозумѣли Головацкiй, Шашкевичь, Устiяновичь, и ихъ поезiѣ я читаю зъ великимъ почутемъ и втѣхою, а не отѣ стихи Левицкого й иншихъ, щó вôдбиваютъ ся вôдъ свого народного".[2]) Вôдтакъ въ „Кiевлянинѣ" (кн. II., стор. 142—152) спôмнувъ Максимовичь про „Русалку Днѣстровую", сказавши, що до неи годить ся звернутись отъ-симъ стихомъ Богдановича:

„*Во всѣхъ ты, Душенька, нарядахъ хороша!*"[3])

Похваляючи литературный напрямъ авторôвъ „Русалки Днѣстровои", Максимовичь надрукувавъ три стихотворы сего збôрника: 1. „Мадей" Ивана Вагилевича,

---

[1]) „Кiевлянинъ". Книга II., стор. 141. — Порôвн. „Дѣло", р. 1886; число 57., въ статьи Костя Одôвця: „Михайло Максимовичь". Бiографична замѣтка.

[2]) „Галичанинъ". Львовъ, 1863; стор. 108.

[3]) Украинець Ипполитъ Богдановичь написавъ поетичну повѣсть п. з „Душенька", въ котрôй зъявивъ ся переходъ вôдъ псевдо-кляси-цизму до сентименталiзму.

2. „Два вѣночки" Якова Головацкого и 3. „Весняика" Маркіяна Шашкевича.[1])

Въ отъ-сѣмъ другôмъ томѣ „Кіевлянина" мѣжь иншими статьями Максимовича суть важнѣйшî двѣ: 1. Выдубицкій монастырь (стор. 5 - 26); 2. О правописаніи малороссійскаго языка. Письмо къ Основяненку (стор. 153—180).[2]) Опроче надруковано тутъ такожь стихъ панслависта А. Хомякова (стор. 1—4), казку Основяненка п. з. „Добрый панъ" (стор. 68—101[3]) и повѣсть П. Кулѣша „Огненный змѣй".[4]) Въ 1850. р. выдавъ Максимовичь въ Москвѣ третю книгу „Кіевлянина". Крôмъ сѣмохъ науковыхъ его статей[5]) надруковано тутъ такожь историчну розвѣдку С. М. Соловьева п. з. „Великая княгиня Ольга" (стор. 51—65), статью М. П. Погодина п. з. „О русской торговлѣ въ удѣльномъ періодѣ" (стор. 68—81), три стихотворы И. С. Аксакова и дещо иншого.

Четверту й останню книгу сего наукового збôрника выдавъ Максимовичь р. 1864. — Мѣжь-тымъ надрукувавъ вôнъ у Москвѣ р. 1859. перву книжку свого альманаха „Украинецъ". Тутъ напечатанî: 1. Псальмы Давидовî, въ перекладѣ Максимовича на мову украиньску (стор. 1—41). — 2. Пѣсня о полку Игоревôмъ, що сѣ Максимовичь переклавъ на мову украиньску (43—86). — 3. Пѣсня о полку Игоревôмъ въ „славянорускôмъ" ори-

---

[1]) „Кіевлянинъ". Книга II., стор. 143—149.

[2]) Порôвн. „Исторію литературы рускои", II. 1. стор. 147.

[3]) Казка „Добрый панъ" написана по-россійски.

[4]) Повѣсть „Огненный змѣй" переклавъ Ксенофонтъ Климковичь на мову руско-украиньску и надрукувавъ ся въ „Вечерницяхъ" (Львôвъ, 1862; число 20—26).

[5]) До историчнои розвѣдки Максимовича про гетьмана Петра Сагайдачного додано „Отрывки вѣршей, читанныхъ студентами Кіевобратской школы при погребеніи гетмана Сагайдачнаго" (стор. 177—183).

іиналѣ и зъ примѣтками (87—112). — 4. „Путевое воспоминаніе о Полтавѣ“ (113—122). — 5. „Воспоминаніе о Золотоношѣ“ (123—145). — 6. „Письма о Богданѣ Хмельницкомъ къ М. П. Погодину“ (147—174). — Все тее написавъ Михайло Максимовичъ.

Про перекладъ двайцять-девяти псальмôвъ Давидовыхъ зъявляемо ось-яку нашу думку: У Максимовича не було поетичного таланту, то й не зъумѣвъ вôнъ зладити свого перекладу такъ, щобъ ему надати прикметы поезіѣ украиньскои. Кращими вважають ся псальмы Давидовî въ перекладѣ д-ра Володимира Александрова: коли бо въ творѣ сего письменника е справжня поезія, то въ переробцѣ Максимовича бачимо суху прозу, дарма, що вôнъ писавъ вѣршомъ коломыйковымъ. А вже-жь бôльше вдатнымъ называемо перекладъ „пѣснѣ о полку Игоревôмъ“.[1]) Максимовичъ зрозумѣвъ дуже добре текстъ сего старорускаго памятника и въ перекладѣ вôддавъ вѣрно слова прекрасного ориґиналу. А по-за-якъ сей памятникъ мае прикметы народнои поезіѣ украиньскои, то Максимовичеви треба було тôлько придержувати ся старорускаго тексту, щобъ у мовѣ живôй зладити перекладъ доволѣ вдатный.[2]) Пôсля сего перекладу Максимовичъ подавъ текстъ „Слова о пълку Игоревѣ“ (стор. 87—102),[3]) почôмъ надрукувавъ пятьдесять важнѣйшихъ примѣтокъ для поясненя сего памятника (стор. 102—112).

---

[1]) В. Науменко вважае сей украиньскій перекладъ Слова о полку Игоревôмъ „блистательно выполненымъ“. („Кіевская Старина“, томъ XXXV; 1891; стор. 480).

[2]) Также сей перекладъ зладивъ Максимовичъ вѣршомъ коломыйковымъ.

[3]) Въ текстѣ сего выданя „Слова о полку Игоревôмъ“ зробивъ Максимовичъ багато поправокъ, и намагавъ завести въ правописи ладъ одностôйный.

Въ „Украпнци“, надрукованôмъ въ Кнѣвѣ р. 1864. читаємо мѣжь иншими статью Максимовича п. з. „Сказаніе о Межигорскомъ монастырѣ“ (стор. 23—34), и вôдтакъ три пѣснѣ 1863. року та й одну пѣсню 1864. року (стор. 35--39). Сй чотыри пѣснѣ суть творомъ грамотѣя, мабуть самого Максимовича. Перша пѣсня починає ся ось-якъ:

Царь дає народу волю,
А Ляхи бунтують
И кайданы Украинцямъ
Новіи готують.
Замышляють въ свои рукп
Украину взяти,
Щобъ и Киевъ, святый городъ,
Варшавѣ оддати.

А вже-жь Украинѣ нѣчого бояти ся, бо она „дождала ся законпои волѣ“, се-бъ-то вызволеня крѣпакôвъ. И кôнчить поетъ першу пѣсню отъ-сею строфою:

Давъ царь волю, дасть Богъ долю,
Будемъ щастя знати...
Не жури ся, Украино,
Наша рôдна мати!

Въ другôй пѣсни вôдзывае ся поетъ ось-якъ до Ляха: „Мы польскому уряду не дамось! — лучше, Ляше, обôймѣмось, якъ браты!“ Вôдтакъ въ третôй пѣсни высказуе вôнъ ось-яке свое бажане:

Якъ-бы добре, якъ-бы гарно
Стало ся на свѣтѣ,
Коли-бъ всѣмъ Славянамъ вкупѣ
По-братерськи жити!

Четверта пѣсня натякае на суспôльный побутъ въ Украинѣ. Поетъ радъ-бы бачити Украину щасливою, и вôдтакъ кôнчить сю пѣсню ось-якою строфою:

Нехай буде правдивый судъ
Вдовѣ й сиротинѣ:
Нехай люде въ добрѣ живуть
По всѣй Украинѣ!

Вôдтакъ рôкъ опôсля (1865) Максимовичъ написавъ „пѣсню“ саме-тогдѣ, коли въ Золотоноши Полтавскои губерніѣ вводилась земска управа. Отъ-ся пѣсня, щó складае ся зъ шѣстьохъ строфъ, зложеныхъ мѣрою вѣршѣвъ коломыйковыхъ, кôнчить ся ось-такъ:

Дай же, Боже, сѣй громадѣ
На земское дѣло
Стати въ добрый часъ розумно,
Праведно и смѣло.

Нехай буде въ насъ управа
Честна, нелукава,
Нехай буде нашимъ гласнымъ
И въ Полтавѣ слава![1])

В. Науменко, подавши сей стишокъ редакціи „Кіевскои Старины“, запримѣтивъ, що сучаснî люде признавали авторови „хмелинку поезіѣ“. А вже-жь П. И. Петровъ заявивъ, що въ него пôдъ руками була цѣла тетрадка вѣршѣвъ Максимовича, котрû авторъ самъ переписавъ п. з. „Мои украинськî стихи“. Сихъ стихôвъ було двайцять и чотыри, зъ-помѣжь котрыхъ лишь деякî надруковано.[2])

* * *

[1]) Порôвн. статью В. Науменка п. з. „Два рукописныхъ стихотворенія М. А. Максимовича“. („Кіевская Старина“, томъ XXXV; 1891; стор. 480—482. Документы). Другій вѣршь, щó его тутъ надруковано, написавъ Максимовичъ по-россійски.

[2]) „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“. Кіевъ, 1884; стор. 181.

Коли-жь поетичнî писаня Максимовича не мають литературнои стôйности, то фильольоґичнî й историчнî его розвѣдки вважають ся ще й теперь творами цѣнными. Хоча-жь сї розвѣдки вôдносять ся по-найбôльше до мовы й історіѣ украиньскои, то все-жь не належать они до історіѣ нашои литературы, тому-що авторъ писавъ ихъ по-россійски.

Межь розвѣдками Максимовича про „*языкознаніе*“ вызначуе ся студія п. з. „*Начатки русской филологіи*“.[1]) Въ сѣй своѣй просторôй граматичнôй розвѣдцѣ Максимовичь корыстувавъ ся творами Добровского, Копитара, Шафарика, Павского[2]) й и. Про „рѣчь южнорускую“ пише вôнъ, що она въ мѣсцевыхъ своихъ говорахъ вызначуе ся найбôльшимъ единьствомъ и творить одинъ „языкъ южнорускій“, котрый дѣлить ся на два нарѣчія: 1. нарѣчіе „малоруске“ зъ пôднарѣчіями украиньскимъ и сѣверскимъ; — 2. нарѣчіе „червоноруске“ зъ пôднарѣчіями галицкимъ и закарпатскимъ.[3]) — Языкъ россійскій („рускій“) по думцѣ Максимовича вытворивъ ся зъ нарѣчія московского пôдъ впливомъ церковно-славяньского языка.[4]) — Важною е вôдтакъ статья III. сеи розвѣдки про повноголосъ въ рускôй мовѣ,[5]) и статья V. про давнôсть повноголосу въ славяньскôй рѣчи.[6]) Та й въ загалѣ всѣ пятьнайцять статей сеи розвѣдки („Начатки русской филологіи“) суть выслѣдомъ поважныхъ студій Максимо-

---

[1]) „Собраніе сочиненій М. А. Максимовича“. Томъ III. Кіевъ, 1880; стор. 25—155.

[2]) „Филологическія наблюденія протоіерея Г. Павскаго надъ составомъ русскаго языка“. С.-Пб. т. I—III., 1841—1842.

[3]) „Собраніе сочиненій М. А. Максимовича“; т. III., стор. 47.

[4]) ibid., стор. 59—60.

[5]) ibid., стор. 62—67.

[6]) ibid., стор. 80—89.

вича про основнѝ прикметы славяньскихъ языкôвъ, дарма́, що деякѝ погляды его вважають ся теперь застарѣлыми, якѝ не можуть устоятись супроти думокъ Миклошича, Ягича й и.

Менше стôйными суть „*Филологическія наблюденія и изслѣдованія*“.[1]) Такъ н. пр. въ статьи „объ имени человѣкъ“ учить Максимовичь, що „человѣкъ“ е зложене имя (чело+вѣкъ). Вôдтакъ каже вôнъ, що именемъ „чело“ вызначуе ся мабуть тѣлесна сторона чоловѣка, мѣжь-тымъ коли имя „вѣкъ“ натякае ачей на вѣчнôсть. Отже по думцѣ Максимовича зложене имя „человѣкъ“ означало бы двѣ стороны чоловѣчого побуту — тѣло й душу.[2])

А вже-жь розвѣдки п. з. „*Къ исторіи малорусскаго языка*“[3]) мають все ще стôйнôсть литературну. Важнѝ суть тутъ „*Филологическія письма* къ М. П. Погодину“. Сей-то россійскій историографъ бувъ выдумавъ теорію про вандрôвку обохъ народôвъ, Великорусôвъ и Малорусôвъ, яка нѣбы-то вôдбулась пôсля розгрому татарского. Вôнъ думавъ, що тѝ недобитки, котрѝ остались по пошести татарскôй, перессслились въ пôвнôчне Залѣсе, та що пустѝ й покиненѝ мѣсця занятѝ були опôсля Малорусами, що прийшли сюды зъ-за Карпатъ. Тыми-жь недобитками, що повандрували въ Залѣсе, по думцѣ Погодина, були Великорусы, котрѝ до Татарщины сидѣли въ Руси полудневôй; и вôдтакъ въ вѣцѣ XIV. прийшли сюды Малорусы зъ-за Карпатъ, де була ихъ „прародина“.[4]) — Противъ такои дивовижнои думки повставъ отже Максимовичь, и

---

[1]) ibid., стор. 156—182

[2]) ibid., стор. 161.

[3]) ibid., стор. 183—344.

[4]) М. П. Погодинъ, „Записка о древнемъ языкѣ русскомъ“ (въ „Извѣстіяхъ II. отдѣл. Акад. Наукъ“. С.-Пб. 1856; стор. 70—92).

въ одинайцяти письмахъ доказувавъ, що Малорусы вôдъ поконвѣчныхъ часôвъ жили въ полудневôй Руси, и що тутъ уже до нападу татарского истнувала мова малоруска [1]) Коли-жь Погодинъ пôславъ Максимовичеви вôдповѣдь на тû письма и все ще стоявъ при своѣй думцѣ, то украиньскій фильольоґъ та историкъ написавъ два *„отвѣтныя письма М. П. Погодину"*, котрый пôславъ бувъ на свого суперника *„великую тучу художьства своего"*. Опôсля Максимовичь выславъ Погодинови въ сѣй справѣ ще чотыри письма п. з. *„О старобытности малороссійскаго нарѣчія"*.[2]) Опроче зладивъ тогдѣ Максимовичь (1857) историчну статью п. з. *„О мнимомъ запустѣніи Украины въ нашествіе Батыево и населеніи ея новопришлымъ народомъ"*. (Письмо М. П. Погодину).[3])

Крôмъ розвѣдокъ про *„языкознаніе"* написавъ Максимовичь такожь *„Исторію древней русской словесности"*.[4]) Тутъ читаемо, що „Руссы" були Словене зъ Поморя балтійского, — що найпаче житцѣ острова Руґена звались Руґами, Руґіянами, Руянами, Ранами й Руссами. И тыхъ то балтійскихъ Словенъ приклинкали въ помôчь (р. 862) славяньскû й финьскû племена, щó були зворушились усобицею.[5]) Вôдтакъ мѣжь иншимъ пише Максимовичь осьщо: „Назва Украины для Киѣвскоѣ землѣ появляе ся въ лѣтописи Киѣвскôй въ кôнци XII. вѣку, се-бъ-то пôдъ рокомъ 1187., въ тôмъ часѣ, коли назва Русь усвоювалась уже й на пôвночи. Опроче, може бути, та назва

---

[1]) „Собраніе сочиненій...", т. III., стор. 183—243.
[2]) ibid., стор. 273—311.
[3]) ibid., т. I., стор. 131—145.
[4]) ibid., т. III., стор. 345—472.
[5]) ibid., стор. 368.

тогдѣ знову вôдновлювалась, бувши й давнѣйше имямъ Полянъ Днѣпровыхъ".[1])

До розвѣдокъ про исторію литературы належить также статья „*О народной исторической поезіи въ древней Руси*" (Письма къ М. П. Погодину).[2]) А вже-жь чи-мало важными суть лекціѣ Максимовича про „пѣсню о полку Игоревôмъ", — читаній р. 1835. въ университетѣ Кіѣвскôмъ.[3]) Текстъ сего памятника зъ россійскимъ перекладомъ надрукувавъ вôнъ въ Кіѣвѣ р. 1837., вôдтакъ текстъ зъ замѣтками и зъ украиньскимъ перекладомъ въ „Украинци" (Москва, кн. I. 1859; стор. 43—112).[4]) Опроче въ „Москвитянинѣ" зъ р. 1855. знаходять ся Максимовича „*Замѣчанія на пѣснь о полку Игоревѣ въ стихотворномъ переводѣ Гербеля*".[5]) — Бувши Украинцемъ, перейнявъ ся вôнъ духомъ рôдной мовы, и за-для того зъумѣвъ вôнъ пояснити такій мѣсця въ тôй пѣсни, якій тôлько при знаню мовы руско-украиньской можна зрозумѣти. А по-за-якъ займавъ ся также збиранемъ пѣсень народныхъ, то вôнъ первій знайшовъ ключь до зрозумѣня сего памятника, щó засновує ся на народнôй, украиньскôй поезіи XII. вѣку.

Мѣжь иншими розвѣдками Максимовича про давнѣйшу руску литературу вызначують ся ще двѣ статьѣ; 1. „*Книжная старина южнорусская*" („Временникъ общеcтв. исторіи и древн. истор.", 1849., кн. 1. и 3., и „Кіевля-

---

[1]) ibid., стор. 371. Замѣтка.

[2]) ibid., стор. 480—497.

[3]) ibid., стор. 498—563. — Сій критично-естетичній розвѣдки надруковано въ-перше въ „Журналѣ министерства народнаго просвѣщенія" р. 1836. (статья I. и II.) и р. 1837. (статья III.).

[4]) Порôвн. „Собраніе сочиненій...", томъ III., стор. 631—660. — Украиньского перекладу тутъ не надруковано.

[5]) „Собраніе сочиненій...", т. III., стор. 564—625.

нинъ“, 1850., кн. III., стр. 117—138)[1] и 2. *„Извѣстіе о книгѣ Благоутробіе Марка Аврелія, напечатанной во Львовѣ 1745. г. въ листъ, на 40 стр.“* („Кіевскія епархіяльныя вѣдомости“, 1871; № 1., стр. 11—19).[2])

Ось-тî статьѣ про *„языкознаніе“* и про *„исторію словесности“* передруковано въ третѣмъ томѣ „Собранія сочиненій“ М. А. Максимовича (Кіевъ, 1880). Въ першôмъ же томѣ збôрки его творôвъ надруковано *„отдѣлъ историческій“* (Кіевъ, 1876). Тутъ находимо важнî розвѣдки историчнî, а то: 1) статьѣ, що вôдносять ся до исторіѣ Руси вôдъ найдавнѣйшихъ часôвъ до половины XIII. вѣку (стор. 3—145); — 2) статьѣ про исторію литовскои Руси (стор. 149—213); — 3) статьѣ про исторію козачины (стор. 215—834); — 4) додатокъ п. з. „историческія замѣтки“ (стор. 835—847). — Вôдтакъ у другôмъ томѣ сеи збôрки надруковано *„отдѣлы историко-топографическій, археологическій и этнографическій“* (Кіевъ, 1877).[3])

Всѣ тî розвѣдки Максимовича служать теперь засновкомъ до дальшихъ студий фильольоґичныхъ, историчныхъ, археольоґичныхъ и етноґрафичныхъ, и въ великôй части зъявляють ще й нынѣ чи-малу стôйнôсть литературну. Тому-то Драгомановъ вôддавъ Максимовичеви заслужену честь, коли про его учену дѣяльнôсть ось-що написавъ: „Невсыпущій дѣячь на катедрѣ въ Киѣвѣ и потôмъ въ хуторѣ, де вôнъ живъ на пенсіи, М. А. Максимовичь бувъ для Киѣвскои Руси цѣлымъ ученымъ, исторично-фильольоґичнымъ институтомъ, а вразъ и живымъ,

---

[1]) ibid., стор. 661—716.

[2]) ibid., стор. 737—745.

[3]) Важною вилжає си етноґрафична статьи п. з. „Дни и мѣсяцы украинскаго селянина“ („Русская Бесѣда“, 1856, № 1., смѣсь, стор. 61—83, и № 3., стор. 73—108; — „Собраніе сочиненій...“, т. II., стор. 463—524).

народнымъ чоловѣкомъ. Въ краю такъ обширнôмъ, якъ Россія, провинціяльный побутъ въ минулôмъ и теперѣшнѣмъ часѣ зъявлявъ чи-мало своихъ окремѣшнихъ прикметъ; — тому-то цытане про выучене областій уважае ся вельми важнымъ для науки... Максимовичъ бувъ у насъ однымъ изъ перших дѣячѣвъ для провинціяльнои науки й жизни. — Выучуючи Кіѣвску Русь и еи нарôдъ и пишучи про неѣ розвѣдки, черезъ сорокъ-пять рокôвъ, при трудныхъ обставинахъ, починаючи литературно-учену дѣяльнôсть въ провинціяльнôмъ городѣ, Максимовичъ тымъ найпаче й зъумѣвъ прислужитись науцѣ, литературѣ й супôльности всеи Россіи, та й показавъ, чого можна дожидати вôдъ народныхъ силъ Кіѣвскои Руси при наступаючихъ лучшихъ условинахъ народного й областного житя". [1])

2. Измаилъ Срезневскій.[2])

Своею исторією, богатою поезією людовою й окремыми прикметами вдачѣ народу Украина звертае на себе увагу не-то Славянщины, але й трохи-не цѣлои Европы. То й не дивно, що деякî тямущî Москалѣ зъявляють ѣй свою симпатію и прихиляють ся серцемъ до народу, щô мавъ славну минувшину, а теперь нобивае ся невзгодинами й лихолѣтемъ. До такихъ сердечныхъ прихильникôвъ украиньского й запорожского побуту належавъ Измаилъ Срезневскій въ молодому своему вѣку. Коли-жь Москаль Срезневскій збиравъ етнографичнî матеріялы й пи-

---

[1]) „Вѣстникъ Европы", Девятый годъ. Томъ II. 1874, въ статьи: „Некрологъ. М. А. Максимовичъ. Его литературное и общественное значеніе", стор. 453. — Драгомановъ писавъ сю статью тогдѣ, коли для украиньского письменьства въ Россіи настала деяка пôльга.

[2]) Гляди статью А. Пыпина п. з. „Обзоръ малорусской этнографіи. II. И. И. Срезневскій". („Вѣстникъ Европы". Двадцатый годъ. Томъ V. С.-Пб. 1885; стор. 325—350).

савъ свою лѣтопись про давну Украину, то Московка Марія Марковичка (Марко Вовчокъ) змалювала етнографичнй картинки сучаснои Украины.

Измаилъ Ивановичь Срезневскій родивъ ся 1 (13) червня р. 1812. въ Ярославѣ, въ пôвнôчнôй Россіи, але дитячій и молодечій свôй вѣкъ провѣвъ вôнъ на Украинѣ, въ Харковѣ, де батько его бувъ професоромъ краснорѣчивости й поезіѣ та й инспекторомъ „казенно-коштныхъ студентôвъ“. По смерти батька Измаилъ въ 14. роцѣ житя ставъ учитись въ Харкôвскôмъ университетѣ, де й кôнчивъ трьохъ-лѣтній курсъ въ 17. роцѣ вôдъ роду.[1]) Вже въ 19. роцѣ житя (р. 1831) выдавъ вôнъ зъ Росковшенкомъ маленькій „Украинскій альманахъ“, де були й его стихи, а рôкъ опôсля (1832) выдавъ „Словацкія пѣсни“. Хочь отже Срезневскій не бувъ Украинцемъ, то въ молодому вѣку явивъ ся вôнъ справжнимъ ентузіястомъ супроти лицарскихъ змагань колишнихъ Запорожцѣвъ, и вôдтакъ р. 1833. надрукувавъ вôнъ въ Харковѣ першу книжку свого етнографичного збôрника п. з. „Запорожская Старина“ (16°, часть I. 1., стор. 1—132; часть II. 2., стор. 1—140).[2])

Въ переднѣмъ словѣ до першои книжки „Запорожскои Старины“ пише Срезневскій ось-що: „Выдаючи въ свѣтъ мою збôрку запорожскихъ пѣсень и думъ, я бажаю зъявити прислугу, — хочь и маловажну, — не одынымъ любителямъ народнои поезіѣ, але найпаче тымъ, що хо-

---

[1]) Въ Харковѣ мавъ чи-малый впливъ на Срезневского Петро Артемовскій-Гулакъ, авторъ украиньскои казки „Панъ та собака“. Артемовскій бувъ въ университетѣ професоромъ россійскои исторіѣ.

[2]) Срезневскій приѣхавъ р. 1840. до Львова, вертаючи изъ своеи вандрôвки по славяньскихъ земляхъ. У Львовѣ пôзнавъ вôнъ молодого етнографа, Якова Головацкого.

тѣли-бъ пôзнати старовину запорожску, — побутъ, звычаѣ й обычаѣ, змаганя того-то народу воѣвникôвъ, котрый своимъ лицарствомъ и завзятємъ, своимъ вплывомъ на весь полудневый схôдъ Европы, ба й на малу Азію особливо въ XVII. вѣцѣ, своими дивными прикметами, способомъ житя и характеромъ — заслуживъ собѣ на память у потомности. Лѣтописи украиньскі розказують тôлько про лицарскі змаганя сего народу, доторкуючись дуже рѣдко до внутрѣшньои его жизни, — ба й тû славнû дѣла описують они иногдѣ коротко, иногдѣ невѣрно, поплутано, изъ-за чого лѣтописне оповѣдане одно одному неразъ противорѣчить. Менше гôднû уваги лѣтописи польскû, — ще менше — лѣтописи молдавскû, мѣжь-тымъ коли великорускû лѣтописи майже нѣчого не згадують про Запорожцѣвъ. Отъ-ся бѣднôсть исторіѣ Запорожцѣвъ въ жерелахъ письменныхъ спонукуе тямущого чоловѣка глядати другихъ жерелъ, — и отъ, вôнъ знаходить для своихъ дослѣдôвъ пребогату скарбницю въ персказахъ народныхъ".

„Сû переказы зберегають ся въ памяти бандуристôвъ, потомкôвъ тыхъ бандуристôвъ, котрû подôбно Скальдамъ скандинавскимъ супроводжали хоробрыхъ запорожскихъ охотникôвъ въ ихъ походы, — подôбно Скальдамъ загрѣвали ихъ духа въ битвѣ своими пѣснями, и въ пѣсняхъ та думахъ зберегали для потомкôвъ память славныхъ колишнихъ дѣлъ и переказы давнои давнины. И досель е на Украинѣ мовь-то окремый цехъ старцѣвъ, щô ходять вôдъ села до села, грають на бандурѣ и спѣвають сумовитû пѣснѣ й думы, або розказують про давнину. — Въ памяти отъ-сихъ старцѣвъ живе старовина запорожска и тому-то сû старцѣ важнѣйшû всякихъ лѣтописей. Хочь ихъ переказы про старовину потребують строи критики, то все-жь таки они конечнû для кож-

дого, хто бажае знати исторію Запорожцѣвъ, ба й исторію прочои Украины".[1])

Вôдтакъ Срезневскій подае характеристику думъ и пѣсень запорожскихъ[2]) и каже въ кôнци, що въ пѣсняхъ выразилась лирика и драматика народнои поезіѣ Запорожцѣвъ, мѣжь-тымъ коли въ думахъ вызначуе ся „мрачный, холодный эпизмъ". Опôсля дѣлить вôнъ запорожскî пѣснѣ й думы въ два розряды. До першого розряду належать пѣснѣ й думы историчнî; другій же розрядъ можна назвати етнографичнымъ, по-за-якъ до него належать пѣснѣ про походы вôйсковî, пѣснѣ гульливî, сатиричнî, — думы моральнî, религійнî и п. Першій розрядъ, по думцѣ Срезневского, важный особливо для зовнѣшньои исторіѣ Запорожцѣвъ, мѣжь-тымъ коли другій розрядъ вызначуе ся вагою супроти внутрѣшньои ихъ исторіѣ. Опôсля каже Срезневскій, що въ збираню етнографичного матеріялу помагало ему багато осôбъ, та що вôнъ самъ пôсля семилѣтнього труду змôгъ зôбрати чимало думъ и пѣсень, та й иншихъ переказôвъ народныхъ. Вôдтакъ весь нагромадженый матеріялъ старавъ ся вôнъ провѣрити критично, и зробити свою збôрку по змозѣ повною й доладною. А вже-жь не додавъ вôнъ словаря до „Запорожскои Старины", та обѣцявъ лишь, що зъ-негодомъ выдасть новый словарь „украинско-запорожскаго нарѣчія".

Въ кôнци переднього слова сказавъ Срезневскій дещо про правопись, котрою хôснувавъ ся въ выданю свого збôрника. Ось и его слова: „До сего часу появилось дуже багато думокъ про правила правописи для языка украинского, але бôльша частина словесныхъ робôтникôвъ на

[1]) „Запорожская Старина", часть I., стор. 5—9.
[2]) ibid., стор. 10—13.

сему поли вызначувалась або любвою до чумацкои гру-
бости выговору, або чудернацкимъ поглядомъ на правила
правописи. Бôльше другихъ цѣкавѝ суть думки Макси-
мовича, высказанѝ въ переднѣмъ словѣ до его збôрки
„малороссійскихъ пѣсень". Очевидячки Максимовичь вѣр-
но пôдслухавъ мѣсцевѝ выговоры, — але его правопись,
будучи зовсѣмъ противною думкамъ загалу й уживаню,
заведеному зъ давна, неповно выражена въ правилахъ,
и про-те не можна користуватись нею все й всюды... Я
нарошно переглядавъ всѣ лѣтописи, грамоты, письма, —
словомъ все, що попалось менѣ пôдъ руки, писаного въ
украиньскôмъ языцѣ, — прислухувавъ ся рôзнымъ гад-
камъ, и вкôнци, зъобразивши собѣ все, выпровадивъ для
себе свои правила правописи украиньскои"...¹)

Срезневскій подѣливъ самоголосы на твердѝ та мяг-
кѝ; — твердѝ: *а, е, и, ы, о, у*; мягкѝ: *я, é, ї, и̂, ӥ, ё, ю*.
Отже вôнъ писавъ: могила, орлы, степы, Украина, ру-
бати; — Ляхи, éднати, у глѝбокій могилѝ, жѝнка, кѝнцѝ,
пѝйди! козаковѝ (3. пад. ч. ед.), въ лѝсѝ, ѝхати, прѝѝзжати,
ӥхъ, ёго, чёго, моею и т. д. — Изъ сего отже можна
дôзнатись, що Срезневскій знакомъ ѝ выражавъ не тôль-
ко тее мягке *і*, що вôдповѣдае первѣстному **о**, **е**, але й
таке мягке *і* та йотоване *і*, що вôдповѣдае первѣстному **ѣ**.
Опроче мѣжь знаками **ѝ**, **ї** не робивъ вôнъ нѣякои рôз-
ницѣ, а иногдѣ писавъ вôнъ такожь **и** замѣсць **ӥ**; н. пр.
козацькои, — але: своѝ. Вôдтакъ йотоване е выражавъ
вôнъ знакомъ е (мое), а знакъ *é* клавъ вôнъ иногдѣ въ
початку слова (éднати). Такожь і писавъ вôнъ въ по-
чатку слова у формахъ: іхъ, імъ и т. д. — Правопись
Срезневского є отже поплутана й неконсеквентна. Вôнъ
радъ бувъ означити графѝчно окремѝ прикмѣты украинь-

¹) ibid., стор. 19—21.

скои фонетики, але, бувши Великорусомъ, не зъумѣвъ свои правописнѝ змаганя довести до-путя. Подекуды придержувавъ ся вôнъ правописи россійскои; — писавъ просте: буйны (вѣтры), старыи, прійшли, такій, чужій и т. д.

На заголовнôмъ листѣ першои частины „Запорожскои Старины" Срезневскій поклавъ два епиграфы: 1. Głucho wszędzie, ciemno wszędzie! (Mickiewicz). 2. Такъ вѣчнôй памяти бувало ‖ У насъ въ гетьманщинѣ колись (Котляревскій). Вôдтакъ пôсля переднього слова надруковавъ вôнъ 12 пѣсень и 6 думъ про дѣячѣвъ та подѣѣ до Богдана Хмельницкого. Въ пѣсняхъ зъображенѝ отъ-сѝ дѣячѣ: Свирговскій, Серпяга, Наливайко, Тетеренко, Лобода, Сагайдачный, Сава Чалый и Чурай (стор. 27—76). — Пôсля пѣсень надруковано тутъ отъ-сѝ думы: 1. Дары Баторія. Смерть Богданка (стор. 77—82). 2. Татарскій походъ Серпяги (82—86). 3. Битва Чигириньска (86—91). 4. Смерть Федора Безрôдного (91—94). 5. Втеки трьохъ братôвъ изъ Азова (94—102). 6. Походъ на Полякôвъ (102—109). — Пôсля думъ напечатано деякѝ примѣтки до пѣсень и думъ (110—129).

Вôдтакъ слѣдує другій вôддѣлъ першои частины въ першôй книжцѣ. Тутъ поклавъ Срезневскій ось-якій заголовокъ: „*Сказанія лѣтописцевъ и преданія о лицахъ и событіяхъ, бывшихъ въ Украинѣ и Запорожьѣ до смерти Стефана Баторія*". — Въ переднѣмъ словѣ каже Срезневскій, що хочь украиньскихъ лѣтописей є багато, то не всѣ они подають историкови достовѣрнѝ вѣсти. Тому-то мѣжь просторыми лѣтописями выбравъ вôнъ невеличку, котра ходила вôдъ рукъ до рукъ по Украинѣ въ несчисленыхъ рукописяхъ. Вôдтакъ надрукувавъ вôнъ сю лѣтопись п. з. „*Сказанія, откуду Козаки Запорожане, и чѣмъ славны*" (стор. 15—33). Пôсля сеи лѣтописи слѣдує двайцять просторыхъ примѣтокъ Срезневского (стор. 35—130).

— Въ кôнци книжки надруковано початокъ „*Сказанія о гетманахъ запорожскихъ*“ (131—138).

Третій вôддѣлъ першои частины надруковано вже въ другôй книжцѣ „Запорожскои Старины“ р. 1834. въ Харковѣ (16°, сторôнъ 168). Отъ-сей вôддѣлъ є творомъ самого-жь Срезневского, котрый на засновку лѣтописей украиньскихъ написавъ „л ѣ т о п и с ь“, и додавъ до неи свои примѣтки, користувавшись не только лѣтописями й переказами, але й творами историчными, писаными въ мовѣ россійскôй, польскôй, французкôй й латиньскôй. Лѣтопись Срезневского простягає ся вôдъ смерти Баторія до Богдана Хмельницкого (стор. 11—64). Пôсля-жь лѣтописи Срезневскій надрукувавъ двайцять и чотыри примѣтки (стор. 65—161). — Такъ отже другій и третій вôддѣлъ першои частины „Запорожскои Старины“ самъ Срезневскій уважавъ додаткомъ до першого вôддѣлу, по-за-якъ въ нихъ суть такî поясненя и примѣтки, що вôдносять ся до пѣсень та думъ.

Вôдтакъ въ другôй половинѣ другои книжки надруковано другу частину „Запорожскои Старины“ въ двохъ вôддѣлахъ (Харкôвъ, 1834—1835; сторôнъ 82 + 184). — Въ першôмъ вôддѣлѣ другои частины читаємо пѣснѣ й думы про дѣячѣвъ и подѣѣ вôдъ Богдана Хмельницкого до смерти Мазепы. Въ переднѣмъ словѣ каже Срезневскій, що читачь мабуть вдоволить ся немалымъ числомъ сихъ пѣсень и думъ. Вôдтакъ заявляє вôнъ вдяку Максимовичеви, „и многимъ другимъ особамъ“, котрî пособили єму въ збираню ось-тыхъ матеріялôвъ етнографичныхъ. Всѣхъ пѣсень та думъ зôбрано тутъ трийцять.

Въ другôмъ вôддѣлѣ другои частины (другои книжки) „Запорожскои Старины“ Срезневскій напечатавъ свою лѣтопись въ двохъ частинахъ: 1. Лѣтопись, 1640—1654 (стор. 1—92); 2. Лѣтопись, 1654—1657 (стор. 93—105).

Потôмъ слѣдують „Приписки къ лѣтописи“ (стор. 106—143). Въ кôнци-жь другои книжки читаемо заголовокъ: „*Пѣсни, думы и преданія, поясняющія сказанія лѣтописцевъ*“ (стор. 144—184). Се є россійскій перекладъ вôсьмохъ пѣсень и думъ зъ деякими поясненями.

Отъ и поглядъ на „Запорожскую Старину“, въ котрôй побôчь матеріялу етнографичного є чи-мало матеріялу историчного, зôбраного молоденькимъ Срезневскимъ за-для того, щобъ картинки внутрѣшньои жизни Запорожцѣвъ доповнити малюнками зовнѣшнього ихъ побуту. Хоча-жь Срезневскій заявивъ, що деякі пѣснѣ й думы вôнъ самъ записавъ изъ устъ бандуристôвъ, то все-таки критика вôднеслась скептично до декотрыхъ думъ єго збôрника. Такъ въ передньому словѣ до „*Историческихъ пѣсень малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова*“ сказано (томъ I., стор. XIX—XX), що зъ-помѣжь всѣхъ думъ, котрыхъ фальсификатъ можна-бъ доказати, въ збôрнику Срезневского деякою литературною стôйностію вызначує ся тôлько дума „Походъ на Поляковъ“ (I. 1., стор. 102—109), котра ввôйшла въ збôрникъ Максимовича зъ р. 1834. (стор. 27—32).[1]) Вôдтакъ по думцѣ обохъ тыхъ ученыхъ мужѣвъ гарною є такожь дума „Повстане Наливайка“ (або „Битва Чигириньска“, I. 1., стор. 86—91). А вже-жь инші фальсификаты, якъ кажуть Антоновичь и Драгомановъ, зъявляють такъ богато похибокъ въ мовѣ, рôзнять ся такъ дуже вôдъ народныхъ пѣсень въ характерѣ, що справдѣ дивно, якъ могли они вводити въ блудъ такихъ людей, котрым до-

[1]) Дума „Походъ на Поляковъ“ подобалась вельми Гоголеви, Бѣлинському (Сочин. т. V, 86—90) и Буслаеву, котрый надрукувавъ ѥ въ р. 1861. въ Москвѣ въ „Историч. Христоматіи“ (стор. 1625—1627), назвавши ѥ „превосходною думою“ и „образцемъ малорусскаго нарѣчія“.

бре звѣстнiй були прикметы автентичныхъ народныхъ пѣсень и думъ украиньскихъ.[1]) Вôдтакъ кажуть оба тї етнографы ось-що: „Бôльша частина пôдробленыхъ пѣсень и думъ говорить про часъ козацтва вôдъ Наливайка до Хмельницкого, — и тутъ мы видимо занесенї въ ось-тї нѣбы-то народнї памятники всѣ похибки историкôвъ трийцятыхъ рокôвъ, — найпаче-жь довѣру до „Исторiѣ Русовъ“, зъ котрою бôльша частина пôдробленыхъ думъ згôдна въ оповѣданю дѣевôмъ, зъявляючи розладе супроти другихъ жерелъ и актôвъ“...[2])

Основный розбôръ пôдробленыхъ думъ зладивъ Костомарôвъ,[3]) запримѣтивши, що найбôльше вводили насъ въ блудъ „Запрожская Старина“ Срезневского, збôрникъ Максимовича (котрый хôснувавъ ся збôрникомъ Срезневского), а подекуды й збôрники иншихъ збирачѣвъ. А вже-жь Максимовичь, живши опôсля на Украинѣ, признавъ ся, що, коли пробувавъ у Москвѣ, вôнъ обманувъ ся думами „Запорожскои Старины“, — а то найпаче задля того, що ихъ выдавъ „даровитый авторъ“. Але Срезневскiй не выправдувавъ себе зъ-за тыхъ похибокъ въ „Запорожскôй Старинѣ“, на котрї вказували критики.[4]) Ще въ 1847. р. осѣвъ ся вôнъ въ Петербурзѣ, де его поста-

---

[1]) „Историческiя пѣсни малорусскаго народа съ объясненiями Вл. Антоновича и М. Драгоманова“. Томъ I. Кiевъ, 1874; стор. XIX—XX. — Пôдробленою вважають оба тї етнографы найпаче думу „Дары Баторiя. Смерть Богданка“ („Запорож. Старина“, I. 1., стор. 77—82). Тутъ высказуе ся симпатiя козакôвъ до Степана Баторiя и до польскои управы. („Историч. пѣсни...“, т. II. 1.; стор. 11.).

[2]) ibid., т. I., стор. XX.

[3]) „Историческая поэзiя и новые ея матерiалы“ — статья Костомарова въ „Вѣстнику Европы“, 1874. декабрь.

[4]) А. Пыпинъ „Обзоръ малорусской этнографiи“. II. И. И. Срезневскiй. („Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ. Томъ V. 1885; стор. 350.

влено университетскимъ професоромъ славяньскои фильольоґіѣ. Живучи вôддалеки вôдъ Украины, вôнъ позбувъ ся молодечихъ идеалôвъ и вдоволявъ ся славою доброго професора фильольоґичного факультету. Вôнъ умеръ въ Петербурзѣ 8 (20) лютого р. 1880. Коли-жь Пыпинъ въ „Вѣстнику Европы“ попрѣкнувъ покôйного Срезневского за-для того, що вôнъ некритично выдавъ „Запорожскую Старину“, то дочка професора выступила въ оборонѣ свого батька, написавши листъ до автора статьѣ „Обзоръ малорусской этнографіи“. Она запримѣтила, що батько ей мôгъ помилятись, якъ и кождый, особливо-жь въ такому молодому вѣку, коли выдавъ „Запорожскую Старину“, — его могли ввести въ блудъ особы, що доставили ему матеріялъ. Хоча-жь и були-бъ похибки въ его збôрцѣ, то они не дають ще нѣкому права, обвиняти его о безсовѣстнû вôдносины до науки.[1]) — На отъ-се письмо дочки Срезневского вôдповѣвъ Пыпинъ въ „Вѣстнику Европы“, що самъ Срезневскій называвъ опôсля свою роботу молодечою, та що деякû думы, котрû вôнъ чувъ вôдъ бандуристôвъ, новѣйшû специялисты признали одноголосно не-народными й пôдроблеными.[2])

3. Плятонъ Лукашевичъ.[3])

Плятонъ Яковлевичъ Лукашевичъ, помѣщикъ Полтавскои ґуберніѣ, выдавъ р. 1836. въ Петербурзѣ „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы

---

[1]) Дочку Срезневского вразили найпаче отъ-сû слова Пыпина: „Срезневскій несомнѣнно взялъ грѣха на душу, когда утверждалъ, будто записывалъ со словъ бандуриста тѣ пѣсни, которыхъ никогда у бандуристовъ не существовало“.

[2]) „Вѣстникъ Европы“... Томъ VI. 1885; стор. 816—817.

[3]) Про Плятона Лукашевича споминувъ у своихъ „Запискахъ“ Петро Д. Селецкій. („Кіевская Старина“, т. VIII. 1884; стор. 247—296).

и пѣсни“ (8°, сторôнъ 170).[1]) Въ переднѣмъ словѣ сеи книжки читаемо ось-що: „Маемо вже два збôрники украиньскихъ пѣсень, — Срезневского и Максимовича. Я зберѣгъ вôдъ затраты ще деякû народнû пѣснѣ, и подаю ихъ въ отъ-сѣмъ збôрнику. Мабуть буде се останне ихъ выдане, въ котре входять матеріялы зъ Украины. Тамъ народнû пѣснѣ вже вôдъ давна не истнують, — всѣ онû зовсѣмъ замѣненû салдацкими, або великорускими пѣснями. Украиньскій парубокъ уважае собѣ за стыдъ, спѣвати иншû пѣснѣ... Если россійскû пѣснѣ такъ прегарнû въ устахъ салдата або вôзника, то являють ся онû просто ужасными, коли ихъ спѣвае Украинець грубымъ басомъ и повôльнымъ выговоромъ слôвъ. Перейдѣть ся по украиньскôмъ селѣ въ тиху нôчь, коли молодѣжь збере ся на улицю або вечерницю, то мимо волѣ якійсь ужасъ перейме вашû нервы; — бо ось зъобразѣть собѣ мужика, котрый одну ноту тягне зъ крикомъ, иначе зъ брязкотомъ, мѣжь-тымъ ось-тому запѣвалѣ приходить въ помôчь заглушаючій хоръ; — справдѣ, вôдъ такого спѣву можна втратити органъ слуху! То й не диво, що заткавши уши, втѣкаете вôдтôль геть далеко, та ба! въ вôддали голосъ спѣвакôвъ стае ще немилѣйшимъ, — се справдѣшне выте вовкôвъ. А вже-жь и украиньске жôноцтво перестае любити свои прегарнû, сумовитû пѣснѣ, въ котрыхъ спѣвано про любовь и розлуку зъ милымъ козаченькомъ... Такихъ пѣсень вôдъ нихъ уже не почуете, — и мѣжь ними е запѣвалы та пискливый хоръ, и якій хоръ!... Не знаючи великорускихъ жôночихъ пѣсень, украиньскû дѣвки спѣвають тû-самû пѣснѣ, щô й парубки,

[1]) П. Лукашевичь не означивъ сего етнографичного збôрника своимъ имямъ и прôзвищемъ, а назвавъ себе въ переднѣмъ словѣ тôлько „издателемъ“. — Въ 1839. р. Лукашевичь приѣхавъ зъ Украины до Льва, де пôзнавъ ся зъ молодымъ Яковомъ Головацкимъ.

се-бъ-то салдацкî и вôзницкî. Иногдѣ парубки й дѣвки разомъ спѣваютъ ту пѣсню, — просто верещать, кôлько могá... Можете ѣхати крôзь Украину вздовжь и впоперекъ, и я ручу вамъ, що вы не вчуете нѣ однои народнои пѣснѣ. Помѣжь десяти парубками ледви найдете одного, котрый може вамъ заспѣвати „мужицьку“ пѣсню, и то якусь жôночу... Тî „мужицькî“ пѣснѣ зможете учути десь на самотѣ, — въ поли, въ лѣсу, и то въ искаженôй формѣ. Новѣйша украиньска муза народна не утворила ще нѣчого, крôмъ двохъ, або трьохъ пѣсень про рекрутчину, котрî зъявляютъ мельодію россійску; те-саме можна сказати про всѣ украиньскî пѣснѣ, котрî зберeглись вôдъ затраты: всѣ они спѣваютъ ся на ладъ „парня и дѣвки“. Черезъ двайцять рокôвъ мы будемо вôдшукувати питомои ихъ мельодіѣ въ Галичинѣ або на Угорщинѣ у Карпатскихъ Русинôвъ. Зберeглись вôдъ затраты тôлько весѣльнî та иншî обрядовî пѣснѣ“.

„Такъ отже тî пѣснѣ, щó ихъ я выдаю, вважаютъ ся вже мертвыми для Украинцѣвъ. Се тôлько дрôбнî останки чудовои спѣвучои творчости ихъ дѣдôвъ, котру подивляли самî хулителѣ всего, щó украиньске. А вже-жь не буду розправляти про ихъ стôйнôсть и мельодію, — скажу тôлько се, що сповняю свôй довгъ супроти родины, выдобувши зъ забутя ту южно-руску народну поезію у старцѣвъ, щó одною ногою стояли вже въ гробѣ. Єѣ-то присвячую моимъ предкамъ Гетьманцямъ, бо она до нихъ належить, — и чей хоть одинъ листочокъ изъ сеи вѣтки впаде на ихъ могилу, щó завалилась, або долетить на высокій курганъ козацкій“.[1])

---

[1]) „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“. С.-Пб. 1836; стор. 5—7. — Се переднє слово и въ загалѣ свои поясненя писавъ Лукашевичъ по-россійски.

Отъ-симъ своимъ поглядомъ на затрату украиньскихъ пѣсень мѣжь народомъ сѣльскимъ Лукашевичь оказавъ ся пессимистомъ, а може й описавъ сумну прояву занапащеня пѣсенной творчости народной въ якôмсь пôдгородю, — бо вже-жь така думка Лукашевича вважае ся невыправданою й дивовижною. Та-жь пôзнѣйшѝ етнографы Костомарôвъ, Кулѣшь, Чубиньскій и и. вештались чимало по Украинѣ въ цѣляхъ етнографичныхъ, а нѣгде не помѣтили такои мертвоты поезіѣ народнои, яка мерещилась въ уявѣ Лукашевича. И справдѣ, украиньска поезія жие досѣль мѣжь народомъ, дарма, що денекуды по селахъ чутно вже салдацкѝ пѣснѣ. На сю чаруючу, животворну силу народнои поезіѣ вказавъ недавно тому Мордовець въ оповѣданю „Пôдъ небомъ Украины“, котре въ перекладѣ Цезара Бѣлила надруковано р. 1893. у Львôвскôй „Зорѣ“ (число 2. 4. 6. 7. 8). Мѣжь иншимъ пише тутъ Мордовець, що дѣвчата спѣвають на улици свои украиньскѝ пѣснѣ, котрѝ можна найменовати побытовыми, звычаевыми, ба й историчными. „Парубоцтво-жь починае тодѣ супротивне змаганне: на злôсть дѣвчатамъ вони починають спѣвати своимъ осôбнымъ хоромъ пѣснѣ, найбôльшь салдацькѝ“.[1])

Въ збôрнику Лукашевича суть два вôддѣлы: І. Малороссійскѝ думы й пѣснѣ (стор. 3—100). II. Червонорускѝ думы й пѣснѣ. Въ першôмъ вôддѣлѣ надруковано двайцять думъ и пѣсень историчныхъ (стор. 9—60), мѣжь котрыми вызначуе ся дума „про Самôйла Кôшку“, щô еѣ выдавець записавъ вôдъ слѣпого бандуриста въ Полтавскôй губерніи. Вôдтакъ идуть пѣснѣ побутовѝ, любовнѝ и и. (всѣхъ ихъ е 27). Далѣ надруковано шѣсть пѣсень обрядовыхъ, а чотырнайцять весѣльныхъ. Въ кôнци

---

[1]) „Зоря“, 1893; стор. 136.

помѣщено одинъ зразокъ заклинаня („вôдъ болю зубôвъ“). Передъ деякими думами й пѣснями й такожь передъ взôрцемъ заклинаня читаемо коротку розвѣдку, писану по-россійски.

Въ другôмъ вôддѣлѣ сказано навпередъ дещо про долю Червонои Руси й про галицко-руску литературу. Тутъ читаемо мѣжь иншимъ ось-що: „Украина е для Червонорусôвъ (се-бъ-то для галицкихъ Русинôвъ) неначе обѣтньою землею, куды линуть всѣ ихъ думки... Хто бы повѣривъ, що галицкій пастухъ знае далеко бôльше думъ про героѣвъ Украины й про еи исторію, нѣжь посивѣлый украиньскій козакъ!“... Сказавши вôдтакъ дещо про участь галицкои Руси въ повстаню Богдана Хмельницкого, Лукашевичь згадуе про тее, якъ Поляки опôсля займили въ свою кормигу ту справдѣшню „руску землю“, и якъ примученî Галичане все звертались своими думками до милои Украины. — Далѣ каже Лукашевичь ось-таке: „Я думаю, що мило буде дôзнатись моимъ читачамъ, що вô Львовѣ и въ Перемышли кôлькохъ „добрыхъ уніятскихъ патерôвъ“ (священикôвъ), котрî ще не соромлять ся носити имя руске, загадали вскресити въ Галиціи народне слово. Вôдтакъ не давно тому, за-вдяки опѣцѣ австрійского уряду, показались деякî творы въ малорускôмъ нарѣчію. Та отъ, зъ жалемъ пôдносимо, що засновкомъ сему нарѣчію принято польскій языкъ и Перемыске нарѣчіе, котре бôльшь иншихъ потерпѣло вôдъ польонизмôвъ. Чому-жь авторы не знижились до простои мовы схôдного червонорускогo нарѣчія, въ котрôмъ що зберегае ся чистота Кіѣвско-руского нарѣчія?“...[1]) Лукашевичь натякнувъ тутъ найпаче на стихотворнî змаганя

[1]) „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“, стор. 103—107.

Йосифа Левицкого, але тымъ своимъ писанемъ доказавъ, що не мавъ ясного погляду на початки вôдродженя галицко-рускои литературы.

Въ отъ-сѣмъ другôмъ вôддѣлѣ свого збôрника Лукашевичъ передрукувавъ галицко-рускï пѣснѣ изъ збôрника Вацлава зъ Олеська п. з. „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego" (Львôвъ, 1833). И такъ въ збôрнику Лукашевича знаходимо чотыри пѣснѣ историчнï, двайцять три пѣснѣ побутовï й любовнï, чотыри пѣснѣ опришкôвъ, пятьнайцять коломыйокъ и шумокъ, три пѣснѣ пастушï, одну — доминальну, пять пѣсень обжинковыхъ и пятьдесять весѣльныхъ.[1])

Выдаючи народнï пѣснѣ Лукашевичь хотѣвъ придержуватись правописи Максимовича, але подекуды збивъ ся зъ пантелику и писавъ фонетично: бѣлий, у крайнимъ домѣ, въ чюжîй сторонѣ, и т. д.

4. Якôвъ Головацкій.[2])

Вôнъ родивъ ся 17. жовтня р. 1814. въ Чепеляхъ, селѣ Брôдского повѣту въ Галичинѣ, де отець его Фе-

---

[1]) Коли Лукашевичь вôдвернувъ ся вôдъ живыхъ переказôвъ народныхъ, — коли добачавъ мертвоту народнои поезіѣ тамъ, де було справжне житє, то сконлась така дивовижа, що вôнъ пôдъ старôсть звернувъ ся до такихъ дослѣдôвъ, якï зъявляли результаты астрономичнои и фильольогичнои науки середньовѣчныхъ часôвъ. Такъ выдавъ вôнъ мѣжь иншими науковыми творами ось-якï: 1. „Примѣры всесвѣтнаго славянскаго чаромЖтія астрономическихъ выкладокъ, съ присоединеніемъ объясненія обратнаго чтенія названій буквъ алфавитовъ греческаго и коптскаго". Москва, 1855. — 2. „Объясненіе ассирійскихъ именъ". Кіевъ, 1868. — 3. „Изложеніе главныхъ законовъ естественной и наблюдательно-микроскопической астрономіи, а также астрономической метеорологіи..." Кіевъ, 1884., и т. п.

[2]) Важнѣйша литература: 1. „Вспоминки изъ дѣтскихъ и школьныхъ лѣтъ Якова Ѳ. Головацкого" — автобіографія. („Литера-

дôръ бувъ священникомъ. Бувши дѣтвакомъ, Якôвъ чимало наслухавъ ся пѣсень вôдъ няньокъ, мѣжь-тымъ коли бабы-пряхи розказували ему казки й байки. Найпаче подобались ему обряды на коляду, и такожь щедрôвки, щô ихъ спѣвали дѣвки на вечôръ передъ Богоявленемъ. Цѣкавый дѣтвакъ радѣвъ бувало радôстью, коли дѣвки спѣвали по черзѣ щедрôвку й для панича, се-бъ-то для него. Вôнъ не вдоволявъ ся, що дѣвки заспѣвали ему ту щедрôвку, — треба було ще повторяти отъ-сї слова: „Нашь паниченько переберниченько: коники перебирае; ‖ Ой дзвôнъ дзвонить, мѣсяць сходить, ‖ нашь паниченько на конику играе“ й т. д.

Въ 1820. р. батько вôдвѣзъ Якова зô старшимъ своимъ сыномъ Николою въ школы до Львова. Тутъ ставъ Якôвъ учитись въ нормальнôй школѣ, мѣжь-тымъ коли Никола бувъ уже въ ґимназіи. Але-жь недовго пробували оба браты въ сѣмъ городѣ, тому-що они тяжко занедужали, за-для чого батько взявъ ихъ обохъ на село. Хоча-жь они й подужали, то батько не посылавъ ихъ того року до школы, бо за-для недороду не мôгъ ихъ удержувати въ мѣстѣ. А вже-жь въ тї довжезнї вакацїѣ батько навчивъ Якова читати на церковно-славяньскому букварю, и тако читане звалось тогдѣ наукою рускóго языка.

турный сборникъ“, издаваемый галицко-русскою Матицею подъ редакціею Богдана А. Дѣдицкого. Во Львовѣ, 1885; стор. 127—140). — 2. „Воспоминаніе о Маркіанѣ Шашкевичѣ и Иванѣ Вагилевичѣ“. Изъ записокъ Якова Ѳ. Головацкого. (ibid., 1885; стор. 10—36). — 3. „Путешествія Якова Ѳ. Г. по прикарпатской Руси и въ Венгріи“. (ibid., 1886; стор. 88—100). — 4. „Литературныи занятія Якова Ѳ. Головацкого по окончении богословскихъ студій въ г. 1840.“ — автобіографія. (ibid., 1886; стор. 198—199). — 5. „Жизнь Якова Ѳ. Г. на капеллинів въ Микитинцахъ и на приходствѣ въ Хмеленой отъ г. 1842—1848.“ (ibid., стор. 199—207).

На попôвство въ Чепеляхъ приѣзжавъ нераз изъ сусѣднього села Голубицѣ Тихоцкій, Русинъ, щô державъ въ арендѣ землю Пôдгорецкого монастыря. Вôнъ бувъ родомъ изъ Литвы й за-любки розказувавъ про Россію и тамошнѣ порядки. Ба й батько Якова оповѣдавъ нераз про Россію, про французку вôйну и про російскѣ вôйска, котрѣ зайняли Галичину р. 1809. Вôдтакъ Якôвъ Головацкій писавъ р. 1885., що „о Россіи отецъ говорилъ всегда съ восторгомъ, хотя при томъ былъ хорошимъ патріотомъ австрійскимъ".¹)

Въ 1823. р. батько вôдвѣзъ до Львова трьохъ сынôвъ: Николу, Якова й Ивана. Тутъ жили они на Кракôвскому передмѣстю, повысше стародавного костела св. Яна. Зъ ними були на кватирѣ також чотыре браты Децикевичѣ, сыны священика, и Боницкій, сынъ хлѣбороба. У сихъ школярѣвъ бувъ гарный голосъ, и вôдтакъ они спѣвали хоромъ не тôлько церковнѣ, а й народнѣ пѣснѣ. Тогдѣ-то Якôвъ стямивъ собѣ текстъ десятьохъ пѣсень народныхъ и записавъ ихъ собѣ въ зшитку буквами польскими. Се бувъ першій его збôрникъ рускихъ народныхъ пѣсень.

Якôвъ учивъ ся за-любки нѣмецкого языка, и бувши ще ученикомъ нормальнои школы, читавъ грецку и римску митольоґію Куфнера, выдану въ Вѣдни. Вôдтакъ р. 1825. ставъ вôнъ учитись въ ґимназіи Доминиканьскôй у Львовѣ. Та отъ, вôнъ живъ на Хоружчинѣ на такôй кватирѣ, де не було нѣякого догляду надъ школярами. Сынокъ хозяйки, Монцибовичь, и сынъ одного урядника Фурманъ, трохи-не цѣлый день бавились своими голубами, ба й приманювали чужихъ голубôвъ та ловили ихъ. Така забава була по-нутру Головацкому, и тому-то за-

---

¹) „Литературный сборникъ". 1885; стор. 132.

лишавъ вôнъ свою науку, и ажь тогдѣ ставъ тямущимъ ученикомъ, коли батько поставивъ своихъ сынôвъ на иншôй кватирѣ, се-бъ-то у колишнього свого сусѣда Зелиньского, щô бувъ лѣсничимъ въ лѣсѣ Зборôвскôмъ. У Людвика, старшого сына Зелиньского, була маленька библіотека польска, и вôдтакъ Якôвъ ставъ уже тогдѣ читати всякû книжки, якû ему попались у руки. Зъ-перегодомъ читавъ вôнъ книжки въ библіотекахъ университетскôй та й института Оссолиньскихъ, — читавъ всячину не тôлько дома, але й въ школѣ.

На вакаціяхъ бувавъ вôнъ въ Турю у свого дѣда, Василя Якимовича, котрый бувъ тямущимъ священикомъ колишнихъ рускихъ студій. Якъ Якôвъ вôдъѣзжавъ до Львова, то дѣдусь дававъ ему одного або й кôлька рублѣвъ, и за сû грошѣ купувавъ вôнъ собѣ зъ-першу польскû або нѣмецкû книжки, але перегодя купивъ вôнъ творы Основяненка, Державина и и. У дѣда найшовъ вôнъ „Пантеонъ" Карамзина, котрый Якимовичеви лишивъ на памятку якійсь россійскій офицеръ, щô р. 1809. стоявъ у него на кватирѣ.[1]) Дѣдъ подарувавъ свому внукови сю книжку, але той не мôгъ зрозумѣти мовы „Пантеону", хоча читавъ его запопадливо.

Коли Якôвъ бувъ въ высшихъ клясахъ гимназіѣ, то на кватирѣ разомъ зъ нимъ жили студенты зъ Мазурщины, котрû ему богато розказували про свою батькôвщину. Тогдѣ пôзнавъ ся Головацкій також зъ деякими богословами зъ Тарнôвскои епархіѣ, щô вчились на Угорщинѣ въ гимназіяхъ и фильософичныхъ лицеяхъ. Они-то оповѣдали Головацкому про свои горы, Татры, пôдтакъ

[1]) На основѣ Вѣденьского мира (14. жовтня р. 1809) цѣсарь Францъ I. вôдступивъ Россіи територію у схôднôй Галичинѣ зъ 400.000 душъ; а въ 1810. р. вызначено въ тôй цѣли округъ Тернопôльскій и частину округа Чорткôвского.

про Угорщину, про Словакôвъ, Сербôвъ, Хорватôвъ... Вже тогдѣ забаглось Якову, навчитись славяньскихъ языкôвъ и пôзнати ся зъ побутомъ Славянъ. А по-за-якъ ученики того часу спѣвали пѣснѣ за-любки, то Головацкій мôгъ почути не тôлько мазурскі, але й словацкі та ческі пѣснѣ. Одначе молодї Русины спѣвали тôлько галицко-рускі пѣснѣ, ба й московскі (якъ каже Головацкій), котрі дехто изъ старшихъ мôгъ переймити въ 1809. роцѣ.

Головацкій розказуе въ автобіографіи, що р. 1828. вôнъ и его товаришѣ-Русины радували ся зъ Поляками, коли россійскі генералы Паскевичь и Дибичь поборювали Туркôвъ. Але мѣжь учениками були й такі, що зъявляли свои симпатіѣ Туркамъ; — се були Нѣмцѣ й Жиды. Вôдтакъ политичні суперечки ученикôвъ кôнчились не-разъ бôйкою на кулаки. Тогдѣ-то позсувавши шкôльні лавки въ одинъ кутъ клясы, прихильники россійскихъ генералôвъ, Паскевича й Дибича, ставали проти Туркофилôвъ, котрі зъ крикомъ „Аллагъ!“ кидались на своихъ ворогôвъ. Одного разу при такôй баталіи Русины зъ Поляками дружно аттакували Нѣмцѣвъ и Жидôвъ, коли ось професоръ Пивоцкій, увôйшовши въ клясу закричавъ: „Quid hoc est? — spelunca latronum, non schola humaniorum!“ (Въ тыхъ часахъ ученики були приневолені, говорити зъ професорами и мѣжь собою по-латиньски). Але годѣ було дôзнатись, хто почавъ баталію? — хто виноватець? Вôдтакъ пише Головацкій, що въ часѣ коронаціѣ царя Николая въ Варшавѣ Поляки зворушились радôсно говорячи: „Царь вôдбере Познань Прусакамъ и назадъ приверне польске королѣвство по залѣзні стовпы“. Але-жь саме-тогдѣ гимназіясты-Русины не хотѣли потурати своимъ товаришамъ-Полякамъ. Ось-що пише далѣ Головацкій про тогдѣшне зворушене молодече: Тутъ зôткнули ся зъ собою національні переказы й бажаня.

Мы вѣрили, що царь вôдбере Познань, але нѣ-за-що въ свѣтѣ не хотѣли мы Польщи вôддати Волыни, Подôля, Бѣлои и Червонои Руси. Мы боронили нашû права до рускихъ земель, сперечали ся зъ Ляхами, а въ-кôнци порѣшили осъ-що: „Не дамо вамъ нѣ однои стопы рускои землѣ! Поки церкви — всьо наше!"[1])

Скôнчивши науку въ ґимназіи (1831) Головацкій ставъ студентомъ фильософичного факультету въ университетѣ Львôвскôмъ. Хôснуючись свободою университетскою, Головацкій не дармувавъ, але читавъ книжки въ библіотекахъ. При сѣмъ читаню не йшло вже всьо въ сумѣшь, якъ се бувало давнѣйше въ часѣ науки ґимназіяльнои, бо ось Головацкій ставъ займатись по-найбôльшь исторіею и фильольоґіею славяньскою. Тогдѣ-то почавъ вôнъ учитись руского языка безъ провôдника: робивъ собѣ выписки й вытяги зъ деякихъ книжокъ, переписавъ въ библіотецѣ им. Оссолиньскихъ весь зôрникъ „малороссійскихъ пѣсень" Максимовича и деякû давнû россійскû пѣснѣ Кирша Данилова, выданû въ Москвѣ р. 1818., та й студіювавъ нѣмецко-россійску граматику Гайма, що знаходилась въ библіотецѣ университетскôй.

Того часу пôзнавъ ся Головацкій зъ Маркіяномъ Шашкевичемъ, слухачемъ II. року фильософіѣ. Шашкевичь, вычуючись рускои мовы та исторіѣ, запримѣтивъ небавомъ, що й Головацкій працює въ сѣмъ напрямѣ, тому-то Маркіянъ наближивъ ся до него, вôдкрывъ ему свои думки й заявивъ рѣшучо, що имъ, молодымъ Русинамъ, треба учити ся рôдпои мовы та й иншихъ языкôвъ славяньскихъ, вводити рôдне слово въ щоденну розмову, будити патріотизмъ въ рускôй суспôльности, освѣчувати людъ и воскресити руску письменнôсть въ Гали-

[1]) „Литературный сборникъ", 1885; стор. 139.

чинѣ. Отъ-сѝ думки Шашкевича вельми вподобалисѣ Головацкому, котрый доси не зъумѣвъ ще найти дороги, щобъ дôйти до меты своихъ бажань.

Вôдтакъ Шашкевичь позна́омивъ Головацкого зъ Иваномъ Вагилевичемъ, котрый бувъ коллегою Головацкого, се-бъ-то слухачемъ I. року фильософіѣ. Вôдъ того часу всѣ три стали сердечными приятелями. Они въ-трьохъ розмовляли часто про литературу, народнôсть, исторію, политику, — читали й критикували книжки, що вôдносились до исторіѣ й языкознаня Славянъ, и майже все говорили мѣжь собою по-руски. А по-за-якъ сѝ три молодики зъявляли такій напрямъ до просвѣтнои дѣяльности, якій иншѝ товаришѣ вважали невидальщиною, то зъ насмѣхомъ называно ихъ „рускою трôйцею".[1])

Головацкій купивъ собѣ у Львовѣ практичну россійску граматику Гайма въ польскôмъ перекладѣ Гродзицкого (Вроцлавъ, 1819) и „Лиру" россійского поэта Державина, выдану въ Вильнѣ. Вôдтакъ выписавъ собѣ зъ Россіи Исторію Бантышь-Каменского й Енеиду Ивана Котляревского.[2])

Того часу (р. 1833.) Вацлавъ зъ Олеска (Залескій) выдавъ свôй збôрникъ пѣсень народныхъ.[3]) Головацкому и его товаришамъ вподобалось се, що Полякъ цѣнивъ рускѝ пѣснѣ высше вôдъ польскихъ, тôлько-жь не могли они похвалити того, що въ збôрнику Вацлава зъ Олеска рускѝ пѣснѣ надруковано въ сумѣшь изъ польскими й то

---

[1]) Порôвн. „Исторію литер. рускои", II. 2; стор. 361.

[2]) Се було друге выдане Енеиды зъ р. 1808. Въ сѣмъ выданю надруковано лишь три части Енеиды. Четверту часть изъ третього выданя Головацкій переписавъ изъ екземпляра, що знаходивъ ся въ библіотецѣ Василіяньского манастыря у Львовѣ.

[3]) „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego", zebrał i wydał Wacław z Oleska. We Lwowie, 1833.

буквами польскими. Рускôй трôйци забаглось мати свôй рускій збôрникъ, непричкомъ такій, якій выдавъ Максимовичь р. 1827. въ Москвѣ. А вже-жь збôрничокъ Головацкого все збôльшавъ ся пѣснями народными, и вôдтакъ всѣ три товаришѣ задумали, выдати рускій альманахъ п. з. „Зоря", въ котрôмъ надруковано бы народнѣ пѣснѣ, и такожь ихнѣ творы вѣршами й прозою. Але-жь цензоръ, професоръ богословія, Венедиктъ Левицкій, не призволивъ друкувати книжки, въ котрôй бачивъ нову правопись, простонародну мову й либеральнѣ думки въ деякихъ творахъ Маркіяна Шашкевича.[1])

Мѣжь-тымъ Головацкій пôзнавъ ся зъ товаришемъ шкôльнымъ, Жеготою (Игнатомъ) Павлымъ, Полякомъ, котрый оказувавъ охоту навчитись рускои мовы и зъ-за того горнувъ ся до рускои трôйцѣ. Шашкевичь, дôзнавши ся, що Павли зъявлявъ себе польскимъ демократомъ, зближивъ ся до него зъ довѣрою, одначе Головацкій стоявъ вôдъ него подалеки, думаючи, що Павли тôлько вдае прихильника Русинôвъ. Опôсля написавъ Головацкій въ автобіографіи, що Павли выманивъ вôдъ рускои трôйцѣ не тôлько зшитки зъ народными пѣснями, але й переписавъ збôрникъ Максимовича, що бувъ у Головацкого. Вôдтакъ Павли (по словамъ Головацкого) продавъ ту збôрку книгареви Каетанови Яблоньскому, котрый еѣ выдавъ у двохъ частинахъ п. з. „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi, zebrał Żegota Pauli. Lwów, 1839—1840", — дармá, що Павли нѣколи не збиравъ пѣсень, а тôлько переписавъ ихъ зъ чужихъ збôрникôвъ.[2]) Вôдтакъ розказуе Головацкій, що Павли впровадивъ руску трôйцю въ поль-

---

[1]) Петрушевич, „Исторію литер. рускои", II. 2; стор. 368—369.
[2]) „Литературный сборникъ...", 1885; стор. 14.

скѣ кружки та познавшивъ ся зъ Бельовскимъ, Семеньскимъ, Войцицкимъ и и.[1])

Въ 1832. р. Львôвъ кишѣлъ емиґрантами польскими. Студенты, щó вернулись изъ повстаня, приняті на курсы, ходили въ университетъ въ уланьскихъ ківерахъ, и мало займались науками. Молодѣ письменники польскѣ збирались на вечорахъ у историка Бельовского й у адвоката Высоцкого; — поеты, Семеньскій и Винкентій Поль читали тутъ свои патріотичнѣ вѣршѣ. Тутъ говорено либеральнѣ речи про реставрацію Польщѣ, а трохи перегодя Павли сказавъ пôдъ секретомъ рускôй трôйци, що готовить ся польске повстане, зъ-за чого всякому тямущому обывателю треба нахилятись душею до такого патріотичного дѣла. Одначе Головацкій не бувъ похопный до тыхъ мрѣй и думавъ собѣ: „Нехай Поляки собѣ ворушать ся! они свое, а мы свое, — мы будемо освѣчувати народъ и пôддержувати руску народнôсть“.[2]) А вже-жь интересуючись политичными справами, Головацкій не мôгъ добре приготовитись до екзамену: вôнъ дôставъ другу клясу при испытѣ зъ математики, а екзаменъ зъ натуральнои исторіѣ задумавъ здавати по вакаціяхъ.

Мѣжь-тымъ ґрафъ Янъ Тарновскій написавъ листъ до Тадѣя Василевского у Львовѣ, просячи его, щобъ приславъ ему якого студента, знаючого языкъ старо-славяньскій и рускій. Се бо хотѣвъ Тарновскій, щобъ якій знавець переглянувъ и описавъ стародавнѣ рукописи его библіотеки въ Диковѣ. Той то Василевскій бувъ дѣдичемъ села Княжого, (де батько Маркіяна бувъ священикомъ), и такожь совѣтникомъ ґуберніяльнымъ у Львовѣ. Се бувъ

---

[1]) Авґустъ Бельовскій — польскій историкъ; Луціянъ Семеньскій — поетъ; Казимиръ Владиславъ Войцицкій — етноґрафъ и историкъ.

[2]) „Литературный сборникъ...“, 1885; стор. 14.

добрый чоловѣкъ, що по смерти Симсона Шашкевича принявъ опѣку надъ сиротами й долею Маркіяна щиро займавъ ся. Василевскому рекомендувавъ Маркіянъ обохъ своихъ товаришѣвъ, Вагилевича й Головацкого, яко знавцѣвъ церковно-славяньского и руского языка, и вôдтакъ той панъ въ письмѣ своѣмъ поручивъ ихъ графови Тарновскому.

Вагилевичь и Головацкій оповѣстили директора фільософичныхъ студій, що суть недужими, й выбрались въ дорогу. Вагилевичеви звѣстне було пôдгôре, межь тымъ коли Головацкій пôзнавъ доси пôвнôчну часть Галичины, але-жь нѣ одинъ изъ обохъ не бувавъ ще въ захôднôй Галичинѣ; то-жь вандрôвка ихъ въ Мазурщину була для нихъ вельми принадною. Въ тôй вандрôвцѣ робили они студіѣ етнографично-языковû, и дôзнались про такû прикметы руского й польского языка, якû доси не були имъ звѣстнû.

Коли оба молодû путники приѣхали до Дикова,[1]) то графъ Тарновскій принявъ ихъ радо й впровадивши ихъ у свою библіотеку, показувавъ имъ гарнû образы, портреты своихъ предкôвъ и другихъ знатныхъ Полякôвъ, — вôдтакъ бачили они тамъ стародавнû глинянû урны й деякû иншû останки зъ доисторичныхъ часôвъ. А вже-жь найбôльшь заинтересувались они церковно-славяньскими рукописями, давными рускими грамотами й иншими рукописными памятниками. Зъ жаромъ молодыхъ ентузіястôвъ кинулись они до роботы, до котрои запросивъ ихъ графъ: стали вôдписувати цѣннû рукописи, перекладали ихъ на польску мову й поясняли, або подавали ихъ змѣстъ, и вôдтакъ що-ранку зъявляли графови результаты своихъ

---

[1]) Дикôвъ (Dzików), село повѣту Тарнобжеского надъ рѣкою Вислою.

дослѣдôвъ. Тарновскій бувъ вельми доволенъ зъ-за такои запопадливои працѣ обохъ молодцкôвъ и похвалявъ ихъ напрямъ до пôзнаня старовины.

Трохи-перегодя Вагилевичъ писавъ Михайлови Погодину, що вôнъ зъ Головацкимъ въ библіотецѣ Тарновского вôдкрыли „Кормчую книгу“, котру по его думцѣ написано въ XII. вѣцѣ або въ початку XIII. в. Вôдтакъ Головацкій переписавъ чотыри пергаминовіи грамоты рускіи зъ кôнця XIV. и зъ початку XV. вѣку, и пôславъ ихъ Денисови Зубрицкому. Опôсля надруковано сіи грамоты въ „Актахъ западной Россіи“, и такожь въ „Науковôмъ сборнику“ галицко-рускои Матицѣ р. 1865. и 1866.[1]) Опроче оба молодіи приятелѣ найшли въ библіотецѣ Тарновского богато инишихъ цѣнныхъ документôвъ, мѣжь котрыми вызначувались договоры польскихъ королѣвъ зъ великими князями московскими и зъ Крымскимъ ханомъ. А вже-жь чи-мало зайняла ихъ переписка зъ Крымскимъ ханомъ, Давлетъ-Гиреемъ, въ языцѣ рускôмъ.

Оправивши ся зô своимъ дѣломъ, Головацкій и Вагилевичъ вернулись до Львова. Та отъ, хочь они збогатили свои вѣдомости на поли етнографіѣ и языкознаня, то залишили науку въ университетѣ. Тому-то Головацкій дôставъ двôйку при екзаменѣ зъ геометріѣ, а вôдтакъ не було вже у него охоты, здавати испытъ зъ другихъ наукъ. А вже-жь Вагилевичъ зовсѣмъ не готовивъ ся до екзамену, — его займала бôльшь етнографія, нѣжь геометрія, фильософія... Такъ отже оба приятелѣ були приневоленіи, по вакаціяхъ вписати ся знов на выклады I. року фильософіѣ.

---

[1]) „Памятники дипломатическаго и судебно-дѣловаго языка русскаго въ древнемъ галицко-володимирскомъ княжествѣ и въ смежныхъ русскихъ областяхъ, съ второй половины XIV. столѣтія“. („Науковый сборникъ“. 1865; стор. 181—200; — 1866; стор. 36—56).

По вакаціяхъ Головацкій хотѣвъ уже на-впряжнє зайнятись науками въ университетѣ. Крôмъ обовязковыхъ предметôвъ ставъ вôнъ слухати ще лекцій зъ естетики и зъ грецкои археольоґіѣ, а сихъ предметôвъ училисъ найпаче тû, щó бажали здати риґорозы на доктора философіѣ. Опроче слухавъ Головацкій такожъ выкладôвъ польского языка й литературы у професора Михалевича.

Але-жь Головацкій не мôгъ покинути давнои своеи навычки, — не мôгъ полишити студій етноґрафичныхъ, историчныхъ и граматичныхъ, якû тыкали ся Славянщины, а найпаче Руси. Ажь ось оба приятелѣ дôзнали ся, що зъ самыхъ книжокъ годѣ було набути основныхъ вѣдомостей етноґрафичныхъ, — они переконались, що не знають ще люду, — не знають живои мовы рускои й побуту народного. Тому-то порѣшили они, йти мѣжь нарôдъ, щобы збирати народнû пѣснѣ, приповôвя, повѣсти й перекази. Такій трудъ взявъ Головацкій на себе, и заявивши въ университетѣ, що є недужный, выйшовъ вôнъ изъ Львова шляхомъ Стрыйскимъ. До рогатки Стрыйскои супроводжали его Шашкевичъ и Вагилевичъ.

Головацкій вандрувавъ пѣшки тыждиѣвъ черезъ три въ деякихъ повѣтахъ схôдиои Галичины и зôбравъ чимало народныхъ пѣсень, приповѣдокъ та инныхъ матеріялôвъ етноґрафичныхъ.[1]) Шашкевичъ и деякû другû товаришѣ-Русины радо повитали Головацкого, коли вôнъ вернувъ ся до Львова й слухали его оповѣдань про пригоды въ вандрôвцѣ, и про здобутки етноґрафичнои его екскурзіѣ. Всѣ они хвалили смѣлого й моторного това-

---

[1]) „Путешествія Якова Ѳ. Головацкого по прикарпатской Руси и въ Венгріи", („Литературный сборникъ", 1886; стор. 88—95). Въ тôй вандрôвцѣ Головацкій пôзнавъ ся въ Коломыи зъ Николою Верещиньскимъ, директоромъ школы нормальнои, и зъ учителемъ Григоріемъ Илькевичемъ, щó збиравъ народнû приповѣдки.

риша, только одинъ Вагилевичь бувъ недоволенъ за-для того, що Головацкій у своѣй вандрôвцѣ не будивъ народу до самопôзнаня. Вôдтакъ Вагилевичь кинувъ науку й пôшовъ просвѣчувати нарôдъ. Але позабаромъ его арештували та й вôдставили до Станиславова. Опôсля политична управа краю вôдослала его до батька приказуючи, щобъ бережливо пѣклувавъ ся сыномъ, котрый тыняе ся по селахъ и бунтуе нарôдъ.

А вже-жь Головацкому не велось въ наукахъ университетскихъ. Займаючись дослѣдами етнографичными, вôнъ дôзнавъ ся ажь передъ екзаменами, що не зможе до нихъ приготовитись, якъ слѣдъ. Найбôльше боявъ ся вôнъ испыту зъ натуральнои исторіѣ, бо новый професоръ Хлюбекъ бувъ при екзаменѣ вельми строгій. Та отъ, заки прийшла черга на Головацкого, сконлось таке лихо, якого вôнъ не сподѣвавъ ся. Екзаменъ вôдбувавъ ся передъ обѣдомъ и зъ-полудня до ночи. На обѣдъ выходили студенты зъ професоромъ изъ салѣ, де вôдбувавъ ся испытъ, коли ось одинъ коллега Головацкого, що звавъ ся Крушельницкій, незамѣтно лишивъ ся самъ въ сали, и въ катальоґу, що его зôставивъ професоръ Хлюбекъ, позаписувавъ собѣ, Головацкому и деякимъ другимъ товаришамъ добрû клясы. Хоча-жь той легкодухъ самъ признавъ ся до вины, то его выключили зъ университету. Тû-жь студенты, котрымъ вôнъ въ професорскôмъ катальоґу повписувавъ добрû клясы, не були допущенû до дальшого екзамену, тому-що управа университетска вважала ихъ участниками того переступу. Такъ отже Головацкій втративъ уже два роки въ почнинахъ студій университетскихъ.

По вакаціяхъ не хотѣвъ вôнъ уже третій рôкъ слухати льоґики въ университетѣ Львôвскôмъ,[1]) а коли дô-

---

[1]) „Льоґикою“ называно науки першого року въ выдѣлѣ философичнôмъ, мѣжь-тымъ коли науки другого року вызначувались назвою „физики“.

знавъ ся, що деякі его товаришѣ подались до Кошиць на науку, то пôшовъ вôнъ пѣшки на Угорщину и ставъ учитись въ академіи Кошицкôй. Скôнчивши тамъ науки першого курсу, Головацкій подавъ ся до Пешту, й учивъ ся на тамошнѣмъ университетѣ. Въ Пештѣ пôзнавъ ся вôнъ изъ славянофиломъ Яномъ Колляромъ и зъ кôлькома иншими учеными Словаками, зъ деякими Хорватами й Сербами.

Скôнчивши перший рôкъ выдѣлу фильософичного въ университетѣ Пештеньскôмъ, Головацкій вернувъ ся въ Галичину и вôдтакъ пôсля вакацій р. 1835. приняли его на другій рôкъ студій университетскихъ у Львовѣ. Тутъ зустрѣвъ ся вôнъ опять зъ давными приятелями. Вагилевичь бувъ все ще горячимъ ентузіястомъ, у котрого були широкі пляны й мрѣйні думки; — Шашкевичь же (по словамъ Головацкого) упавъ духомъ и сподѣвавъ ся якось полекшѣ для руского народу вôдъ нѣмецкои управы въ Австріи. Але-жь оповѣданя Головацкого про Славянъ въ Угорщинѣ, про ихъ боротьбу зъ ворогами збудили въ нѣмъ давнѣйшу енергію, такъ що вôнъ взявъ ся зъ колишнимъ запаломъ до словеснои працѣ: ставъ зновъ писати вѣршѣ, а тыжднѣвъ черезъ два перечитавъ Головацкому деякі стихотворы Николы зъ Николаева (Устіяновича).

Коли-жь Шашкевичь будивъ въ семинаристахъ почуте рускои народности, то Вагилевичь покинувъ своихъ товаришѣвъ у Львовѣ и выбравъ ся въ дорогу, щобы въ Карпатахъ глядати доисторичныхъ памятникôвъ будôвлѣ и слѣдôвъ руничного письма.

Мѣжь-тымъ Шашкевичь зладивъ збôрникъ п. з. „Русалка Днѣстровая", и вôдтакъ Головацкій листувавъ ся р. 1835. и 1836. зô своимъ другомъ у Пештѣ, Юріємъ Петровичемъ, сербскимъ литератомъ. Петровичь обѣцявъ

Головацкому зайнятись друкомъ и коректою збôрника въ сербскôй друкарни Будимскôй, коли цензура дасть свою апробату. И справдѣ, тамошна цензура призволила друковати „Русалку Днѣстровую", и трохи-перегодя Петровичь вволивъ волю Головацкого. Мѣжь-тымъ власть политична дôзналась, що передъ польскимъ повстанємъ р. 1830. польскî емисарѣ вербували охотникôвъ такожь мѣжь университетскою молодѣжію, та що рускî священики Минчакевичь, Кульчицкій, Крижановскій, Покиньскій, Гадзиньскій и деякî иншî, бувши ще семинаристами, належали до того руху революційного. И отъ, сихъ священикôвъ засуджено на вязницю въ крѣпости Шпильберґу. Але-жь деякî зъ нихъ, бувши студентами, подали Шашкевичу декотрî матеріялы до „Русалки Днѣстровои", зъ-за чого Шашкевичь помѣстивъ ихъ имена въ передньмъ словѣ до „Русалки".[1]) Тому-то Львôвска цензура пôдозрѣвала Шашкевича й обохъ его товаришѣвъ, що они були въ змовѣ зъ тыми переступниками. Вôдтакъ Венедиктъ Левицкій, проректоръ духовнои семинаріѣ и цензоръ „Русалки Днѣстровои" списавъ 13—15. червня р. 1837. протоколъ зъ Маркіяномъ Шашкевичемъ, Иваномъ Вагилевичемъ и Яковомъ Головацкимъ, щобъ дôзнатись, хто? коли? и въ якôй цѣли? спорудивъ той збôрникъ. Коли-жь Шашкевичь и Головацкій сказали щиру правду про тое выдавництво, то Вагилевичь намагавъ

---

[1]) Въ передньмъ словѣ „Русалки Днѣстровои" сказавъ Шашкевичь ось-що: „Поклони ся, Русалко наша, низко всечестному сподареви Николѣ Верещиньскому, щó тобѣ звелѣвъ родити ся, и всѣмъ, щó тя пристроили пѣснями народными и стариною, именно: трудолюбивому Мирославови Ильковичови, потомъ Православови Каубекови, Ивану Бѣлиньскому, Маркеллу Кульчицкому, Минчакевичу и иншимъ; — честь имъ най буде и слава, а въ рускихъ дѣтехъ найусерднѣйша подяка!" (стор. V—VI).

спекати ся всякои солидарности зъ починомъ обохъ своихъ товаришѣвъ.¹)

Пôдписуючи той протоколъ, Головацкій кôнчивъ уже першій рôкъ богословія, бувши екстернистомъ. А вже-жь богословскî науки не дуже его займали: за-любки читавъ вôнъ книжки въ библіотекахъ, а въ часѣ, вôльнôмъ вôдъ наукъ университетскихъ, робивъ вôнъ екскурзіѣ етнографичнî. Иногдѣ заходивъ вôнъ въ господу Бойкôвъ, що во Львовѣ продавали бриндзю, орѣхи й каштаны, та й зъ ихъ устъ записавъ чи-мало пѣсень и кôлькадесять колядокъ. Ба, на Рôздво Христове прикликавъ вôнъ кôлькохъ Бойкôвъ въ духовну семинарію, де они колядували въ кôмнатѣ Вагилевича й у префекта Михайла Малиновского, котрый зъявлявъ велику симпатію до литературнои дѣяльности рускои трôйцѣ.

Въ 1835. р. вертаючись въ Россію зъ-за границѣ, приѣхали до Львова деякî Россіяне, мѣжь котрыми вызначувавъ ся исторіографъ Михайло Погодинъ. Головацкого не було тогдѣ у Львовѣ, одначе Денисъ Зубрицкій

---

¹) На пытане проректора, въ якôй цѣли Шашкевичь зладивъ свою збôрку, вôдповѣвъ вôнъ ось-що: „Ich versuchte mich in der ruthenischen Sprache, als meiner Muttersprache, die von der Kirchensprache und der grossrussischen (moscovitischen) bedeutend verschieden ist, und glaubte zu ihrer weiteren Cultivirung den Grundstein zu legen und dadurch dem Mangel der ruthenischen Litteratur abzuhelfen". („Protokoll, welcher aus Anlass eines dem pr. Rektor des g. k. gen. Seminarium als Censor der ruthenischen Bücher vom k. k. Bücherrevisionsamte zur ämtlichen Censurirung übermittelten Werkchens, betitelt Rusalka Dniestrowaja, mit den Seminar-Zöglingen Szaszkiewicz Martian, Hörer des 4-ten theolog. Jahrgangs, und Wagilewicz Johann, Theologen des I. Jahrs, dann Glowacki Jakob, Externisten im 1. Jahre der Theologie, deren Aufsätze darin vorkommen, am 13-ten Juni 1837 Nachmittags aufgenommen worden ist". — „Зоря", 1888; стор. 12—14).

звернувъ увагу Московского професора на молодого етнографа, и вôдтакъ Погодинъ прислав Головацкому й Вагилевичеви деякû россійскû книжки. Чи-мало книжокъ прислалй зъ Россіѣ Головацкому такожъ Петро Кирѣевскій й Осипъ Бодяньскій, и вôдтакъ склалась у него своя библіотечка. Опбсля Головацкій написавъ статью п. з. „Великая Хорватія или галицко-карпатская Русь“, а Погодинъ надрукувавъ еѣ въ „Москвитянинѣ“ р. 1847., и прислав авторови за его трудъ кôлька книжокъ. Ту саму статью доповнивъ Головацкій и надрукувавъ еѣ въ „Вѣнку“ у Вѣдни (часть II., стор. 133—206).

Въ трицятыхъ рокахъ Денисъ Зубрицкій, розсмотрюючи акты Ставропигійского института, найшовъ „Львôвскую лѣтопись“, котра починалась рокомъ 1498., а кôнчилась р. 1649. Вôдтакъ Зубрицкій давъ еѣ Головацкому переписати. Сю рукопись показавъ Головацкій Жеготѣ Павльому, котрый зладивши собѣ копію, пôславъ еѣ польскому литератови Казимирови Войцицкому. Сей же надрукувавъ деякû частины „Львôвскои лѣтописи“ польскими буквами въ письмѣ „Kwartalnik naukowy“ п. з. „O kronice ruskiej od roku 1498. do roku 1649“. (Краковъ, 1835. 1836., томъ II., стор. 86—93; томъ III., стор. 315—329). Зъ-перегодомъ (р. 1839) приѣхавъ до Львова Платонъ Лукашевичъ, щó р. 1836. въ Петербурзѣ выдавъ „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“. Ему-то передавъ Головацкій свою копію „Львôвскои лѣтописи“ зъ переднимъ словомъ, и просивъ его, щобъ схотѣвъ надрукувати еѣ въ Россіи. Лукашевичъ обѣцявъ зайняти ся сею справою, але не додержавъ слова. Опбсля оригиналъ „Львôвскои лѣтописи“ хтось укравъ изъ библіотеки Ставропигійского институту, а тôлько зъ копіѣ Головацкого Антôнъ Петрушевичъ надрукувавъ „Львôв-

скую лѣтопись“ р. 1867. въ „Науковôмъ сборнику“, що его выдавала у Львовѣ галицко-руска Матиця.[1])

Въ 1840. р. приѣхавъ до Львова Измаилъ Срезневскій, котрый вертавъ ся изъ своеи вандрôвки по славяньскихъ земляхъ и опôсля зайнявъ катерду славяньскихъ языкôвъ въ Харкôвскôмъ университетѣ. Ще въ Вѣдни дôзнавъ ся вôнъ вôдъ Ивана Головацкого про молодого етнографа Якова, а якъ бувъ у Львовѣ, то розказувавъ Головацкому про украиньску словесность, про исторію та литературу Славянъ. Якôвъ показавъ Срезневскому свôй зборникъ народныхъ пѣсень, а той сказавъ ему, щобы свôй матеріялъ етнографичный пôславъ Осипови Бодяньскому въ Москву.[2])

Того часу Головацкій навчивъ ся ческои мовы, и приготовивъ до друку збôрникъ приповѣдокъ, списаныхъ учителемъ Григоріемъ Ильковичемъ. Головацкій доповнивъ той збôрникъ, додавъ до него загадки й написавъ коротке передне слово. Вôдтакъ братъ его Иванъ, що здававъ екзамены на магистра хирургіѣ въ Вѣдни, надрукувавъ тî приповѣдки въ сѣй столици р. 1841.

Въ 1840. р. каноникъ Айталь Витошиньскій запросивъ Головацкого въ Перемышль, щобы впорядкувавъ библіотеку й архивъ при рускôй консисторіи. Епископъ Иванъ Снѣгурскій принявъ Головацкого мовь батько, а коли побачивъ его збôрникъ народныхъ пѣсень, то обѣцявъ напечатати его у своѣй друкарни. Поки-що давъ епископъ Головацкому 60 зол. р. на выдатки при впорядкованю рукописи передъ друкомъ.

---

[1]) Про „Львôвскую лѣтопись“ гляди „Исторію литературы рускои“, I., стор. 198—202.

[2]) Про Измаила Срезневского гляди „Исторію литературы рускои“, IV., стор. 43—55.

Скôнчивши богословскї студіѣ, въ мѣсяци маю р. 1841. Головацкій оженивъ ся зъ Маріею, дочкою Андрѣя Бурачиньского, священика въ Криворôвни, Коссôвского повѣту, и приѣхавъ до Львова, щобъ митрополитъ высвятивъ его въ ереѣ. Але-жь тутъ довѣдавъ ся вôнъ, що ґуберніяльна управа не признала ему обезпеки удержаня до смерти въ духовнôмъ станѣ (titulus mensae). Се-жь була кара за те, що Головацкій бувъ однымъ зъ редакторôвъ „Русалки Днѣстровои“. Щобъ себе выправдати, пôшовъ вôнъ до президента ґуберніѣ, барона Криґа, и вôдтакъ р. 1842. уже признано ему „titulum mensae“. Але-жь митрополитъ Михайло Левицкій велѣвъ еще перевести зъ Головацкимъ процесъ каноничный. Опôсля вызначили ему коопературу въ Микитинцяхъ, селѣ Коссôвского повѣту, и поставлено его пôдъ доглядъ Инстыньского пароха, Левицкого, свояка митрополичого.

Живучи въ Микитинцяхъ, Головацкій пôзнавъ ся зъ двома сусѣдами-священиками, Йосипомъ Сокôльскимъ и Кириломъ Блоньскимъ. Се були свѣчнї мужѣ, що запопадливо займались читанемъ книжокъ. Опроче бувавъ Головацкій також у Верещиньского, директора народнои школы въ Коломыи, про котрого вôнъ бувъ спôмнувъ въ переднѣмъ словѣ до „Русалки Днѣстровои“. Сокôльскій, парохъ въ Хомчинѣ, мавъ у своѣй библіотецѣ книжки про славяньску исторію й литературу, и також Йордана журналъ „Zeitschrift für slavische Literatur“, що его друковано въ Липску. Вôдтакъ Головацкій користувавъ ся чи-мало сими книжками.

Тогдѣ збиравъ вôнъ матеріялы для руского альманаха „Вѣнокъ Русинамъ на обжинки“.[1]) Его братъ,

---

[1]) Заголовокъ сего збôрника є ось-якій: „Вѣнок Русинам на обжинки. Уплѣв Иван Б. Θ. Головацкій“. Въ першôй частинѣ „Вѣнка“

Иванъ, подавъ сю збôрку въ рукописи Вѣденьской цензурѣ, и надрукувавъ першу частину „Вѣнка“ р. 1846. у Вѣдни (16°, сторôнъ 204), присвятивши его италійскому князеви Люкки, Каролю Людвикови (зъ роду Бурбонôвъ), котрый пôзнавши Ивана Головацкого, помагавъ ему грôшми въ студіяхъ у Вѣдни. Вôдтакъ Иванъ пôславъ одинъ екземплярь „Вѣнка“ митрополиту Левицкому зъ ввѣчливымъ своимъ письмомъ. Але митрополитъ, прочитавши письмо, не принявъ книжки й на пакетѣ написавъ: „wird nicht angenommen“. Такій поступокъ руского архіерея вразивъ тяжко Якова й Ивана. Въ слѣдуючôмъ же роцѣ (1847) Иванъ надрукувавъ другу частину „Вѣнка“ (16°, сторôнъ XII + 396), присвятивши его православному сербскому митрополиту Йосифу Раячичу, котрый на выдатки друку пôславъ Иванови 500 зол. р.[1])

Коли Якôвъ Головацкій дôзнавъ ся, що доля Русинôвъ невôдрадна, та що имъ не тôлько чужй, але й свои люде не сприяють, то зворушивъ ся вôнъ душею, и горюючи за-для злиднѣвъ и невзгоднинъ написавъ по-нѣ-

---

надруковано мѣжь иншимъ три „Псалмы Руслановй“, вôдтакъ поезіѣ Маркіяновй — всѣхъ 15 (стор. 67—104), и его переклады, се-бъ-то пять стихотворôвъ изъ Короледвôрской рукописи, и чотыри сербскй пѣснѣ (стор. 105—114). Далѣ помѣщено въ сѣй частинѣ „Вѣнка“ Маркіянову казку „Олена“ (стор. 115—128). Сю казку й деякй стихотворы надруковано вже въ „Русалцѣ Днѣстровôй“.

[1]) Въ другôй частинѣ „Вѣнка“ супроти першои частины бачимо правопись подекуды змѣнену; такъ н. пр. по твердыхъ суголосахъ на кôнци слôвъ стоить всюды знакъ ъ, котрого нема въ першôй частинѣ. Также мова въ тôй частинѣ „Вѣнка“ вôддаляе ся подекуды вôдъ прикметъ живои мовы. Мѣжь иншими статьями и стихотворами надруковано тутъ ось-що: 1. „Слово о повинностехъ пôдданыхъ ко царю и отечеству...“, Антона Любичъ Могильницкого (стор. 1—33). 2. „Згадка старины“, стихъ Могильницкого (стор. 42—44). 3. „Жулинъ и Калина“, казка Ивана Вагилевича (стор. 91—102). 4. „Мадей“, стихъ Вагилевича (стор. 103—108) и т. п.

мецки патріотичну статью п. з. „Zustände der Russinen in Galizien“. Ein Wort zur Zeit von einem Russinen. Вôдтакъ пôславъ вôнъ ту статью лужицкому литератови Йордану, щобъ надрукувавъ ѣѣ въ Липскôй часописи: „Zeitschrift für slavische Literatur“, и въ окремыхъ вôдбиткахъ. А по-за-якъ Головацкій боявъ ся выявити свое имя, щобы про се не дôзналась полиція, то свою статью пôдписавъ вôнъ ось-якъ: „Geschrieben auf den Ruinen der ehemaligen Haupt- und Residenzstadt Halicz, den 25. Juni 1846. Hawryło Rusyn“.

Въ сѣй статьи озвавъ ся вôнъ зъ докоромъ про митрополита Антона Ангелловича, пишучи про него ось-що: „Der ehrgeizige Bischof Anhełłowicz erlangte die Erhebung des Bisthums zu Lemberg zu einem Metropolitenstuhl mit einer reichlichen Dotation; ja, dieses Oberhaupt der russinischen Kirche opferte für diesen Gewinn sogar die philosophischen und theologischen Studien in russinischer Sprache. Bald fing man unsinnig an, jene Geistliche, welche die Theologie in dieser Sprache studierten, den lateinischen Theologen nachzusetzen, ihre Dotationen zu verringern, bis zuletzt die russinischen Studien ganz aufgegeben wurden (1808)“.[1])

Особливо-жь попрѣкнувъ Головацкій ѣдкимъ сарказмомъ духовну управу митрополита Левицкого й тогдѣшниі порядки въ рускôй семинаріи.. Ось и деякî вразки сего писаня: „Noch niemals hat Jemand die Anrede des Oberhirten an das Volk in der Nationalsprache gehört; und doch ist er kein Städter, sondern ein auf dem Lande geborner (popowicz). Man braucht sich ja nur zu erinnern, wie bei seinen Visitationen die Dechantė eine Anzahl Schul-

---

[1]) Про рускиі выклады на университетѣ Львôвскôмъ (1787—1808) гляди „Исторію литературы рускои“, II, 1; стор. 48—60.

buben von einem Dorfe zum andern führten, und diese vor dem Metropoliten eine Schulposse spielten, die das Examen repräsentiren sollte. Vergebens erkundiget man sich, wohin die Gelder gekommen, welche die Geistlichkeit zur Errichtung eines Fonds für Schuldotationen (Dorfschullehrer) zusammensteuerte und dem Metropoliten übergab. Man sagt, man habe dafür die St. Georgen-Kathedrale weiss anstreichen lassen. Neulich wollte Seine Excellenz wieder versuchen, Beiträge zu sammeln, um, wie es hiess, ein Nonnenkloster aufzubauen, aber die Geistlichkeit (ob durch Erfahrung belehrt?) gab nichts her. Er soll es auch sein, der den Nepotismus so stark begünstiget, da er mit seiner in der Diöcese weit verzweigten Familie ganz Galizien umstrickt hat... Solche gehorsame Kopfnicker und Lewicki'sche Familianten werden häufig mit Domherrnorden behangen, das wahre Verdienst hingegen verkannt... Er hat dem Seminarium jene schiefe Richtung gegeben, die es jetzt hat, indem er das Rectorat Männern anvertraute, die meistens diesem Posten nicht gewachsen waren... Der jetzige Rector ist ein obscurer, muthloser Mann, ohne Festigkeit und Entschiedenheit... Die Glocke ist der Hebel, der die Maschiene bewegt und zur Werkheiligkeit abrichtet, — mit einem Worte (ist das Seminar) eine Fütterungs- und Grossziehungsanstalt ohne Geist und Idee. Das Bücherlesen ist den Zöglingen streng verbothen. Jede Auszeichnung junger Talente, jedes kühne Wort erregt Verdacht. Der Rector verbiethet einen Göthe, Schiller, Ossian zu lesen. Die jungen Leute dürfen nicht einmal die in Lemberg erscheinende polnische Zeitung, noch Bücher aus der Universitätsbibliothek lesen, ja sogar die in der Seminarbibliothek vorhandenen (Prawda Ruska von Rakowiecki und Karamsin's Geschichte von Russland, in deutscher Uebersetzung) sind verpönt. Im Allgemeinen ist das Raisonement dieser Herren ganz folgerich-

tig, und lautet: Wenn die Jugend Bücher liest, so kann man nicht verhindern, dass ihr auch verbothene in die Hände kommen; — es ist also das Beste, ihnen gar keine zu geben, so werden sie auch vor verbothenen gesichert...“

Далѣ згадує Головацкій въ сѣй статьи про шкôдный вплывъ митрополита Левицкого на цензуру рускихъ книжокъ, по-за-якъ вôнъ вôдъ якихъ десяти лѣтъ не допускає, щобъ що-небудь по-руски надруковано. Вôдтакъ пише Головацкій ось-що: „Vor ein paar Jahren verboth der Metropolit den Zöglingen des Wiener Convictes (weil sich einige Russinen erkühnt hatten, Gedichte zu drucken) ausdrücklich, es solle sich keiner unterstehen zu dichten, oder etwas drucken zu lassen. Er war es ebenfalls der dem Pater Joseph Lewicki die Herausgabe einer geistlichen Zeitschrift verhinderte (S. Jahrb. d. slav. Lit. 1844, S. 210)...“

Спôмнувши вôдтакъ про причины сумнои долѣ Русинôвъ въ Галичинѣ, Головацкій каже далѣ, що Русины, живучі за кордономъ въ Россіи, про розвôй просвѣтный и національный не можуть и думати, тому-що тамъ московщина занапащує всякі ихъ змаганя. Про-те радить вôнъ своимъ землякамъ, щобъ надѣю лучшои долѣ добачали лише въ Австріи, кажучи ось-що: „Die ganze Hoffnung der russinischen Nationalität und Literatur ist auf Oesterreich, das jede Nationalität birgt und schützt. Diess fühlen die einsichtigeren Russinen sehr wohl. Oesterreich könnte durch Begünstigung der russinischen Literatur auch auf Kleinrussland wirken, wie es auf Serbien, Bosnien u. s. w. durch seine ungarischen Serben einwirkt...“

Побувши чотыри роки (до р. 1846.) на коопературѣ въ Микитницяхъ, Головацкій перейшовъ на капелянію въ Хмелевôй, селѣ Залѣщицкого повѣту. Хоча вôнъ тутъ живъ въ приязни зъ деякими польскими панами, то все заявлявъ вôнъ себе рускимъ патріотомъ, а коли въ Чорт-

ковѣ р. 1848. завязувано народну руску раду, то Головацкій зъумѣвъ своею бесѣдою промовити до серця присутныхъ мѣщанъ и селянъ такъ, що старый вôйтъ изъ Бѣлои, Иванъ Король, сказавъ, вказуючи на серце й на голову: „Отъ — той говорить и вôдси й вôдти!"[1])

Вже тогдѣ звернувъ Головацкій на себе увагу деякихъ тямущихъ Русинôвъ, и небавомъ опôсля приѣхавъ у Хмелеву молодый правникъ Иванъ Борисикевичь, щô бувъ заступцемъ председателя рускои народнои рады у Львовѣ, и оповѣстивъ Головацкого, що въ университетѣ Львôвскôмъ отворить ся катедра для рускои мовы й литературы, и що Головацкому треба готовитись, зайняти се мѣсце, по-за-якъ другого кандидата, ему рôвного, нема въ цѣлôй Галичинѣ. Те-саме писавъ ему также Денисъ Зубрицкій.

Мѣжь-тымъ скоилась така халепа, яка Головацкому заподѣяла трохи клопоту. До него приѣзжавъ неразъ въ гостѣ сусѣдній панокъ Василь Антоневичь. Отже одного разу Головацкій читавъ ему Шевченкову поему „Гайдамаки" и звернувъ увагу его на гарный образъ Уманьскои рѣзнѣ. Та отъ, Антоневичь оповѣстивъ своихъ сусѣдôвъ-панôвъ, що у Головацкого е книжка, друкована въ Петербурзѣ, въ котрôй пôдносить ся зазывъ до Уманьскои рѣзанины. Сейчасъ паны донесли политичнôй управѣ, що Головацкій робить пропаганду для выкликаня другои рѣзнѣ Уманьскои. И отъ, незабаромъ окружный староста прислався у Хмелеву двохъ комисарѣвъ, щобъ у хатѣ Головацкого зробили труссницю. Они розглянулись въ библіотецѣ его и здивувались чи-малымъ дивомъ, що на селѣ у священика знайшли таку гарну збôрку книжокъ. Крôмъ книжокъ переглянули они также рукописи

[1]) „Литературный сборникъ". 1886; стор. 205.

Головацкого, и вôдтакъ одинъ изъ комисарѣвъ сказавъ: „Годѣ! киньмо вже сю роботу! Мы вже доволѣ переконалисѣ, що вы добрый патріотъ. Вамъ годило-бъ ся, занятн катедру въ университетѣ, а не сидѣти въ такôй закутинѣ!"[1])

Такъ отже вже тогдѣ Якôвъ Головацкій вызначувавъ ся мѣжь земляками своимъ знанемъ рускои мовы, своими змаганями етноґрафичными й вѣдомостями историчными. Вже-жь въ „Русалцѣ Днѣстровôй" надруковано деякû пѣснѣ народнû, котрû Головацкій зôбравъ зъ Иваномъ Вагилевичомъ (стор. 1—58). Тамъ знаходимо такожь его стишокъ „Два вѣночки" (стор. 68—70) и статью: „Коротка вѣдомôсть о рукописяхъ славяньскихъ и рускихъ, находящихъ ся въ книжници монастыря св. Василія Вел. у Львовѣ".[2]) Трохи-перегодя надруковано въ Празѣ въ Часописи ческого Музея ческу статью Якова Головацкого п. з. „Cesta po halické a uherské Rusi", — се-бъ-то девять листôвъ, писаныхъ до приятеля (Časopis českého Muzeum. Patnáctý ročník. W Praze, 1841; str. 183—223; 302—317; 423—437. — Šesnástý ročník. 1842; str. 42—62), Слѣдуючого-жь (1843) року въ тôй-же часописи помѣщено статью Головацкого п. з. „O halické a uherské Rusi" (str. 12—52). Вôдтакъ въ I. части „Вѣнка" напечатано біоґрафичну статью его п. з. „Память Маркіяну Р. Шашкевичу" (стор. 47—60) и етноґрафичну розправу п. з. „Народнiи сербскiи пѣснѣ" (151—165), и 23 пѣснѣ сербскû въ перекладѣ Головацкого (166—204).[3]) Въ другôй же части „Вѣнка", крôмъ стишка „Два вѣночки", надрукованого вже въ „Русалцѣ Днѣстро-

[1]) ibid., стор. 207.

[2]) Головацкій назвавъ себе тогдѣ Ярославомъ.

[3]) Двѣ сербскû пѣснѣ въ перекладѣ Головацкого надруковано вже въ „Русалцѣ Днѣстровôй", стор. 107—108.

вôй", помѣщено ще отъ-сй короткй стихотворы: 1. Весна (109—112); 2. Туга за родиною (113—116); 3. Рѣчка (119—120); 4. Надъ Прутомъ (121—122). Мѣжь сими стихотворами вызначують ся отъ-сй два: „Туга за родиною" (писано въ Пештѣ р. 1835) и „Рѣчка".[1]) Вôдтакъ въ другôй части „Вѣнка" знаходять ся ось-якй прозаичнй статьѣ Головацкого: 1. Великая Хорватія, або галическо-карпатская Русь (133—206); 2. Подѣлъ часу у Русинôвъ (240-254); 3. Слова витаня, благословенства, чемности и обычайности у Русинôвъ (255—261). Головацкій переклавъ на руску мову также двѣ народнй казки россійского письменника Володимира Даля-Луганского, а то: а) У тебе самого є свôй розумъ (318—320); б) Шило въ мѣшку, а грѣхъ на совѣсти не утаишь (320—331). Далѣ читаемо въ сѣй части „Вѣнка" ще одну етнографичну статью, народнй казки, приказки й байки, щô ихъ зôбравъ „Яцько Балагуръ" (псевдонимъ Якова Головацкого), се-бъ-то: 1. Вороженє у Русинôвъ (262-272); 2. Добрй дѣти вѣнецъ. Можебылиця (338—345); 3. Казки за жидôвъ — всѣхъ 6 (346—262); 4. Казки за циганôвъ — всѣхъ 8 (363-376); 5. Приказочки — всѣхъ 15 (377—392); 6. Байки й небылицѣ — всѣхъ 5 (393—396).

А вже-жь найбôльше выдвигнувъ ся Головацкій на передъ мѣжь своими земляками на соборѣ рускихъ „ученыхъ", коли (23. жовтня р. 1848.) вôдчитавъ свою „розправу о языцѣ южнорускôмъ и его нарѣчіяхъ".[2]) Въ сѣй розправѣ говорить вôнъ навперед про подѣлъ „словеньскои бесѣды" на нарѣчія, користуючись

---

[1]) Прегарну музику до стихотвору „Рѣчка" скомпонувавъ Иванъ Лаврôвскій.

[2]) На соборѣ рускихъ „ученыхъ" Головацкій бувъ провôдникомъ семого й осьмого выдѣлу „для управы языка руского и словесности рускои". („Исторія литературы рускои", II. 1; стор. 67—68).

поглядами Добровского й Шафарика, а вôдтакъ вôдъ „общои Словенщины“ переходить на саму Русь та высказує загальнû прикметы, якими руска мова рôзнить ся вôдъ другихъ „словеньскихъ бесѣдъ“. Идучи слѣдомъ за Шафарикомъ, дѣлить вôнъ руску мову на три языки: языкъ южноруский (малоруский), великоруский и бѣлоруский. Вôдтакъ про языкъ малоруский каже Головацкий ось-що: „Недавно тому, якъ малоруский языкъ за осôбный, самостатный и стародавный меже языками словеньскими поважати стали. Перше брали одни церковно-словеньский за правдивый староруский языкъ, вôдъ котрого нынѣшний малоруский будьмъ зопсованый, спольщеный походити мае; другіи гадали, що вôнъ є лишь нарѣчіемъ польского, — иншû знову, що нарѣчіемъ великоруского языка. Мыльніи тіи выображѣня походили изъ слабого умѣня церковно-словеньского, а ще слабшого знаня стародавныхъ памятникôвъ малоруского языка и розвитя рускои словесности“ (стор. 19). Далѣ заявляє Головацкий, що „польский языкъ виненъ своє образоване, правильнôсть и свôй борзый взрôстъ вплывови рускому“ (стор. 22). Вôдтакъ подає Головацкий доволѣ основный поглядъ на языкъ южноруский, „котрый называє ся у себе и у сусѣдôвъ украиньскимъ, малорускимъ, або таки рускимъ (руськимъ)“. Що рôдна, (мало)руска мова була Головацкому тогдѣ вельми дорога, можь дôзнатись изъ сихъ слôвъ єго: „Є то природна, чиста, повноголосна мова, мужеско-сильна, выразиста въ устахъ статного господаря або козака-молодця та й пôдъ перомъ Котляревского, Тополиньского[1]) и др., а мягка, сердечно-нѣжна, пещена въ бесѣдѣ материньскôй, дѣвочôй спѣванцѣ, або пôдъ перомъ

---

[1]) Тополиньский, або Кирило Тополя, зладивъ два драматичнû творы. (Гляди „Исторію литер. рускои“, II. 2; стор. 934—938).

сердечного Основяненка. Не є то само моє мнѣніє, анѣ самохвальство, бо и сторонькіи писателѣ, знавцѣ языкôвъ признають ему краснозвучнôсть и инчіи преимущества въ высокôмъ ступени надъ другими словеньскими языками: Бандтке называє го найкрасчимъ меже всѣма словеньскими, Мицкевичь меже рускими языками, Бодяньскій величає его поетичнôсть и музикальнôсть и каже го рôвнати исъ греческимъ и италіяньскимъ, Коубекъ и Мацѣєвскій именують го красчимъ вôдъ ческого, Раковецкій жалує, що не ставъ ся панующимъ въ цѣлôй Россіи, а наконецъ знакомитый писатель россійскій Даль-Луганскій признає му первенство надъ великорускимъ простонароднымъ и книжнымъ языкомъ" (стор. 31—32).[1])

Далѣ наводить Головацкій тї признаки, котрыми Шафарикъ и Максимовичь вôдзначують южнорускій языкъ вôдъ другихъ словеньскихъ. Вôдтакъ въ языцѣ южнорускôмъ, котрымъ говорять въ Галичинѣ и Руси угорскôй, добачає Головацкій три нарѣчія: 1. волыньско-подôльске, 2. галицке або наднѣстряньске и 3. гôрске або карпато-руске. Вôнъ каже, що нарѣчіє волыньско-подôльске „мало-що розличає ся вôдъ украиньского, або лучше сказавши, є то-саме, щó украиньске, лишь рôзномова его. Оно найобширнѣйше изъ всѣхъ нарѣчій южнорускихъ, бо розлягає ся по цѣлôй южнôй Руси, а Галичины ино окрайки зафатало" (стор. 38). Въ кôнци сеи своеи розправы Головацкій додає ще „зрôвнане всѣхъ трьохъ нарѣчій въ головныхъ ихъ видахъ" (стор. 48—56). Сю важну „розправу о языцѣ южнорускôмъ и его нарѣчіяхъ" надруковано р. 1849. у Львовѣ въ отъ-сїй книжцѣ Якова Голо-

---

[1]) Цитаты изъ творôвъ Бандткого, Мицкевича, Бодяньского, Коубека, Мацѣєвского, Раковецкого й Даля-Луганского глядн въ розправѣ Головацкого на стор. 31—34.

вацкого: „Историческій очеркъ основанія галицко-рускои Матицѣ и справозданє первого собору ученыхъ и любителей народного просвѣщенія“ (стор. 17—80).

Коли отже Головацкій уже въ тôмъ часѣ давъ доказы своихъ широкихъ вѣдомостій на поли славяньскои фильольоґіѣ, то й не диво, що земляки вважали его першимъ знавцемъ рускои мовы въ Галвчинѣ. Мѣжь-тымъ Зубрицкій написавъ Головацкому, що на Львôвскôмъ университетѣ вже засновано катедру для рускои мовы й литературы, та що вызначено вже й терминъ, вносити просьбы о наданє професуры. Але-жь письмо Зубрицкого дôйшло за-пôзно до рукъ Головацкого, коли той терминъ минувъ, изъ-за чого Головацкій не мôгъ выступити кандидатомъ до катедры университетскои. Коли-жь Зубрицкій дôзнавъ ся, що Головацкій не внѣсъ свого поданя, то намовивъ вôнъ Михайла Малиновского, проповѣдника при катедральнôй церквѣ св. Георгія, подати просьбу въ имени Головацкого. И справдѣ, Малиновскій написавъ просьбу, ба й пôдписавъ имя Головацкого, заявляючи, що потрѣбнії свѣдоцтва й аллеґата подадуть ся пôзнѣйше. Опôсля про те все оповѣстивъ вôнъ Головацкого.[1]) Мѣжь-тымъ польскій литератъ, І. К. Пайґертъ, обѣцявъ Головацкому, що подасть ему презенту на парохію у своѣмъ селѣ, Сидоровѣ, Гусятиньского повѣту. Але Головацкій волѣвъ бути суплентомъ рускои мовы й литературы въ университетѣ зъ рôчною платою 360 зол. р, нѣжь хозяйнувати на пшеничнôй земли надъ рѣкою Збручемъ. Уже 13. грудня р. 1848. декретомъ цѣсарскимъ именовано Головацкого професоромъ рускои мовы й литературы въ университетѣ Львôвскôмъ, при чôмъ вызначено ему плату рôчныхъ 600 зол. р. Въ першихъ своихъ выкладахъ чи-

[1]) „Литературный сборникъ“. 1886; стор. 207.

тавъ вôнъ „три вступительніи преднодаванія о рускôй словесности“. (Надруковано накладомъ галицко-рускои Матицѣ у Львовѣ р. 1849). „Первое преднодаваніе“ читавъ вôнъ 18. (30) сѣчня р. 1849. Въ отсѣмъ выкладѣ говоривъ Головацкій про народнôсть и языкъ народный, про свою питому простонародну словеснôсть. Вôдтакъ своимъ слухачамъ подавъ вôнъ плянъ своихъ выкладôвъ, сказавши ось-що: „Въ преднодаваніяхъ моихъ, мои Панове, гадаю историческимъ порядкомъ перейти головнѣйшіи и важнѣйшіи творенія народа руского, абы тымъ яснѣйше духа тыхъ утворôвъ розпôзнати можно було. Тутъ на самый передъ выпаде намъ заглубити ся въ давный бытъ Словенщины, изъ котрого родника потекло тôлько розличныхъ потокôвъ, въ котрôмъ и Русины мають свôй початокъ. Проглянемо давне вѣроване Словено-Русинôвъ, по-за-кôлько тое изъ лѣтописей и забыткôвъ народныхъ дослѣдити можна буде. Уступъ той буде яко введеніе до словесности, котра розпочинае ся ажъ несъ водворенемъ вѣры христіяньскои. — И самому розборови языка такъ словеньского (церковного), котрый такъ сильный вплывъ мавъ на розвите народнои словесности и народного руского языка, котрый такъ давно ставъ ся выроблювати и самостатно образовати, зъ яку годинку посвятити хочемо. Розглянемо отношене и значене языка руского межи другими словеньскими, и яко словеньского межи другими посторонными, индоевропейскими языками. — Потому оглянувши ся въ самôмъ народнôмъ языцѣ, по-за-кôлько вôнъ займае народа, и якій характеръ и различе его вôдъ другихъ, приступимо до самыхъ памятникôвъ письменности, зъ котрыхъ важнѣйшіи по черзѣ розбирати гадаемо“ (стор. 6—7).

„Другое преднодаваніе“ читавъ Головацкій 20. сѣчня (1. лютого) р. 1849. Навпередъ сказавъ вôнъ, що, „якъ

исторія южнои (малои) Руси, такъ и словесность наша дѣлить ся на три вôддѣлы (періоды)": „Вôддѣлъ первый зачинае ся вôдъ водворенія вѣры христіяньскои на Руси и тягне ся ажь до упадку самостатности народа руского и княжествъ рускихъ, а полученя тыхъ-же будь зъ Польщею, будь зъ Литвою, т. е. вôдъ IX. до половины близко XIV. столѣтія. — Другій вôддѣлъ зачинае ся изъ половиною XIV. вѣка, т. е. вôдъ часу панованя польского и литовского и продовжае ся до второи четверти XVIII. столѣтія, до появленя ся плодôвъ новои, народнои словесности малорускои, а именно до знаменитого писателя малоруского И. Котляревского. — Третій вôддѣлъ початокъ бере иєъ Котляревскимъ, продовжае и розвивае ся въ нашихъ очехъ до сего дне" (стор. 8). Въ отъ сѣй другôй лекціи Головацкій подавъ короткій оглядъ рускои литературы вôдъ найдавнѣйшихъ часôвъ ажь до сполученя однои части южнои Руси зъ Москвою (стор. 8—18).

Въ „третѣмъ предподаванію" сказавъ Головацкій дещо про „важніи забытки изъустнои словесности". Важною е тутъ отъ ся замѣтка про долю Украины, що опинилась пôдъ кормигою царства московского: „Украина въ своихъ отвертыхъ границяхъ, безъ моря, безъ гôръ, о котрî бы ся оперти могла, не въ силѣ була, самостатно остояти ся, — Хмельницкій въ крайнôй потребѣ принужденъ бувъ пôддати ся восточному (московскому) царю, на условіяхъ, захоронявшихъ вѣру и народніи права. Але тымъ перевѣсила ся важка на ту сторону, но не удоволена надѣя Украины, надѣя Русинôвъ. Такъ ошуканый, заведеный въ своихъ надѣяхъ Русинъ выдавъ въ своѣй народнôй поезіи тую недовольнôсть, досаду, нарѣкане на свою нещасную, якъ пѣсня выражае, щербатую долю" (стор. 22—23).

Вôдтакъ до творôвъ простонароднои словесности Головацкій навязуе литературу третьои періоды, котра почннае ся Иваномъ Котляревскимъ. Сказавши, що Енеида Котляревского позôстане завсѣгды въ своѣй красѣ, въ своѣй свѣжости, бо е народна, заявляе Головацкій, що „по Котляревскôмъ зачали Малорусины стараннѣйше вышуковати забытки своеи народности: появили ся збôрники пѣсень народныхъ, приповѣдокъ и т. д.". — А вже-жь „роздѣльно вôдъ Украины, безъ всякого сообщеня и порозумѣня, пôдъ иншими вліяніями зачала ся розвивати народна словесность руска на нашôй земли галицкôй"., „Вôдъ двадцяти лѣтъ появили ся вже одинокіи парôстки народного почутя, народнои словесности (Шашкевичь, Устіяновичь, Левицкій и др. ото суть тіи цвѣточки перевовесняиі, котрі перші зацвили на рôднôмъ деревѣ). Въ нашихъ очехъ такъ сильно рухнуло, якъ по теплôмъ дощику весняиôмъ, тôлько силъ до образованя народнои словесности, що намъ найкрасшу надѣю и поруку будучности подае"... (стор. 27—28).

Свое „третое предподаваніе" о рускôй словесности кôнчить Головацкій отъ-сими словами: „Галицкіи Русины, якъ нынѣ видить ся, мають призначене, въ крузѣ соплеменныхъ словяньскихъ народôвъ розвинути свою родиму словесность, свое питоме житє, поповнити тую розгрань, яка меже Словянами безъ нихъ появляе ся, вплывати на образоване миліонôвъ свого племени и переносити европейске просвѣщеніе тихимъ розвоемъ на весь южнорускій народъ" (стор. 28).

Въ 1849. р. надруковано накладомъ галицко-рускои Матицѣ „Граматику руского языка, составленну Яковомъ Головацкимъ". (Часть І. 8°, стор. 219). Въ сѣй первôй части граматики Головацкого суть два вôддѣлы: 1. О словопроизведенію (се бъ-то наука про звуки мовы);

2. о словахъ, яко частяхъ мовы и ихъ перемѣнахъ (наука про формы, або словотвôръ).

Про ґенезу своеи граматики Головацкій каже ось-що: „Граматика моя была такъ напечатана, же менѣ зъ-пôдъ рукъ аркуши рвали до друку, по чему ледва половина ся напечатала, а не минулъ мѣсяць, вже готове было еи видословіе. Но понеже я въ 1849. г. возваный былъ ôтъ министерства до комисіи юридической терминологіи до Вѣдня,[1]) перестало ся дальше печатати; а же потребнôсть велика была книгъ въ школахъ, отже выдѣлъ матичный рѣшился на полномъ собранью, першіи сшиты моеи граматики оправити и дати въ продажь. Пôзнѣйше, якъ я повернулъ изъ Вѣдня, дополнилъ я то, що было замѣрено, написалъ звукословіе, и потомъ оправился першій выпускъ зъ двохъ частей, т. е. видословія и звукословія".[2])

Хоча-жь у сѣй граматицѣ не добачаемо науковои системы, то все-жь подае она доволѣ повный образъ перемѣнъ звуковыхъ и погожу науку про вôдмѣну именъ та глаголôвъ. Авторъ уложивъ свою граматику зъ поглядомъ на нарѣче украиньске, и намагавъ учити такои мовы, яка въ великôй части схожа була зъ литературною мовою украиньскихъ письменникôвъ.

Але-жь Головацкій не довго придержувавъ ся своеи граматики у своихъ выкладахъ университетскихъ и въ

---

[1]) Починъ до выдавани словарѣвъ правничихъ въ мовахъ славяньскихъ въ Австріи, дало розпоряженє министерства судôвництва зъ 10. липня р. 1849., покликуючи комисію въ цѣли уложени славяньскои терминольоґіѣ правничои. До секціѣ рускои тои комисіѣ выбрано Якова Головацкого, Григорія Шашкевича и Юлія Выслобоцкого. Сї мужѣ выдали въ Вѣдни р. 1851: „Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs... Deutsch-ruthenische Separat-Ausgabe". (Порôвн. „Німецко-рускій Словар висловів правничих і адміністрацийних". Уложив Др. Кость Левицкий. Львів, 1893; стор. III).

[2]) „Слово". Львôвъ, 1864; число 58.

письменныхъ своихъ творахъ. Ще въ 1849. р. надруковано въ „Пчолѣ“ Ивана Гушалевича статью Головацкого п. з. „Иванъ Котляревскій“,[1]) писану въ такôй мовѣ, въ якôй вôнъ выголосивъ „Три вступительніи предподаванія“. Але-жь Головацкому забаглось, живôй мовѣ рускôй надати прикметы языка книжного. Тому-то вже въ „Розправѣ о языцѣ южнорускôмъ и его нарѣчіяхъ“ сказавъ вôнъ осьтаке: „Языкъ изъустный народа є запевно правдиве и перше жерело для письменного языка, бо въ устахъ народа найчистѣйше заховуютъ ся всѣ формы, цѣлый ладъ и складъ языка, правый духъ его. За-для того здавало бы ся и намъ, совсѣмъ такъ писати, якъ нарôдъ говоритъ, подобно якъ то зробили побратимцѣ нашѣ Словаки и Лужичане, котрѣ не мавши пôдставы въ старинныхъ памятникахъ свого языка, скроили нове правописане, пôднесли живущій народный языкъ до книжного, поповняючи его словами изъ другихъ словеньскихъ языкôвъ. Але-жь чи и мы такъ убогіи безъ забыткôвъ свого языка? — чи и насъ такъ давно давила змора чужеплеменнои мовы и не допускала розвитя народнои? — Нѣтъ, братя! Глубше намъ до самѣсенького дна заглянути треба, — за-для того кличу тя, Русине, великимъ словомъ твого народного любомудрця (т. є. народнои приповѣдки): Пôзнай себе, буде зъ тебе! Мы найбогатшіи изъ Словенъ въ памятники словесности ще изъ тои поры, коли въ Европѣ лишь трома бесѣдами писано, т. е. греческою, латиньскою и словеньскою. Переберѣмъ тіи дорогіи забытки, вчитаймо ся въ нихъ, заглубѣмъ душу въ тôй безодни руского духа и руского житя, а знайдемо скарбницю неперебранную!“ (стор. 50—51).

[1]) У „Пчолѣ“ Головацкій оповѣстивъ у-перше друкомъ отъ-сей творъ Ивана Котляревского: „Пѣсни на новый 1805. годъ пану нашому и батьку, князю Олексію Борисовичу Куракину“ (стор. 241—247).

Отже Головацкому захотѣло ся знайти „скарбницю неперебранную", се-бъ-то єму забагло ся, живу мову народну закрашати словами й зворотами мовы церковно-славяньскои и старо-рускои. Вôдтакъ уже р. 1851. въ „Зорѣ галицкôй" надруковано его статью „О митрополитѣ Руси Иляріонѣ" („Урывокъ изъ предподаваній проф. Я. Головацкого"; стор. 190—192).[1] Мова Головацкого була тогдѣ вже така тверда, що въ сêй статьи зъявлялась подекуды похожою на мертву мову митрополита Иляріона, що живъ въ XI. вѣцѣ.

Вôдъ р. 1849. до 1856. вчивъ вôнъ рускои мовы провизорично также въ VII. и VIII. клясѣ гимназіѣ академичнои и Доминиканьскои.[2] Вôдтакъ у програмѣ гимназіѣ академичнои зъ р. 1853. надруковано статью Головацкого п. з. „Ueber Ihor's Heereszug gegen die Polowzer". Пишучи сю статью, користувавъ ся вôнъ розправами Михайла Максимовича про сей памятникъ,[3] и сказавъ дещо также про мову его. Въ 1854. р. напечатано у Вѣдни учебникъ Головацкого п. з. „Хрестоматія церковно-словенская и древно-руская въ пользу учениковъ вышшои гимназіи въ ц. к. австрійской державѣ". Того-жъ (1854) року выдавъ вôнъ зъ Богданомъ Дѣдицкимъ у Львовѣ „Рускую Анеологію", въ котрôй надруковано найначе поезіѣ письменникôвъ россійскихъ.

---

[1]) Въ 1850. р. Головацкій помѣстивъ въ „Зорѣ галицкôй" (№ 26) „Окружное посланіе Михаила Рогозы, митрополита Кіевского, Галицкого и всеи Россіи" (изъ р. 1596).

[2]) Вôдъ р. 1849. до 1857. вчились рускои мовы въ гимназіяхъ схôднои части Галичины не тôлько Русины, але й Поляки та Жиды. (Гляди „Исторію литературы рускои", II. 1; стор. 33).

[3]) Головацкій користувавъ ся критично-естетичными розправами Максимовича, що ихъ надруковано въ Петербурзѣ въ „Журналѣ министерства народнаго просвѣщенія" р. 1836. и 1837.

Въ выкладахъ университетскихъ не сповнивъ вôнъ своеи обѣтницѣ про плянъ выкладôвъ, щó его высказавъ вôнъ 18. (30) сѣчня р. 1849. у своѣмъ „первôмъ предподаванію“ (стор. 6—7). И такъ говоривъ вôнъ багато про стародавну литературу,[1]) и въ выкладахъ своихъ доходивъ по-найбôльше тôлько до XV. вѣку, се-бъ-то до митрополита Григорія Цамблака. Про письменникôвъ новои періоды рускои литературы не говоривъ вôнъ майже нѣчого,[2]) — не тыкавъ ся творôвъ Котляревского, Квѣтки-Основяненка, Шашкевича, Шевченка и др., дармá, що въ „первôмъ предподаванію“ поглядъ на плянъ своихъ лекцій вôнъ зэкôнчивъ ось-якими словами: „Потому оглянувши ся въ самôмъ народнôмъ языцѣ, приступимо до самыхъ памятникôвъ письменности, зъ котрыхъ важнѣйшій по черзѣ розбирати гадаемо“ (стор. 7). Тому-то Русины, щó були слухачами факультету фильософичного й юридичного, рѣдко коли вписували ся на рускій выклады Головацкого, та тôлько студентамъ богословія приказувала митрополича консисторія, слухати лекцій руского языка й литературы. Але сій студенты вдоволялись тымъ, що на выклады Головацкого высылали зъ-помѣжь себе по черзѣ лишь по кôлькохъ своихъ репрезентантôвъ. Тому-то сей професоръ читавъ на университетѣ свои лекціѣ часто мовь нехотя, а за те займавъ ся дома безъ-упину своими працями науковыми.

Все-жь таки Головацкій бувъ прихильникомъ розвою рôдпои мовы до р. 1866. Коли р. 1857. кравна управа задумала накинути Русинамъ альфабетъ латиньскій, то

---

[1]) Въ выкладахъ исторіѣ литературы Головацкій придержувавъ ся по-найбôльше „Исторіи русской словесности“, щó еѣ выдавъ, у Москвѣ Степанъ Шевыревъ.

[2]) Въ лѣтнѣмъ курсѣ р. 1863. читавъ Головацкій про литературнй творы пôдъ р. 1772.

въ комисіи, скликаной губернаторомъ Голуховскимъ для порѣшеня сеи справы, Головацкій станувъ въ оборонѣ рускои мовы и еи правописи, заявивши у своему протестѣ ось-яку свою думку: „Die ruthenische (russinische oder kleinrussische) Sprache ist eine selbständige Sprache und kein Dialect des Grossrussischen, — ein Satz, den ich noch in meiner 1848 verfassten, und 1850 (in dem „Историческій очеркъ основанія галицко-рускои Матицѣ") gedruckten Abhandlung, so wie in meinem Programme der Vorlesungen der ruthenischen Literatur („Три вступительнія предподаванія" 1849) aufgestellt, und in der 1849 herausgegebenen Grammatik durchgeführt habe".[1]) Вôдтакъ спôръ про руску азбуку Головацкій описавъ у книжцѣ: „Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien". Lemberg. 1861.

Мѣжь-тымъ выдавъ вôнъ друкомъ деякî свои писаня.[2]) Ось и они: 1. Очеркъ старославянского баснословія. Львôвъ, 1860. — 2. Львовская руская епархія передъ стома лѣты („Зоря галицкая, яко альбумъ на годъ 1860"; стор. 251—269; — и окрема вôдбитка). — 3. Начало и дѣйствованіе Львовского Ставропигійского братства по историческо-литературному отношенію (ibid., стор. 251—269). — Вôдтакъ р. 1861. надруковано въ Празѣ статью Головацкого п. з. „О рукописномъ молитвенникѣ староческомъ съ XIV—XV. вѣка, хранящемся въ университетекой библіотекѣ во Львовѣ".[3]) Опôсля-жь у „Чте-

---

[1]) „Die ruth. Sprach- und Schriftfrage in Galizien". Lemberg. 1861. S. 14—15. („Исторія литер. рускои", II. 1; стор. 140—144).

[2]) Въ 1858. р. Головацкій выдавъ у Львовѣ „Чинъ священныи и божественныя Літургіи" съ переводомъ нѣмецкимъ и польскимъ.

[3]) Головацкій выдавъ того часу Записки Бродовича п. з. „Widok przemocy na słabą niewinność srogo wywartej". „Историческія записки Θеодосія Бродовича, архипресвитера греч. уніат. капитула Луцкого о со-

ніяхъ общества исторіи и древностей россійскихъ при Московскомъ университетѣ" заходами Осипа Бодяньского печатано р. 1863—1865. етнографичный збôрникъ Головацкого п. з. „Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси".

Въ 1858. и 1859. р. бувъ вôнъ деканомъ фильософичного факультету, а въ 1864. р. выбрано его ректоромъ университету Львôвского.[1])

Въ 1862. р. зъявивъ ся вôнъ справжнимъ народовцемъ, коли пôсля отвореня „Рускои Бесѣды" въ Народнôмъ Домѣ у Львовѣ (9. сѣчня р. 1862) пôславъ листъ редакторови Петербурскои „Основы". Въ сѣмъ листѣ Головацкій писавъ мѣжь иншимъ ось-що: *„Щоби не зъ порожніми руками приходити къ вамъ, посилаю стишокъ молодого, даровитого півця нашого (Володимира Шашкевича) „Пинітня наши пісьня" для поміщеня, коли ласка, въ вашій часописі. Нехай и ваші люде знають, які гарні вірші у насъ виголотуются. Поклонітся панові П. Ал. Кулішові и єго чесьній сопрузі и скажіть имъ, що той стишокъ голошений бувъ при отвореню нашого народнёго касина під имямъ „Руська Бесіда" въ Народнімъ Домі, въ тімъ куті, где, за єго бутня въ Львові, закладалися хундаменти, и звітки вінъ взявъ собі на пимятку камінчикъ, — Коби вони могли були прійти на заведеніє „Бесіди", якъ то красненько виголошали наші молодці гарні стихи Тараса Шевченка, — якъ співали хоромъ наші співанки: „Миръ вамъ, браття!" ибо „Я счасний! руську матірь маю, и щирий Русинъ мій отець", —*

бытіихъ на Волынѣ и Подолью въ 1789. году". Львовъ. Часть I. 1861; часть II. 1862.

[1]) Нѣмцѣ-професоры выбрали Русина своимъ ректоромъ, коли нѣмецкій языкъ бувъ выкладовымъ. А вже-жь брати Поляки, що теперь суть професорами Львôвского университету, Русина не хочуть поставити ректоромъ сеи науковои институціѣ, въ котрôй выкладовою мовою есть не только языкъ польскій, але й рускій.

гарно, весело, ажь серце розпливалося, — коби, сердешні, були приїхали хоть на пробу танців въ „Бесідї“, або и на нашъ руський балъ, котрий відбувся 23. січня въ редутовій салї на одивовижу всего Львова, — най би шановний панъ Кулїшъ побачивъ, якъ то гарно по-козацьки поубиралися наші молодцї-студенти, та гуляли зъ нашими Львовскими красавицями козака и коломийку, побрязкуючи брязькачами! — Ехъ! сказавъ би сердега: „еще не вмерла козацькая руськая мати!“ — Нашимъ публичнимъ виступомъ показали ми нерадивимъ ворогамъ и недоброжелателямъ нашимъ, що Русини суть и живуть своєріднимъ життємъ въ древній столиці руського князя Льва“.[1])

Въ мѣсяцы липни р. 1865. Головацкій займавъ вызначне мѣсце на загальныхъ зборахъ галицко-рускои Матицѣ. По-за-якъ голова Матицѣ, Михайло Куземскій, не проводивъ сими зборами, то заступникомъ его бувъ Головацкій. Тому-жь що Матиця выдавала свои книжки въ твердôмъ, незрозумѣлôмъ языцѣ, домагавъ ся Степанъ Качала на сихъ зборахъ, щобы „повернути до мовы народнои и не брати слôвъ зъ языка церковного и московского“. Але Головацкій замотавъ сю важну справу осьякимъ теоретичнымъ, загальнымъ высказомъ: „Языкъ съ часомъ поступае, а задачею граматикôвъ есть, за тымъ поступомъ языка слѣдити и отвѣтно сему правила поставляти... Съ граматикою стоитъ дѣло такъ, якъ и съ кождою наукою: правило старинныхъ астрологôвъ, що сонце доокола землѣ обертае ся, уступило передъ новымъ (правиломъ) астронома Галилея, который довелъ противно, що земля кружитъ вколо сонця“.[2])

---

[1]) „Основа“. 1862. Липець. С.-Пб., стор. 68—69³. — Порôвн. „Исторію литературы рускои“ въ „Зорѣ“. 1888; стор. 235.

[2]) „Слово“. Львовъ, 1865; ч. 58.

Мѣжь-тымъ выдавъ вôнъ зъ Богданомъ Дѣдицкимъ (р. 1862) першу книгу литературного зббрника п. з. „Галичанинъ“, въ котрôмъ мѣжь иншимъ надрукувавъ „Порядокъ школьный, или уставъ Ставропигійской школы въ Львовѣ 1586. г.“ (книга I., выпускъ 2; стор. 69—78), и также „Письмо о галицко-руской словесности профессора Мих. Максимовича, писаное въ 1840. г. изъ Кіева“ (стор. 107—110).[1] До сего-то письма Головацкій додавъ ось-яку свою замѣтку: „Согласно съ предложеніемъ Максимовича полагаютъ всѣ писатели наши безъ изъятія въ основаніе народный русскій языкъ, пополняютъ по возможности словами и реченіями изъ старинныхъ галицкихъ и украинскихъ письменныхъ памятниковъ, и наконецъ, никуда правды дѣти, пополнительнымъ источникомъ нашего языка есть и книжный русскій языкъ, употребляемый въ Россіи, о сколько слова и реченія не противятся етимологіи нашего языка“ (кн. I., вып. 2; стор. 111).

Въ 1865. р. надруковано въ „Науковôмъ сборнику“[2]) двѣ статьѣ Головацкого: 1. „О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русиновъ въ Галиціи со временъ австрійского владѣнія въ той землѣ“ (стор. 65—103, — и окрема вôдбитка); — 2. „Нѣсколько словъ о Библіи Скорины и о рукописной русской Библіи изъ XVI. столѣтія, обрѣтающейся въ библіотецѣ монастыря св. Онуфрія во Львовѣ“ (стор. 225—256, — и окрема вôдбитка). Того-жь (1865) року Головацкій почавъ въ „Науковôмъ сборнику“ выдавати „Памятники дипломатического и судебно-дѣлового языка русского въ древнемъ галицко-володимирскомъ княжествѣ и въ смежныхъ русскихъ областяхъ, въ XIV. и XV. столѣ-

---

[1]) Гляди „Исторію литер. рускои“, IV; стор. 7—8.

[2]) „Науковый сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы“. Годъ изданія первый: 1865. Во Львовѣ.

тіяхъ“ (стор. 181—200). Дальшу частину памятникôвъ надруковано въ „Науковôмъ сборнику“ р. 1866. (стор. 36—56) и р. 1867. (стор. 135—157). Всѣхъ грамотъ въ сѣмъ „сборнику“ надруковано 54. (Вôдтакъ выдано ихъ окремою вôдбиткою).[1]) Опроче въ „Науковôмъ сборнику“ зъ р. 1865. подавъ Головацкій справу зъ загального збору литературного товариства „галицко-руска Матиця“, котрый вôдбувъ ся 7. 8. и 9. липня р. 1864. (стор. XXXI—LXXVII).

Вôдъ р. 1851. писавъ Головацкій всѣ свои творы въ твердôй, нѣбы-то литературнôй галицко-рускôй мовѣ, котра не була нѣ руско-украиньскою, нѣ россійскою. Подруживши ся зъ историкомъ Денисомъ Зубрицкимъ, Головацкій попавъ въ пôдозрѣне, що удержує кореспонденцію зъ московскими панславистами; за-для чого губернаторъ Голуховскій велѣвъ зробити въ его хатѣ трусенцю. Вôдтакъ полиція забрала у него чи-мало писемъ и кореспонденцій, почôмъ сю конфискату передано 27. лютого р. 1867. академичному сенатови, и поручено тому-жь, щобы зъ Головацкимъ перевѣвъ дисциплинарный допытъ. Вже-жь бо рѣшенемъ министра Белькредього зъ д. 29. сѣчня т. р. суспендовано Головацкого въ его професорскôй дѣяльности, по-за-якъ закинено ему „Verdacht eines mit seiner lehrämtlichen Stellung unverträglichen, unlauteren Benehmens“. Сейчасъ рознеслась по Львовѣ поголоска, що суплентуру катедры рускои мовы й литературы обôйме молодый письменникъ Володимиръ Шашкевичь, щó саме-тогдѣ бувъ слухачемъ правъ на университетѣ Львôвскôмъ. Опôсля говорено, що о сю катедру компетують

---

[1]) До тыхъ 54 грамотъ, щó ихъ выдавъ Головацкій, додавъ А. Петрушевичь ще одну грамоту зô своими замѣтками. („Науковый сборникъ“. 1867; стор. 157—161).

проф. Анатоль Вахнянинъ, Павлинъ Свѣнцицкій (Павло Свôй) и Порфиръ Павлусевичъ.[1])

Головацкому вызначено половину платы, котру доси побиравъ (се-бъ-то 700 зол. р. вôдъ рôчнои платы 1400 зол. р.) и сказано, що та плата буде ему подаватись дотôль, докôль его справа не порѣшить ся въ министерствѣ державнôмъ. Але Головацкому було вже байдуже про се рѣшене. Въ маю поѣхавъ вôнъ на етнографичну выставу въ Москвѣ; вôдтакъ бувъ у Петербурзѣ, де въ сали дворяньского збору 11. (23) мая выголосивъ панславистичну бесѣду, сказавши мѣжь иншимъ ось-що: „Въ моей родной землѣ занялась уже давно мысль духовного единства и сродства, и охватила весь народъ. — Да крѣпится и возрастаетъ духъ единства и увѣреніе въ единоплеменности нашой славяно-русской; — да прійдутъ всѣ въ сознаніе того убѣжденія, що мы по роду и по племени, по вѣрѣ и языку, по крови и кости искони одинъ народъ, и да живетъ великій славянскій многомилліоновый русскій народъ!“[2]) Незабаромъ, 17. (29) мая Головацкого й деякихъ другихъ членôвъ славяньского зъѣзду представлено цареви Александру II. въ Царскôмъ Селѣ.

Вернувши ся въ Галичину, Головацкій зô своею сѣмьею живъ въ Коломыйскихъ горахъ, а незабаромъ редакція Львôвского „Слова“, одержала звѣстку зъ Петербурга, що Головацкого именовано професоромъ „русской словесности“ въ Московскôмъ университетѣ. Недовго опôсля та звѣстка оказалась невыправданою. Трохи-перегодя говорено вô Львовѣ въ рускихъ кружкахъ, що Одесскій

---

[1]) Павлусевичъ написавъ статью н. в. „Сліди Кулішівки въ XVII. століттю“. („Мета“. Львівъ, 1865; стор. 335—339; 366—374). — 5. червня р. 1867. именовано Омеляна Огоновского суплентомъ рускои мовы й литературы въ университетѣ Львôвскôмъ.

[2]) „Слово“. Львовъ, 1867; число 39.

университетъ именувавъ Якова Головацкого докторомъ, и що выбравъ его ординарнымъ професоромъ зъ платою 3000 рублѣвъ въ рôкъ. Одначе Головацкій не дôставъ професуры въ Россіи найпаче за-для того, що не знавъ добре мовы росоійскои. Мѣжь-тымъ выдѣлъ етнографичнои выставы въ Москвѣ подавъ ему велику срѣбну медалю за те, що вôнъ бувъ прислявъ на ту выставу деякі̂ предметы етнографичні̂.

Ажь ось царь именувавъ его „председателемъ археографической коммиссіи для разбора древнихъ актовъ“ въ Вильнѣ. Ему вызначено 2000 рублѣвъ рôчнои платы, яко председателеви, и 1430 руб. платы професорскои, вчисливши 20-лѣтню службу его на университетѣ Львôвскôмъ.

Ледви-жь ставъ Головацкій жити въ Вильнѣ, то генералъ-губернаторъ Потаповъ, управляючій Виленьскимъ краемъ, почавъ ему доскулювати найпаче за-для того, що вôнъ бувъ уніятъ. Про-те Потаповъ поручивъ Батюшкову, попечителю учебного округа, усунути Головацкого зъ президентуры архива Виленьского. Але Батюшковъ не-то не увôльнивъ Головацкого вôдъ службы, але оповѣстивъ министра народного просвѣщеня про заслуги Головацкого, котрый багато перетерпѣвъ въ Галичинѣ, и выбравъ Россію своею вôтчиною. При сѣй нагодѣ Батюшковъ постаравъ ся о надане Головацкому чина „тайного совѣтника“. Тогдѣ-жь Головацкій прийнявъ уже православіе, и вôдтакъ не було вже причины вôддаляти его зъ Вильны. Коли-жь Головацкій ставъ у Вильнѣ председателемъ архива, то краева каса у Львовѣ перестала выплачувати ему плату, зредуковану въ лѣтѣ р. 1867. на половину.

Мѣжь-тымъ академичный сенатъ у Львовѣ заявивъ одноголосно, що въ поведеню Головацкого не знайшовъ

нѣякои вины, и про-те вôдъ министерства домагавъ ся реституціѣ Головацкого въ професуру. Вôдтакъ Головацкій жадавъ вôдъ австрійского правительства, щобъ ему звернено задержану плату й подано вôдправу грошеву. Ба, вôнъ хотѣвъ пôзвати губернатора Голуховского до суду, по-за-якъ зъ его волѣ полиція напала на его дôмъ и конфискатою писемъ заподѣяла ему чи-малу обиду.[1])

Вôдъѣзжаючи въ Вильну Головацкій передавъ Богданови Дѣдицкому деякѝ рукописи своихъ выкладôвъ университетскихъ и позволивъ редакціи, тѝ рукописи надрукувати. Хоча-жь редакція „Слова" заявила, що ще того (1868) року почне печатати „Исторію русской словесности",[2]) то однако не додержала своеи обѣтницѣ.

Якова Головацкого вôдзначено въ Россіи рôзными почестьми й титулами. Коли ще бувъ професоромъ Львôвского университету, то р. 1860. ческе товариство наукъ у Празѣ выбрало его своимъ членомъ-кореспондентомъ. Вôдтакъ въ Россіи именовано его: „почетнымъ членомъ Московскаго общества исторіи и древностей россійскихъ", „членомъ императорскаго географическаго общества" въ Петербурзѣ, „дѣйствительнымъ членомъ Московскаго археологическаго общества", „докторомъ новороссійскимъ (Одесскимъ)", и т. д. Опроче царь надавъ Головацкому ордеръ Станислава I. клясы и св. Анны I. клясы.

Живучи въ Вильнѣ, Головацкій розвинувъ невсыпущу дѣяльнôсть литературну, пишучи свои творы по-россійски. Ось и переглядъ важнѣйшихъ его творôвъ и публикацій:

1. *О костюмахъ или народномъ убранствѣ Русиновъ или русскихъ въ Галичинѣ и сѣверовосточной Венгріи.* С.-Петербургъ, 1868.

---

[1]) „Слово", Львовъ, 1868: ч. 99.
[2]) ibid., ч. 20.

2. *Объ изслѣдованіи памятниковъ русской старины, сохраняющихся въ Галичинѣ и Буковинѣ.* (Перепечатано изъ „Трудôвъ I. археологич. съѣзда". Москва, 1871).

3. *Библіографическія находки во Львовѣ.* (Додатокъ до XXII. тому Записокъ императ. академіи наукъ. № 4, С.-Пб., 1873).

4. *Дополненіе къ очерку славянорусской библіографіи В. М. Ундольскаго, содержащее книги и статьи, пропущенныя въ первомъ выпускѣ хронологическаго указателя славяно-русскихъ книгъ церковной печати съ 1491. по 1864. годъ, въ особенности же перечень галицко-русскихъ изданій церковной печати.* С.-Пб., 1874.

5. *О народной одеждѣ и убранствѣ Русиновъ или русскихъ въ Галичинѣ и сѣверовосточной Венгріи.* С.-Пб., 1877.

6. *Книга о новомъ календарѣ, напечатанная въ Римѣ въ 1596. году.* („Напечатано по распоряженію императ. академіи наукъ". С.-Пб., 1877).

7. *Нѣсколько словъ о іезуитахъ.* („Новый Проломъ". Львôвъ, 1883; ч. 13—14).

8. *Историческая правда о Полякахъ и евреяхъ въ б. Польшѣ.* („Новый Проломъ". Львôвъ, 1883; ч. 53—55).

9. *Географическій словарь западнославянскихъ и югославянскихъ земель и прилежащихъ странъ.* Вильна, 1884.[1])

10. *На какомъ пространствѣ земнаго шара господствуетъ православіе и употребляется славяно-русская азбука.* (Изъ „Литовскихъ епархіальныхъ Вѣдомостей". Вильна, 1887).

11. *Протестъ Пинскаго православнаго духовенства 1595. г. противъ введенія уніи.* (Изъ „Литовскихъ епархіальныхъ Вѣдомостей". Вильна, 1888).

---

[1]) За выдане „Географического словаря" дôставъ Головацкій вôдъ царя Александра III. золотый перстѣнь зъ рубинами й брилянтами.

12. *Черты домашняго быта русскихъ дворянъ на Подляшьѣ, т. е. въ нынѣтней Сѣдлецкой и Гродненской губерніяхъ по актахъ XVI. столѣтія.* Вильна, 1888.

13. *Новооткрытый источникъ для церковной исторіи галицкой Руси XIV. столѣтія.* („Литературный сборникъ", издаваемый галицко-русскою Матицею подъ редакціею Богдана А. Дѣдицкого г. 1888. Львовъ, 1889).

14. *Замѣтки и дополненія къ статьямъ г. Пыпина, печатаннымъ въ „Вѣстникѣ Европы" за 1885. и 1886. годы.* Вильна, 1888.

Въ 1876. р. Головацкій написавъ нѣмецку статью п. з. „Sweipolt Fiol und seine kyrillische Buchdruckerei in Krakau vom Jahre 1491". Сю статью надруковано въ Вѣдни (Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kais. Akademie der Wissenschaften. Dreiundachtzigster Band. S. 425—448).

Коли др. Степанъ Смаль-Стоцкій, професоръ Черновецкого университету, р. 1886. выступивъ зъ проектомъ, завести въ школахъ правопись фонетичну, то Головацкій писавъ довшу статью, въ котрôй старавъ ся доказати „*историческую преемственность нашего правописанія и письменнаго языка*". Ту статью посылавъ вôнъ частями редакціи „Нового Пролома" у Львовѣ, и 24. лютого р. 1888. писанъ зôнъ Осипови Маркову мѣжь иншимъ ось-що: „*Подъ статьей не выставляйте моей фамиліи, а тó можетъ быть зендлые украиноманы и читать не станутъ. Въ оттискахъ тоже не выставляйте фамиліи. Послѣ, когда увидимъ, какое впечатлѣніе сдѣлаетъ моя статья, напечатаете заглавный листъ съ полнымъ именемъ или съ начальными буквами. Я держусь, по возможности, безпристрастно и объективно, предполагая, что только такимъ способомъ можно побѣдить предразсудки людей*".

Коли-жь Яковъ Головацкій 1 (13) мая р. 1888. вмеръ у Вильнѣ, то редакція „Нового Пролома“ надрукувала недокôнчену статью єго п. з. *„Обозрѣніе славяно-русской письменности и народнаго образованія въ Червоной Руси до занятія Галиціи и Лодомеріи австрійскимъ кордономъ“*. („Литературное приложеніе къ Червоной Руси“, Н-ръ 1—8).

Опроче чи-мало коротшихъ статей Головацкого змѣсту историчнo-литературного и политичного надруковано въ галицкихъ руссофильскихъ часописяхъ, въ „Словѣ“, „Проломѣ“, „Новôмъ Проломѣ“, „Червонôй Руси“, въ литературнôй газетѣ „Бесѣда“, ба й въ гумористичнôй часописи „Страхопудъ“.[1]) Сатира бо була одною изъ прикметъ вдачѣ Головацкого.

Для насъ, Русинôвъ-Украинцѣвъ, мае велику вагу єго етнографичный збôрникъ п. з. „Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси“, котрû Осипъ Бодяньскій надрукувавъ у „Чтеніяхъ“ р. 1863—1865. Въ 1878. р. явились они въ Москвѣ осôбными вôдбитками (часть I. II. III. 1. 2).

* * *

Коли „Русалку Днѣстровую“ цензура сконфискувала, то Головацкій втративъ надѣю, выдати въ Галичинѣ свôй збôрникъ народныхъ пѣсень, про-те пôславъ вôнъ свою рукопись Бодяньскому, професорови университету въ Москвѣ. Въ тôй рукописи бувъ перші̂й томъ зъ переднимъ словомъ, щó єго надруковано въ „Чтеніяхъ“ р. 1863., и также половина другого тому. А вже-жь матеріялы для другои половины сего тому и также для цѣлого третього и четвертого тому, — всѣ статьѣ и за-

---

[1]) „Бесѣда“. Литературное приложеніе къ „Страхопуду“. Львовъ; томъ V„ 1891., — въ статьи „Яковъ Ѳедоровичъ Головацкій“; стор. 127.

писки, надрукованî въ „Чтеніяхъ“ и въ окремыхъ вôдбиткахъ въ (першôмъ и) четвертôмъ томѣ, — вôдтакъ етноґрафична карта й образы народныхъ типôвъ, були доставленî Головацкимъ Бодяньскому пôзнѣйше.

Бодяньскій передавъ рукопись Головацкого „обществу исторіи и древностей россійскихъ при Московскомъ университетѣ“, и тое общество згодилось надрукувати всю рукопись Головацкого, обѣцявши ему, дати 800 надрукованыхъ екземплярѣвъ; — тôлько-жь Бодяньскій домагавъ ся вôдъ Головацкого, щобъ вôнъ за границею, се-бъ-то въ Галичинѣ, не друкувавъ нѣ народныхъ пѣсень, нѣ статей про нихъ, заки той збôрникъ у Москвѣ не надрукуе ся. Опроче Бодяньскій обѣцявъ присылати Головацкому россійскî книжки вôдъ себе и вôдъ другихъ ученыхъ мужѣвъ. Головацкій притакнувъ Бодяньскому, и дôставъ деякî россійскî книжки вôдъ самого Бодяньского, вôдтакъ вôдъ Погодина, Шевырева, Кирѣевского и и.[1])

Бодяньскій почавъ отже друкувати тî народнî пѣснѣ яко додатокъ до „Чтеній“, але незабаромъ перервавъ се выдавництво. Бувши секретаремъ „общества исторіи и древностей россійскихъ“,[2]) Бодяньскій выдававъ „Чтенія“ вôдъ р. 1846. до 1849. Въ 1849. р. россійске правительство звелѣло застановити выдавництво „Чтеній“ найпаче за-для того, що въ останнôй книжцѣ того року Бодяньскій замѣстивъ переклад знаменитыхъ „записокъ про Россію“ Англичанина Флетчера. Тогдѣ-то закидувано Бодяньскому наклôнъ до идей либеральныхъ, и его переведено зъ Москвы въ Казань, та ажь черезъ

---

[1]) „Замѣтки и дополненія къ статьямъ Пыпина, напечатаннымъ въ Вѣстникѣ Европы за 1885. и 1886. годы“. Вильна, 1888; стор. 44.

[2]) Бодяньскій бувъ секретаремъ того общества вôдъ р. 1845.

рôкъ, за дозволомъ царя, вернувъ ся вôнъ у Москву на свою катедру.[1]) Але „Чтеній“ не выдавано через девять рокôвъ, и ажь царь Александеръ II. велѣвъ взятись опять за се дѣло. Вôдтакъ Бодяньскій ставъ р. 1863. выдавати збôрникъ Головацкого. Въ сороковыхъ бо рокахъ напечатано лишь около 40 аркушѣвъ тыхъ пѣсень. А вже-жь Бодяньскій не друкувавъ примѣтокъ до пѣсень, — не друкувавъ поясненъ граматичныхъ формъ и слôвъ, незрозумѣлыхъ для Россіянъ. Вôнъ бо сподѣвавъ ся, що все тое надрукуе ся въ кôнци збôрника.[2])

Коли Бодяньскій ставъ далѣ друкувати тї пѣснѣ въ „Чтеніяхъ“, то Головацкій прислявъ єму такъ богато матеріялôвъ, що крôмъ додаткôвъ до другого тому набралось ще два томы. А по-за-якъ Головацкій зладивъ етнографичну карту й образы типôвъ, то написавъ вôнъ окремї статьѣ, котрї въ осôбныхъ вôдбиткахъ надруковано зъ деякими скороченями въ додатку до четвертого тому. Такъ надруковано тутъ ось-якї статьѣ: 1. *Карпатская Русь. Географическо-статистическіе и историческо-этнографическіе очерки Галичины, сѣверо-восточной Угріи и Буковины* (стор. 557—581). — 2. *Политическое дѣленіе прикарпатскихъ земель и нѣкоторыя статистическія показанія* (стор. 582—615). — 3. *Историко-этнографическое обозрѣніе* (стор. 616—670). — 4. *Объясненіе этнографической карты Галичины, сѣверо-восточной Угріи и Буковины* (стор. 671—747). Отъ-сї статьѣ знаходять ся въ „Чтеніяхъ“ на початку першого тому. Вôдтакъ въ окремыхъ вôдбиткахъ четвертого тому надруковано: 1. *Объясненія къ изображеніямъ* (стор. 1—24). — 2. *Свѣдѣнія о собирателяхъ народныхъ пѣсенъ, не упомянутыхъ въ предисловіи къ нимъ,*

---

[1]) Гляди „Исторію литер. рускои“, II, 1, стор. 241—242.

[2]) „Замѣтки и дополненія къ статьямъ Пыпина...“, стор. 45.

но доставившихъ оныя во время печатанія (стор. 1—3).[1]) — 3. *Распредѣленіе и оглавленіе народныхъ пѣсенъ галицкой и угорской Руси* (стор. 4—16). — 4. *Систематическое оглавленіе пѣсенъ въ порядкѣ, въ какомъ слѣдовало бы имъ быть* (стор. I—XX). — 5. *Оглавленіе пѣсенъ въ томъ порядкѣ, въ какомъ онѣ напечатаны* (стор. XXI—XXIX). — 6. *Азбучный указатель по началу пѣсенъ* (стор. XXX—LXXX).

Бодяньскій умеръ р. 1877., заки надрукувавъ четвертый томъ; — вôнъ не встигъ напечатати нѣ переднього слова, нѣ граматичныхъ замѣтокъ, нѣ словаря идіотизмôвъ, — не выдавъ также етнографичнои карты Головацкого. Въ листѣ зъ 8. мая р. 1873. писавъ вôнъ Головацкому: „Коли посылка образôвъ типôвъ[2]) и карты закôнчить ся зовсѣмъ, то приступлю до друку переднього слова й оглаву"; — а въ листѣ зъ 6. мая р. 1875. писавъ вôнъ ось-що: „Вашî поясненя зовсѣмъ вдоволяючî... Чи приготовляете Вы якî-то примѣтки до пятого тому (котрый вôнъ хотѣвъ друкувати) и также словарь деякихъ выcловôвъ, котрî потребують поясненя для „Руси русской"? Добре було-бъ, якъ бы по-переду надруковано ще очеркъ нарѣчій Червонои и Угорскои Руси".

У справѣ надрукованя переднього слова Головацкій по смерти Бодяньского звернувъ ся до актуаря общества, Олексѣя Кудрявцева, але сей вôдповѣвъ, що Бодяньскій не полишивъ нѣякого переднього слова, и вôдтакъ Кудрявцевъ просивъ Головацкого, щобъ приславъ ему матеріялъ, доставленый передше Бодяньскому. Але Головацкій, не маючи рукописи того переднього слова, напи-

[1]) Межи тыми збирачами, що подали Головацкому народнî пѣснѣ, бувъ также Йосифъ Федьковичъ.

[2]) У збôрнику Головацкого надруковано 20 образôвъ народныхъ типôвъ.

савъ Кудрявцеву, щобъ перепечатано переднє слово изъ „Чтеній“ р. 1865. (стор. I—XII). Одначе въ вôдбиткахъ збôрника, выданыхъ р. 1878., це надруковано нѣякого переднього слова.

Свôй збôрникъ присвятивъ Головацкій „*Государю императору Александру Николаевичу, самодержцу всея Россіи, царю-освободителю*“.¹)

* * *

Въ першôй части сего збôрника надруковано „думы й думки“. Думы дѣлить Головацкій на былевѣ (се-бъ-то историчнѣ) и на бытовѣ (побутовѣ). Мѣжь былевыми думами розрôзнює вôнъ: а) такѣ думы, въ котрыхъ оспѣвують ся народнѣ подѣѣ козацкѣ (стор. 1—36), б) думы про подѣѣ звычайныхъ особъ (стор. 37—91). Въ думахъ бытовыхъ бачимо пять вôддѣлôвъ: 1. думы козацкѣ (стор. 92—130), 2. вояцкѣ й рекрутскѣ (131—151), 3. гайдамацкѣ (152—176), 4. чумацкѣ й бурлацкѣ (177—180), 5. господарскѣ й скотарскѣ (181—236). — Вôдтакъ мѣжь думками вызначують ся: 1. думки народнѣ (237—339), 2. думки свѣчнои верствы суспôльности (340—388).

Про матеріялъ етнографичный, що его Головацкій вызначує назвою „думъ“, можна се запримѣтити, що тôлько мала частина его належить помѣжь справдешнѣ думы. Дума бо є кобзарска рапсодія зъ нерôвнымъ складомъ вѣршѣвъ, приготжихъ бôльшь до речитативу, нѣжь до спѣву. У збôрнику-жь Головацкого бачимо по-найбôльше пѣснѣ историчнѣ; — вôдтакъ пѣсень побутовыхъ нѣякъ не можна называти думами.

Въ другôй части збôрника Головацкого надруковано обрядовѣ пѣснѣ, а то: I. Пѣснѣ при суспôль-

¹) За выданє народныхъ пѣсень Головацкій дôставъ золоту Уваровску медалю, Уваровску премію въ квотѣ 500 рубл. и подяку царя Александра II. за ось-ту присвяту.

ныхъ празникахъ и забавахъ, се-бъ-то: коляды (стор. 1—98). — II. Пѣснѣ при родинныхъ обрядахъ: 1. Ладканя або пѣснѣ весѣльнѣ (99—132); 2. пѣснѣ при хрестинахъ и пѣснѣ колысковѣ (133—142); 3. щедрôвки (143—176); 4. гагôлки (177—194); 5. шумки й чабарашки (195—217); 6. талалайки (218—240); 7. пѣснѣ цариннѣ або русальнѣ (241—246). — III. Пѣснѣ до танцю або коломыйки (247—459).[1]) — IV. Пѣснѣ веселѣ й охочѣ (469—528). — V. Соботки (529—530).[2]) — Вôдтакъ послѣдують пѣснѣ угорскои Руси, щô ихъ зôбравъ священикъ Талапковичь (535—559) и Олександеръ Духновичь (560—571). Далѣ надруковано въ другôй части додатокъ („добавленіе"), а то: 1. пѣснѣ, зôбранѣ въ Стрыйскôмъ округѣ Иваномъ Гушалевичемъ (582—624); 2. обрядовѣ пѣснѣ зъ-надъ Збруча, зôбранѣ Игнатомъ Галькомъ; а) руске весѣле (625—676), б) гагôлки (677—698); 3. Пѣснѣ руского Маковицкого люду въ Უграхъ, зôбранѣ Олександромъ Павловичемъ (699—717); 4. Пѣснѣ Русиновъ-Лемкôвъ въ Галичинѣ, зôбранѣ Олексѣемъ Тороньскимъ (718—732); 5. пѣснѣ въ великôмъ постѣ (733—738); 6. коломыйки и шумки, зôбранѣ Щастнымъ Саламономъ.[3])

Въ першôмъ вôддѣлѣ третьои части (се-бъ-то въ третѣмъ томѣ) надруковано варіянты й доповненя: а) до думъ историчныхъ и побутовыхъ (стор. 1—288), б) до думокъ (289—460), в) до пѣсень веселыхъ и охочихъ (461—523).

Въ другôмъ вôддѣлѣ третьои части (се-бъ-то въ четвертôмъ томѣ) надруковано доповненя до обрядо-

---

[1]) Въ додатку надруковано тутъ пѣснѣ гуцульскѣ (стор. 460—468).

[2]) Въ додатку замѣщено тутъ 14 обжинковыхъ пѣсень (стор. 531—534).

[3]) „Коломыйки и шумки". Собралъ зъ устъ народа Счастный Саламонъ. Съ нутами 4 арій народныхъ. Львôвъ, 1863.

выхъ пѣсень: I. пѣснѣ при суспôльныхъ празникахъ и забавахъ: 1. коляды й щедрôвки: а) коляды й щедрôвки, зôбранѣ въ рôзныхъ сторонахъ Галичины (1—100); б) коляды, записанѣ Титомъ Бурачиньскимъ въ Чорнôмъ Потоцѣ, Надвôрняньского повѣту (101—108); в) коляды, зôбранѣ Айталомъ Кобриньскимъ въ селѣ Космачи, Косôвского повѣту (109—126);[1] г) коляды Стрыйского и Станиславôвского повѣту (127—135); д) коляда, записана Урiиломъ Метеоромъ въ угорскôй Руси въ селѣ Скалѣ (136—137); е) христiяньскѣ колядки (138—140); ж) щедрôвки, записанѣ Никитою Олексовымъ въ околицѣ Щирця, Львôвского повѣту (141—143). — 2. Пѣснѣ на Маланку и на Новый рôкъ (144—151). — 3. Гагôлки (152—187). — 4. Пѣснѣ обжинковѣ (188—208). — II. Пѣснѣ при родинныхъ празникахъ и забавахъ, се-бъ-то ладканя або весѣльнѣ пѣснѣ (209—441).[2] — III. Пѣснѣ до танцю, се-бъ-то коломыйки, шумки й талалайки (444—520). — Въ додатку надруковано въ четвертôмъ томѣ ще пѣснѣ, що ихъ зôбравъ студентъ Кiѣвского университету, Галичанинъ М. Г. Астряба, а то: а) пѣснѣ морально-навчаючѣ и релиґiйнѣ (стор. 521—525); б) пѣснѣ обрядовѣ (526—530). Вôдтакъ слѣдуе збôрка Григорiя Купчанка п. з. „*Народные обычаи, обряды и пѣсни въ Буковинѣ русскаго народа*“ (531—542). — Потôмъ надруковано додатокъ: а) коляды або щедрôвки (543—548), б) пѣснѣ йорданьскѣ (549—553), поколядь (553—556).

---

[1]) На сторонѣ 126. надруковано варiанты.

[2]) Матерiялы до сеи частины збôрника Головацкого подали: проф. Олексѣй Торовьскiй и угорскѣ Русины, Олександеръ Митракъ, Анатоль Кралицкiй та Иванъ Яцковичь. Въ додатку надруковано тутъ: а) весѣльнѣ пѣснѣ угорскои Руси (стор. 436—441); б) пѣснѣ на хрестинахъ въ угорскôй Руси (442—443).

Изъ укладу цѣлого матеріялу етноґрафичного можна дôзнатись, що въ збôрнику Головацкого пôшло всьо въ сумѣшь найпаче за-для того, що вôнъ не поставивъ границѣ мѣжь думами й пѣснями, та що вôнъ въ третѣмъ и четвертôмъ томѣ збôрника доповнявъ матеріялъ, замѣщеный въ першôмъ и другôмъ томѣ. Ту мѣшанину й недоладнôсть въ укладѣ свого збôрника запримѣтивъ самъ Головацкій, и про-те спорудивъ вôнъ систематичный оглавъ пѣсень въ порядку, въ якôмъ треба було ихъ друкувати. Отже въ першôмъ томѣ, по думцѣ Головацкого, мали-бъ пригоже мѣсце обрядовû пѣснѣ, що спѣвають ся хоромъ. Мѣжь сими пѣснями вызначують ся: I. Обрядовû пѣснѣ, що ихъ спѣвають на суспôльныхъ празникахъ и забавахъ, а то: 1. коляды й щедрôвки, — пѣснѣ, що ихъ спѣвають вечôръ передъ Рôздвомъ Христовымъ и передъ Водохрещами; 2. маланки, або пѣснѣ, що спѣвають ся вечôръ передъ новымъ рокомъ и на новый рôкъ; 3. гаґôлки; 4. русальнû пѣснѣ; 5. собôтки, що спѣвають ся на Купала; 6. обжинковû пѣснѣ, що ихъ спѣвають при кôнци жнива пшеницѣ й жита, коли приносять господареви вѣнокъ изъ колося; 7. пѣснѣ, що спѣвають ся при жнивѣ. — II. Обрядовû пѣснѣ, що спѣвають ся на родинныхъ празникахъ и забавахъ, а то: 1. ладканя, або весѣльнû пѣснѣ; 2. празничнû пѣснѣ, и такû, що спѣвають ся въ кружку и при бенкетѣ; 3. пѣснѣ до танцю.

Въ другôмъ томѣ (по думцѣ Головацкого) треба було надрукувати думы й думки, або пѣснѣ, що не спѣвають ся хоромъ; — отже: 1. думы историчнû й побутовû; 2. думки; 3. пѣснѣ веселû й охочû. — Мѣжь думами побутовыми вызначують ся: а) козацкû; б) гайдамацкû; в) чумацкû й бурлацкû; г) воящкû й рекрутскû; д) господарскû й скотарскû; е) морально-навчаючû й релиґійнû. — Думки-жь суть: а) любовнû, роднинû й житевû;

б) аллеґоричнї; в) колысковї. Вôдтакъ пѣснѣ веселї бувають: а) шуточнї й насмѣшливї; б) небылични и в) пяницкї та корчемнї.

* * *

У збôрнику Головацкого бачимо такї историчнї думы й пѣснѣ побутовї, щó ихъ записано зъ устъ народу въ Галичинѣ, и котрї знаходять ся такожь у збôрникахъ Максимовича, Вацлава зъ Олеска,[1]) Срезневского, Павлього, Метлиньского й Кулѣша. До деякихъ изъ тыхъ думъ надруковано другій варіянтъ, записаный въ Галичинѣ; — одначе въ збôрнику Головацкого читаємо й такї думы историчнї та пѣснѣ побутовї, якихъ нема въ збôрникахъ тыхъ етноґрафôвъ. Найбôльша заслуга Головацкого, яко етноґрафа є отъ-ся, що вôнъ зôбравъ багато колядокъ та щедрôвокъ, котрї зъявляють поганьскій свѣтоглядъ руско-украиньского народу.[2])

Про збôрникъ Головацкого спôмнувъ Пыпинъ, натякаючи на вôдносины сего етноґрафа до Жеґоты Павлього, щó выдавъ у Львовѣ „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi" (1839—1840; два томы). Се бо сказавъ Головацкій у своѣй автобіоґрафіи, що вже тогдѣ, коли вôнъ подавъ матеріялы до „Русалки Днѣстровои", мавъ вôнъ чи-малу збôрку народныхъ пѣсень, та що єѣ выманивъ у него Павли, и выдавъ єѣ яко свою.[3]) Вôдтакъ каже Пыпинъ, що порôвнуючи збôрникъ Павлього зъ „Русалкою Днѣстровою" (де Головацкій и єго товаришѣ самї друкували

---

[1]) Про Вацлава зъ Олеска гляди „Исторію русской этнографіи А. Н. Пыпина". С.-Пб., 1891; томъ III., стор. 120—132.

[2]) У своєму збôрнику користувавъ ся Головацкій етимольоґичною правописью Максимовича, приспособивши єѣ подекуды до выговору галицкихъ и угорскихъ Русинôвъ.

[3]) „Литературный сборникъ...", 1885; стор. 14.

свои пѣснѣ), мы знаходимо подекуды варіянты.[1]) Отже Пыпинъ пытав ся: вôдки могли они взяти ся, коли-бъ Павли тôлько выписувавъ тû-самû пѣснѣ изъ збôрника Головацкого? Опроче, по словамъ Пыпина, Головацкій, выдаючи опôсля цѣлу свою збôрку въ Московскихъ „Чтеніяхъ“, мѣжь рôзными своими жерелами цитуе того-самого Павлього. Коли-жь Павли заподѣявъ пляґіятъ, то чому-жь Головацкій позволивъ Бодяньскому сказати про се рокôвъ черезъ двацять-пять, а самъ оповѣстивъ той пляґіятъ ажь въ 1883. р.? [2])

Трохи зъ-годомъ въ статьи „Эпизоды изъ литературныхъ отношеній малорусско-польскихъ“ Пыпинъ попрѣкнувъ Головацкого за се, що вôнъ змѣнивъ свôй давнѣйшій поглядъ на вôдроджене галицко-рускои народности. Вже-жь Головацкій, якъ каже Пыпинъ, въ початку своеи литературнои дѣяльности вважавъ свôй нарôдъ южнорускимъ, заявляючи, що для него е потрѣбна литература въ „народнôмъ“, с. е. южнорускôмъ языцѣ. Але пôзнѣйше, коли Головацкій ставъ жити въ Россіи, уважавъ вôнъ ту литературу непотрѣбною и бувъ речникомъ литературы „общерусскои“. Вôдтакъ бувши прихильникомъ „общерусскои“ партіѣ, Головацкій явивъ ся ярост-

---

[1]) „Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ; томъ VI., 1885; — въ статьи „Обзоръ малорусской этнографіи“, стор. 376. — Опроче Бодяньскій въ переднѣмъ словѣ до „Народныхъ пѣсенъ галицкой и угорской Руси“, зôбраныхъ Головацкимъ, каже, що Павли хôснувавъ ся не тôлько тыми пѣснями, котрû „вымашинъ“ у Головацкого, але й рôзными друковаными жерелами. Се переднє слово надруковано тôлько въ „Чтеніяхъ“, але нема его въ окремôй вôдбитцѣ збôрника Головацкого. Порôвн. „Исторію русской этнографіи“ А. Н. Пыпина. С.-Пб., 1891; томъ III., стор. 137.

[2]) „Вѣстникъ Европы“. Двадцатый годъ; томъ VI. 1885; стор. 376. Порôвн. „Исторію русской этнографіи А. Н. Пыпина“, Томъ III., стор. 138.

нымъ ворогомъ польонизму въ тôмъ дусѣ, якъ про се говорить ся въ выдавництвахъ панславистичныхъ.[1])

На отъ-сй й иншй закиды Пыпина вôдповѣвъ Головацкій у своѣй статьи „Замѣтки и дополненія къ статьямъ г. Пыпина, напечатаннымъ въ Вѣстникѣ Европы за 1885. и 1886. годы". (Вильна, 1888). Выправдуючи себе, Головацкій каже мѣжь иншимъ, що вôнъ уже въ 1840. р. писавъ Бодяньскому про Павлього, котрый не записувавъ народныхъ пѣсень, а користувавъ ся чужими збôрниками и выманивъ вôдъ него его пѣснѣ.[2]) Вôдтакъ Головацкій старавъ ся доказати Пыпинови, що вôнъ уже въ молодôмъ вѣцѣ придержувавъ ся „общерусского" языка, — що вже въ 1841. р. надруковано въ „Москвитянинѣ" его статью „Великая Хорватія или галицко-карпатская Русь",[3]) — що вôнъ, бувши професоромъ рускои мовы й литературы придержувавъ ся прислôвя: „де не можешь перескочити, тамъ пôдлѣзь, а йди дальше", — и що про-те бувъ приневоленый читати свои лекціѣ зô звычайнымъ въ Галичинѣ церковно-славяньскимъ выговоромъ.[4])

Але-жь Головацкій не бувъ щирымъ супроти Пыпина, бо поминувъ мовчки свою колишню дѣяльнôсть въ хосенъ (мало)рускои мовы й литературы. Изъ попе-

---

[1]) „Вѣстникъ Европы". Двадцать-первый годъ. Томъ I. 1886; стор. 730—731. — Порôвн. „Исторію русской этнографіи А. Н. Пыпина". Томъ III., стор. 225—226.

[2]) „Замѣтки и дополненія...", стор. 25.

[3]) Головацкій пише, що вôнъ „подъ давленіемъ мѣстныхъ обстоятельствъ" бувъ приневоленый (!) переробити ту статью „въ галицкôмъ нарѣчію", почôмъ надруковано еѣ въ „Вѣнку" въ Вѣдни р. 1847. Се заявлене кôнчить вôнъ словами: „Всѣмъ вся быхъ, да всѣхъ пріобрящу". („Замѣтки и дополненія...". стор. 50).

[4]) ibid., стор. 51.

реднього огляду біографіѣ й литературнои дѣяльности Головацкого можь дôзнатись, що вôнъ въ трицятыхъ и сороковыхъ рокахъ бувъ горячимъ патріотомъ руско-украиньскимъ, та що ще въ 1862. р. зъявивъ себе разъ Руснномъ-народовцемъ въ письмѣ до редакціѣ Петербурскои „Основы". [1]) Се письмо зладивъ вôнъ въ правописи фонетичнôй, — вôдтакъ всякому тямущому чоловѣкови выдае ся се дивовижнымъ, що колишній народовець въ тыхъ „Замѣткахъ и дополненіяхъ къ статьямъ Пыпина" ругае ся „жаргонови галицкихъ народниковъ", и „украиноманамъ", щó *„испортили историческое правописаніе"*. [2]) Ба, въ тыхъ „Замѣткахъ и дополненіяхъ къ статьямъ Пыпина" Головацкій проявляе тенденційнôсть неабы-яку, коли цитуе одно мѣсце изъ твору Дениса Зубрицкого и подае самъ малорускій перекладъ тексту россійского. Але-жь Головацкій зладивъ сей перекладъ такъ, щобъ всякому було ясно, що письменный языкъ „общерусскихъ" Галичанъ не менше зрозумѣлый народови, якъ языкъ „народникôвъ-украиноманôвъ", перетвореный на украиньскій ладъ. Вôдтакъ вказуючи на той свôй перекладъ пытае ся Головацкій: *„Зачѣмъ же коверкать и уродовать слова и формы, когда можно писать правильно на удобопонятномъ для всѣхъ русскомъ языкѣ?"* [3])

Головацкому не повелось, опрокинути докоры, котрыми попрѣкнувъ его Великорусъ Пыпинъ за тее, що вôнъ изъ руского народовця ставъ прихильникомъ московскихъ панславистôвъ. Стоячи пôдъ вплывомъ Погодина, позбувавъ ся вôнъ поволи своихъ народныхъ идеалôвъ зъ сороковыхъ рокôвъ, и вже въ 1853. р. писавъ

[1]) „Основа". 1862, Липень, С.-Пб., стор. 68—69.
[2]) „Замѣтки и дополненія...", стор. 66.
[3]) ibid., стор. 67.

вôнъ ось-що тому исторіографу-панслависту: „*Какое счастье для меня, — по истеченіи многихъ годовъ я опять услышалъ слово о незабвенномъ для меня мужѣ, которому я премногимъ одолженъ за* р у с с к о е *просвѣщеніе, поставившее меня въ возможность нынѣ словомъ и письмомъ дѣйствовать для образованія младшаго поколѣнія!*“ [1]) Доки-жь живъ въ Галичинѣ, то рôдноп своеи мовы не называвъ нарѣчіемъ языка россійского; коли-жь перейшовъ въ Россію, то ставъ вôдъ-разу такимъ непримиримымъ ворогомъ руско-украиньскихъ народовцѣвъ, якими не зъявляють ся бôльшь тямущû московскû панслависты. Вôдъ р. 1868. ставъ вôнъ ругатись народнымъ змаганямъ колишнихъ своихъ землякôвъ, дармá, що вôнъ самъ давнѣйше говоривъ изъ катедры про окремû прикметы малорускои народности супроти Великорусôвъ, — про самостôйнôсть руско-украиньскои мови й литературы. Хоча-жь Головацкій въ 1868. р. покинувъ давнѣйшû свои просвѣтнû й національнû идеалы, то мы, руско-украиньскû народовцѣ, не хочемо помянути его лихомъ. Вже-жь вôнъ въ сороковыхъ рокахъ вказавъ своимъ землякамъ шляхъ простый и широкій у змаганю до розвою рôдной мовы й литературы [2]). А впрочôмъ зладивъ вôнъ збôрникъ народныхъ пѣсень, щó его Великорусъ Пыпинъ назвавъ „*са-*

---

[1]) „Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель (1835—1861). Съ предисловіемъ и примѣчаніями Нила Попова“. Москва, 1879; стор. 654.

[2]) Въ першихъ рокахъ своеи професуры университетскои Головацкій постаравъ ся о тее, що австрійске правительство вызначило 300 зол. р. на закупно рускихъ книжокъ для бібліотеки университетскои у Львовѣ. За тû грошѣ куплено творы украиньскихъ письменникôвъ, Котляревского, Квѣтки-Основяненка и и., и такожь деякû книжки россійскû. — Зъ Россіѣ посылавъ Головацкій до Львова часто книжки бібліотецѣ Народного Дому. Межь тыми книжками суть деякû дуже цѣннû, примѣромъ Статутъ литовскій зъ року 1588.

мымъ капитальнымъ трудомъ въ собственно этнографичес-кихъ изученіяхъ".[1])

5. Иванъ Вагилевичъ.[2])

Въ руско-украиньскôй литературѣ нема письменника, котрый коротавъ бы свôй вѣкъ въ такихъ злидняхъ, якими побивавъ ся Иванъ Вагилевичъ. Хоча вôнъ бувъ талановитый и невсыпущій у своихъ трудахъ наукових, то бѣдувавъ гôрко и неразъ зъ своею сѣмьею справдѣ голодувавъ. А вже-жь головною причиною его недолѣ була палка й упряма его вдача; — вôдтакъ и та суспôльнôсть, середъ котрои вôнъ живъ вôдъ р. 1848., не подавала ему помочи въ тяжкихъ невзгодинахъ. Коли-бъ вôнъ не бувъ позбувъ ся идеалôвъ Маркіянового кружка, то Русь-Украина вважала-бъ его своимъ свѣточемъ. Та отъ, изъ рускои „трôйцѣ" лишь одинъ Маркіянъ до кôнця

---

[1]) „Исторія русской этногр фіи". Томъ III; стор. 413.

[2]) Важнѣйша литература: 1. „Wspomnienie o Janie Wagilewiczu". Przez Augusta Bielowskiego. („Dziennik literacki". Rok 1866. We Lwówie; str. 357—359; 373—375). — 2. „Wspomnienie pośmiertne". („Sioło". Pismo zbiorowe, poświęcone rzeczom ludowym, ukraińsko-ruskim". Lwów. 1866. Zeszyt I., str. 79—88). — 3. „Rękopisma, pozostałe po ś. p. J. Wagilewiczu". (ibid., zeszyt III., str. 159—168). — 4. „Literatura w Galicyi" (1772—1848). Ustęp z pamiętników Władysława Zawadzkiego. Lwów. 1878; str. 127—129. — 5. „Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель" (1835—1861). Съ предисловіемъ и примѣчаніями Нила Попова. Москва, 1879; стор. 622—651). — 6. Статьи Ивана Ем. Левицкого въ „Зорѣ" Львôвскôй зъ р. 1880., стор. 219—221. — 7. „Судьба одного галицко-русскаго ученого". Къ біографіи Ивана Н. Вагилевича. Я. Г. („Кіевская Старина"; томъ VI. 1883; стор. 453—472). — 8. „Воспоминаніе о Маркіянѣ Шашкевичѣ и Иванѣ Вагилевичѣ, изъ записокъ Я. Ѳ. Головацкого". („Литературный сборникъ", издаваемый галицко-русскою Матицею. Редакторъ Б. А. Дѣдицкій. Львовъ, 1885; стор. 10—36).

свого короткого житя оставъ ся вѣрнымъ ось-тымъ идеаламъ. Два иншѣ товаришѣ зъ-перегодомъ розбѣшли ся двома противными шляхами: Вагилевичъ прихиливъ ся до Полякôвъ, а Головацкій пôддавъ ся вплывамъ могучои Россіи.

Вôнъ родивъ ся 2. вересня р. 1811. въ Ясени горѣшнѣмъ, селѣ Калушского повѣту, де его батько Микола бувъ священикомъ.[1]) Въ семôмъ роцѣ житя вôддали его въ нормальну школу въ Бучачи. Опôсля вчивъ ся Иванъ въ ґимназіи Станиславôвскôй до р. 1829. Въ 1830. р. митрополича консисторія приняла его въ духовну семинарію у Львовѣ, и вôдтакъ ставъ вôнъ студентомъ фильософичного выдѣлу на университетѣ. Тому-жь, що вôнъ самотужки займавъ ся етноґрафією та історією, залишавъ вôнъ науку университетску и про-те перепавъ при екзаменѣ зъ математики. Зъ-за-того не мôгъ вôнъ уже мати мѣсця въ семинаріи и пôшовъ на екстерну. Тогдѣ пôзнавъ ся вôнъ зъ польскими литератами, Авґустомъ Бельовскимъ и Йосифомъ ґрафомъ Борковскимъ, та написавъ кôлька польскихъ вѣршѣвъ, котрѣ Борковскій велѣвъ надрукувати въ журналѣ „Dziennik mód paryskich".[2]) Номинальнымъ редакторомъ сего журнала бувъ кравець Томашь Кульчицкій, але его выдавали польскѣ литераты, котрѣ при взôрцяхъ парижскихъ модъ бажали польскому жôноцтву подавати статьѣ литературнѣ й науковѣ. И отъ, Вагилевичъ бувъ першій, щó вô Львовѣ за твôръ польскій дôставъ литерацкій гонораръ, — кусникъ якоись матеріѣ на камизолю вôдъ кравця Кульчицкого.

Мѣжь-тымъ пôзнавъ ся Вагилевичъ зъ Маркіяномъ Шашкевичемъ и полюбивъ рôдну мову, занапащену вѣ-

[1]) Батько Ивана Вагилевича вмеръ р. 1869. въ Гозеевѣ, Долиньского повѣту, въ 92. роцѣ житя.

[2]) „Dziennik mód paryskich" ставъ выходити у Львовѣ р. 1835.

ковымъ лихолѣтємъ. Ставши членомъ Маркіянового кружка вôнъ принявъ славяньске имя „Далиборъ“, и задумавъ присвятити свои силы просвѣтѣ народнôй и дослѣдамъ етнографичнымъ. Идучи слѣдомъ за польскимъ етнографомъ Зоряномъ Ходаковскимъ,[1]) Вагилевичь зъ цѣлымъ жаромъ молодечимъ прилягъ душею до темного люду, бажаючи пôзнати его звычаѣ й обычаѣ; — про-те ходивъ вôнъ за-любки мѣжь нарôдъ, записувавъ творы устнои словесности народнои, и вчивъ ся рôднои мовы вôдъ селянъ, що въ невзгодинахъ народныхъ самѝ-однѝ зберегли еѣ вôдъ затраты.[2]) Але-жь за-для такихъ своихъ змагань у хосенъ рôднои мовы й етнографіѣ, не дбавъ вôнъ про выклады й науки университетскѝ, и про-те дволѣтній курсъ студій фильософичныхъ вôдбувавъ вôнъ рокôвъ черезъ сѣмь (вôдъ 1830. до 1837. р.).

Въ тôмъ-то часѣ Вагилевичь ѣздивъ изъ Головацкимъ до Дикова, де они оба впорядкували й описали церковно-славяньскѝ й старо-рускѝ рукописи въ библіотецѣ графа Яна Тарновского.[3]) Вôдтакъ они оба помогли Шашкевичеви (р. 1835.) зладити альманахъ „Зорю“, въ котрôмъ крôмъ народныхъ пѣсень знаходились стихотворы, казки та науковѝ статьѣ сихъ трьохъ молодыхъ товаришѣвъ. Коли-жь цензоръ рускихъ книжокъ, Венедиктъ Левицкій, порѣшивъ, що того збôрника не вôльно друкувати, то трохи-зъ-годомъ (р. 1837.) напечатано въ Пештѣ той альманахъ зъ деякими змѣнами п. з. „Русалка Днѣстровая“. На першôмъ мѣсци знаходять ся тутъ „пѣснѣ народнѝ“ (стор. 1—58) зъ переднимъ словомъ Вагиле-

---

[1]) Про Зорина Доленгу-Ходаковского гляди „Исторію русской этнографіи“, А. Н. Пыпина. Томъ III. С.-Пб; 1891; стор. 38—87.

[2]) Порôвн. „Исторію литер. рускои“, IV.; стор. 71.

[3]) ibid., стор. 69—70.

вича п. з. „Передговоръ къ народнымъ рускимъ пѣснямъ“ (стор. IX—XX). Вôдтакъ въ „Русалцѣ Днѣстровôй“ надруковано два стихотворы Вагилевича: 1. переспѣвъ народного переказу п. з. „Мадей“ (стор. 72—76), и 2. казку „Жулинъ и Калина“ (79—88).

Въ 1835. р. Вагилевичь пôшовъ въ Карпаты, бажаючи вôдкрыти доисторичнû памятники будôвлѣ и славяньскихъ рунъ. Знаючи бо оповѣданя про печеры въ скалахъ (ущовбахъ) Карпатъ, вôнъ уявивъ собѣ, що тамъ суть имовѣрно слѣды колишнього, поганьского культу Славянъ, — слѣды святынь и руничныхъ надписôвъ. Вôдтакъ оглянувъ вôнъ печеры въ Бубнищахъ, Трухановѣ й въ Розгôрчю, и тыжнѣвъ черезъ два вôнъ вернувъ ся до Львова, радѣючи радôстью, що вôдкрывъ поганьскû святынѣ, а на стѣнахъ ихъ надписы руничнû. Своимъ приятелямъ показувавъ вôнъ копіѣ тыхъ надписôвъ, одначе кружокъ Маркіяна вôднѣсъ ся скептичнô до тыхъ знаходôвъ, ба, Шашкевичь назвавъ ихъ „Вагилевичôвскою фантасмаґорією“.[1]) А вже-жь самъ Вагилевичь вѣривъ въ автентичнôсть тыхъ рунъ; — печеры въ Бубнищахъ назвавъ вôнъ памятниками давнои штуки рѣзьбярскои й заявивъ, що тû письма справдѣ написанû пальцемъ божимъ въ Карпатахъ для першихъ Славянъ.[2])

Про тû свои знаходы писавъ Вагилевичь ческому фильольоґови Шафарикови й россійскому историоґрафу Погодинови. Кореспонденція мѣжь Погодиномъ и Вагилевичемъ розпочалась р. 1836. Въ листѣ зъ 10. кивня (серпня) р. 1836. пише Вагилевичь, що въ сихъ дняхъ дôставъ вôдъ Шафарика „преприязну вôдповѣдь“, тôлько-жь сей ученый мужь „не знайшовъ ключа до оныхъ

---

[1]) „Литературный сборникъ...“, 1885; стор. 28.
[2]) ibid.

письменъ".[1]) Вôдтакъ 13. студня т. р. Вагилевичь оповѣщуе Погодина, що пôславъ въ Будимъ до друку „Слово о полку Игоревôмъ", бо въ Галичинѣ нема граждан-скихъ черенокъ, — та що хоче вôдôслати въ Прагу до печатаня „Рукописъ Королеводворскій", коли лишь перепише его. Згадуе такожь про свôй „словарь южнорускій", котрый думае выготовити до друку р. 1839. Тôлько хотѣвъ бы ще пôзнати „миръ на Украинѣ". Въ отъ-сѣмъ листѣ спôминае вôнъ такожь про надписы въ печерѣ Розгорецкôй, пишучи ось-що: „*Шчо се тиче письмен гореноруских, лишених в древнѣй континѣ в Розгірчю, зимоу не льзѣ знети, бо сут неприступнѣ, но послѣ весненой порою, гнеть постараюсь Вам пислати вѣрнѣ знимки, по приводѣ своего побратима Г. Килиньского.*[2]) *Єднак я думаю, же, когда шче переглядимо и инщѣ святѣ дупла та контини, котрих тороцкое множество, притѣмъ коли шче написи с каменѣв позимают се, опроче коль згуста арамейскиѣ письмена промѣтуют се: тогда не мало свѣтла чей розгалит се на обшерь дѣянь прадѣдѣв наших в праволости словенской, нашем Підгірю*".[3])

Зъ-пересгодомъ 27. червня р. 1837. Вагилевичь писавъ изъ Львова Погодинови, щô его словарь майже готовый, тôлько-бъ переписати его, подекуды справити й доповнити.[4]) Въ отъ-сѣмъ листѣ заявивъ вôнъ, що хоче писати „граматику южнорускую во всѣхъ нарѣчяхъ", та що „Слово о полку Игоревôмъ" и „Рукописъ Королеводворскій" радъ бы вкупѣ выдати п. з. „Поменники старословенского пѣснотворенія". Вôдтакъ заприиѣтивъ вôнъ,

[1]) „Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель", стор. 624.
[2]) Килиньскій, польскій емигрантъ, бувъ рисовникомъ.
[3]) „Письма къ М. П. Погодину...", стор. 628.
[4]) Ibid., стор. 629—630.

що „найважнѣйшій предметъ, котрый надѣє ся ладно розвити, є „словенская Символика“. Вкôнци спôмнувъ вôнъ про змѣну дотеперѣшньои своеи правописи. Ось и слова єго: *„Видите, що я свое правописанє изпачиу: се послѣ поради г. Шафарика и моихъ краянѣвъ, щобъ охранити се вôдъ пенѣ азбучнои, котра, звѣсно, найневзгоднѣйшая и найнеприятнѣйшая. Надѣю се, що тото правописанiе, безъ сварки и нужди одержит-се и зôстане безъ всякой перегороди загаловимъ“*[1].)

Мѣжь-тымъ Погодинъ надрукувавъ письмо изъ Львова (самого Вагилевича) про руничнî надписы въ печерахъ карпатскихъ въ „Московскôмъ Наблюдателѣ“ р. 1836. (№ VII; стор. 289) и подавъ копiѣ надписôвъ, вôдкрытыхъ Вагилевичемъ въ Трухановѣ, Розгôрчю и горѣшнѣмъ Синевôдску, знаходячи въ нихъ *„примѣчательное сходство съ письменами синайскими древнихъ Руссовъ, сообщенными знаменитымъ орiєнталистомъ Френомъ*[2]) *изъ арабскаго писателя X. вѣка“*. Опôсля въ „Древней русской исторiи до монгольскаго ига“ (Москва, 1871; томъ III, вôддѣлъ 1) Погодинъ подавъ изъ письма Вагилевича вѣрне факсимиле надписôвъ, вырѣзаныхъ на скалахъ въ Карпатахъ, и пояснивъ ихъ коротко (стор. 6). Вôнъ заявивъ бажанє, порôвнати тî надписы зъ письмами чудскими, вырѣзаными на рôзныхъ скалахъ Сиберiѣ.

Свою статью про печеры Розгорецкî, писану по-польски, пôславъ Вагилевичь Шафарикови. Ось-ту й де-

---

[1]) Правопись Вагилевича, проявлена въ листѣ зъ дня 27. червня р. 1837., супроти правописи двохъ попереднихъ листôвъ до Погодина, вважає ся вôдмѣнною лише тымъ, що вôдкинено наконечне ъ пôсли твердыхъ суголосôвъ.

[2]) Христiянъ М. I. Френъ (Frähn), професоръ орiєнтальныхъ языкôвъ въ Казани, бувъ славнымъ археольогомъ и нумизматикомъ. Живъ вôдъ 1782. до 1851. року.

якії иншії статьѣ Вагилевича, етнографичнії й статистичнії, переклавъ на ческу мову К. В. Запъ, и вôдтакъ надруковано ихъ въ Часописи ческого музея. Ось и переглядъ тыхъ статей: 1. Rozhorecké jeskyně (Časopis českého Muzeum. V Praze. 1838; стор. 197—215); — 2. Huculové, obyvatelé východního pohoří karpatského (ibid. 1838; стор. 475—498; 1839., стор. 45—68);[1]) — 3. O upírech i vid'mach (ibid. 1840; стор. 232—261); — 4. Bojkové, lid rusko-slovanský v Haličích (ibid. 1841; стор. 30—72).[2])

Мѣжь-тымъ Вагилевичь скôнчивъ науки богословскії (1839), та отъ, управа краєва не хотѣла єму, яко будущому священникови, признати обезпеки удержаня до смерти (titulus mensae). Вôнъ стоявъ пôдъ доглядомъ полиціѣ не тôлько зъ-за того, що взявъ участь у зложеню альманаха „Русалка Днѣстровая“,[3]) але й за-для своихъ кореспонденцій зъ учеными Россіянами. Не одержавши тои обезпеки Вагилевичь задумавъ далѣ займати ся науками й дослѣдами етнографичными. Головацкій пише, що имя Вагилевича було вже звѣстне въ Празѣ, Москвѣ й Варшавѣ, — що Россіяне вважали єго своимъ чоловѣкомъ.[4]) Такожь польскії литераты приняли єго въ свои кружки. Вже-жь они хôснувались чи-мало єго вѣдомостями, по-за-якъ вôнъ бувъ „ходячою енцикльопедією“. На литерацкихъ вечерахъ мôгъ вôнъ оповѣсти всю генеа-

---

[1]) Въ статьи „Huculové“ надруковано короткій словарець рускоческій (1838; стор. 496—498) и деякії народнії пѣснѣ (1839; стор. 47—52).

[2]) Въ статьи „Bojkové...“ надруковано короткій словарець (стор. 51—53).

[3]) Про политичнії змаганя Шашкевича, Головацкого и Вагилевича сказавъ директоръ полиціѣ Пайманъ: „Wir haben mit einer Nationalität (се-бъ-то зъ польскою) voll auf zu schaffen, und diese Tollköpfe wollen noch die todtbegrabene ruthenische Nationalität aufwecken“. („Кіевская Старина“. Томъ VI. 1883; стор. 458).

[4]) ibid., стор. 459.

льоґію знатнѣйшихъ родôвъ польскихъ. Тому-то Поляки пôдлабузнювали сь ему, и намовляли его, писати по-польски та працювати радше для широкого круга польскои литературы, нѣжь для руского люду, словесность котрого немае нѣякои будущины.[1])

Такъ отже зъ-годомъ Вагилевичь полюбивъ польске товариство и забувавъ про идеалы кружка Маркіянового. Вôнъ ставъ приятелемъ Августа Бельовского, Лукіяна Семеньского, Доминика Маґнушевского, Йосипа Борковского, изъ-за чого Денисъ Зубрицкій писавъ Погодинови 4. сѣчня р. 1843.: „*Вагилевичъ зляшился совсѣмъ, и шатаясь между Ляхами, питался фантастическими мечтами*".[2])
Йосипъ ґрафъ Борковскій, одинъ изъ передовыхъ Львôвскихъ литератôвъ того часу, взявъ собѣ Вагилевича за товариша, давъ ему у себе кватиру, велѣвъ ему пошити паньскій одягъ, — вôдтакъ водивъ его зъ собою на литерацкû вечеры, на балѣ, въ аристократичнû домы. Отже Борковскій своими вытребеньками збивъ Вагилевича зовсѣмъ изъ толку, наговоривши ему, що вôнъ ґеніяльный чоловѣкъ и красавець не-абы-якій, — що въ него влюбили ся всѣ аристократки. Розказавши про все те Головацкій не замовчавъ ще однои анекдоты про любощѣ Вагилевича до аристократичнои дѣвицѣ Юліѣ. Ба, Головацкій оповѣвъ ту анекдоту зъ такими подробицями, що споганивъ память колишнього свого товариша й приятеля.[3])

Дня 14. червня 1842. р. суфраґанъ митрополита Левицкого, Григорій Яхимовичь, оповѣстивъ Вагилевича, що его выключено зъ-помѣжь кандидатôвъ духовного званя

[1]) ibid.

[2]) „Письма къ М. П. Погодину...", стор. 568.

[3]) „Кіевская Старина". Томъ VI. 1883., — въ статьи „Судьба одного галицко-русскаго ученаго", стор. 453—464.

зъ отъ-сихъ двохъ причинъ: 1. Въ 1837. р. бравъ вôнъ участь въ выдаваню „Русалки Днѣстровои“; — 2. удержуе звязь зъ письменниками россійскими. Вагилевичь выправдувавъ ся яко-мога, але Яхимовичь вôдповѣвъ, що се его выправдане вважае ся недостаточнымъ.[1]) Вôдтакъ 27. травня (мая) р. 1843. писавъ вôнъ Погодинови ось-що: „Що мене не святили изъ причины, „quod fovere videtur nexum cum scriptoribus russicis“, Вы о тімъ певно довѣдалисе на переѣздѣ у Львовѣ. Прикро ми дуже, учитисе өеологіи ни нащо, а потому по 3 годахъ отримати таке слово вітъ святителе нашего. Ходжу я коло того, абы ёго можно вітмѣнити, — али дуже думѣтую; а коли такъ, я зістану ще студентомъ медико-хирургіи. Я же на утриманье черезъ 3 годы буду требовати грошій, — вітзываюся до Васъ, цы не озьмете мій сборникъ коледныхъ и щедровныхъ пѣсень? Буде ихъ числомъ 130, прочіи меньше важны собѣ лишею. Розумѣеся, що дещо о нихъ поговорю. Печатаниxъ буде 9 листівъ меньше-більше. Цѣну не кладу, — разъ, що Ви якъ Руссинъ и литераторъ будете ихъ умѣти найлѣпше оцѣнити, а потому я Вамъ много обовезанный, такъ, що, кобы не мое положеніе, то бымъ почитувавъ за повинність собѣ, Вамъ ихъ вітдати до расположенья, якъ быстe розумѣли“.[2])

Въ отъ-сѣмъ листѣ Вагилевичь подавъ Погодинови ще ось-яку звѣстку: „Коли бувъ тутки у Львови г. И. И. Срезневскій, я ему вручивъ для Васъ статьи историческо-

---

[1]) „Dziennik literacki“. 1866; стор. 357.

[2]) „Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 640. — Вагилевичъ у крайнôй бѣдѣ не смѣвъ якось просити Погодина о помôчь грошеву. А вже-жь Денисъ Зубрицкій, хочь бувъ чоловѣкъ богатый, моливъ Погодина, щобъ подавъ руку ему бѣдному, 78 лѣтньому старцю. Коли-жь вôнъ вôдъ сего панслависта дôставъ вексель на 100 рублѣвъ, то врадѣвъ такъ дуже, що заливъ ся сльозами. („Письма къ М. П. Погодину...“, стор. 595. 596).

етнографически слѣдующи: Монастырь Скитъ, Похороны, Сватьба у Словенъ, Мечъ Бужскій и Караиты въ Галичи".[1])

Въ окремôмъ додатку до сего листу писавъ Вагилевичь (14. косня [червня] р. 1843.) ось-що про Маркіяна Шашкевича: „5. косне умеръ южно-русскій литераторъ, свеченикъ М. Шашкевичь, издатель „Русалки Днѣстровои" въ Будинѣ 1837. — — Выдавъ вінъ ще статью по-польскѣй „Азбука и Abecadło" въ Перемышли 1836. Колимъ се зъ нимъ познакомивъ 1829. г., бувъ тогды веселый молодикъ, говоривъ много розумного, пустого; — его лице блѣде и очи голубы мали щось въ собѣ привлекательного. И тогды вінъ много писавъ, али лише стихи по-польскій. Послѣ знакомство изъ пустаками бурсаками наробило му много лиха, — такъ що и его отець черезъ него умеръ. Такъ хоть и вітдався більше общесловенскѣй литературѣ, а особенно филологіи, черезъ горе утративъ здоровле, такъ що вітъ 1835. г. уже розвиваласе недуга, на котру умеръ. Въ рукописи лишивъ перевідъ старочеського стихотворенія (Kralodvorský rukopis) и Евангеліе св. Іоанна парафразоване".

Въ 1844. р. Вагилевичь просивъ опять консисторіѣ митрополичои, щобъ его помиловано, та отъ, его просьбу вôдкинено 6. серпня р. 1844. Єму сказано, що вôнъ не сприяе уніи, по-за-якъ у розмовѣ зъ приятелями похваливъ разъ епископа Львôвского, Ґедеона Балабана, щô сприявъ розвоеви наукъ мѣжь рускимъ духовеньствомъ; — та ба, той епископъ, прихилившись зъ-першу до уніѣ, ставъ опять еи противникомъ.[2]) Ажь коли Вагилевичь выдавъ руску граматику въ польскôй мовѣ,[3]) то 28. ве-

[1]) Тѣ статьѣ Вагилевичь написавъ по-польски.

[2]) „Dziennik literacki". 1866; стор. 357.

[3]) „Grammatyka języka maloruskiego w Galicii". Ułożona przez Jana Wagilewicza. Lwów, 1845.

ресня р. 1845. консисторія помилувала его пôсля каноничного процесу, якій вôдбувъ ся въ его хосенъ.

Вже 1. серпця р. 1845. писавъ вôнъ Погодинови мѣжь инишмъ ось-що: „Сколько мѣсяцевъ минуло, якъ я издалъ свою грамматику малорусску, что мене примирило съ митрополитою, однако подано ми кондиціи: 1. могилы не роскоповати, 2. не мати сообщенія съ иностранными литераторами, особенно русскими. Такъ я намѣренъ ажъ тогда посвятити ся, якъ всяки други виды на честне и годне для мене содержанье утрачу".[1])

Трохи-зъ-годомъ Вагилевичь оженивъ ся[2]) и поѣхавъ до Львова въ пресвитерію, щобъ вôдъ владыки одержати посвящене ерейске. Изъ Львова выславъ вôнъ до Погодина останній свôй листъ 27. серпня р. 1846.,[3]) подавши ему ось-якû цѣкавû звѣстки про свои змаганя науковû: „Продажью моеи грамматики я не много користалъ и ажь издаючи сокращеніе онои „Начальныя правила малорускои грамматики", надѣюся отобрати иждивеніе. Теперь издати намѣряюся: „Хронологическія таблицы", 1. выпускъ, т. е. „Древнюю исторію, но за подпискою, де въ предисловіи будетъ крайно ростолковано (якъ минѣ бы ся здавало) происхожденіе Славянъ и начало ихъ исторіи и то вопреки доси принятымъ мнѣніямъ.[4]) Также за подпискою хочу издати „Идіотиконъ

---

[1]) „Письма къ М. П. Погодину...", стор. 648.

[2]) Вагилевичь оженивъ ся зъ Амаліею Пекарскою, сиротою, котра выховувалась при своему дѣду, Соллогубѣ, священику въ Павловѣ, повѣту Каменки струмиловои.

[3]) Всѣхъ листôвъ Вагилевича до Погодина надруковано одинайцять. („Письма къ М. П. Погодину...", стор. 622—651).

[4]) Бельовскій пише, що хронольогію дѣй сесвѣтныхъ укладавъ Вагилевичь у формѣ таблиць хронольогичныхъ, та що повсѣмъ выкôнчивъ хронольогію дѣй стародавныхъ. („Dziennik literacki". 1866; стор. 374).

южнорусскій", хотя-нь что лише якъ выемокъ зъ „Статій о южнорусскомъ языку", али то не певне еще. Зато конечне сего года въ воросѣ съ Бѣлёвскимъ издамъ переводъ Нестора, причѣмъ я принялъ въ поддѣнникъ гугнавыя гласныя.[1]) Касательно моихъ давныхъ десидерій отъ Васъ, воля Ваша дѣяти, что хочете, бо яже уже оженился, а теперь пріѣхалъ емь до ординованя. Лише еще осмѣляюся Васъ просити о одну услугу, учинѣте ми ее, коли Вамъ любо. Г. Мацеёвскій былъ такъ ласкавый, что ми донѣсъ о профессурѣ словесности греческой и латинской въ Варшавѣ, и опять о такой же словенской въ Петербурзѣ, совѣтуючи, абымь о нихъ компетовалъ.[2]) И я рѣшился на то, если только ваше правительство не будетъ ми противне зъ причины, что я состалъ священникомъ. Г. Мацеёвскій говорилъ уже о томъ съ г. сенаторомъ Стороженкомъ, и онъ согласился; — стоитъ только, абы за мною ручилъ одинъ изъ русскихъ литераторовъ, что я человѣкъ честный и благонравный, ученый и эрудиційный, и что буду заедно упражняти ся науками. Я не маючи лише Васъ одного на Руси пакъ блисько знакомымъ, бо уже черезъ десять лѣтъ, отношуся до Васъ съ просьбою о такую поруку... О науцѣ можете завсегда беспечно ручити, ровно и то, что я буду продолжати въ занятію нею, бо я уже двенадцять лѣтъ тому якъ только и ею упражняюся, а то еще при рожныхъ пере-

---

[1]) „Гугнавыя гласныя"— се-бъ-то носовѣ самоголосы ѧ, ѩ, ѫ, ѭ (ę, ję, ǫ, jǫ), питомѣ колишнѣй мовѣ старословѣньской, що ея зовуть також староболгарскою, запапастились у насъ ще въ часахъ доисторичныхъ.

[2]) Вацлавъ Александеръ Мацѣйовскій выдавъ мѣжь иншими отъ-сѣй два знаменитѣ творы: 1. Historya prawodawstw słowiańskich. Warszawa. 1832—1835. — 2. Pamiętniki o dziejach, piśmiennictwie i prawodawstwie Słowian. Warszawa. 1839.

попахъ; зато о благоправности хиба лише тое можете свѣдчити, что я яко жонатый священникъ по многихъ перепонахъ долженъ быти благонравный. Тую поруку будете ласкавы передати въ формѣ листу до г. Стороженка, або до г. князя намѣстника. И кобы можна, додайте, что я на теперь больше способный до профессуры словесности словенской, али и до греческо-латинской подъучилъ бымь ся".[1])

Коли Вагилевича посвящено въ пресвитера, то духовна управа пôслала его на администрацію капелянiѣ Нестаничь, повѣту Камѣнки струмиловои, де вôдъ р. 1838. до 1841. бувъ священикомъ Маркіянъ Шашкевичь. Наставъ рôкъ 1848. Дня 25. цвѣтня оголошено конституцію народамъ австрійскои державы, и вôдтакъ Русины заснували у Львовѣ головну раду руску. Але-жь патріотичнî ихъ змаганя не вподобались деякимъ Полякамъ, щô ихъ дѣды й батьки були колись Русинами. Они-то завязали „рускій собôръ", щобъ занапастити дѣяльнôсть рускои рады. Сей рускій собôръ выдавъ 8. червня р. 1848. вôдозву до „братій-Русинôвъ", заохочуючи ихъ, щобъ „утримовали всѣми силами згоду и еднôсть зъ (польскимъ) народомъ вспôльного отечества".[2]) Незабаромъ члены сôбору бажали выдавати свою часопись, и вôдтакъ просили Вагилевича, щобъ схотѣвъ бути редакторомъ еи. Паны вызначили ему 1.200 зол. р. рôчно за редакцію й обѣцяли давати ему до смерти пенсію въ квотѣ 600 зол. р., ко-

---

[1]) „Письма къ М. П. Погодину...", стор. 650—651.

[2]) Ту вôдозву пôдписало 64 членôвъ руского собору. Мѣжь ними були три графы Дѣдушицкіи, Александеръ, Юліянъ и Володимиръ, графъ Антôнъ Іоляевскій, три рускі священики: професоръ богословія д-ръ Онуфрій Криницкій, Викторъ Дôльницкій и Ромуальдъ Крижановскій. Опроче пôдписали ту вôдозву деякі обывателѣ адвокаты, урядники й студенты университету.

ли-бъ та ґазета перестала выходити. Але-жь Вагилевичь заявивъ панамъ, що консисторія мабуть не позволить ему, приниятись за таку редакцію. На тее вôдповѣли ему: „Плюнути на консисторію! — ось Австрія незабаромъ розпаде ся, Польща вскресне, а тогдѣ мы будемо вамъ розказувати, а не руска консисторія“.[1]) — Вагилевичь вволивъ волю панôвъ, и, не оповѣстивши декана про свôй намѣръ, покинувъ капелянію, поѣхавъ до Львова и ставъ редакторомъ „Дневника руского“.

Головнымъ намѣромъ „Дневника“ було, зъеднати собѣ простый людъ, и про-те въ сѣй ґазетѣ захвалювано всякî пôльги, якими користували ся хлопы за панованя польского.[2]) А по-за-якъ рускому соборови було звѣстно, що руске духовеньство мае великій вплывъ на людъ, то намагавъ ся вôнъ, зъеднати собѣ такожь рускихъ священникôвъ. Тому-то въ вôдозвѣ руского собору „до велебныхъ священиковъ“ сказано мѣжь иншимъ ось-що: „На укрѣпленіе и поднесеня нашеи рускои народности въ сей земли галицкой завязалъ ся соборъ зъ духовенства и особъ всѣхъ прочихъ званій и чиновъ, котрого намѣреніемъ есть: просвѣщеніе братовъ Русиновъ, — а усильнымъ стараніемъ: укрѣпленіе вольности руского народа и сровнаніе оныхъ изъ вольностями народа польского. Али, абы сіе высокое намѣреніе було осягненымъ, и трудъ нашь не былъ марнымъ, взываемъ Васъ, честны душпастырѣ, абысте спирали усилованія нашî своею мудростію и ревновали въ трудахъ около спасенія народного. Одна есть лише дорога, абы осягнути сее высокое намѣреніе, а тая есть: щирость, одность и братняя любовь... Спрягайте

---

[1]) „Кіевская Старина“. Томъ VI. 1883; стор. 465.

[2]) Порôвн. „Исторію литературы рускои“, II. 1.; стор. 26.

прото, честны отцы духовны, въ одность тое, що буря веремия сего и люде злои волѣ изъ спойнѣ розорвати хотять, бо дерево въ пни розчехненое змарнѣетъ и зъ часомъ усхнетъ, а унято до купы сильно вихрамъ достоитъ. Въ братномъ соединенію и христіанской любви есть житіе и гараздъ, сила и правда народа, а въ ненависти смерть".[1])

Въ „Дневнику рускôмъ" Вагилевичъ надрукувавъ „Замѣтки о руской литературѣ" (число 5. 6. 9). Се е короткій бібліографично-литературный оглядъ руской письменности вôдъ вѣку X. ажь до часôвъ найновѣйшихъ. А вже-жь тѣ замѣтки суть вельми короткѣ и нынѣ не можуть звати ся вдоволяючими. Такъ н. пр. про Шевченка змôгъ Вагилевичъ лишь отъ-се написати: „Т. Шевченко, знакомитый поета, издалъ свои вершѣ подъ подписомъ „Чигриньскій Кобзарь" (Петерсб. 1840., втор. изд. 1844), въ котрыхъ полно ревного чутье; межи ними отличаютъ ся „Иванъ Подкова" и „Тарасова ночь", — изъ иншого взгляду ударяетъ „Катерина". Окроме того издалъ еще поемы: „Гайдамаки" (Петерсб. 1841., втор. изд. 1844), „Тризна" (Петерсб. (1844) и „Гамалія" (Петерсб. 1844), де ся отбиваетъ великій талантъ драматическій. Въ рукописи зостаетъ превосходная его поема „Кавказъ".[2])

Вагилевичъ ставъ выдавати „Дневникъ рускій" щосереды латиньскими буквами и такожь кирилицею.[3]) Перше число сеи газеты выдано 18. (30.) серпня р. 1848., а вже числомъ 9., дня 13. (25.) жовтня т. р. перестала она выходити, не здобувши собѣ прихильникôвъ мѣжь Руси-

[1]) „Дневникъ рускій", число 1.

[2]) „Замѣтки о руской литературѣ" надруковано такожь въ „Руской Библіотецѣ" И. Огоновского. У Львовѣ, 1884; томъ III., стор. 145—158.

[3]) Одну частину накладу „Дневника руского" друковано латиньскими буквами, а другу кирилицею.

цами.[1]) „Дневника руского“ не мôгъ Вагилевичь выдавати далѣ за-для того, що, коли головный комендантъ Львôвского корпусу, Гаммерштайнъ, збомбардувавъ Львôвъ (2. падолиста р. 1848.), розвязано польску раду и рускій соборъ, та закрыто выдавництво польскихъ часописей и „Дневника руского“. Вôдтакъ Вагилевичь оставъ ся безъ кусника хлѣба, тому-що про обѣцяну пенсію нѣхто зъ панôвъ и не думавъ.

Вагилевичь хотѣвъ вернутись на свою капелянію, але митрополича консисторія заявила ему, що по-переду мае вôнъ вôдбути кару (реколлекцію) при архикатедральнôй церквѣ св. Георгія, тому-що вôнъ самовôльно покинувъ капелянію. Єму сказано, що ажь тогдѣ зможе стати зновъ душпастыремъ, коли духовна власть побачить его покаяне й поправу. Але-жь деякй Поляки, приятелѣ Вагилевича, остерегали его, щобъ не принявъ такои кары. — „Не вѣрь имъ!“ говорили они, „се хитрощѣ святоюрскй! Святоюрцѣ хочуть замкнути тебе пôдъ сходами,[2]) и будуть тебе держати тамъ двайцять лѣтъ, якъ держать Льобковича.[3])

---

[1]) „Дневникъ рускій“ знаходить ся въ библіотецѣ Народного Дому и также въ библіотецѣ закладу им. Оссолиньскихъ. Въ библіотецѣ Народного Дому суть всѣ 9 чиселъ, а то числа 1. 2. 3. 4. 5. и 9., друкованй латиньскими буквами, а числа 6. 7. 8. печатанй кириллицею. Въ библіотецѣ-жь закладу им. Оссолиньскихъ зберегають ся числа 1. 2. 3. 4. 6. 7. 9., друкованй буквами латиньскими.

[2]) „Жити пôдъ сходами“ — значило те, що жити въ домѣ реколлекційнôмъ, до котрого треба було сходити долôвь сходами вôдъ пôвнôчнои стороны церкви св. Георгія.

[3]) Никола Льобковичь, уніятскій священикъ, утѣкъ бувъ изъ Россіѣ въ Галичину въ сороковыхъ рокахъ. Вôнъ живъ до смерти въ домѣ реколлекційнôмъ при церквѣ св. Георгія, по-за-якъ уважали его идіотомъ. — Порôвн. „Кіевскую Старину“; томъ VI. 1883; стор. 467.

Тогдѣ польскій историкъ Бельовскій просивъ Головацкого, щобы сказавъ ему правду, якъ консисторія думае поступити собѣ зъ Вагилевичемъ. И вѣдповѣвъ Головацкій, що консисторія не гадае мститись Вагилевичеви за те, що вôнъ, покинувши капелянію, выдававъ у Львовѣ „Дневникъ рускій“. Вже-жь Вагилевичь выдавъ руску граматику, и зможе писати рускî книжки для школъ низшихъ и середнихъ. Та-жь консисторія вважае его все ще Русиномъ, хоча вôнъ и поблудивъ. Тому-то реколлекція буде тôлько формальнôстью. Вагилевичеви треба буде зайти два-три разы до архикатедральнего проповѣдника, Михайла Малиновского, и при добрôй воли позбуде ся вôнъ скоро тои кары; — вôдтакъ зможе вôнъ вôдъ якого пана-Поляка дôстати дуже добру парохію. Але-жь Вагилевичь боявъ ся таки, пôддатись духовнôй карѣ, котрою страхали его деякî Поляки. Вôнъ заявивъ архієпископови обряду латиньского, Луцѣ Баранецкому, що хоче перейти на сей обрядъ; — одначе Баранецкій вôдповѣвъ ему, що не може приняти его въ діецезію свою, бо не хоче ввôйти въ коллизію зъ духовною властію обряду грецко-католицкого. Вôдтакъ Вагилевичь пôшовъ до пастора лютераньского и принявъ вѣру протестантску.

Въ сѣчни р. 1851. князь Юрій Любомирскій поставивъ Вагилевича провизоричнымъ заступникомъ кустоша при закладѣ имени Оссолиньскихъ. Вагилевичь почавъ впорядкôвувати библіотеку й зайнявъ ся списуванемъ инвентаря книжокъ. Та не довго працювавъ вôнъ у хосенъ библіотеки, бо ось по девятьохъ мѣсяцяхъ новый зарядъ закладу Оссолиньскихъ увôльнивъ его вôдъ занятя при библіотецѣ, тому-що вôнъ бувъ лютераниномъ. Вагилевичь не погибъ изъ голоду лише для того, що бувъ рускимъ трансляторомъ при краевôй ґуберніи.

Не довго опôсля взявъ вôнъ участь въ выдавництвѣ словаря Линдого.[1]) За мизерною нагородою займавъ ся вôнъ не тôлько корректою, але справлявъ также деякѣ похибки першого выданя словаря,[2]) и збиравъ матеріялы до выданя тому додаткового.[3]) Коли-жь руску транслятуру при ґуберніи скасовано, то Вагилевичъ живъ лишь изъ того злиденного зарôбку, якій мôгъ роздобути корректою и експедиціею Ґазеты Львôвскои, а вôдтакъ коррректою часописи „Głos“.

Въ тяжкôй доли полегшало Вагилевичеви, коли заходами Бельовского, професора Малецкого и Станислава Пилята рада мѣста Львова именувала его директоромъ городского архиву, поручивши ему, довести до ладу збôръ стародавныхъ актôвъ и документôвъ.[4]) Давнѣйше той архивъ бувъ чи-мало занапащеный. Ще въ трицятыхъ рокахъ зъявлявъ вôнъ образъ сумнои руины, бо спочивавъ на стражници помпіерскôй у скриняхъ незамкненыхъ. Зъ-годомъ вызначено архивови окреме мѣсце за-

---

[1]) Słownik języka polskiego przez Samuela Bogumiła Linde. Wydanie drugie. Lwów, 1854—1860.

[2]) Въ переднѣмъ словѣ до словаря Линдого писавъ А. Бельовскій ось-що: „Przy zatrudnieniach innych, z obowiązkiem naszym połączonych, nigdybyśmy temu nie podołali, gdyby nie gorliwa pomoc p. Jana Wagilewicza, który za bardzo miernem wynagrodzeniem część korekt mozolnych na siebie przyjąwszy, wspiera nas oraz przez samo zamiłowanie przedmiotu rozległemi swemi, filologicznemi wiadomościami. Jemu też zawdzięcza niniejsze wydanie to, cokolwiek w niem poprawniejszego w języku cerkiewnym, a niekiedy w innych dyalektach słowiańskich znajdzie się. (Tom I., str. 14).

[3]) Той додатковый томъ словаря хотѣвъ Вагилевичъ выдати вкупѣ въ польскимъ историкомъ Шайнохою и зъ кôлькома иншими вчеными мужами, котрыхъ до сего дѣла вôзвавъ закладъ им. Оссолиньскихъ. Та отъ, слѣпота Шайнохи и смерть Вагилевича спинила ту роботу.

[4]) Передше поврено впорядковане городского архиву Денисови Зубрицкому.

вдяки маґістратскому урядникови Распови. Коли-жь Ваґилевичь обнявъ доглядъ архиву, то необавки вôнъ переписавъ и приготовивъ до друку сто кôльканацять ориґинальныхъ грамотъ, въ бôльшôй части рускихъ.[1])

Але-жь ненастанна й безмѣрна праця пôдôрвала здоровле бѣдного Ваґилевича. Вôнъ ставъ знемагати недугою грудей, и трохи зъ-годомъ дôзнались его приятелѣ, що вôнъ стоить на божôй дорозѣ. Коли-жь вôнъ дожидавъ смерти, то вице-ректоръ духовнои семинаріѣ, Иванъ Ильницкій, и професоръ Якôвъ Головацкій намовляли его, щобъ повернувъ назадъ до вѣры батькôвъ. И сказавъ Ваґилевичь Головацкому, що въ сѣй справѣ подумае, та отъ, пôдъ вечôръ того-жь дня втративъ вôнъ пôзнане, и слѣдуючого дня, 10. (н. ст.) мая р. 1866. умеръ. Жôнка его и двое недолѣткôвъ-дѣтей остались у найбôльшôй бѣдѣ.[2]) Львôвскій маґистратъ давъ удовѣ малу пôдмогу, — сто зол. р. одноразовою вôдправою.

* * *

Ваґилевичь розпочавъ свою дѣяльнôсть словесну писанемъ вѣршѣвъ, въ котрыхъ не добачаемо стôйкости литературнои. Въ „Русалцѣ Днѣстровôй" надруковано двѣ поэтичнû казки: „Мадей" (стор. 72—76) и „Жулинъ и Калина" (79—88).[3]) Важнѣйшою для насъ Русинôвъ е збôрка народныхъ пѣсень зъ „передговоромъ" (переднимъ словомъ) Ваґилевича, надрукована такожь въ „Русалцѣ Днѣстровôй" (стор. IX—XX; 1—58). Въ отъ-сѣмъ „передговорѣ къ народнымъ рускимъ пѣснямъ" пише вôнъ ось-що:

---

[1]) „Literatura w Galicyi (1772—1848)". Ustęp z pamiętników Władysława Zawadzkiego. Lwów, 1878; str. 129.

[2]) Всѣхъ дѣтей у Ваґилевича было пятеро; — трое вмерло ще за житя батька.

[3]) Въ газетѣ „Dziennik literacki" р. 1866. надруковано два польскû стихотворы Ваґилевича „Spotkanie" i „Upiór" (стор. 359).

„Народъ рускій — оденъ зъ головныхъ поколѣнь славяньскихъ, въ серединѣ межь ними, розкладае ся по хлѣбородныхъ окрестностьохъ зъ-по-за горъ Бескидскихъ за Донъ. Вôнъ найщирше задерживъ у своихъ поведѣнкахъ, пѣсньохъ, обрядахъ, казкахъ, прислôвйохъ все, що єму передвѣцькі дѣды спадкомъ лишили“...

„Святая Русь була селомъ райскихъ птиць и дивôвъ; — ясні небеса одѣвали ю чистою опанчею, міръ вôддыхавъ любовію. Рускій нарôдъ бувъ великимъ и величанымъ, порозумѣвъ, обнявъ природу, чтивъ и до серця ю пригортавъ, и бувъ миръ и гараздъ и любовь взаимна. — Сюда належать небыличні и обрядні пѣснѣ. — Хрестъ на землю руску не внесено напрасно, и хочь мѣсто храмôвъ звели ся торонкіи церкви, священники спѣвали службу божую бесѣдою власного народа,[1]) не гороѣжили ся, не ставили ся панами, лише передъ сотнями лѣтъ, якъ ще й днеська, жили зъ міряпами мовь отець зъ дѣтьми, — були имъ другами, подѣляли смутокъ и радôсть пôдъ ихъ низкими стрѣхами. Не було, хто бы заберавъ давніи поведѣнки, и затиравъ зъ молокомъ высcані чувства; — проповѣдачѣ вытеребляючи поґаньство, не перли чужои душѣ въ нарôдъ“...

„Свѣтъ ясный всякими барвами буйно-буйно процвитавъ. Доокола рôзні рукодѣла ставали, перемышль зраставъ широко и вступлявъ на вершокъ, все зарôмно обнявши... А коли руській нарôдъ пôдъ верховодомъ великого князя въ одно тѣло изрôсъ, гостинцѣ въ ширь и вздовжь покопано, и Правду зъ простыхъ серць и давныхъ поведѣнкôвъ установлено, а руска земля честь и сла-

[1]) Языкъ церковно-славяньскій не бувъ бесѣдою народу. Се — языкъ мертвый, що его подекуды ожвлено фонетикою и деякими формами мовы старорускои.

ву ма́ла... Лишь скоро стали сварніи князѣ крамолы ковати, и Русь дробила ся и падала, а тьмы торопкихъ дивыхъ ордъ набѣгали кровавыми путями, и краснŷ царины рускіи кôньскими орали копытами, а райскіи птицѣ сполошенŷ улетѣли далеко, та й гараздъ изъ ними“...

„А коли Татари сѣрыми вовками на земли рускôй загнѣздили ся, зôйшла на ню недоля. Густіи осады трупами устелили, а рѣки крьвію ударили... Ночами отогували (!) небеса луны горячихъ селъ, а вѣтры заносили зойкъ стинаного и полоненого міру; — а коли зоря розсвѣчала день бѣлый, гонили гайдуки мірянъ пôвъ-сонныхъ на ланъ понужателѣвъ изъ народа побратимого, томили гôршь Татаръ, — крьвавый пôтъ обливавъ буйный полонъ, а глумленыхъ тяглыми роботами дротяными нагайками наперано. Тымъ дѣломъ Русинъ въ навалѣ горести спинивъ ся и въ журбѣ ставъ думати надъ своевъ недолевъ ужясновъ“...

„Такъ много ужясной недолѣ вôдси — (напротивъ буйнŷ привиды рускои душѣ, и красна природа, зеленŷ погаря, цвитущіи царины гновенŷ кôстьома дѣдôвъ, нивы золотоколосŷ, повнŷ божого дару, — а знова горблячіи ся могилы на рôдныхъ батькахъ та братьохъ, тямка минулои чести, гаразду и великости Руси) — конче надѣляли рускій нарôдъ, вязали до любои вôтчины и поперли го въ виръ житя — повного дѣланія и дикои боротьбы зъ надею, и овбнъ стераючій ся тягло деръ ся зъ крьвавыми грудьми та иськавъ привернѣня перѣжнихъ щастливыхъ веремень“...

„Такъ нарôдъ рускій прославивъ ся, гараздувавъ, бѣдивъ ся, боровъ ся, розбивавъ тугу и надѣявъ ся, — такимъ конче и гадкамъ его и пѣснямъ бути“!...

„Въ думахъ розцвиває лицарскими дѣлами буйнôсть, звязана зъ переповненымъ внутренимъ призракомъ; они

суть найчеснѣйшимъ образомъ борючихъ ся и загибаючихъ стратенцѣвъ. Изъ Запорожя лицарскихъ дѣлъ гомôнъ зашибавъ ся высокими курганами по всей Руси, а зъ Бескидôвъ и всякихъ сторôнъ розбѣгали ся мстивû молодцѣ за печальную неволю мірянъ. — — **Мужацькіи думы** суть по найбôльшôй части быличными, и вовнюютъ буйною та й дикою силою. Мужь, закликаный надею, славою, або справою народа, лишае родину, щô го любила, выплекала, вылелѣяла солодкими словами, ѣде на крьвавый пиръ, сестры му коня выводятъ, сѣделце выносятъ, а родина цѣла выводитъ го слезными очима и журными гадками, благословлячи го, на широкû степы. Мамка розговорюе ся зъ конемъ, выпытуе ся птиць, въ серце вкопують ся тоски печальніи, чоло розъорує жаль, а попертого въ виръ недолѣ дождж ѣ дрôбнû полочутъ, густû терны розчѣсуютъ, а буйнû вѣтры осушуютъ. Зôйшла блѣдая зоря: молодцѣ на воронъ-коньохъ полетѣли на чорный шляхъ и навязали не одну сотню Татаръ, — и тогды буйна радôсть розлягла ся пѣснею по степахъ, або огорненіи тьмами Татаръ, зъ розтолочеными чашками въ крьви постелили собѣ перестѣльницю. Воронъ-кôнь вѣрненькій вбивъ ся по колѣна въ землю, припавъ до нôжочокъ свого пана, а сизый жироѣдный орелъ осѣвъ на лобъ, наступавъ на кучерѣ и выпивавъ очи. Смерть на побôйцѣ була у него жениханьомъ, лише журба родины сумуе го; тѣшитъ ю медôвными словами, пращае стару неньку, щô ся надъ нимъ розпукае. Гетьманъ пращае вôйско, товаришѣвъ и отечину“...

„А коли вечеромъ мѣсяць блѣдый середъ звѣздъ меркотючихъ мрѣе, дѣдъ сивобородый зъ кобзою сѣвъ при могилѣ, глянувъ по костьохъ, щô ся межи травою бѣлѣютъ, задумавъ и заспѣвавъ сумную думку; або при ватрѣ обступленый молодцями прославлявъ досадными

словами и сильнѣщимъ нѣжь на могилѣ голосомъ минуліи лѣта и минулыхъ витязѣвъ"...

„Думки (пѣснѣ жѡноцькѣ) провѣваютъ буйною гарностію и зажегнеными чувствами, повязаными зъ журбою и тугою. — — Обмана козакѡвъ, лихая падь, щѡ милого забрала, — або смерть, щѡ го загорнула, розсерджуе дѣвицю, щѡ ся цѣлою душею влюбила, обгортае розпукою, — сама розбивае ся о камѣнь, пѡдъ землю западае, пѡдъ воду йде. Обманена ли зрадливымъ козакомъ (ледѣнемъ, молодцемъ) заметуе го жаркими клятвами, або не вдаючи ся въ тугу и розпуку, надѣе ся прикликати го назадъ, скаче въ городецъ, копае зѣля, щѡ пѡдъ бѣлымъ каменемъ росте, чаруе молодця, котрый на глумъ прилѣтае, и стае ся добродушною посмѣшкою милои, щѡ ся его наворотомъ радуе".

„Козакъ вѣрный пускае ся на вѡйну ити; мила вѡдпустивши его, хотячи и не хотячи, лишае ся зъ журными гадками, тужна пѣсонька розлягае ся сумными ярами; — лишена выступае на высоку могилу смотрити, чей милый не ѣде, высылае сивѣ соколы та чорнѣ вороны по вѣсти, котрѣ або вертаютъ и тѣшатъ, або мѣсто нихъ сивенька зазуля сумно закуе погибель милого. Тогды она попала ся богатому лютому нелюбови, або якому пройдисвѣту, — тогды зъ усыхаючихъ грудей тосклѣ выкопуютъ ся вздохи, душа въ горйованю лѣтае по-за горы и снитъ въ-пѡвъявию о миленькѡмъ, — згадка й туга сумною пѣснею о погиблѡмъ сплывае. Другій дочувши ся на чужинѣ, що мила присилувана вѣнчати ся зъ иничимъ, найчастѣйше зъ богачемъ, не вертае ся у свѡйню, — розбивае тугу степами по-за Днѣпръ, або присѣвши у могилы загомонитъ думку о щастю, щѡ сплыло; а пѣсня, щѡ нею молодецъ тужитъ по своѣй небозѣ, не вѡдличае ся вѡдъ думки, щѡ ю мила

спѣвае у тузѣ по милôмъ.[1]) — Любовнiи пѣснѣ, де нема провины, туги, провѣваютъ гарною любостiю, веселою буйностiю, нетямливымъ веселiемъ, и суть поскочнû до танка"...

„До жôноцькихъ пѣсень причисляютъ ся всѣ обрядовiи. Въ сихъ не той смутокъ и горесть, що въ думкахъ. Пѣвцѣ ними забуваютъ зелѣзное житѐ, и проливаютъ ся новными чувствами. Тамъ видитъ ся инчiй свѣтъ; — на чудныхъ крылахъ летитъ гадка въ передвѣкъ, любая слобôдна нетямка огортае душу; въ нихъ являе ся Русинъ истиннымъ Славяниномъ, не любуючимъ собѣ въ борбѣ, лише въ тихенькôмъ, домашнôмъ гараздѣ. На всякое веремне года суть обряды, суть пѣснѣ: воскреслая весна, настаюче лѣто, обжинки, конець всѣмъ роботамъ и инчû, скликуютъ молодыхъ и старыхъ всього села въ посвятнû мѣстця, нынѣ коло церкви, на оболоню, такожь у гай, кладутъ огнѣ; — молодцѣ граютъ своимъ способомъ, а дѣвицѣ йдутъ танкомъ и спѣваютъ пѣснѣ безконечнû, бо и танокъ безконечный". — —

„Пѣснѣ обрядовû лишились чеснымъ святымъ вѣномъ дѣдôвъ передхристовыхъ; — складъ ихъ не теперѣшнiй, имена нечуванû й незнакомû. Въ нихъ встрѣчаемъ много згадокъ о богахъ славяньскихъ, о раю, райскихъ птицяхъ, райскôмъ деревѣ, о гаяхъ. Самû имена: ладканя, купайла, коляда, гагôлки, русалки, щедрôвки свѣдчатъ тому. Пѣснѣ тотû суть золотымъ послѣдкомъ щаснѣйшихъ веремень, коли ще сама лише природа промовляла до рускои душѣ, а вôнъ ю сильно нагортавъ у свои нѣдра. — — У ладканьохъ проколюе ся такожъ туга, лишь не такого зарубу, якъ въ думкахъ. Жаль за

[1]) „Межи думками, що розжареными страстьми промовляютъ, а думами, дѣяньомъ и борбою жегущими, не льза загородити межу". (Примѣтка автора).

родиною, за зѣльничкомъ, за вѣнцемъ дѣвочимъ, лякаючи ся лихого свекра, тулитъ надѣя щастя, маючого настати за любимымъ. Изъ сего огляду передомъ идутъ сиротиньскіи пѣснѣ".[1]) — —

Въ отъ-сѣмъ „передговорѣ къ народнымъ рускимъ пѣснямъ" видно багато фантазіѣ молодого ентузіяста, котрый ще добре не розглянувъ ся въ нагромадженôмъ матеріялѣ етнографичнôмъ, та ще не знавъ, щô-то суть думы, а щô думки й пѣснѣ. Ба й его поглядъ на обрядовû пѣснѣ не може зватись вдоволяючимъ, коли вôнъ заявивъ, що до жôноцькихъ пѣсень причисляють ся всѣ пѣснѣ обрядовû. Опроче складня того переднього слова є денекуды така чудерняцка, що справдѣ треба дивуватись, якъ мôгъ знавець рускои мовы зладити таке писане.

Етнографичный свôй матеріялъ подѣливъ Вагилевичъ на два вôддѣлы: 1. думы и думки (стор. 1—35); 2. обрядовû пѣснѣ (36—58). Передъ думами й думками поставивъ вôнъ отъ-сей епиграфъ изъ поезій Богдана Залеского:

Co się stało?
Gdzie to naszych dum połowa?
Zaporożskich dziś tak mało!
A miłośna ta lub owa,
O trzech zorzach, trzech krynicach,
Siedmiu wodzach, stu dziewicach, —
Rzekłbyś, że te dumy z laty
Przenuciwszy błogie chwile,
Przenuciwszy smutne straty
Z ludźmi głuchną gdzieś w mogile![2])

---

[1]) Про сей „передговоръ къ народнымъ рускимъ пѣснямъ" пише Вагилевичъ въ примѣтцѣ, що вôнъ выймивъ его изъ ширшои своеи розправы.

[2]) Сй слова Залеского знаходять ся въ его думцѣ „Co mi tam! czyli poranek starego myśliwca". („Pisma Józefa Bohdana Zaleskiego",

Вагилевичь надрукувавъ 20 думъ и думокъ и додавъ до нихъ одну „лелѣяльну“ (колыскову) пѣсню. А вже-жь запримѣчаемо, що въ сѣй части збôрничка нема нѣ однои справжньои думы, — суть тôлько историчнiи пѣснѣ й думки. До обрядовыхъ пѣсень належать: 1. колядки (всѣхъ — 7); 2. гагôлки (всѣхъ — 3; третю гагôлку надруковано зъ варiянтомъ); 3. ладканя (всѣхъ — 21). Бôльшу частину матерiялу сего збôрничка збôравъ мабуть самъ Вагилевичь. При колядкахъ запримѣчено, щô ихъ „вôдъ Калушѣ збôравъ Д(алиборъ) Вагилевичь“; — у збираню-жь всѣхъ иншихъ пѣсень бравъ участь не тôлько Вагилевичь, але й Головацкiй, ба й Иванъ Бѣлиньскiй та Маркелъ Кульчицкiй.[1])

* *
*

До галицко-рускихъ письменникôвъ належить Вагилевичь ще й за-для того, що въ польскôй мовѣ выдавъ руску граматику и переклавъ на руску мову старорускiй памятникъ „Слово о полку Игоревôмъ“.

Заголовокъ граматики е ось-якiй: „Grammatyka ję-

Lwów, 1877; tom I., str. 118). Ось-той епиґрафъ послуживъ Антонови Могильницкому до написаня гарнои елеґiѣ (въ выданю „Скита Манявского“), щô починае ся словами:

Ахъ, недоле! що-жь ся стало?
Где ся нашiи пѣснѣ дѣли,
Пѣснѣ золотiи!

[1]) Въ „предисловiю“ до „народныхъ пѣсенъ галицкой и угорской Руси“, зôбраныхъ Головацкимъ, пише Бодяньскiй ось-що: „Иванъ Бѣлинскiй и Маркеллъ Кульчицкiй, священники, собирали, первый въ краѣ Бережанскомъ, а вторый въ Стрыйскомъ, около 1834—1835. г. пѣсни свадебныя, бытовыя, коломiйки и и. Изъ нихъ нѣсколько напечатано въ „Русалкѣ Днѣстровой“, но цѣлый сборникъ того и другаго достался Паули, который и выдавъ его за свой“. („Чтенiя въ императорскомъ обществѣ исторiи и древностей россiйкихъ при Московскомъ университетѣ“. 1863. Книга III. Москва; стр. X).

zyka małoruskiego w Galicii, ułożona przez Jana Wagilewicza“. Lwów, 1845. (Грамматика языка малоруского въ Галиціи, сочиненная Іваномъ Вагилевичемъ. Львовъ, 1845; сторôнъ XXIII+181).

Въ переднѣмъ словѣ каже Вагилевичь, що на зазывъ приятелѣвъ почавъ р. 1841. писати „Rosprawy o języku małoruskim“, котрî трохи-не зовсѣмъ выкôнчивъ. Одначе зваживши, що такî розправы тôлько той зможе зрозумѣти, котрый добре знае языки славяньскî, а бодай языки рускій и польскій, написавъ вôнъ граматику малоруского языка. Щобы-жь догодити и тымъ, щó въ тôмъ напрямѣ мають уже деякî вѣдомости й хочуть лѣпше пôзнати языкъ малорускій, то вôнъ подавъ деякî вытяги изъ тои розправы.

Вагилевичь дѣлить языкъ малорускій на два нарѣчя: 1. галицке, 2. киѣвске нарѣче,[1]) и каже далѣ, що характеристикою языка малоруского е звучнôсть (pełnodźwięczność). Вôдтакъ заявляе вôнъ, що малорускій языкъ е осôбнымъ, осередковымъ языкомъ у славянщинѣ, изъза чого вôнъ мавъ великій вплывъ на языки книжнî, польскій и рускій (се-бъ-то великорускій або россійскій); — тому-то можна вважати его нарѣчемъ (podrzecze) обохъ сихъ языкôвъ. — Вже изъ сего писаня видно, що Вагилевичь не выробивъ собѣ ясного понятя про вôдносины рускои мовы до языкôвъ польского й россійского, позаякъ думавъ, що тая мова, котра вплывае на розвôй обохъ

[1]) Зъ-перегодомъ уявивъ собѣ Вагилевичь, що руска мова въ Перемыскôмъ, Сяноцкôмъ и въ дальшихъ повѣтахъ захôднои Галичины, якъ и въ Руси угорскôй, е цѣлкомъ инша, нѣжь мова люду подôльского, волыньского й украиньского. Вôнъ думавъ, що людъ на Словачинѣ и въ захôдныхъ повѣтахъ Галичины ажь по жерела Буга й Стыра е потомкомъ давныхъ житцѣвъ Великои Моравы. („Dziennik literacki“. 1866; — статья А. Бѣльовского п. з. „Wspomnienie o Janie Wagilewiczu“; стор. 375).

сусѣднихъ языкôвъ, уважае ся нарѣчемъ. А вже-жь наука про окремѣ прикметы языка малоруского въ дальшôй части переднього слова (стор. II—XXII) мае и теперь ще стôйнôсть наукову.[1]) И справдѣ, кождый діялектольоґъ славяньскій найде тутъ багато цѣнного матеріялу до науки про звуки й словотвôръ руского языка.

Про саму-жь граматику запримѣтивъ Головацкій, що она е перекладомъ россійскои граматики Греча.[2]) Хоча-жь тая граматика не е такимъ перекладомъ, то все-жь, нѣгде правды дѣти, Вагилевичь, найпаче въ подѣлѣ именъ и дѣесловъ на рôзнѣ катеґоріѣ, придержувавъ ся граматики Греча, та й въ науцѣ про складню подававъ часто такѣ приклады, якѣ були-бъ пристѣбнѣ до граматики россійскои. Въ загалѣ у своѣй граматицѣ вчить Вагилевичь такои мовы малорускои, котра е закрашена деякими прикметами мовы церковно-славяньскои, старорускои и россійскои.[3])

Вже въ 1840. р. Вагилевичь займявъ ся перекладомъ Несторовои лѣтописи на мову польску,[4]) а вôдтакъ р. 1864. у Львовѣ въ I. томѣ выдавництва „Monumenta Poloniae historica“ (стор. 521—884) надруковано сю лѣтопись пôдъ такимъ заголовкомъ: „Latopis Nestora z dodatkiem Monomacha nauki i listu do Olega w oryginale i polskiem tłumaczeniu wydali i objaśnili August Bielowski i Jan Wagilewicz“.[5]) Побôчь тексту старорускогo выдавцѣ поклали

---

[1]) Окремѣ прикметы языка (мало)руского знайшовъ Вагилевичь подекуды вже въ памятникахъ старорускихъ до кôнця XV. вѣку (стор. II).

[2]) „Кіевская Старина“, т. VI. 1883; стор. 650—651.

[3]) Въ житеписи Ивана Вагилевича каже Павлинъ Свенцицкій, що граматика Вагилевича вважае ся за найлучшу. („Siolo“. Lwów. 1866; I., str. 86). Треба-жь признати, що граматика Головацкого зъ р. 1849. е лучшою вôдъ граматики Вагилевича.

[4]) „Dziennik literacki“. 1866; str. 374.

[5]) Се выдане явилось такожь въ окремыхъ вôдбиткахъ.

польскій перекладъ. А вже-жь переважно бôльшу часть сеи працѣ зладивъ ачей самъ Вагилевичь; вôнъ-то впровадивъ у текстъ носовû звуки ѫ, ѭ, ѧ, ѩ,[1]) котрû въ старорускихъ памятникахъ звычайно заступають ся чистыми самоголосами *а*, *я*, *у*, *ю*. Знаючи-жь добре языкъ старорускій мôгъ вôнъ опроче доволѣ консеквентно зладити текстъ лѣтописи. Вôдтакъ можь догадуватись, що весь перекладъ польскій є дѣломъ самого Вагилевича, по-заякъ Бельовскій не знавъ добре мовы нашихъ лѣтописцѣвъ. Мабуть тôлько поясненя до тексту выйшли зъ-пôдъ пера Бельовского.

Изъ-помѣжь старорускихъ памятникôвъ Вагилевичь переклавъ „Слово о полку Игоревôмъ" на мову руску й польску. Оба сû переклады знаходять ся въ другôмъ зшитку рукописей Вагилевича, зберегаючихъ ся въ науковôмъ закладѣ имени Оссолиньскихъ у Львовѣ (№ 2411). Сей-то зшитокъ має ось-якій заголовокъ: „Badania filologiczne przez Jana Wagilewicza". Księga I. Lwów. 1856. Пôсля промовы „do czytelnika" слѣдує статья: „O uprawie języka starosłowiańskiego w Polsce". Опôсля читаємо статью: „Nieco o pierwiastkach staro-słowiańskiego języka". Lwów, 1853. Сю статью написавъ Вагилевичь изъ поглядомъ на твôръ Микльошича „Radices linguae palaeoslovenicae veteris dialecti". Lipsiae, 1845. На третѣмъ мѣсци въ отъ-сѣмъ зшитку знаходить ся студія п. з. „Слово о плъкоу Игоревѣ". Słowo o pułku Igorewym. Zabytek języka staroruskiego z końca XII. wieku. Text oryginalny sprostował, objaśnił i przełożył na język polski i ruski Jan Wagilewicz. Lwów, 1865.

Пôсля переднього слова знаходить ся тутъ старорускій текстъ „Слова о полку Игоревôмъ", потôмъ пере-

---

[1]) Порôвн. „Письма къ М. П. Погодину"..., стор. 650.

кладъ рускій и польскій; вôдтакъ слѣдують поясненя (przypisy) въ двохъ редакціяхъ. Перекладъ рускій надруковано въ III. томѣ „Рускои Библіотеки И. Онишкевича“ (Львôвъ, 1884; стор. 119—128).[1] Польского-жь перекладу й поясненъ (въ польскôй мовѣ) доси не напечатано. Треба-жь признати, що Вагилевичь бувъ фильольогомъ лучшимъ вôдъ Якова Головацкого. Творы Добровского, Шафарика й Микльошича були ему добре звѣстнî, и вôдтакъ при быстротѣ свого духа зъумѣвъ вôнъ критично зладити текстъ и подати досыть добрî поясненя. Не подивуемо ся отже, що Вагилевичь бажавъ р. 1846. зайняти катедру „словенскои словесности въ Петербурзѣ“.[2] И справдѣ, у Вагилевича бувъ чи-малый таланъ до фильольогичныхъ дослѣдôвъ, мѣжь-тымъ коли историчнî его писаня суть подекуды неяснî, по-за-якъ основують ся на дивовижныхъ гипотезахъ. Вже-жь самъ Вагилевичь знавъ добре, що исторія не е полемъ для его наукоиыхъ студій, и вôдтакъ писавъ вôнъ ось-що: „Zajmując się pracami filologicznemi, byłem powodowany dla ich uzasadnienia wyszukiwać pojedyńcze dane w historyi“.[3]

Въ першôмъ же зшитку рукописей, щó зберегають ся въ библіотецѣ Оссолиньскихъ, читаемо историчну студію Вагилевича п. з. „Dzieje narodu polskiego od r. 1058.

[1]) Мова сего перекладу е подекуды тверда; въ загалѣ-жь уважае ся она (мало)рускою.

[2]) „Письма къ М. П. Погодину“..., стор. 650—651. — Вже въ 1839. р. писавъ вôнъ Погодинови ось-що: „У насъ въ Перемышлѣ отворена каѳедра руского языка. Буде на рôкъ, — я маю крѣпку надежу, тамки бути професоромъ“ (ibid., стор. 637).

[3]) Сî слова знаходять ся на другôй картцѣ першого зшитку рукописей Вагилевича. — Пôсля обохъ комментарѣвъ до „Слова о полку Игоревôмъ“ въ тôмъ другôмъ зшитку рукописей Вагилевича знаходимо зббрничокъ колядъ и пѣсень народныхъ, а вôдтакъ ще й 24 грамотъ староруских.

do 1090.“ До сеи студіѣ додано чотыри екскурсы и ґенеальоґію князѣвъ и королѣвъ польскихъ (Lwów, 1865). Хоча-жь въ оглавѣ сего зшитку пôсля титулу сеи студіѣ написано: „Faraonowie egipscy“, то отъ-сеи статьѣ не находимо въ рукописи; — видно, що авторъ не встигъ переписати еѣ.

Въ мовѣ польскôй надруковано ось-якû статьѣ й студіѣ Вагилевича:

1. Uwagi nad rozprawą „Początkowe dzieje Polski przez A. Bielowskiego“, umieszczoną w czasopismie naukowego zakładu im. Ossolińskich, t. I. 1842. („Jutrzeńka“. Przegląd słowiański, wydawany przez Piotra Dubrowskiego. Część II.; rok II. Warszawa, 1843; str. 46—55; 207—215. Napisał Wilk Zaklika).[1])

2. Berda w Uryczu.[2]) („Biblioteka naukowego zakładu im. Ossolińskich“; tom VI. 1843; str. 151—168).

3. Drogi komunikacyjne w starożytnej Rossyi Z. D. Chodakowskiego. Z rossyjskiego przełożył J. D. Wagilewicz. (ibid., tom VII. 1843; str. 111—138; tom VIII; str. 75—102).

4. Szeludywy Buniak. Z podań ludu. (ibid., tom XI. 1844; str. 181—193).

5. Monaster Skit w Maniawie. Lwów, 1848.

6. Ś. Metody. („Dziennik literacki“. 1852; str. 249—251).

7. Początki Lwowa. („Kółko rodzinne“. Lwów, 1860).

8. Rugia. („Sioło“. Lwów, 1866; zeszyt II., str. 135—152).

Багато статей Вагилевича, писаныхъ по-польски, доси не надруковано. Оглядъ сихъ наукoвыхъ розправъ подавъ Павлинъ Свенцицкій у своему збôрнику „Sioło“ п. з. „Rękopisma, pozostałe po ś. p. J. Wagilewiczu“ (ze-

[1]) „Jutrzeńka“ („Денница“) була выдавана по-россійски й по-польски. Побôчь россійского тексту друковано текстъ польскій.

[2]) Слово „berda“ пояснюе самъ Вагилевичъ, пишучи: „berdo — skalista góra“.

szyt III; str. 159—168; zeszyt IV; str. 155—160). Ось и важнѣйшѣ зъ тыхъ розвѣдокъ: 1. Rozprawy o języku południowo-ruskim. — 2. Wywód początku Słowian od Trakoillirów. — 3. Kronika południowej Rusi od r. 680. przed Chrystusem do 1741. — 4. Pisarze polscy Rusini i Pisarze łacińscy Rusini. — 5. Demonologia słowiańska.[1]) — 6. Symbolika słowiańska. — 7. Pisma historyczno-etnograficzne.[2])

Сихъ розвѣдокъ въ великôй частинѣ Вагилевичь не выкôнчивъ; — все-жь таки служать они доказомъ, що авторъ при своихъ злидняхъ и невзгодинахъ не кидавъ пера, але трудивъ ся безъ впину на поли славяньскои фильольогіѣ, литературы, исторіѣ й етнографіѣ. Шкода велика, що вôнъ у своихъ наукозыхъ працяхъ не придержувавъ ся певного пляну, а займавъ ся й такими студіями, котрѣ не були пристѣбнѣ до его снаги й вдачѣ. Єму треба було бути тôлько фильольогомъ и етнографомъ и присвятити свои силы справлюваню рôднои нивы, котра ще й въ пятьдесятыхъ та шѣстьдесятыхъ рокахъ лежала облогомъ.

6. Амвросій Метлиньскій.[3])

Вôнъ выдавъ р. 1854. въ Киѣвѣ етнографичный збôрникъ п. з. „Народныя южнорусскія пѣсни“ (8°,

[1]) Вытягъ изъ сеи розвѣдки надруковано р. 1840. въ Часописи ческого музея п. з. „O upírech i vid'mach“.

[2]) На мову руску Вагилевичь переклавъ трагедію Шиллерову „Kabale und Liebe“. (Порôвн. „Вечерницѣ“. Львôвъ, 1862; стор. 140). Сего перекладу не надруковано.

[3]) Про жите й литературну дѣяльнôсть Метлиньского, яко поета ліричного, гляди „Исторію литературы рускои“. часть II. 2.; стор. 426—444. — Про етнографичну дѣяльнôсть сего письменника гляди статью А. Пыпина п. з. „Обзоръ малорусской этнографіи“ въ „Вѣстнику Европы“. Двадцатый годъ; томъ VI. 1885; стор. 382—387; порôвн. „Исторію русской этнографіи Пыпина“, томъ III., стор. 146—150.

сторбнъ XVIII+472). Въ передиѣмъ словѣ сего збôрника читаемо ось-якій поглядъ его на мову украïньску й на вôдносины еи до языка „русского“: „Всяке нарѣчe языка „русского“, всяке слово й памятникъ слова е конечною частиною великого цѣлого, е законною спадщиною всего „русского“ народу, а выученe й пояснeнe ихъ е початкомъ его загального самопôзнаня, жереломъ его словесного богацтва, засновкомъ славы й самоповажаня, певною прикметою крôвнои єдности й порукою святои, братньои любови помѣжь его единовѣрными, единорôдными сынами й племенами. Языкъ „русскій“, якъ и кождый иншій, образуe ся письменниками, але свою силу й природне богацтво бере вôнъ изъ первѣстныхъ, найчистѣйшихъ своихъ жерелъ, — изъ нарѣчій народныхъ... Вôдтакъ величь цѣлого зависить вôдъ правильного розвитку частей. Литературнï творы кождого „русского“ племени включаютъ въ собѣ й розкрываютъ частину загального, — великого народного духа“.[1])

Въ отъ-сихъ словахъ не бачимо ясного погляду Метлиньского на розвôй мовы й литературы (мало)рускои. Зъ-першу бо говорить вôнъ про одинъ языкъ „русскій“ и про его нарѣчя, а вôдтакъ натякае на литературнï творы поодинокихъ „русскихъ“ племенъ. Давнѣйше-жь, се-бъ-то р. 1839., въ передиѣмъ словѣ до збôрника „Думки й пѣснѣ та ще де-що“ вважавъ вôнъ южнорускій языкъ мовою окремою й самостôйною, дармá, що, по его думцѣ, той языкъ изъ дня на день забуваe ся й замовкаe. Ба, тогдѣ вôнъ догадувавъ ся, що въ ту добу нехтованя южнорускогo языка любовь до него пробудить ся“...[2])

Далѣ въ передиѣмъ словѣ до „народныхъ южно-

---

[1]) Се передне слово написавъ Метлиньскій по-россійски.

[2]) „Исторія литературы рускои“, II. 2; стор. 429.

рускихъ пѣсень" Метлиньскій сказавъ дещо про спосôбъ твореня словесности народнои й про народный напрямъ литературы письменнои. Ось и его слова: „Вô всѣхъ часахъ и у всѣхъ народôвъ були й е люде вельми розумнѝ й рѣчистѝ зъ особливою силою ума й мовы... Тѝ люде, неписьменнѝ й неграмотнѝ, ще до зачатку письменности, изъ глубѣни своеи душѣ выразили свои почуваня й думки, враженя свѣта й подѣѣ житя — у словѣ, въ пѣсняхъ, прислôвяхъ, казкахъ и переказахъ зъ такою силою й красою, що слово ихъ не минулось и не забуло ся, але зберегаесь и передае ся потомкамъ на вѣчну память, позаякъ оно е выразомъ вѣчныхъ идей душѣ чоловѣчои".

„При такôмъ образованю народнои словесности, крôмъ творчого ґенія, були все й е люде пассивнѝ, щó хоронять и передають другимъ творы его, — се ґеніѣ пассивнѝ, щó глубоко вôдчувають красу поезіѣ, — щó вôдражають сяево творчого ґенія, такъ, якъ мѣсяць вôдражае свѣтло сонця. Вже-жь бо въ молодôмъ вѣку народу, якъ и въ вѣкахъ его просвѣты, величи й славы е люде, щó зъявляють любовь до природнои силы й красы народнои поезіѣ, — до народнои пѣснѣ, — до мовы народнои, простои, котра, хоча не выроблена письменниками, оказуе ся чистою, сильною, самобытною, безъ примѣшки чужоземщины".

„Мѣжь-тымъ коли дѣяльнѝ, творчѝ народнѝ умы вырòбляли, збогачували, вкрашали народну мову, выражаючи думки, почуваня, подѣѣ въ прислôвяхъ, пѣсняхъ, казкахъ, — то люде, спосôбнѝ вмѣстити у своѣй души творы другихъ, инаиче добре поле приймали живе слово й хоронили его въ серци своѣмъ та й передавали его вôдъ роду въ рôдъ устно, а потôмъ письменно, якъ заповѣтъ предкôвъ для потомкôвъ... Останки-жь старыхъ переказôвъ свѣтъ завдячуе въ бôльшôй части убогимъ,

слѣпымъ старцямъ, котрыхъ память — жива книга минувшости“.

„Славяньска сѣмья народôвъ, а найпаче нарôдъ „русскій“, по-правдѣ славить ся не-абы-якимъ богацтвомъ народнои поезіѣ. Авторы сеи богатои поезіѣ незвѣстнî. Сî творы невѣдомыхъ умôвъ, якъ дикî полевî квѣты, мовь-то самî собою выросли на поли народного житя, лелѣянî природою, въ такôй чудовôй красѣ слова, въ яку оболôкалась думка тôлько у найлучшихъ поетôвъ. Живее народне слово, пронизане прадѣдôвскими науками, довголѣтнымъ, богатымъ досвѣдомъ житя, являе ся сторожемъ давныхъ переказôвъ, — памятникомъ давныхъ дѣй, скарбницею слѣзъ и радощѣвъ, народныхъ почувань и думокъ за кôлька вѣкôвъ; — вôдтакъ оно выспѣвуе ся въ царствѣ россійскôмъ вôдъ степôвъ до морей, — жие й росте по хатахъ и на шляхахъ, на поляхъ и на рѣкахъ, неначе воды й лѣсы, горе й щасте, смутокъ и радôсть. Тее слово — близьке духови й серцю народному, вплывае хосенно на обычаѣ. Оно може довго истнувати безъ помочи грамотности, мѣжь-тымъ коли слабî литературнî творы, не проявляючî силы духа, швидко забувають ся и замѣнюють ся другими, дарма, що книжнî промысловцѣ пôддержують ихъ всѣми способами торговыхъ хитрощѣвъ“.

Опбсля Метлиньскій згадуе про першихъ збирачѣвъ матеріялôвъ етнографичныхъ, Великорусôвъ и Малорусôвъ, и каже ось-що: „Пôзнавши зъ дитячого вѣку украиньске нарѣче языка „русского“, або простонародный языкъ южного краю Россіѣ, и будучи переконанымъ, що вызучене и пояснене его може послужити до пояснення и збогачения загального, пануючого языка „русского“, щô зложивъ ся й выобразувавъ ся изъ рôзныхъ елементôвъ, особливо-жь изъ своихъ нарѣчій, я выдавъ въ тôмъ нарѣчію въ 1839. р. „Думки и пѣснѣ“, въ 1848. р. „Юж-

ный рускій зборникъ“, въ 1852. р. „Байки Боровиковского“... У всѣмъ тôмъ часѣ, при добрôй нагодѣ и въ вôльнôмъ часѣ я збиравъ пѣснѣ й иншû творы народнои словесности“. — Вôдтакъ заявляє Метлиньскій, що въ сѣмъ трудѣ подавали єму помôчь Н. Бѣлозерскій, М. Марковичка (Марко Вовчокъ), С. Метлиньскій, С. Носовъ и Микола Гоголь...[1]) Коли-жь переглянувъ нагромадженый матеріялъ етнографичный, то выбравъ по-найбôльшъ такû пѣснѣ, котрû нѣгде не були надрукованû. Укладаючи-жь ось-той матеріялъ, вôнъ корыстувавъ ся таможь варіянтами пѣсень, и вôдтакъ друкувавъ окремо або тôлько поодинокû вѣршѣ, або й цѣлу пѣсню варіянта, зъ поглядомъ на тее, чи тôлько поодинокû вѣршѣ варіянта й головного тексту явились несхôдными, або чи варіянтъ оказувавъ свою питому характеристику.

Потôмъ читаємо въ переднѣмъ словѣ дещо про правопись, якою корыстувавъ ся Метлиньскій, выдаючи свôй збôрникъ.[2]) Вôдтакъ слѣдує розвѣдка про ритмику народныхъ пѣсень.[3])

Своє переднє слово кôнчить Метлиньскій подѣломъ свого етнографичного матеріялу въ поодинокû категоріѣ. Ось и оглядъ подѣлу народныхъ пѣсень: I. Пѣснѣ житєвû („житейскія“): 1. колысковû; 2. любовнû; 3. весѣльнû; 4. родиннû; 5. погребальнû й поминальнû. —

---

[1]) „Предисловіе“, стор. IX—X. — Изъ самого-жь збôрника можна дознатись, що етнографичнû матеріялы подавали Метлиньскому ще ось-сики збирачѣ й письменники: А. С. Аѳанасьевъ, Д. Ф. Запара, А. В. Марковичь, Н. М. Мельникъ, Ф. И. Скорикъ и П(антелеймонъ) К(улѣшъ).

[2]) Метлиньскій вôдкинувъ знакъ ъ въ кôнци слôвъ пôсля твердыхъ суголосôвъ и писавъ *и* для означеня звука *і*, *ji* (*тило* = *тѣло*, *иду* = *ѣду*), мѣжь-тымъ коли вôнъ звукъ *и* (= ы, и) выражавъ знакомъ ы (сын, робыты).

[3]) „Исторія литературы рускои“, II. 2; стор. 440.

II. Пѣснѣ годовѣ: 1. веснянки; 2. русальнѣ; 3. купаловѣ; 4. петрôвочнѣ; 5. косарскѣ; 6. гребецкѣ; 7. обжинковѣ; 8. осѣннѣ; 9. колядки; 10. щедрôвки; 11. новорôчнѣ пѣснѣ. — III. Пѣснѣ й думы моральнѣ й навчаючѣ. — IV. Думы й пѣснѣ историчнѣ („былевыя"): 1. до часôвъ козацтва; 2. вôдъ козацтва до унiѣ; 3. вôдъ унiѣ до Богдана Хмельницкого; 4. пѣснѣ часôвъ Б. Хмельницкого; 5. вôдъ початку до кôнця XVIII. вѣку; 6. пѣснѣ незвѣстныхъ часôвъ.[1]) — V. Пѣснѣ побутовѣ: 1. козацкѣ; 2. чумацкѣ; 3. бурлацко-сирôтскѣ; 4. салдацкѣ; 5. промысловѣ. — VI. Пѣснѣ шуточнѣ.

Тее передне слово Метлиньского, и въ загалѣ заслуги сего етнографа оцѣнивъ А. Пыпинъ. Вôнъ сказавъ, що теоретичнѣ понятя Метлиньского о народнôй поезiи явились чи-мало недоладными. Вже-жь бо народна масса грала все-таки не тôлько пассивну ролю въ творенiю тои поезiѣ; сама-жь поезiя не оставалась неподвижною въ течѣяхъ историчныхъ, а навпаки, она дуже сильно змѣнювалась, по-за-якъ тратила давнѣ очерты й приймала новѣ. Иногдѣ затрачувались зовсѣмъ старѣ памятники еи, и заступались новыми творами, уроблеными въ новыхъ условинахъ и въ новôмъ дусѣ... Вôдтакъ погляды Метлиньского на поезiю народну основувались на романтичнôмъ идеализмѣ, котрый у своѣмъ часѣ бувъ потрѣбный, щобъ установити бôльшь вѣрнѣ понятя о тôмъ предметѣ, ще не зрозумѣлôмъ для бôльшои части суспôльности.[2])

До сихъ слôвъ ученого „западника" додаемо сю нашу примѣтку, що супроти творчого ґенiя народна масса мусѣла бути таки пассивною, хоча въ еи устахъ пѣснѣ народнѣ въ течѣяхъ историчныхъ змѣнювались. Вже-жь бо на-

[1]) До былинъ звѣстныхъ часôвъ додавъ И. Бѣлозерскiй въ збôрнику Метлиньского деякѣ замѣтки (стор. 432—433).

[2]) „Исторiя русской этнографiи", т. III, стор. 149.

родна масса не творила пѣсень, бо й тогдѣ, коли старî памятники зовсѣмъ затрачувались и заступались новыми творами, авторомъ такихъ пѣсень, утвореныхъ въ новыхъ условинахъ житя и въ новôмъ дусѣ, бувъ таки якійсь ґеній, щó своимъ таланомъ выдѣливъ ся изъ массы пассивного люду.

Про подѣлъ пѣсень сего збôрника въ одвѣтнî ґрупы каже Пыпинъ, що въ сѣй клясификаціи деякî рубрики суть недоладнî, н. пр. въ вôддѣлѣ пѣсень житевыхъ є рубрика пѣсень родинныхъ („семейно-родственныхъ"), або н. пр. поставляє ся окремый вôддѣлъ пѣсень и думъ навчаючихъ. Хоча-жь въ укладѣ збôрника суть деякî похибки, то, по думцѣ Пыпина, спорудникъ єго зайнявъ одно зъ вызначныхъ мѣсць въ литературѣ малорускои етнографіѣ, тому-що редакція єго вважає ся бережливою, и що въ єго збôрнику є деякî пѣснѣ новî. Тôлько-жь и Метлиньскому не повелось усунути изъ свого збôрника фальсификатôвъ, котрî въ трийцятыхъ рокахъ ишли въ-сумѣшь зъ пѣснями автентичными.[1])

И справдѣ въ переднѣмъ словѣ до „Исторіи пѣсенъ малорусскаго народа" въ выданю Володимира Антоновича й Михайла Драгоманова вказано на пять пѣсень у збôрнику Метлиньского, котрî можуть уважатись пôдроблеными, се-бъ-то фальсификатомъ.[2])

Що-до подѣлу пѣсень на катеґоріѣ, можна се запримѣтити, що Метлиньскій подекуды придержувавъ ся манеры Максимовича, тôлько-жь думы й пѣснѣ историчнî назвавъ вôнъ пѣснями „былевыми" або „былинами" (бувальщинами), и вôдтакъ не розрôзнявъ вôнъ думъ вôдъ пѣсень историчныхъ.

---

[1]) ibid., стор. 150.

[2]) „Историческія пѣсни малорусскаго народа", томъ I., стор. XXII—XXIII.

Всѣхъ пѣсень народныхъ у збôрнику Метлиньского є 760, крôмъ варіянтôвъ. Метлиньскій бувъ задумавъ выдати другій томъ свого збôрника, але траґична єго смерть перервала єго хосенну дѣяльнôсть етноґрафичну. Хоча-жь Метлиньскій не встигъ выдати другои частины свого збôрника, то все-жь подавъ вôнъ намъ богатый матеріялъ етноґрафичный, ба, можна сказати, що, коли-бъ вôнъ бувъ надрукувавъ тôлько одну-одиѣсѣньку думу про Хвеська Ґанжу Андыбера (стор. 377—382), руско-украиньскі етноґрафы споминали-бъ єго добрымъ словомъ.[1])

7. Панталеймонъ Кулѣшь.[2])

Кулѣшь бувъ однымъ изъ головныхъ репрезентантôвъ старои школы етноґрафичнои, котра, основуючись на романтичнôй идеализаціи старовины, не звертала уваги на загальный рухъ литературы й на критичну аналізу творôвъ устнои словесности. Въ сороковыхъ и въ пятьдесятыхъ рокахъ бувъ вôнъ ентузіястомъ-прихильникомъ идеѣ національнои, пристрастно полюбивъ рôдну мову, обычаѣ, перекази й поезію народну, и крôмъ беллетристики займавъ ся также исторією. Въ 1856. и 1857. р. выдавъ вôнъ у Петербурзѣ „Записки о южной Руси“ (томъ I., сторôнъ XXVI+322; томъ II., сторôнъ XIII+354).

---

[1]) Отъ сю гарну думу записавъ П. Кулѣшь. Въ сему творѣ народнои поезіѣ зъображають ся нетяги-козаки въ опповиціи до дукôвъ-серебряникôвъ. — „Народныя южнорусскія пѣсни“ Метлиньского оцѣнивъ критично В. И. Ламанскій въ „Вѣстнику географич. общества“. 1854; книга V., вôддѣлъ IV., стор. 13—40.

[2]) Про житє й литературну дѣяльнôсть Кулѣша глянь „Исторію литературы рускои“, III. 1; стор. 79—224. — Порôвн. „Исторію русской этнографіи“ А. Н. Пыпина; томъ III, стор. 188—214.

Въ першôмъ томѣ Записокъ[1]) надруковано шѣстьдесять историчныхъ переказôвъ и легендъ, одинайцять думъ и чотыри пѣснѣ. Мѣжь переказами й легендами важнѣйшiи вважають ся ось-якiи: 1. Легенда про золотiи ворота (стор. 3—5); 2. легенды про Мазепу й Палѣя (115—128); 3. козацке оповѣдане „Очаковська бѣда" (289—292); 4. народне оповѣдане про помершiи душѣ, звѣстне п. з. „Бабуся зъ того свѣта" (303—311). Про се оповѣдане запримѣтивъ Кулѣшъ, що вôнъ рôзнiи переказы народнiи про житє на тôмъ свѣтѣ переробивъ въ суцѣльну повѣсть (стор. 304., примѣтка). Вôдтакъ не дивно, що Пыпинъ въ отъ-сêмъ народнôмъ оповѣданю добачав чи-мало зразкôвъ самовôльныхъ фантазій.[2]) По-мѣжь переказами надруковано такожь народнiи прислôвя й анекдоты п. з. „*Отдѣльныя выраженія малороссійскихъ поселянъ*" (стор. 145—148).

По-мѣжь историчными думами въ першôмъ томѣ Записокъ вызначують ся отъ-сiи: 1. Дума про втеки трьохъ братôвъ изъ Азова (стор. 32—42); 2. про жидôвъ-рандарѣвъ (56—63); 3. про Ганжу Андыбера (200—209); 4. про Марусю Богуславку (210—214); 5. про побѣду Хмельницкого пôдъ Корсунемъ (223—228) и т. и. Думу про Ганжу Андыбера, записану Кулѣшемъ изъ устъ кобзаря Андрѣя Шута, надруковано вже въ збôрнику Метлиньского „Народныя южнорусскія пѣсни" (стор. 377—382); тутъ же выдавъ вôнъ еѣ по иншому варiянту. — Опроче знаходимо въ сему першому томѣ Записокъ думу-казку про морскій похôдъ старшого князя-поганця въ христiяньску землю (стор. 172—178). Кулѣшъ каже, що отъ-

---

[1]) Про переднє слово до першого тому Записокъ сказано дещо въ розвѣдцѣ про литературну дѣяльнôсть Кулѣша. („Исторія литературы рускои", III. 1; стор. 177).

[2]) „Исторія русской этнографіи", т. III., стор. 198.

сю думу-казку записавъ А. В. Шишацкій-Илличь у селѣ Красилôвцѣ, Черниґôвскои губерніѣ, та що она вôдноситъ ся до морскихъ походôвъ поганцѣвъ - Варяго - Руссôвъ у Грецію. Выдавець збôрника догадуе ся, що сей словесный твôръ е сучасный самôй историчнôй подѣи, котру тутъ оспѣвуе ся, тôлько-жь въ йому затратили ся подекуды стародавниѣ формы мовы (стор. 179). Але вже Антоновичь и Драгомановъ въ переднѣмъ словѣ до „Историческихъ пѣсенъ малорусскаго народа“ (томъ I., стор. XXI) натякнули на фальсификатъ сеи думы-казки. Вôдтакъ Пыпинъ заявивъ, що Кулѣшь заподѣявъ чи-малу похибку, коли за автентичный останокъ давного переказу принявъ сей фальсификатъ, що выйшовъ вôдъ Шишацкого Иллича, спорудника пôдробленыхъ пѣсень народныхъ.[1])

Въ першôмъ томѣ Записокъ Кулѣшь надрукувавъ переказы й леґенды въ сумѣшь изъ думами й пѣснями. Вôнъ подавъ ще й россійскій перекладъ отъ-сихъ творôвъ народнои поезіѣ, надруковавши его долѣ на одвѣтныхъ сторонахъ тексту вкраиньского. Тôлько оповѣданя про померши душѣ не переклавъ вôнъ на мову россійску, щобъ не затерти красы вельми поетичного твору вкраиньского.

Побôчь етнографичного матеріялу подававъ Кулѣшь такожь свои „изслѣдованія“, писании по-россійски, по-мѣжь котрыми важнѣйшиѣ суть ось-якиѣ: 1. Про важнôсть вывченя народнои словесности й про старцѣвъ - спѣвцѣвъ (стор. 1—3); 2. про кобзаря Андрѣя Шута (43—46; 63—64); 3. про лирника Дмитра Погорѣлого (81; 93—95); 4. про оповѣдача Кôндрата Тарануху (99); 5. про пое-

[1]) ibid. — Пôдробленою вважали ту думу-казку такожь Костомарôвъ („Отечественныя Записки“, № 6. 9) и Максимовичь („Русская Бесѣда“, 1857., кн. VI. и „Сочиненія“ I., стор. 248. и д.).

тичне творчество украиньского народу (179—180); 6. про анальоґію мѣжь Гомеровыми рапсодіями й украиньскими думами (181—182), и и. Такихъ розвѣдокъ въ першôмъ томѣ Записокъ надруковано трийцять и чотыри.

У другôмъ томѣ Записокъ надруковано на-впередъ пятьнайцять казокъ и леґендъ, що вôдносять ся до суспôльного побуту вкраиньского.[1]) Мѣжь казками вызначують ся отъ-сй: 1. про дѣвчину й про злу бабу (стор. 10—12); 2. про вужа й царѣвну (14—16); 3. про Ивася та вѣдьму (17—20); 4. про вбиту сестру та про калинову сопѣлку (20—22); 5. про Кирила Кожемяку (27—30); 6. про вѣдьмы (36—41); 7. про мертвякôвъ (42—44); 8. про чортôвъ (44—48); 9. про Соловья розбôйника й про слѣпого царевича (48—57); 10. про Ивана Голика й его брата (59—83). — Крôмъ казокъ и леґендъ надруковано въ сѣмъ томѣ ще поетичный твôръ п. з. „Балляда зъ часôвъ униѣ“ (83—95) и пѣсню „Про правду“ (101—102). А вже-жь запримѣчаемо, що всѣ тй творы народнои поезіѣ украиньскои надруковано безъ перекладу россійского.

Пôсля згаданыхъ творôвъ устнои словесности слѣдують: 1. россійске оповѣдане сучасника-Поляка про походы противъ гайдамакъ (стор. 105—141); — 2. Шевченкова поема „Наймичка“ (143—168); — 3. записка члена малороссійскои коллеґіѣ Григорія Н. Теплова про непорядки, якй дѣють ся вôдъ нарушеня правъ и звычаѣвъ, потвердженыхъ грамотами на Украинѣ (169—196); — 4. Кулѣшева идиля „Орися“ (197—208); — 5. двайцять пять украиньскихъ пѣсень народныхъ, що ихъ Андрѣй

---

[1]) Народнй казки, надрукованй въ II. томѣ сего збôрника записавъ Россіянинъ, художникъ Л. М. Жемчужниковъ въ Пырятиньскôмъ повѣтѣ Полтавскои ґуберніѣ. Зъшитокъ зъ записаными казками передавъ вôнъ Кулѣшеви.

Маркевичь пôдложивъ пôдъ ноты для спѣву й фортепяна (209–256); — 6. статья „*О древности и самобытности южно-русскаго языка*“ (257—279), — передрукъ офиціяльнои статьѣ, надрукованои въ „Журналѣ министерства народнаго просвѣщенія“; — 7. похороны, — списаний зô слôвъ хлѣбороба въ Харкôвскôй ґуберніи (281—290); — 8. универсалъ гетьмана Острянина зъ замѣтками Михайла Ґрабовского й П. Кулѣша п. з. „*О причинахъ взаимнаго ожесточенія Поляковъ и Малороссіянъ въ XVII. вѣкѣ*“ (291—328). Вкôнци надруковано ще додатки до отъ-сеи статьѣ и до записки Теплова (331—354).[1])

Такожь въ отъ-сѣмъ другôмъ томѣ Записокъ знаходимо „изслѣдованія“ Кулѣшевй, зъ-помѣжь котрыхъ важнѣйшй суть ось-якй: 1. Рôзниця мѣжь россійскими й украиньскими казками;[2]) 2. про гайдамацтво (стор. 12—13); 3. про гетьманщину (171—174) и и. Всѣхъ такихъ розвѣдокъ и примѣтокъ Кулѣшевыхъ надруковано тутъ трийцять и пять.

Записки Кулѣшевй — се гарна збôрка етноґрафична, щó вже Шевченкови вельми вподобалась.[3]) И справдѣ,

---

[1]) Про отъ-сй вôсѣмь частинъ другого тому Записокъ сказано дещо въ розвѣдци про творы Кулѣшевй. („Исторія литературы рускои“, III. 1; стор. 179—181).

[2]) Пыпинъ назвавъ ту параллелю недостаточною. („Исторія рускои этнографіи“, т. III., стор. 198).

[3]) Про першій томъ Записокъ Кулѣшевыхъ писавъ Шевченко 22. квѣтня р. 1857. М. Лазаревскому ось-що: „Якъ побачишь Кулѣша, поцѣлуй его за книги, щó вôнъ подарувавъ, а особливо за „Записки о южной Руси“. Такои розумнои книги, такого чистого нашого слова я ще не читавъ... И якъ вôнъ, крый Його Мати Господни! не выдасть второгó тома, то не тôлько я, ты, всѣ земляки нашй и вся Славянщина проклене Його и назове брехуномъ“... („Основа“, 1862; мартъ, стор. 6). — Про другій томъ Записокъ высказавъ Шевченко въ Дневнику своѣмъ (16. червця р. 1857,) ось-яку свою думку: „Спасибо К(улишу), что догадался прислать книгъ, а то я не зналъ бы, чтó съ собою дѣлать.

сї Записки вызначують ся вôдъ збôрникôвъ давнѣйшихъ етнографôвъ тымъ, що подають не тôлько творы устнои словесности народнои, але й познакомлюють читача зъ тыми тямущими старцями, котрї спѣвали думы й пѣснѣ, або й оповѣдали казки. Вôдносячись до люду вельми симпатично, Кулѣшь уважавъ его живымъ памятникомъ старовины, по-за-якъ людъ зберегав дорогї скарбы народнои думы й поетичного почуваня, котрыхъ уже не вмѣе оцѣнити й зберегати цивилизація.

Ось-що пише Кулѣшь про першї свои вôдносины до народу: „Треба признати ся щиро, що, вандруючи зъ села въ село по губерніяхъ Малороссіѣ въ молодому моему вѣку, я рѣдко звертавъ увагу на саму науку. Мене займавъ поетичный бôкъ житя народу. Я бажавъ схопити драму, щô ѣ малыми перервами вôдгрававъ цѣлый украиньскій нарôдъ. Менѣ хотѣлось конче видѣти сѣльскій побутъ въ театрѣ природы, и тее, щô внѣсъ я въ записки свои, е лишь малою частиною моихъ допытôвъ, котрї намагали побачити й вчути нарôдъ въ рôзнообразныхъ его единицяхъ. — А вже-жь нема щô й казати, що городы, мѣстечка й села, звѣстнї въ історіи, займали мене бôльшь иншихъ, и що я въ нынѣшнихъ людяхъ знаходивъ слѣды минулыхъ поколѣнь. Въ тыхъ-то мѣсцяхъ по выразѣ лиць, по вдачахъ и бесѣдахъ сучасныхъ людей я живо змѣркувавъ, якимъ повиненъ бувъ бути Украинець пôдъ иншими вплывами й при иншихъ обставинахъ побуту. Тутъ етнографія зливалась для мене

Въ особенности благодаренъ я ему за „Записки о южной Руси". Я эту книгу скоро наизусть буду читать... Прекраснѣйшій, благороднѣйшій трудъ, бриліантъ въ современной исторической литературѣ!" („Основа", 1861; май; стор. 12—13). Такожь и деякї свѣчнї Россіяне похвалили Записки Кулѣшевї. Порôвн. слова Н. И. Петрова въ „Очеркахъ исторіи украинской литературы XIX. вѣка". Кіевъ, 1884; стор. 280—281; 283.

въ одну науку зъ историєю, а история розкрывалась у своихъ етноґрафичныхъ наслѣдкахъ. Нашй кабинетовй люде, повтаряючи одинъ одного, кажуть, що на Украинѣ не полишилось майже нѣякихъ памятникôвъ старовины. Але-жь самъ нарôдъ є такимъ памятникомъ свого минулого житя, якій лучше всякого твору штуки дає намъ пôзнати, якъ вôнъ живъ до теперѣшньои хвилѣ. Треба тôлько придивитись моральному его образу, котрого порозмѣтуванй очерты збирає и пояснює намъ етноґрафія".[1])

Въ иншôмъ мѣсци своеи книжки доказує намъ Кулѣшь, що збирачѣ памятникôвъ народнои поезіѣ зъєднали собѣ велику заслугу въ литературѣ, — що про-те Цертелевъ, Максимовичь, Срезневскій, Лукашевичь и Метлиньскій въ памяти землякôвъ ледви будуть жити такъ довго за-для своихъ письменныхъ творôвъ, якъ изъ-за народныхъ пѣсень, котрй они записали й выдали.[2]) Але-жь Кулѣшь не може не видѣти занапащеня патріярхальнои поетичнои старовины на Украинѣ. Вôнъ заявляє, що причиною упадку старои народнои поезіѣ є: 1. загальный упадокъ украиньского народного творчества въ наслѣдокъ зближеня украиньскои національности до пануючои россійскои; 2. вôдсутство старосвѣтскои централизаціѣ Украины; 3. змаганє новои цивилизаціѣ. Про сю третю причину упадку народнои поезіѣ пише Кулѣшь ось-що: „Духъ народный ослабъ у массѣ люду, котра инстинктово прямувала до темнои для неи историчнои меты, а вôдродивъ ся въ свѣчнôй, невеличкôй верствѣ суспôльности, котра є близька до люду за-для своеи любови до него, и веде далѣ его духовну жизнь у новыхъ формахъ — цивилизаціѣ. Лиричнй, епичнй й драматичнй творы сеи верствы

---

[1]) „Записки о южной Руси"; т. І., стор. 234—235.
[2]) ibid., стор. 220—221.

суспôльности, въ якôй-небудь мовѣ они були-бъ списанî, суть продовженємъ першихъ творôвъ украиньского поетичного ґенія, и нѣякъ не можуть бути вôдъ нихъ вôддѣленî. Мы всѣ, не розбираючи сего, чи великій, чи малый нашъ литерацкій таланъ, такъ само походимо вôдъ тыхъ рапсодистôвъ, якъ грецкî письменники вели свое походжене вôдъ Гомера, и якъ самъ Гомеръ мавъ своихъ попередникôвъ въ самовидцяхъ дѣй старои Греціѣ. — Мы й нарôдъ — одно й те саме, але тôлько вôнъ изъ устною своею поезією репрезентуе въ духовнôй жизни першу періоду культуры, а мы — початокъ новои, высшои періоды. Въ пѣсняхъ народу не було й не могло бути такихъ елементôвъ, котрî насъ вôдъ него вôдрôзняли, мѣжь-тымъ коли наша поезія, основуючи ся на устнôй словесности, зъ-перегодомъ приняла въ себе новî елементы сучасного побуту суспôльного. Отже мы зъявляемо тôлько ширшî змаганя культурнî, нѣжь нашî попередники — украиньскî барды, дарма, що мы есмо словесными ихъ спадкоемцями. Якимъ же-жь способомъ сучаснî намъ слѣпцѣ, щô не належать до свѣчнои верствы суспôльности, можуть творити новî думы, котрî-бъ могли рôвнятись зъ духовыми змаганями идучихъ напередъ репрезентантôвъ ихъ національности?"[1])

До отъ-сихъ слôвъ навязуе Пыпинъ свою примѣтку, кажучи, що думки Кулѣша въ загалѣ — выправданî, тôлько-жь можна-бъ ихъ высказати бôльшь просто. Справа ось-така, що народна поезія въ загалѣ зчезае, — стае ся неможливою, тому-що жите-буте являе ся що-разъ бôльше скомбинованымъ не тôлько зъ ширенемъ цивилизаціѣ, але й зô змаганемъ державнои централизаціѣ... Вже-жь бо нарôдъ може творити поезію епичну лишь

[1]) ibid., стор. 180—182.

на засновку тыхъ историчныхъ дѣй, въ котрыхъ вôнъ самъ бравъ участь, мѣжь-тымъ коли при цивилизаціи й при державнôй централизаціи новû культурнû змаганя стають ся для него недоступными.[1])

Отъ-ся примѣтка Пыпина вôдносить ся найпаче до твореня народныхъ думъ и пѣсень историчныхъ. И справдѣ, въ теперѣшнѣмъ побутѣ украиньского народу годѣ й думати про змаганє епичнои єго поезіѣ. Въ сихъ часахъ нарôдъ не може творити епичнои поезіѣ не тôлько задля того, що не бере участи въ историчныхъ дѣяхъ своеи батькôвщины, але й зъ-за того, що теперь нема вандруючихъ школярѣвъ и слѣпцѣвъ-бандуристôвъ на Украинѣ. Тû школярѣ були найпаче студенты Києвскои коллєгіѣ, щó єѣ пôзнѣйше (1707) перетворено въ академію духовну. Они то вывчившись поетики йшли часто мѣжь нарôдъ, и познакомлювали єго зъ епичными й ліричными творами, списаными въ шкôльныхъ збôрникахъ. А по-за-якъ помѣжь тыми школярами, а старцями, стоячими пôдъ охороною церкви, були взаимнû вôдносины, то творцѣ думъ и пѣсень историчныхъ могли выходити зъ-по-середъ того товариства, щó єго репрезентували вандруючû школярѣ й старцѣ-кобзарѣ.[2]) — Та отъ, не тôлько епична поезія народна не може теперь розвиватись, — такожь лирична поезія подекуды упадає, тому-що нарôдъ забуває що-разъ бôльше перказы батькôвскû, — що вôнъ изъ ширенємъ цивилизаціѣ позбуває ся свого поетичного свѣтогляду, своихъ окремыхъ звычаѣвъ. Коли-жь колишній патріярхальный побутъ народу занапастивъ ся, то зчезає поволи такожь и поезія въ житю народу, побиваючого ся теперь

---

[1]) „Исторія русской этнографіи", т. III., стор. 196—197.

[2]) Се є умна догадка П. Житецкого, высказана въ знаменитôмъ творѣ „Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ". (Изданіе редакціи журнала „Кіевская Старина"). Кіевъ, 1893; стор. 165—170.

невзгодинами суспôльного побуту. Хто-жь мѣжь народомъ утворить теперь ліричнѝ пѣснѣ, коли у него нема вже снаги до поезіѣ, — коли боротьба про истнованє вôдвертає его вôдъ идеалôвъ побуту патріярхального?

Вдатными-жь уважають ся замѣтки Кулѣша про методу збираня етнографичного матеріялу, про упадокъ формъ пѣсень, про причины занащеня историчныхъ пѣсень, про типы спѣвцѣвъ и т. и. Але-жь, нѣгде правды дѣти, въ загальнôй методѣ его етнографичного писаня суть также деякѝ хибы. На сѝ недостачѣ працѣ Кулѣшевои вказує Пыпинъ, пишучи мѣжь иншимъ ось-що: „Описъ типôвъ и обычаѣвъ може бути придатнымъ для етнографіѣ тôлько тогдѣ, коли се справдѣшнѝ типы народнѝ, а не случайнѝ прикметы моральнѝ, бо инакше такій описъ може стати тôлько зборомъ анекдотичныхъ подробиць. Отъ, н. пр. чи були такими типичными статьми тѝ вбогѝ кобзарѣ, старцѣ й старухи, котрыхъ Кулѣшь зъображає репрезентантами народного переказу? Чи не треба було вывести ще другій рядъ осôбъ того кружка, щобъ такимъ складомъ пояснилось справдѣ типичне, народне зъявище?“ [1]) „Въ Запискахъ (каже далѣ Пыпинъ) читаємо деякѝ историчнѝ примѣтки про козацкѝ вôйны XVI—XVII. вѣку, и про тѝ причины, котрѝ въ тôмъ часѣ выкликали ворожнечу мѣжь Поляками й Украинцями. Бажаючи бути объєктивнымъ, авторъ надрукувавъ у своѣй книжцѣ статью польского историка Михайла Грабовского, котра пояснювала тѝ вôдносины изъ становища огляду польского. Изъ сеи статьѣ выходило таке, що Украинцѣ не дôзнавали систематичного гнѣту вôдъ польскои управы, — що, навпаки, сѣй управѣ й польскôй шляхтѣ Украина завдячувала свôй матеріяльный добро-

---

[1]) „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 198.

бутъ, та що причиною ворожнечи були тôлько деякû приватнû несправедливости, котрû були прибôльшенû въ уявѣ Украинцѣвъ. Хочь отже Ґрабовскій признававъ, що ось-тû несправедливости истнували, одначе выходило таке, що мовь-то самû Украинцѣ выкликали ôстрахъ козацкихъ вôйнъ, котрû скôнчвлись сполученемъ Украины зъ Москвою. А вже-жь Кулѣшь, не вôдкидаючи арґументацiѣ Ґрабôвского, справдѣ думавъ, що польска управа й шляхта причинились до добробуту Украины, мовь-то-бъ они пѣклувались хлѣборобствомъ, ремеслами и промысломъ. Страшну-жь мѣжнародну ненависть Кулѣшь пояснюе ось-якъ: „Носячи зброю й служачи вôтчинѣ рôвно зô шляхтою, козаки уявили собѣ, що они такожь благороднû, и тому-то вражались они глубоко пыхою старои, або польскои шляхты; а по-за-якъ они зворушували народнû повстаня, то они й самому народови украиньскому вказували на всю погань шляхецкого права, котре позволяе одному станови глузувати зъ другого безкарно. Отъ и причина, що выкликала страшну мѣжнародну ненависть до Рѣчи посполитои, а вôдтакъ Украина й Польща подають ледви чи не единый прикладъ вôйны за-для враженого почутя чоловѣчого достоинства, до чого примѣшались ще другû оскорбы й обиды, що ихъ мовь палючій матеріялъ вкидано въ готове поломя.[1])

Зъ тымъ критичнымъ поглядомъ Пыпина на недостачѣ етноґрафичнои працѣ Кулѣшевои годимо ся въ бôльшôй части, тôлько-жь не можемо похвалити его погляду на типичныхъ репрезентантôвъ народного переказу. Пыпинъ сумнѣвае ся, чи типы, выведенû Кулѣшемъ, були справдѣ такими репрезентантами, — про-те думае вôнъ,

---

[1]) „Записки о южной Руси", т. II., стор. 323. — Порôвн. „Историю русской этнографіи" А. Н. Пыпина, т. III., стор. 198—199.

що Кулѣшеви треба було вывести ще другій рядъ кобзарѣвъ, лирникôвъ и оповѣдачѣвъ народного переказу, щобъ такимъ складомъ пояснила ся справдѣ типична, народна проява. Але-жь, по нашôй думцѣ, вже одинъ Андрѣй Шутъ бувъ годящимъ репрезентантомъ типу кобзарского, и про-те выведене бôльшого числа кобзарѣвъ меншои ваги не причинило-бъ до бôльшь рельефного зъображеня такого типу. Опроче не характеристика кобзарѣвъ, лирникôвъ и оповѣдачѣвъ мае свою вагу въ етнографіи, але самъ матеріялъ, щó подае ся сими репрезентантами народного переказу, вважае ся справжнимъ скарбомъ, щó его зберегли вôдъ загибели люде пассивнû, котрыхъ Пыпинъ называе типичными репрезентантами народного переказу.

Вôдтакъ до погляду Кулѣша на причину ворожнечѣ мѣжнароднои на Украинѣ додаемо ось-яку примѣтку: Авторъ Записокъ думавъ, що головною причиною ненависти козакôвъ до Рѣчи посполитои була тôлько стара, польска шляхта, котра своею пыхою глубоко вражала молодшу шляхетчину, се-бъ-то козакôвъ. Тôлько-жь, по думцѣ Кулѣша, до тои головнои обиды примѣшались ще иншû оскорбы, щó пôдсычували готове поломя. Одначе справжнû дослѣды историчнû доказують, що причиною невдоволеня Украины супроти польскои управы й шляхты були гнѣтъ суспôльный и нетерпимôсть религійна.[1]) Вôдтакъ причина мѣжнародной ворожнечѣ, щó еѣ уявивъ собѣ Кулѣшь, була справдѣ малозначною супроти тыхъ важкихъ подѣй, щó выкликали усобицѣ мѣжь Украиною а Польщею.

Чи-мало етнографичною матеріялу знаходить ся такожь въ повѣстяхъ Кулѣшевыхъ, але-жь у сихъ литературныхъ творахъ авторъ закрасивъ народнû переказы

---

[1]) Порôвн. „Сочиненія" М. Максимовича, т. I., стор. 272—273.

своею фантазією, и про-те тôлько въ „Запискахъ о южной Руси“ Кулѣшь зъявивъ ся етнографомъ не-абы-якимъ, дармá, що въ сему свому выданю не придержувавъ ся нѣ пляну, нѣ системы“.[1])

8. Микола Костомарôвъ.[2])

Костомарôвъ полюбивъ етнографію ще тогдѣ, коли бувъ студентомъ Харкôвского университету (р. 1834—1836). Того часу вôнъ подружививъ ся зъ Срезневскимъ, щó бувъ уже скôнчивъ студіѣ на Харкôвскôмъ университетѣ, и вôдтакъ они оба робили екскурзіѣ етнографичнûи. Трохи зъ-годомъ Костомарôвъ вывчивъ на память малорускû пѣснѣ, выданû (1827. и 1834. р.) Максимовичемъ. Коли вôнъ весною р. 1838. приѣхавъ въ рôдне село, то душу его зайняла якась пристрасть до всего того, щó було украиньске. Вôнъ не мôгъ сего перенести, що дехто вôдзывавъ ся про хохлôвъ зъ презирствомъ, — що кожде украиньске слово побуджало неукôвъ до смѣху. Тому-то задумавъ вôнъ писати по-украиньски, але-жь по-перєду треба було зближитись до народу, — вчитись у него рôдной мовы. Вôнъ ставъ бесѣдувати зъ мужиками, ходивъ на вечôрницѣ, — почавъ збирати народнû пѣснѣ.

Отъ-сей наклôнъ до дослѣдôвъ народного побуту вытворивъ ся въ Россіи пôдъ вплывомъ чужихъ литературъ, — найпаче-жь пôдъ вплывомъ литературы нѣмец-

[1]) Кулѣшь намагавъ выправдати ся, чому вôнъ выдавъ свои Записки безъ пляну й системы („Записки“, I., стор. 101).

[2]) Про житя и литературну дѣяльнôсть Костомарова сказано дещо вже въ „Исторіи литературы рускои“, II. 2; стор. 746—784. — Про етнографичну дѣяльнôсть сего письменника порôвн. статью А. Пыпина въ „Исторіи русской этнографіи“; томъ III., стор. 151—187.

кои и англійскои. Тогдѣ-то проявились романтичнѣ симпатіѣ до старовины й до народу, що зберегавъ ту старовину, а славяньске вôдродженє подавало симъ симпатіямъ зъ-перегодомъ закраску рôдного свѣтогляду. Такъ отже Костомарôвъ ставъ ходити мѣжь нарôдъ за-для идеалôвъ народно-романтичныхъ, — соціяльныхъ думокъ не було ще тогдѣ у молодого етнографа.

Костомарôвъ ходивъ по селахъ Воронежскои и Харкôвскои губерніѣ, тôлько-жь не все удавалось ему, зъеднувати собѣ довѣру мужикôвъ; — ба, парубки збирались разъ попобити его тому, що на вечôрницяхъ добачали въ нѣмъ свого суперника. Коли Костомарôвъ ставъ опôсля учителемъ въ Рôвнôмъ на Волыни, то ще зъ бôльшимъ жаромъ молодечимъ зайнявъ ся дослѣдами етнографичными: вечерами кликавъ вôнъ у свою кватиру бабы й дѣвчата, и спонукувавъ ихъ, спѣвати пѣснѣ та розказувати казки. По селахъ заходивъ вôнъ також до попôвъ, котрѣ давали ему спроможнôсть, записувати пѣснѣ й казки.[1])

Незабаромъ (р. 1843) высказавъ вôнъ свôй поглядъ на народну поезію въ магистерскôй диссертаціи: „*Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи*". На питанє, яка була причина любови до занапащуваныхъ и довго погорджуваныхъ творôвъ поезіѣ, котру дехто называе мужицкою, Костомарôвъ вôдповѣдае ось-що: „Я вказую тутъ на три причины сеи проявы: Перша е литературна, — наслѣдокъ упадку клясицизму; — ворожѣ елементы клясицизму й романтизму поеднались въ идеи народности. Друга причина политична, що вытворилась изъ вôдносинъ правительствъ до народôвъ. Третя — исторично-сціентифична". — Далѣ заявляе вôнъ, що рôзниця

---

[1]) „Исторія русской этнографіи" А. Н. Пыпина, т. III., стор. 166.

мѣжь историчными пѣснями Великои и Малои Руси дуже велика. У Великорусôвъ остались переказы про глубоку старовину Кіѣвску, про Володимира й богатырѣвъ его, мѣжь-тымъ коли Малорусы забули ту історію своеи вôтчины. Дѣяльна бо жизнь послѣдуючихъ часôвъ, участь цѣлого народу въ политичныхъ дѣлахъ мабуть затерли въ памяти всю старовину. За тое історія послѣдуючихъ часôвъ проявила ся въ пѣсняхъ повно й ясно: квѣты фантазіѣ не въ силѣ були зовсѣмъ закрыти правды. Навпаки-жь у Великорусôвъ нѣ одна изъ историчныхъ дѣй, оставшихъ ся въ народнôй памяти, не зъображае ся такою, якою она була въ самôмъ дѣлѣ, — народна фантазія все перетворила по-своему.[1])

Цикль малорускои епичнои поезіѣ починае ся вѣкомъ XVI. Въ думахъ и пѣсняхъ историчныхъ, щô сюды належать, зъображають ся козацкі змаганя въ вôдносинахъ до Туркôвъ, Татаръ, Полякôвъ и Москалѣвъ. Вôдтакъ Костомарôвъ подае поглядъ на ті думы й пѣснѣ, й додае до нихъ историчні поясненя фактôвъ и стародавного побуту. Найпаче-жь збôрникъ Срезневского „Запорожская Старина" подавъ ему до сего огляду богато матеріялу, и вôнъ не пôдозрѣвавъ автентичности деякихъ думъ сего збôрника. Цитуючи деякі думы, котрі теперь уважають ся фальсификатами, вôнъ заявивъ, що у всѣхъ тыхъ пѣсняхъ дѣѣ рисують ся вѣрно,[2]) — що фактъ розказано згôдно зъ оповѣданемъ Кониського[3]) насупроти

---

[1]) „Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи". Харьковъ, 1843; стор. 90—91.

[2]) Пôзнѣйше въ розборѣ выданя „Историческихъ пѣсенъ" Антоновича й Драгоманова, Костомарôвъ сумнѣвавъ ся вже въ автентичности деякихъ думъ, надрукованыхъ у „Запорожскôй Старинѣ". („Вѣстникъ Европы". 1874; декабрь).

[3]) Костомарôвъ натякнувъ тутъ на „Історію Русовъ или Малой

лѣтописцѣвъ польскихъ, — що одна зъ тыхъ думъ вызначуе ся народною фильософією и кôнчить ся пророчимъ передчутємъ будущого далекого щастя Украины.[1])

Вôдтакъ на засновку народнои поезіѣ Костомарôвъ сказавъ дещо про суспôльный побутъ и спôмнувъ про головнî типы пѣсень, се-бъ-то про типы козака, чумака, бурлака, хлѣбороба, пана, жида, цигана.

Пôзнѣйше Костомарôвъ высказавъ свои етнографичнî погляды у своѣмъ творѣ „Славянская миѳологія" (Кіевъ, 1847), и въ деякихъ историчныхъ своихъ писаняхъ. Въ „Историческихъ монографіяхъ и изслѣдованіяхъ" Костомарова читаемо мѣжь иншимъ, що етнографъ повиненъ бути сучаснымъ историкомъ, такъ якъ историкъ у своихъ творахъ выкладае стару етнографію. Вôдтакъ сказавъ вôнъ ось-що: „Пѣснѣ нашî въ загалѣ мало були анализованî: не показано, якъ въ нихъ вôдражае ся природа; не пояснено народнои символики образôвъ природы, дарма́, що та символика зъявляе саму суть первѣстнои поезіѣ; — не показано типôвъ осôбъ, утвореныхъ народною поезією, не выложено въ системѣ поетичного способу выраженя, — не вказано на перехôдъ вôдъ старыхъ формъ до новыхъ, не вызначено, якъ у пѣсняхъ зберeглись згадки й слѣды старого побуту, — и вкôнци не заховано окремыхъ прикметъ нарѣчій, въ котрыхъ записовано пѣснѣ".[2])

Россія", котру приписувано, яко авторови, Георгію Кониському, архіепископу Бѣлорускому.

[1]) „Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи", стор. 99—100.

[2]) „Историческія монографіи и изслѣдованія" Н. Костомарова. С.-Пб., 1867; томъ III., въ статьи: „Объ отношеніи русской исторіи къ географіи и этнографіи"; стор. 369.

Въ 1859. р. Данило Мордовець выдавъ въ Саратовѣ „Малорусскій литературный сборникъ“ (8⁰, сторôнъ 376).[1]) Въ сêй книжцѣ надруковано народнû пѣснѣ, зôбранû Костомаровомъ р. 1844. въ захôднôй части Волыньскои губерніѣ (стор. 179—353). Своѣй матеріялъ етнографичный подѣливъ Костомаровъ ось-якъ: I. Пѣснѣ про историчнû дѣѣ, котрыхъ часъ може означитись докладно (стор. 181—192): 1. Свѣрговскій; 2. Серпяга;[2]) 3. Вôдрывокъ про Хмельницкого; 4. Битва пôдъ Берестечкомъ; 5. Битва пôдъ Почаевомъ; 6. Ще про битву пôдъ Почаевомъ; 7. Харко. — II. Пѣснѣ про историчнû дѣѣ, котрыхъ часъ не є докладно звѣстный (стор. 192—201): 1. Похôдъ на Царгородъ; 2. Морозенко; 3. Сава Чалый; 4. Подончики. — III. Пѣснѣ про дѣѣ приватного житя и легенды (стор. 201—239). Всѣхъ пѣсень надруковано тутъ 32 зъ деякими варіянтами. — IV. Пѣснѣ про побутъ козацкій (стор. 239—250). Всѣхъ пѣсень є тутъ 12. — V. Пѣснѣ про побутъ чумацкій (стор. 251—253) — всѣхъ 3. — VI. Пѣснѣ рекрутскû (стор. 253—256) — всѣхъ 4. — VII. Пѣснѣ сиротскû (стор. 256—263) — всѣхъ 8. — VIII. Пѣснѣ семейнû (стор. 263—288) — всѣхъ 38. — IX. Пѣснѣ любовнû (стор. 289—346) — всѣхъ 81. — X. Взôрцѣ обрядовыхъ пѣсень (стор. 347—353), — а то одна колядка, вôсѣмь веснянокъ, три купаловû й одна пѣсня обжинкова. — Всѣхъ народныхъ пѣсень надруковано про-те въ сêмъ зôбрнику 202 зъ деякими варіянтами.

---

[1]) Всякû украиньскû статьѣ и пѣснѣ народнû въ зôбрнику Мордовцева надруковано правописію Кулѣша. — Про сей зôбрникъ сказано дещо въ „Исторіи литературы рускои“, III. 1; стор. 382—386.

[2]) Историчну пѣсню про Серпягу Антоновичь и Драгомановъ уважають фальсификатомъ. („Историческія пѣсни малорусскаго народа“, т. I., стор. XXII—XXIII).

До всѣхъ историчныхъ пѣсень и также до деякихъ иншихъ Костомарôвъ додавъ свои примѣтки. Мѣжь пѣснями, щó ихъ зôбравъ вôнъ на Волыни, суть ще деякî пѣснѣ, записанî въ иншихъ губерніяхъ, н. пр. двѣ пѣснѣ, записанî въ Полтавскôй губерніи (стор. 229—230), три пѣснѣ червоноруcкî (230—233), двѣ пѣснѣ, записанî въ Харкôвскôй губерніи (233—234; 235 - 236), а одна въ Киѣвѣ (234—235).[1])

Костомарôвъ займавъ ся также пôзнѣйше збиранємъ етнографичного матеріялу. У „Трудахъ этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край" надруковано въ Киѣвѣ три томы пôдъ „наблюденіемъ" (редакцією) Костомарова, се-бъ-то томъ III. р. 1872., томъ IV. р. 1877., и томъ V. р. 1874.[2]) У третѣмъ томѣ (сторôнъ II + 486) надруковано „народный дневникъ". Тутъ описано, по мѣсяцямъ, народнî звычаѣ й обряды, котрî вôдносять ся тôлько до певныхъ часôвъ року, и также розказано про вѣрованя, щó являють ся пристѣбными до обрядôвъ. До опису важнѣйшихъ обрядôвъ додано ще й пѣснѣ; и такъ мѣжь иншими надруковано 136 веснянокъ, 15 пѣсень русальныхъ, 51 — купаловыхъ, 56 — обжинковыхъ, 176 колядокъ, 64 щедрôвокъ. — У четвертôмъ томѣ (сторôнъ 713) поставлено заголовокъ „обряды". До сихъ обрядôвъ належать: 1. Родины й хрестины (стор. 1—51); 2. весѣлє (52—696);[3]) 3. похороны (697—713). Также въ сему томѣ надруковано пѣснѣ, щó ихъ спѣвають при обрядѣ родинъ и хрестинъ (67 пѣ-

---

[1]) Записуючи пѣснѣ зъ устъ народу, Костомарôвъ наблюдавъ діялектичнî прикметы нарѣчій и говорôвъ.

[2]) Въ III., IV. и V. томѣ „Трудôвъ" знаходимо деякî пѣснѣ народнî, надрукованî зъ рукописного збôрника Кулѣша.

[3]) Мѣжь весѣльными пѣснями суть деякî, щó ихъ редакція выймила изъ збôрника Йосипа Лозиньского „Ruskoje wesile" (Перемышль, 1835).

сень) и на весѣлю (1944 пѣсень). Пôсля пѣсень весѣльных замѣщено ще 13 статей, въ котрыхъ по-найбôльше въ мовѣ украиньскôй описано обряды весѣльнӣ (стор. 553—696). Въ додатку до четвертого тому „Трудôвъ“ є музика Миколы Лисенка до пѣсень весѣльныхъ, записаныхъ въ Борисполѣ, Переяславского повѣту, Полтавскои губерниѣ (стор. 1—45).

Въ пятôмъ томѣ надруковано „народнӣ пѣснѣ“, се-бъ-то 827 пѣсень любовныхъ (стор. 1—436), 491 — семейныхъ (437—930), 266 — побутовыхъ (931—1101) и 250 — шуточныхъ (1103 1186). Вôдтакъ въ додатку надруковано ще 50 пѣсень любовныхъ (стор. 1187—1209). Всѣхъ пѣсень въ сему збôрнику є отже 1884. Такого богатого матеріялу не подавъ ще нѣ одинъ збôрникъ попереднихъ етнографôвъ украиньскихъ. Крôмъ пѣсень шуточныхъ, подѣлено пѣснѣ любовнӣ, семейнӣ й побутовӣ ще въ рубрики бôльшь подрôбнӣ. Такъ въ пѣсняхъ любовныхъ бачимо 20 рубрикъ; пѣснѣ семейнӣ мають 15 рубрикъ, а пѣснѣ побутовӣ 9 рубрикъ. Ось и рубрики пѣсень побутовыхъ: 1. пѣснѣ козацкӣ; 2. гайдамацкӣ; 3. рекрутскӣ; 4. салдацкӣ; 5. бурлацкӣ; 6. чумацкӣ; 7. пѣснѣ зъ часôвъ крѣпацтва; 8. пѣснѣ клясовӣ („сословныя“); 9. пяницкӣ.

Про ось-той подѣлъ народныхъ пѣсень запримѣтивъ Пыпинъ, що годѣ знати, хто-то весь матеріялъ подѣливъ въ вôддѣлы й рубрики, — чи самъ Костомарôвъ, чи може Чубиньскій. Вôдтакъ сказавъ сей ученый мужь, що А. Весселовскій уже въ 1880. р. не похваливъ такого подѣлу.[1]) Мы-жь уважаємо подѣлъ пѣсень любовныхъ й семейныхъ доволѣ вдатнымъ, тôлько пѣснѣ побутовӣ приймають ся тутъ у значѣню широкôмъ, по-за-якъ также

[1]) „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 183.

думы й пѣснѣ историчнѣ, названо пѣснями побутовыми, мѣжь-тымъ коли Максимович и деякѣ иншѣ етнографы бачили рѡзницю помѣжь пѣснями „былевыми“ и „бытовыми“.

Про етнографичну дѣяльнѡсть Костомарова пише Пыпинъ, що вѡнъ до кѡнця житя оставъ ся прихильникомъ старои школы, — що вѡнъ мабуть не знавъ новыхъ дослѣдѡвъ Веселовского[1]) и и. про значѣнє народного переказу. Все-жь таки працѣ Костомарова, не зважаючи на недостачѣ ихъ, мають чи-малу стѡйнѡсть.[2]) Се бо вказуе вѡнъ на такѣ боки етнографичнои науки, якѣ ще мало були оброблені. Вѡнъ намагавъ подати суцѣльне поняте про творчество народныхъ пѣсень. Тому-то мимо недостачь у дослѣдахъ Костомарова етнографичнѣ его працѣ являють ся единѣ у своѣмъ родѣ, и треба тѡлько жалкувати, що вченѣ мужѣ нового поколѣния не беруть ся до такихъ дослѣдѡвъ при своихъ бѡльшь богатыхъ знадобахъ науковыхъ. Вже-жь бо народна поезія не е тѡлько предметомъ археольогіѣ, але й фактомъ внутрѣшнього морально-побутового житя народу й его исторіѣ. Вѡдтакъ, по словамъ Пыпина, заслугують на увагу и тѣ думки Костомарова, що етнографія повинна займати ся дослѣдами не тѡлько про побутъ робѡтникѡвъ-селянъ, але й про житє иншихъ клясъ народу, ба що й побутъ робѡтникѡвъ фабричныхъ мае зъобразитись етнографіею. Въ кѡнци (каже Пыпинъ) годѣ поминути й сеи обставины, що Костомарѡвъ умѣвъ сполучити етнографію зъ исторіею, — що вѡд-

---

[1]) Александеръ Н. Веселовскій, членъ академіѣ наукъ въ Петербурзѣ, выдавъ чи-мало ученыхъ розвѣдокъ про староруски былины, про давнѣ легенды, казки, творы апокрифичнѣ и т. и.

[2]) „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 186. — Порѡвн. статью В. Науменка про Костомарова, якъ етнографа, въ „Кіевской Старинѣ“, 1885; томъ XII., стор. XXXV—XLV.

такъ єго працѣ историчнѣ не мали-бъ такои высокои стôйности науковои, коли-бъ авторъ не закрашувавъ ихъ барвами картинъ народнои поезіѣ.[1])

По нашôй думцѣ Костомарôвъ и не мôгъ звертати свои уваги на новѣ критично-науковѣ дослѣды Веселовского, Яґича и другихъ. Вже-жь вôнъ старавъ ся пояснити творчество народныхъ пѣсень, и про-те не мôгъ займати ся студіями про вôдносины нашои народнои поезіѣ до переказôвъ христіяньско-поганьскихъ и до середньовѣчныхъ леґендъ, — не мôгъ такожь выказувати вôдносинъ сеи поезіѣ до епичнои поезіѣ византійскои. Поетична вдача Костомарова не могла любуватись въ скептицизмѣ и въ такôй позитивно-критичнôй анализѣ, котра голосить свѣту, що наша народна поезія не мае окремого свого свѣтогляду, — не мае силы творчества, по-за-якъ она вытворилась изъ сполученя чужого й свôйского матеріялу поетичного.[2])

9. Матвѣй Номисъ и Опанасъ Марковичъ.[3])

„Номисъ" е анаґрама, се-бъ-то вôдворôтне читане назвы „Симонъ". Симоны були стародавный, козачій рôдъ. Матвѣй Терентіевичъ Симонъ або Симоновъ[4]) родивъ ся

[1]) „Исторія русской этнографіи", т. III., стор. 186.

[2]) Уже князь Павло П. Вяземскій въ выданю „Слова о полку Игоревôмъ" (С.-Петербургъ, 1875) заявивъ катеґорично, що теперѣшнѣ народы не можуть мати свои поезіѣ, та що они тôлько репродукують творы въ митичнои або доисторичнои добы (стор. 478).

[3]) Деякѣ подробицѣ про житє М. Номиса подавъ А. Пыпинъ („Исторія русской этнографіи", т. III., стор. 367—369). — Дещо про Опанаса Марковича сказавъ К.. въ „Правдѣ" (Львôвъ. 1889; томъ IV., выпускъ XI., стор. 105—114).

[4]) Окôнченє — *овъ* додано до назвы „Симонъ" ще въ минувшôмъ вѣцѣ, коли вже починалось официяльне „обрусѣнье" родôвъ украиньскихъ.

р. 1823. Въ 1848. р. скôнчивъ вôнъ науку въ Києвскôмъ университетѣ „по словесному факультету", — вôдтакъ бувъ вôнъ учителемъ словесности въ ґимназіи Нѣжиньскôй и Немирôвскôй, потôмъ служивъ у „государственнôмъ контролѣ" въ Петербурзѣ, въ контрольныхъ палатахъ у Псковѣ, Катеринославѣ й на Волыни, а вкôнци бувъ директоромъ Лубеньскои ґимназіѣ. Выйшовши въ вôдставку (1877) бувъ вôнъ якійсь часъ предсѣдателемъ Лубеньскои земскои управы, а останнî пять рокôвъ передъ скасованємъ мирового суду въ Полтавскôй ґуберніи (1. вересня р. 1890), въ Лубеньскôмъ повѣтѣ бувъ мировымъ судьєю и предсѣдателемъ мирового зъѣзду. Теперь живе вôнъ у хуторѣ Зарозѣ, Лубеньского повѣту.

Свою литературну дѣяльнôсть Номисъ почавъ р. 1858. статьєю, писаною по-россійски п. з. „*Автобіографія Василія Петровича Бѣлокопытенка*" („Основа". С.-Пб., 1861; мартъ, стор. 50—77²; май, стор. 24—45³; іюнь, стор. 1—20³; іюль, стор. 34—43).¹) По-россійски написавъ вôнъ також етноґрафичну розвѣдку п. з. „Рôздвянî святки" („Основа". 1861; январь, стор. 267—281; май, стор. 49—72³; іюнь, стор. 21—83³) и статистичну статью п. з. „Крѣпостное населеніе въ Россіи" (ibid., февраль, стор. 245—251).

Въ мовѣ украиньскôй надруковано два оповѣданя Номиса: 1. Дѣдъ Мина и баба Миниха" („Хата", укра-

---

¹) Ось-ту автобіоґрафію надруковано въ „Основѣ" п. з. „Отрывки изъ автобіографіи Василія Петровича Бѣлокопытенка". Тутъ списавъ Номисъ деякі епизоды зъ дитячого й молодечого свого вѣку пôдъ заголовками: 1. „Поступленіе Василія Петровича въ городское училище", 2. „Первые дни въ школѣ и первая поѣздка домой". — Вôдрывки зъ сеи автобіоґрафіи надруковано вже р. 1858. въ IV. книзѣ „Русской Бесѣды", тôлько-жь въ „Основѣ" бачимо переробку статьѣ, надрукованои въ „Русскôй Бесѣдѣ".

иньскій альманахъ П. Кулѣша. С.-Пб., 1860; стор. 173—215); 2. „Тѣтка Настя“ („Основа“, 1861; апрѣль, стор. 28—38).[1]) Вôдтакъ р. 1862, въ „Черниґôвскому Листку“ Леонида Глѣбова (№ 2, 3) надруковано критичну розвѣдку Номиса п. з. „Дещо про украинське писання и про словозбôръ К. Шейковського“.

Въ 1864. р. Номисъ выдавъ у Петербурзѣ етноґрафичный збôрникъ п. з. „Украиньскiи приказки, прислôвя и таке инше“. Збôрники О. В. Марковича и другихъ (вел. 8°, сторôнъ VII + 304 + XV). Въ отъсѣмъ збôрнику надруковано 14.339 приказокъ и 505 загадокъ.

Въ переднѣмъ словѣ каже Номисъ, що вôнъ покорыстувавъ ся найпаче збôрникомъ Опанаса Марковича, котрый при помочи кôльканайцяти збирачѣвъ бувъ собѣ придбавъ зъ пôвсотню тысячь, або й бôльше приказокъ зъ варiянтами. Опроче були у Номиса ще иншiи етноґрафичнi збôрнички, якi прислали ему Василь и Микола Бѣлозерскiй, Олександеръ Кониськiй, Всеволодъ Коховскiй, Руданьскiй и деякi иншi. Ба й Кулѣшь переказавъ Номисови дещо, „щô згадувала повно натоптана память его“. Вôдтакъ Номисъ принявъ у свôй збôрникъ „Приповѣдки и загадки“ Григорiя Илькевича (Вѣдень, 1841), и повыбиравъ деякi знадôбки зъ Кулѣшевыхъ творôвъ: Граматки, Записокъ о южнôй Руси и Чорнои Рады, — зъ „Кобзаря“ Тараса Шевченка,[2]) зъ „Основы“, „Черниґôвского

[1]) Обомъ тымъ оповѣданямъ Номисъ хотѣвъ надати прикметы оповѣданя народного, и про-те въ писаню зъявивъ брахильоґiю не-абыяку. Але симъ робомъ затемнювавъ вôнъ природный складъ мовы, и въ реченю дуже часто опускавъ дѣеслово-присудокъ. Въ загалѣ отъ-сi оповѣданя не мають стôйности литературнои.

[2]) Номисъ пише въ переднѣмъ словѣ, що „зъ незабутого Кобзаря вôнъ повыбиравъ не тôльки справжнi приказки, одъ народу имъ взятi,

Листка“, изъ „збôрослова“ (словаря) Шейковского, зъ повѣстей Квѣтчиныхъ и т. и.

Далѣ розказуе Номисъ ось-що про генезу свого збôрника: „Приказки отъ-тû, якъ легко догадацьця кожному, достались менѣ не разомъ: дехто славъ менѣ збôрники, якъ я ще пересыпавъ збôрникъ д. Марковича, а дехто тодѣ, якъ вôнъ уже бувъ у мене готовый, приказки понумерованû, покажчикъ до ихъ зробленый, книжка почала друковацьця. Одъ того и додатки въ книзцѣ: додатокъ одмѣнъ и додатокъ тыхъ приказокъ, щó въ мене попереду не було. Поки збôрникъ д. Марковича не бувъ налаштованый (се-бъ-то, поки приказки не були понумерованû и покажчикъ не бувъ зробленый), щó прислано менѣ нового, можна було тасувать у шуршу; — потôмъ же, щó менѣ слали, треба було або тулить въ середину одмѣнами, коли були такû приказки, або робить въ кôнци додатокъ; — якъ же книжка почала друкувацьця, треба було робить и другій додатокъ, — додатокъ одмѣнъ: до надрукованои приказки одмѣны въ середину не притулишь. Щó-жь до третього додатку, до приказокъ менѣ несвѣдомыхъ, то и безъ його не можна було обôйтись: де мѣстить приказку, щó ѣѣ нѣколи не чувъ, або не догадуеся, про щó рѣчь, а тымъ часомъ приказки шикуешь *по речамъ?* Беручись за выдання приказокъ, я не дбавъ, щобъ книжка була охаючена, якъ звычне бувають такû выдання у сильныхъ, н. пр. нѣмецькихъ письмакôвъ; щобъ тутъ було и про культы, и про приказки старû и новû, сякû и такû: я добре вѣдавъ, що для такихъ книжокъ треба не року-двохъ, а вѣку, та ще й не одного, а богатьохъ; а тымъ часомъ у насъ, ради сього,

---

а й вѣрпиѣ, щó ихъ письменный нашъ людъ, а деякû навѣть и народъ уже, вживають замѣсць приказокъ“ (стор. II., 1. примѣтка).

не зроблено, праве нѣчогбсѣнько. Я тôлько одно мавъ на метѣ: щобъ книжку выдать яко-мога скорѣше и щобъ зъ неи корысти було яко-мога бôльше. Про остатне нѣчого балакать; — поспѣшавъ же я ради того, щобъ бувъ способъ корыстувацьця приказками, або и лаштувавъ ихъ до справдѣ хорошого выдания — не одному, а кожному, хто забажае, — щобъ, хто збирае отъ-тî перлы одъ народу, знавъ, що є вже, а чого нема, — щобъ було до чого тулицьця и примѣрювать"... (стор. II).[1])

Коли-жь иншî збирачѣ приповѣдокъ (н. пр. Илькевичь, Закревскій) впорядковували свôй матеріялъ въ ладѣ азбучнôмъ, се-бъ-то зъ поглядомъ на першу букву, якою починае ся приповѣдка, то Номисъ подѣливъ приказки й прислôвя на двайцять категорій, и въ кождôй поставивъ по-переду змѣстъ предметôвъ, що мѣжь собою мають близшу або дальшу схожôсть. Такъ въ першôй категоріи читаемо ось-якій оглядъ: Вѣра; Богъ; грѣхъ; пôстъ; говѣть; молитва; церква; свято; чортъ; пекло; чернець; пôпъ; ворожка; вѣдьма; забубоны... Четверта категорія вводить ся ось-якимъ оглавомъ: Сильный; бôльшій; сила; панъ; мужикъ; воля; и т. д. Хоча-жь деякî вôддѣлы зъявляють и такî приказки, якî змѣстомъ своимъ пôдходили-бъ также пôдъ иншî оглавы (н. пр. въ 5. вôддѣлѣ читаемо й такî приказки, що могли-бъ бути помѣщенî й въ 4. вôддѣлѣ), то все-жь въ укладѣ приказокъ видно тутъ якусь провôдну думку и змагане до систематики, мѣжь-тымъ коли азбучне впорядковане приповѣдокъ уважае ся механичнымъ и подекуды недоладнымъ, по-за-якъ оно утрудняе вынайдене бажаного при-

[1]) На сторонѣ VI. переднього слова Номисъ сказавъ дещо про свою правопись. Въ загалѣ придержувавъ ся вôнъ правописи Кулѣшевои, та тôлько де-куды намагавъ вôнъ приспособити єѣ бôльше до выговору.

слôвя. А вже-жь у збôрнику Номиса легко зъорієнтуватись въ огладѣ зôбраного матеріялу не тôлько задля поставленыхъ рубрикъ, але й по тôй причинѣ, що въ кôнци книжки надруковано покажчикъ доволѣ докладный.[1])

Про сей богатый збôрникъ сказавъ добре слово А. Пыпинъ. Ось и єго слова: „Се була праця иншого роду, чимъ у кого-небудь изъ попереднихъ збирачѣвъ. Симоновъ-Номисъ не вдоволявъ ся компиляцією друкованыхъ збôрникôвъ, але мавъ пôдъ рукою также массу матеріялу, записаного зъ устъ народу зъ богатьома варіянтами. Вôдтакъ при кождôй приказцѣ вказавъ вôнъ те мѣсце, де она вживає ся, а часто й особу, котра єѣ записала. Иногдѣ-жь наводивъ вôнъ тî народнî анекдоты й казки, котрыхъ окремî (специфичнî) выразы стали прислôвями. — Збирачь завдавъ собѣ чи-мало працѣ, щобы по змозѣ влекшити выхôснованє збôрника, т. є. розкрыти змѣстъ народного прислôвя зъ усѣхъ бокôвъ, чого, н. пр. не зроблено въ такôй мѣрѣ въ збôрнику В. Даля.[2]) Спорудникъ збôрника не належавъ до тогдѣшнього молодого поколѣня етноґрафôвъ, — але вôнъ знавъ добре науковый засновокъ пытаня етноґрафичного".[3])

* * *

По-за-якъ Номисъ выдавъ по-найбôльше той етноґрафичный матеріялъ, що єго зôбравъ Опанасъ Мар-

[1]) Въ „покажчику" до приказокъ Номисъ намагавъ придержуватись порядку азбучного, поклавши головне слово, або понятє, н. пр. баба, багатырь, багато, бѣда, брацтво, брехня, вѣдьма, — вôдтакъ при такôмъ словѣ клавъ вôнъ всѣ тî цифры, котрыми вызначують ся одвѣтнî приказки.

[2]) „Пословицы русскаго народа". Москва, 1862.

[3]) „Исторія русской этнографіи", т. III., стор. 368—369.

ковичъ, то вже-жь годить ся сказати дещо й про сего етнографа.[1])

Рôдъ Марковичѣвъ выйшовъ за давныхъ-давенъ на Украину зъ сербскои землѣ, и, роздѣлившись на кôлька вѣтокъ, живе теперь у Полтавщинѣ, въ повѣтѣ Прилуцкôмъ и Пырятиньскôмъ. Опанасъ походивъ изъ тои вѣтки Марковичѣвъ, щó жила въ повѣтѣ Пырятиньскôмъ. Въ Опанасового батька, Василя, була въ селѣ Кулажинцяхъ велика маетнôсть. Се-жь бувъ типичный, украиньскій панъ, щó добро свое перевѣвъ по-найбôльше на гостинности.

Опанасъ родивъ ся мабуть въ 1822. р., бо вже року 1846. скôнчивъ вôнъ науку въ Киѣвскôмъ университетѣ. Перебуваючи въ Киѣвѣ, вôнъ спôзнавъ ся зъ Костомаровомъ и належавъ до Кирилло-Методіѣвского товариства.[2]) Одночасно зъ Костомаровомъ арештовано також Опанаса Марковича въ мартѣ р. 1847., а въ червни вôнъ бувъ уже на засланю въ Орелѣ. Тутъ ставъ вôнъ служити въ канцеляріи губернатора, одержавши посаду „старшого помощника правителя канцеляріи“. Перебуваючи въ Орелѣ, Опанасъ одруживъ ся зъ Московкою, Маріею Велиньскою, щó опôсля пôдъ криптонимомъ Марка Вовчка була авторкою „Народныхъ оповѣдань“. Та отъ, Кулѣшь заявивъ рѣшучо, що тѝ оповѣданя писали въ-двохъ Марія й Опанасъ, та що въ исторіи украиньскои литературы мусимо ихъ обохъ уважати однымъ писателемъ.[3]) Коли бувало приятелѣ Опанаса пытались у него, де? коли? и якъ? его дружина, бувши Московкою, такъ хо-

---

[1]) Про Опанаса Марковича сказано дещо також въ „Исторіи литературы рускои“, III. 1; стор. 225—230.

[2]) Порôвн. „Исторію литературы рускои“, II. 2.; стор. 476.

[3]) ibid., III. 1; стор. 226.

рошо вывчила украиньскій побутъ народный, то вôнъ не любивъ такихъ пытань и все вôдповѣдавъ коротко: „Таланъ, та й годѣ!“ И такою своею вôдповѣдью ще збôльшувавъ сумнѣвы приятелѣвъ про авторство Маріѣ.[1])

Опанасъ любивъ Украину щиро, безмежно. Тôлько любовь до рôдного народу опонукала его лишити значну посаду въ Орелѣ и въ грудни р. 1851. перебрати ся въ Черниговъ, де его поставлено корректоромъ „Черниговскихъ губернскихъ Вѣдомостей“. Тутъ живъ вôнъ до 19. марта р. 1853., коли-то поталанило ему, перебрати ся въ Киѣвъ, де зайнявъ мѣсце бухгальтера „въ палатѣ государственныхъ имуществъ“ (доменъ). Пôдчасъ Крымскои вôйны наказано було Марковичеви, орґанизувати „валовую полубриґраду и конную роту магазина дѣйствующихъ войскъ“. Отъ-сю миссію вôнъ выконавъ такъ добре й швидко, що за неѣ царь Микола звелѣвъ подякувати ему. Але-жь ось-та служба остогидла ему; — вôнъ кинувъ еѣ р. 1855., бажаючи стати вчителемъ. Вôдтакъ въ серпни р. 1855. роздобувъ вôнъ собѣ посаду вчителя ґеоґрафіѣ въ Немирôвскôй ґимназіи на Подôлю.

Уже вôдъ кôлькохъ рокôвъ Опанасъ збиравъ приказки й прислôвя народнѝ, и вôдтакъ д. 31. серпня р. 1858. въ листѣ до Олександра Шишацкого-Иллича писавъ вôнъ мѣжь иншимъ ось-що: „Прегарный добутокъ Вашои працѣ „Сборникъ малороссійскихъ пословицъ и поговорокъ“ (Черниговъ, 1857)[2]) ставъ вже загальнымъ добромъ; вôнъ давно е у мене. Не-вже опрôчь отыхъ, бôльшь якъ 1.500 перлинъ, Вы ще маете 2.000? Коли такій Вашъ рахунокъ, то менѣ не здають ся тяжкими тѝ умовы, щô Вы

---

[1]) „Кіевская Старина“, томъ XXXVIII. 1892; стор. 406.

[2]) Той збôрникъ бувъ вôдбитокъ изъ „Черниговскихъ Вѣдомостей“. Шишацкій переробивъ его, додавши до него багато новыхъ приказокъ, переказôвъ и пѣсень, але смерть не дала ему тее надрукувати.

подаете; — лихо тôлько, що я безъ грошей, та й не сподѣваю ся, щобъ небавомъ були вони въ мене. Бажанце пустити книжку мою дешево, черезъ друкарськй выдатки, не обѣцяе менѣ зыску. Значить, я не тôлько не посылаю нынѣ до Васъ грошей, але не обѣцяю и на будущину. Отъ-сіею мѣркою Вы й мѣряти-мете мою щирôсть и судити-мете про мои заходы, та вôдповѣдно тому и чинѣть! Зовсѣмъ натурально и Вамъ и менѣ подумати: зъ якои-жь корысти Вы дѣлити-мете ся зô мною? коли, выдаючи самостôйно свôй збôрникъ, Вы можете дещо зыскати? Зробѣть свое дѣло, якъ гадаете: се-бъ-то выдавайте самî свои приказки. Нѣ Вы менѣ, нѣ я Вамъ — оденъ одному не пошкодимо. Моя книжка ледви чи выйде ранѣйшь лѣта того року, се може й въ осени, або зимою. Я ще геть не выкôнчивъ працѣ, — а ще-жь цензура, друкования, та ще й переписування, редакція... Я гадаю зшитки свои перевести черезъ кôлька дотепныхъ рукъ, и, здаеться, навѣть свого пôдпису не надрукую. А коли надрукую, то се буде недоброю ознакою: се значити-ме, що тî, до кого я вдававъ ся, щобъ поправили мою працю, вельми мало вложили своеи. Бôльшь за все и першь за все я бажаю, щобъ книжка вышла гарна, щобъ ѣѣ люде читали, та щобъ зъ читання була корысть. Се-бъ дало етнографови мôцнй основы, а письменникамъ певный складъ народнои речи и думки народнои. Моя розкладка прямуе, щобъ систематично уложенй народнй приказки дали описъ природы, побыту, моральныхъ и духовыхъ завязей нашои Украины вôдъ Карпатъ до Кавказу. Хочь бы выпали усѣ добрй умовы и удачѣ, то все-жь отъ-се буде нѣ що бôльшь, якъ тôлько проба, але-жь проба не безъ корысти. — — Высловивши щиро свои гадки, усю довгу процедуру и пересправу працѣ мови, я майже певенъ, що Вы не лишите мене безъ запомоги, и сподѣваю ся, що зрозумѣете

мене, коли скажу, що хочу добути Вашî черновî въ оригиналахъ зшитки и манускрипты надрукованыхъ вже и ненадрукованыхъ ще приказокъ.[1]) Може Вы ще двѣчи постигнете надрукувати недруковане ще, але тодѣ для мене дуже трудно буде корыстувати ся, и головна рѣчь — не зъ такимъ зыскомъ. Може матеріялы Вашî, дôйшовши до мене заздалегôдь, переверну́ть до горы ногами цѣлî вôддѣлы въ моѣй розкладцѣ, але-жь потôмъ вже то вони можуть зробити ся тôлько хвостиками, пришитыми механично. Вы лишѣть у себе зъ усего певнî списки и выдавайте, коли и якъ Вы бажаете собѣ, а за кошты Вашî на списки я вынагороджу Васъ злишкомъ примѣрниками. — — Кôлькома примѣрниками вынагородити Васъ, се залежати-ме вôдъ того, разъ — якъ придасть ся Вашь матеріялъ для нашого збôрника, де певне зустрѣнеться чи-мало близнятъ, а въ-друге — вôдъ того, якъ працьовати-мете и Вы и тî Вашî помôчники, вôдъ якихъ сподѣваете ся присылокъ. Отъ-сî присылки, якъ приходити-муть до Васъ, будьте ласкавî, пересылайте до мене! Отъ зъ такими умовами, я, лишаючи за Вами право выдати Вашî приказки по-передъ мене, а потôмъ хочь-бы й одночасно зо мною, обѣцяю Вамъ 35—100 примѣрникôвъ"...[2])

Спекавшись спôлки выдавництва зъ Шишацкимъ-Илличемъ, Опанасъ Марковичь пôславъ свôй богатый етнографичный збôрникъ Номисови, и сей надрукувавъ его въ Петербурзѣ р. 1864.

Про жите Опанаса наводимо ще отъ-сî подробицѣ: Коли авторка „Народныхъ оповѣданъ" загадала ѣхати

---

[1]) „Зшитки надрукованыхъ Вами приказокъ треба менѣ на те, щобъ вôдшукати цѣкавî варіянты та й придбати те, що позаборонила цензура. Вже-жь певна рѣчь, що про останнє не хвалити-му ся въ передмовѣ". (Додатокъ Марковича).

[2]) „Правда". Львôвъ; томъ IV., выпускъ XI; стор. 157—158.

за границю зъ сыномъ Богданомъ, то й Опанасъ рушивъ за дружиною, але либонь изъ Берлина вернувъ ся, „свѣдомый, що становище его якось нѣякове“.[1]) Але-жь до Немирова, де вôнъ живъ до марця р. 1859., вже не вертавъ ся. Пѣклуючись про хлѣбъ не тôлько для себе, але й для жôнки,[2]) що зъ сыномъ жила въ Парижи, Марковичь шукавъ собѣ знову урядовои службы, та такои, въ котрôй мôгъ бы бути помôчнымъ народови. Скасовано крѣпацтво, заведено новѣ посады за-для крѣпацко-паньскихъ справъ, и Опанасови дано посаду „члена отъ правительства при мировыхъ съѣздахъ посредниковъ“ въ Черниговѣ. Одначе отъ-ся посада не вподобалась ему, — опроче житевѣ обставины приневолили его, пѣклуватись про грошѣ, хочь и не для себе. А вже-жь Марковичь бувъ чоловѣкъ зовсѣмъ непрактичный, — зберегати грошей вôнъ не вмѣвъ та й не любивъ.[3]) Якъ скасовано горѣльчанѣ вôдкупы та заведено акцизу (1862), поставлено Опанаса надзирателемъ акцизы въ Новгородѣ Сѣверскôмъ. Тутъ бы, здае ся, и гараздъ ему повело ся, але его ѣла грызота, точила й недуга. Въ 1866. р. Опанасъ переправивъ ся въ Сосницю, щобы бути близше до лѣкарѣвъ у Черниговѣ. Але лѣкарѣ не могли вже ему помогти. Въ лютôмъ р. 1867. вôнъ приѣхавъ до Чернигова за якоюсь урядовою справою та такъ занедужавъ, що вже не було силы вертати до Сосницѣ. 5. серпня мусѣвъ ити до зем-

---

[1]) ibid., стор. 111.

[2]) Своѣй жôнцѣ Опанасъ часто посылавъ грошѣ. Отъ и Номисъ вказывъ, що вôнъ достававъ вôдъ Марковича грошѣ для его жôнки та що ихъ посылавъ, куды належало. („Кіевская Старина“, т. XLII. 1893; стор. 450).

[3]) Про тое, що добриго Опанасъ не вмѣвъ зберегати грошей, можна довнатись изъ „Исторіѣ литературы рускои“, III. 1; стор. 227.

ского шпиталю; — смотрителемъ того шпиталю бувъ Олександеръ Ивановичь Конискій. Вôнъ взявъ Марковича до себе на кватиру и щиро пѣклувавъ ся недугою єго. Тогдѣ Опанасъ читавъ Шевченкового Кобзаря; — читаючи бажавъ вôнъ влагодити тяжкій бôль останныхъ днѣвъ свого непривѣтного житя.

Коли Опанасъ стоявъ на божôй дорозѣ, то сказавъ вôнъ свому братаничеви Дмитрови: „Чи ты знаєшь, що я бувъ у тюрмѣ, якъ злодѣй?... Я имъ усе простивъ! У шкатулѣ бумаги єсть; — дай ихъ!“ Якъ Дмитро подавъ свому дядькови тû паперы, то вôнъ подеръ-знѣвечивъ багато записокъ. Але-жь двѣ записки зберѣгъ вôнъ вôдъ затраты и сказавъ Дмитрови: „Отъ-тутъ двѣ бумажки! — тамъ записано, чого мы (члены Кирилло-Методіѣвского товариства) хотѣли, чимъ жили, въ кого вѣровали... Заховай! оддай Тони (матери Дмитра), — нехай сховає, а якъ можна буде, — надрукуй!“[1])

Опанасъ умеръ 1. вересня р. 1867. на рукахъ Дмитра. Министерство финансôвъ дало вдовѣ Опанаса (Маркови Вовчкови) 1.300 рублѣвъ запомоги за службу мужа.

За свого житя Марковичь надрукувавъ тôлько одинъ невеличкій зразокъ етнографичного матеріялу. Се була казка про родины й хрестины, записана зъ устъ старенькои мужички.[2]) Опанасъ переказавъ ту казку по-россійски, и вôдтакъ надруковано єѣ р. 1854. въ „Запискахъ“ Черниговского статистичного комитету. Коли вôнъ свою

---

[1]) „Кіевская Старина“, т. XLI. 1893; стор. 77. — Частину зъ тыхъ двохъ „бумажокъ“, се-бъ-то програму й регулявинъ товариства „Кирилло-Методіѣвского“ надруковано въ „Исторіи литературы руской“, II. 2; стор. 477; 751—752.

[2]) „Кіевская Старина“, т. XXXVIII. 1892; стор. 409. — Дещо зъ етнографичного матеріялу Опанасъ Марковичь бувъ подавъ Амвросію Метлиньскому, споруднякови збôрника „Народныя южнорусскія пѣсни“.

збôрку приказокъ, пословиць и загадокъ передавъ Номисови, то ставъ пѣклуватись музикою. Вôнъ зладивъ музику до оперетки Котляревского „Наталка Полтавка“ и до драматичного твору Кирила Тополѣ, написаного п. з. „Чары“.[1]) Вôдтакъ въ Черниговѣ обѣ тѝ оперетки поставили на сценѣ аматоры. Въ оперетцѣ „Чары“ головну партію спѣвала Меланія Загорска, дружина помѣщика, щó прогайнувавъ усе свое майно. Єѣ называли соловѣемъ украиньскимъ, бо й справдѣ спѣвала она знаменито жôночѝ пѣснѣ. Она-то цѣклувалась щиро недужимъ Опанасомъ и старала ся подати ему пôльгу, коли вôнъ стоявъ на божôй дорозѣ.

10. Микола Закревскій.[2])

Про житє Миколы Василевича Закревского майже нѣчого намъ не звѣстно. Въ передньому словѣ до свого етнографичного збôрника вôнъ пôдписавъ ся Кіевляниномъ, але-жь опôсля запримѣтивъ, що вôдъ р. 1829. стôйно живъ въ чужинѣ. Отъ и передни̑ слова до збôрника пѣсень и пословиць та й до словаря написавъ вôнъ въ Ревели, головнôмъ городѣ Естляндскои ґуберніѣ. Але-жь и въ чужинѣ не забувъ вôнъ батькôвщины, и на заголовнôмъ листѣ збôрника пѣсень поставивъ вôнъ епиґрафъ: „Тебе, милу Украину, по-вѣкъ не забуду!“ Закревскій умеръ 29. липня р. 1871. въ Москвѣ.

Въ Москвѣ выдавъ вôнъ р. 1860. и 1861. свôй збôрникъ п. з. „Старосвѣтскій Бандуриста“ въ трьохъ книгахъ: 1. *„Избранныя малороссійскія и галицкія пѣсни*

[1]) Про драматичный творъ Тополѣ, написаный п. з. „Чары“, глади „Исторію литературы рускои“, II. 2; стор. 934—937.

[2]) Порôвн. „Исторію русской этнографіи“ А. Н. Пыпина, т. III., стор. 343—347.

и думы" (вел. 8°, сторбнъ VIII + 136); — 2. „*Малороссійскія пословицы, поговорки и загадки и галицкія приповѣдки*" (стор. 137—244); — 3. „*Словарь малороссійскихъ идіомовъ*" (стор. 245—615).[1])

Въ передньому словѣ до збôрника пѣсень Закревскій заявивъ, що украиньска мова є тôлько нарѣчємъ языка россійского, дармá, що єго земляки Максимовичь и Бодяньскій, Россіяне Срезневскій и Лавровскій,[2]) ба й „министерство народнаго просвѣщенія"[3]) вважали украиньску мову самостôйнымъ языкомъ супротивъ языка россійского. Въ першôй статьи свого передньоrо слова п. з. „*Нѣчто о сочиненіяхъ на малороссійскомъ нарѣчіи*" (стор. I—IV) Закревскій пише ось-що про свою рôдну мову: „Нарѣчє украиньске не може вдоволити потребамъ теперѣшньои освѣты. Єго не уживають у кружку людей свѣчныхъ, то й нѣколи оно не пôднесеться на ступѣнь языка выробленого, щó вызначується клясичною литературою... Въ сему нарѣчю нѣчого не написано вченого, та й нема потребы, таке писати... Теперь кождый Украинець, щó має якусь претенсію до культуры, звертає ся до языка россійского („русскаго"), а народнымъ нарѣчємъ вôнъ хôснує ся тôлько для выраженя шутки, — для забавы...[4]) Ба, Украинцѣ нѣколи не намагали утворити окремои ли-

---

[1]) Всѣ тй три книги творять одинъ томъ.

[2]) Порôвн. статью Петра Лавровского п. з. „По вопросу о южнорусскомъ языкѣ". („Основа". С.-Пб. 1861; ноябрь и декабрь).

[3]) Въ „Журналѣ министерства народнаго просвѣщенія" читаємо: „Южный русскій языкъ всегда различествовалъ отъ прочихъ вѣтвей славянскаго языка, въ особенности же отъ церковно-славянскаго, отъ польскаго и велико-россійскаго". (Порôвн. „Исторію литературы рускои", III, 1; стор. 181.

[4]) Ось-той поглядъ Закревского на рôдну мову П. Ефименко вже въ 1862. р. назвавъ нѣсенѣтницею старечого ленетяя. („Основа". С.-Пб. 1862; октябрь; стор. 27[8]).

тературы, — багато зъ нихъ, розкиненыхъ по широкимъ просторамъ россійского царства, мило згадують собѣ обычаѣ, приказки й простодушнѝ дотепы своихъ землякôвъ" (стор. I—II). — Вôдтакъ каже Закревскій, що багато критикôвъ россійскихъ уважають украиньскѝ вѣршѣ й пѣснѣ шалôвливыми тому, що не знають духа украиньского. Такъ не втропають они духа Енеиды Котляревского, балляды Артемовского „Твердовській", и деякихъ иншихъ творôвъ украиньскихъ, — не понимають ориґинального гумору вкраиньского. Отъ-сѝ творы годѣ переказати въ якôй-небудь иншôй мовѣ, и всякій перекладъ, хоча-бъ бувъ и дуже гарный, буде тôлько слабымъ наслѣдованемъ украиньского ориґиналу. Закревскій радить тымъ критикамъ, щобъ не ругались „хахлацкимъ вѣршамъ", котрыхъ они не розумѣють. Вже-жь Украинцѣ, на-перекôръ глумливымъ критикамъ не забудуть нѣколи своихъ пѣсень и вѣршѣвъ, а перскажуть ихъ своимъ потомкамъ.

Высказавши такѝ мудрощѣ, Закревскій подавъ осьякій змѣстъ свого збôрника: Книга I. Выбранѝ пѣснѣ й думы народнѝ. — Книга II. Прислôвя, приказки й загадки. — Книга III. Словарь украиньскихъ идіомôвъ. — Книга IV. 1. Выбôръ изъ творôвъ сучасныхъ письменникôвъ. 2. Статьѣ историчнѝ. Вытяги изъ грамотъ, универсалôвъ, лѣтописей, журналôвъ и т. и. 3. Статьѣ морального змѣсту изъ друкованыхъ давныхъ книгъ украиньскихъ. — Книга V. Граматика украиньского нарѣчя. — Хоча-жь Закревскій подавъ змѣстъ пятьохъ книгъ свого твору, то выдавъ вôнъ тôлько три книги, со бъ-то въ 1860. р. надрукувавъ вôнъ першу й другу книгу, а въ 1861. р. — третю книгу.

Друга статья переднього слова мав заголовокъ „*О малороссійскихъ пѣсняхъ*" (стор. IV—VIII). Закревскій

каже тутъ, що украиньскй народнй пѣснѣ своимъ рôзнороднымъ змѣстомъ, своею легкôстью и правильнымъ ладомъ у зъображеню думокъ, своимъ богацтвомъ почувань, своею поезіею й дотепомъ можуть рôвнати ся зъ всякими подôбными творами всѣхъ найсвѣчнѣйшихъ народôвъ. Змѣстомъ же своимъ дѣлять ся пѣснѣ на чотыри головнй розряды: на военнй (козацкй), жôночй, веселй (шутливй) й обрядовй.

Потôмъ згадуе Закревскій про тее, якъ иншй етноґрафы дѣлять рôзнй роды пѣсень, и каже, що южноруский пѣснѣ можна ще подѣлити пôсля нарѣчій на украиньскй й на галицкй. Далѣ заявляе вôнъ, що южноруский пѣснѣ не такъ-то дуже стародавнй, по-за-якъ тôлько деякй зъ нихъ вôдносять ся до XVII. вѣку, мѣжь-тымъ коли бôльшу частину ихъ утворено въ XVIII. вѣцѣ. Опôсля каже, що у своему збôрнику не наблюдавъ вôнъ нѣякихъ рубрикъ, а перемѣшавъ народнй пѣснѣ. До такого несистематичного выданя пѣсень спонукали его збôрники чужинцѣвъ; — опроче, по думцѣ Закревского, пѣснѣ того-самого змѣсту втомлюють читача.

Изъ дальшихъ слôвъ сеи другои статьѣ довѣдуемо ся, що Закревскому були звѣстнй тôлько деякй попереднй збôрники украиньскихъ пѣсень, се-бъ-то збôрникъ Максимовича зъ р. 1827., и „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“ въ выданю Вацлава зъ Олеська (Львôвъ, 1833). А вже-жь изъ самого збôрника пѣсень народныхъ можна дôзнатись, що Закревскому були звѣстнй збôрникъ Метлиньского зъ р. 1854. и народнй пѣснѣ, надрукованй М. Гатцукомъ (1857) въ „Ужинку рôдного поля“. Ажь рôкъ опôсля, коли вôнъ друкувавъ свôй словарь, згадавъ вôнъ такожь про два збôрники Максимовича „Украинскія народныя пѣсни“ и „Сборникъ украинскихъ народныхъ пѣсень“ и про збôрникъ Мордовцева (стор. 619). Дивнымъ

дивомъ склалось таке, що Закревскому не були звѣстнî Кулѣшевî „Записки о южной Руси“ (зъ р. 1856. и 1857.). Про нихъ не спбмнувъ вбнъ нѣ словечкомъ, та тôлько у Словарѣ покликуе ся на три иншî книжки Кулѣшевî.

Въ кôнци другои частины переднього слова Закревскій сказавъ дещо про свою правопись. Уже въ першôй частинѣ того слова заявивъ вôнъ, що въ его граматицѣ подано деякî дослѣды й правила правописи, та що пѣснѣ й пословицѣ записавъ вôнъ по своѣй методѣ, уважаючи еѣ за найлучшу (стор. IV). Тутъ же запримѣтивъ вôнъ, що зъ поглядомъ на мову церковно-славяньску при всякôй вôдмѣнѣ въ деклинаціяхъ и конъюгаціяхъ треба вдержувати корѣнну букву даного слова, хоча-бъ она й инакше вымовлялась. Вôдтакъ сказавъ вôнъ, що надъ самоголосами *е, и, о, у* кладе-ся зъ-верху якійсь значокъ, примѣромъ ∧ (*ê, û, ô, ŷ*), коли они вымовляють ся якъ *і*; н. пр. пêсокъ, ходûмо, стôлъ, за-мŷжь. Изъ сего можь дôзнатись, що Закревскій придержувавъ ся въ загалѣ етимольоґичнои правописи Максимовича, хоча вôнъ на неѣ не натякнувъ нѣ словомъ. Отъ-сеи правописи намагавъ вôнъ придержуватись у збôрнику пѣсень и пословиць, одначе въ словарѣ бачимо вже трохи вôдмѣнну правопись; се бо писавъ вôнъ тутъ: вôвця (и вûвця), рôвъ (и рûвъ), вûйсько, дозвûлля, завûсы, и т. д. Такъ отже въ правописи Закревского бачимо таку путаницю, якои не зъявивъ нѣ одинъ письменникъ украиньскій.

У збôрнику народныхъ пѣсень поклавъ вôнъ заголовокъ „Пѣсни та думки“, и, якъ уже сказано, надрукувавъ ихъ въ сумѣшь, такъ що н. пр. пôсля пѣснѣ любовнои слѣдуе пѣсня исторична, вôдтакъ опять пѣсня любовна, потôмъ русальна, побутова, любовна, чумацка, купалова и т. д. У свôй збôрникъ принявъ вôнъ по-найбôльше матеріялъ изъ збôрника Максимовича, надруко-

ваного въ Москвѣ р. 1827. та изъ збôрника Вацлава зъ Олеська, и тôлько невеличке число пѣсень надрукувавъ вôнъ изъ своеи збôрки. Чотыри пѣснѣ (№ 21. 24. 138. 182) выймивъ вôнъ изъ драматичного твору Котляревского „Наталка Полтавка“, вôдтакъ надрукувавъ одну пѣсню Степана Писаревского (№ 23),[1]) що почипае ся словами „За Нѣманъ иду“, и ще деякѝ иншѝ зразки письменнои литературы. Всѣхъ пѣсень Закревскій надрукувавъ 190. Єго збôрничокъ мае деяку вагу хиба лишь за-для примѣтокъ, що ихъ вôнъ надрукувавъ пôсля деякихъ пѣсень.

Пôсля збôрника пѣсень слѣдують два додатки („прибавленія“), а то: 1. „*О бывшемъ нѣкогда отношеніи Малой Россіи къ Польшѣ*“ (стор. 23—132)[2]); — 2. „*Нѣсколько словъ о движеніи мелодіи* (modus, Modulation) *малороссійскихъ пѣсень*“ (стор. 133—136).

Важнѣйшою е друга збôрка етнографична: „*Малороссійскія пословицы, поговорки и загадки и галицкія приповѣдки*“ (Москва, 1860). Въ передньому словѣ Закревскій згадуе про галицкѝ приповѣдки й загадки, збôранѝ Триг. Илькевичемъ (Вѣдень, 1841). Вôнъ хвалить сей збôрникъ и каже, що въ йому бôльша частина матеріялу суть чисто-украиньскѝ приповѣдки, та що ихъ тôлько правописью и деякими окремыми формами приспособлено до нарѣчя галицкого (стор. 139). Вôдтакъ заявляе, що крôмъ збôрника приповѣдокъ Илькевича вôнъ корыстувавъ ся мѣжь иншимъ малою збôркою приповѣдокъ, надрукованыхъ у граматицѣ Йосипа Левицкого, та що около 300 пословиць удалось ему вдержати въ памяти своѣй вôдъ молодого вѣку. Опôсля запримѣчае вôнъ, що су-

---

[1]) Про Степана Писаревского гляди „Исторію литературы рускои“, II. 1; стор. 252—255.

[2]) Отъ-сю свою розвѣдку историчну Закревскій написавъ зъ поглядомъ на пѣсню народну про Бондарôвну.

проти Нѣмцѣвъ, Поляковъ и Великорусôвъ Украинцѣ маютъ превелике число приповѣдокъ, котрыми они вмѣютъ прикрашати всяку свою розмову. Всѣхъ „приповѣдокъ, присловокъ и примовокъ“ надрукувавъ вôнъ 3.878, та додавъ до нихъ 194 загадокъ. Въ выданю приповѣдокъ Закревскій заявивъ, що ему добре звѣстнѝ збôрники приповѣдокъ польскихъ, нѣмецкихъ и французскихъ; се бо показувавъ вôнъ часто, якъ поодинокѝ приповѣдки украиньскѝ выражаютъ ся въ мовѣ польскôй и нѣмецкôй. Подекуды наводивъ вôнъ такожь одвѣтну приповѣдку французску, ба й латиньску.

У третѣй книзѣ „Старосвѣтского Бандуристы“ надруковано „*Словарь малороссійскихъ идіомовъ*“ (Москва, 1861). На заголовнôмъ листѣ Закревскій поставивъ епиґрафъ изъ народного прислôвя: „Велика руська мати! Украина — ненька рôдненька, — ей мова не полова!“ У вступѣ сказавъ вôнъ навпередъ дещо про украиньске нарѣчье въ загалѣ и про походжене его. Вôнъ запримѣтивъ слѣды украиньского нарѣчя вже въ Остромировôмъ Евангелію (зъ р. 1057), въ обохъ Изборникахъ Святослава (1073. 1076), въ Крилоскôмъ Евангелію (1143), въ лѣтописи Несторовôй, Кіѣвскôй и въ Волыньско-галицкôй, у Словѣ о полку Игоревôмъ и въ багато инныхъ памятникахъ. Вôдтакъ украиньске нарѣчье подѣливъ вôнъ на пять пôднарѣчій: 1. полтавске (Переяславско-Чигириньске), 2. слобôдске (въ Харкôвскôй ґуберніи), 3. волыньско-подôльске, 4. галицке й карпато-руске, 5. бѣлоруске пôднарѣчье. Про мову бѣлоруску сказавъ вôнъ, що она була колись великорускою, але занапастилась чи-мало пôдъ вплывомъ польщины. Вôнъ запримѣтивъ, що той книжный языкъ, въ котрôмъ Украинцѣ вôдъ початку XV. до половины XVIII. вѣку списували свои акты, лѣтописи, проповѣди и т. и., не бувъ бѣлорускимъ. Се була мѣша-

нина языка церковно-славяньского, польского й народного украиньского. Вкôнци заявивъ вôнъ, що въ словарь его ввôйшли тôлько тû украиньскû слова, котрû рôзнять ся вôдъ слôвъ россійскихъ, и вважають ся идіомами, — отже: 1. слова украиньскû й галицкû; 2. польскû, нѣмецкû, латиньскû, котрû въ нарѣчю южнорускôмъ одержали право горожаньске; 3. слова россійскû, котрû на Украинѣ уживають ся въ иншôмъ значѣню, або въ иншôй формѣ; н. пр. багатый, глибокій, дужій, мнясо, плысти, поступовати и т. д. Такъ отже сей словарь, по думцѣ Закревского, може бути придатнымъ не тôлько для славяньскихъ фильольоґôвъ, але й для рускихъ историкôвъ.

Вже изъ сихъ слôвъ можь дôзнатись, що вѣдомости Закревского про суть мовы украиньскои були хаотичнû, — що вôнъ уважавъ словами украиньскими такожь термины польскû, ба й нѣмецкû та латиньскû, котрû знаходились у грамотахъ, або въ творахъ письменникôвъ южнорускихъ. Та й не дивота, що спорудникъ словаря, живучи трийцять рокôвъ на чужинѣ, не зъумѣвъ уже гараздъ розрôзняти слôвъ украиньскихъ вôдъ польскихъ та россійскихъ. Все-жь таки выкорыставъ вôнъ трохи-не всю литературу, котра тогдѣ до его працѣ могла вôдноситись. Въ оглядѣ жерелъ, надрукованôмъ послѣ словаря (стор. 617—624), Закревскій вычисливъ 62 творы, котрыми вôнъ хôснувавъ ся. Мѣжь сими жерелами вызначують ся особливо ось-якû: Лексіконъ славенороссскій Памвы Берынды, лѣтописи Самовидця и Величка, Діяріюшь Ханенка, граматика „малороссійского нарѣчія“ А. Павловского (С.-Пб., 1818), граматика языка руского въ Галиціи Йосипа Левицкого (Перемышль, 1834), Енеида Котляревского, повѣсти й два драматичнû творы Квѣтки, Кобзарь Шевченка, Граматка, Хата й Чорна Рада Кулѣша, оповѣданя Марка Вовчка и т. и. Далѣ каже

Закревскій, що свôй словарь ставъ вôнъ укладати р. 1840., та що свою працю скôнчивъ р. 1861. Въ отъ-сѣмъ часѣ зôбравъ вôнъ 11.127 идіомôвъ. А вже-жь цѣлого богацтва мовы южнорускои не мôгъ вôнъ вычерпати, — багато слôвъ не мôгъ учути тому, що вôдъ р. 1829. живъ на чужинѣ. Вкôнци заявляе, що для будущихъ лексикографôвъ словарь его буде матеріяломъ и пôдмогою, и вôдтакъ вôдзывае ся до нихъ окликомъ: „Помагай, Боже! До готовои колоды добре огонь пôдкладати!“ (стор. 624).

Хоча въ словарѣ Закревского надруковано чи-мало слôвъ чужихъ, якî вôнъ знайшовъ въ актахъ и лѣтописяхъ рускихъ, то все-жь менша половина слôвъ може вважати ся пригожимъ матеріяломъ для украиньского словаря. Тому-то украиньскій лексикографъ скаже Закревскому спасибôгъ за его велику працю, котрôй вôнъ намагавъ надати прикметы вчености. Хочь отже Пыпинъ заявивъ, що Закревскій зложивъ свôй словарь въ старомоднôмъ стилю, безъ знаемости зъ науковою фильольоґичною методою, то таки признавъ сей критикъ, що у спорудника словаря було практичне знане и здоровый змыслъ.[1])

Пôсля „Словаря“ надруковано ще поганенькій вѣршъ Закревского п. з. „Розставанье зъ Бандуристою“ (стор. 625—626). Авторъ, прощаючи ся зъ коханымъ своимъ дитятемъ, бажав ему, щобъ вышло у свѣтъ безъ бою, — щобъ ему такъ поталанило, якъ ось повело ся „Описи Кіевськôй“.[2]) А вже-жь батько непотрѣбно журить ся, бо дитя жваве, нелукаве, про-те дехто може й безъ прохання его вподобае. Опôсля спорудникъ „Бандуристы“ дякуе Богу за те, що ему помôгъ вôдпровадити словничокъ чи-

[1]) „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 346.

[2]) Закревскій натякнувъ тутъ на свôй творъ „Лѣтопись и описаніе города Кіева“ (Москва, 1858). Сю працю вôнъ переробивъ та розширивъ и выдавъ еѣ р. 1868. въ Москвѣ п. з. „Описаніе Кіева“.

малый, надъ котрымъ вôцъ рокôвъ безъ лѣкôвъ працювавъ „якъ чалый“.

„Старосвѣтского Бандуристу“ Закревского оцѣнивъ критично П. Ефименко въ Петербурскôй „Основѣ“, 1862; октябрь, стор. 27—48“. Критикъ попрѣкнувъ Закревского навпередъ за тее, що вôнъ свою рôдну мову назвавъ нарѣчемъ, въ котрôмъ годить ся писати дещо для забавы. Вôдтакъ заявивъ Ефименко, що сей етнографъ изъ збôрникôвъ Максимовича и деякихъ иншихъ выбравъ тôлько такû пѣснѣ, якû не маютъ великои ваги, — що вôнъ въ загалѣ не бувъ способнымъ до выдавництва матеріялу етнографичного. Критикъ сказавъ далѣ, що колн-бъ Закревскій бувъ зайнявъ ся порôвнанемъ украиньскихъ пѣсень изъ иншими славяньскими, то мôгъ бы бувъ дôзнатись, що деякû зъ нихъ суть вельми стародавнû, мѣжь тымъ коли вôнъ думавъ, що найдавнѣйшû пѣснѣ украиньскû вôдносять ся до вѣку XVII. Вôдтакъ не вподобавъ ся критикови также способъ выданя приповѣдокъ. Бо вже-жь коли Закревскій знавъ гараздъ нѣмецку литературу, чому вôнъ не йшовъ за Нѣмцями въ выданю збôрника приповѣдокъ? Не въ альфабетичнôмъ порядку, а по ґрупамъ треба було укладати сей матеріялъ етнофичный, се-бъ-то такъ, щобъ у кождôй ґрупѣ знаходились прислôвя, вôдносячû ся до окремыхъ предметôвъ и думокъ; — н. пр. въ першôй ґрупѣ могли бы бути помѣщенû прислôвя релиґійнû, въ другôй — моральнû, въ третѣй митольоґичнû и т. д. Опôсля запримѣтивъ критикъ, що деякû прислôвя надруковано недоладно, або у формѣ скороченôй. — Також и словарь Закревского, по словамъ критика, не може вважати ся вдоволяючимъ. Вказавши на недостачѣ сей працѣ, Ефименко кôнчить свôй оглядъ критичный ось-якъ: „Судячи по першому тому „Старосвѣтского Бандуристы“ годѣ сподѣватись,

щобъ изъ рукъ Закревского вышшло що-небудь путньо-го; — особливо можь сумнѣватись, щобъ вôнъ зъумѣвъ зладити украиньску граматику. „А впрочôмъ, дай, Боже, нашому теляти вовка пôймати!“

11. Иванъ Рудченко.[1])

Предки Ивана по батьку, Якову Рудченку, були козаками, щó зъ-перегодомъ стали служити въ вôйску россійскôмъ. Дѣдъ Ивана бувъ ветераномъ зъ р. 1812. Прадѣдъ по матери, „чоловѣкъ грецкои націѣ“, воювавъ въ семилѣтнѣй вôйнѣ, дѣдъ же по матери бувъ професоромъ „ельоквенціѣ“ въ Киѣвскôй академіи. А вже-жь батько Ивана бувъ малымъ чиновникомъ въ Миргородѣ Полтавскои губерніѣ, де було й гнѣздо роду Рудченкôвъ.

Иванъ Рудченко родивъ ся въ Миргородѣ р. 1845. Вôнъ учивъ ся въ Миргородскôй, вôдтакъ у Гадяцкôй повѣтовôй школѣ, и скôнчивши двѣчи той курсъ бажавъ перейти въ ґимназію, але батько за-для бѣдности не мôгъ посылати его въ школу. Тому-то чотырнайцятилѣтній хлопецъ ставъ служити въ Гадяцкôмъ „казначействѣ“ (урядѣ скарбовôмъ). Уже въ тому молоденькому вѣку полюбивъ вôнъ народну поезію и ставъ збирати матеріялъ етнографичный. Коли вôдтакъ р. 1861. Василь Бѣлозерскій почавъ выдавати въ Петербурзѣ „Основу“, то Рудченко посылавъ у редакцію пѣснѣ й казки, записанû зъ устъ народу. Але-жь въ „Основѣ“ надруковано тôлько одну казку н. з. „Про зозуль, посмѣттюхъ и гадюкъ“ (1862; сентябрь, стор. 105—107),[2]) а весь иншій мате-

[1]) А. Н. Пыпинъ, „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 369—374.

[2]) Подавши сю казку, Рудченко пôдписавъ себе криптонимомъ „Иванъ Рудин“.

ріялъ, що̂ его Рудченко бувъ пбславъ редакціи, запропаставъ ся, коли той журналъ переставъ выдаватись. Въ 1863. р. Рудченко перейшовъ на службу въ Полтаву зъ авансомъ, але та служба не була ему по-нутру. Вôнъ бачивъ недостачу своеи освѣты й бажавъ доповнити ѐ; — про-те р. 1864. вôнъ выйшовъ у вôдставку, и вôдтакъ поѣхавъ у Киѣвъ, сподѣваючись, що тамъ пôдготовить ся до принятя въ университетъ. Але надѣя его не сповнилась, и вôнъ принявъ участь въ редакціи „Кіевлянина", що̂ его засновавъ тогдѣ професоръ Виталій Шульгинъ. Мѣжь иншими статьями надруковано тутъ деякѝ етнографичнѝ розвѣдки Рудченка. Зъ-перегодомъ вôнъ вернувъ ся до службы державнои: зъ-першу служивъ въ Житомирѣ въ контроли й при губернаторѣ, потому въ Киѣвѣ, де бувъ чиновникомъ „по крестьянскимъ дѣламъ" при генералъ-губернаторѣ. Опôсля управлявъ вôнъ казенною палатою въ Витебску й въ Херсонѣ.

Въ 1869. р. выдавъ Рудченко въ Киѣвѣ першій выпускъ свого етнографичного збôрника п. з. „Народныя южно-русскія сказки" (8°, сторôнъ XI + 216). Найбôльше етнографичного матеріялу подали ему А. Петруняка, И. П. Новицкій и Опанасъ Рудченко; вôдтакъ дôставъ вôнъ народнѝ казки ще вôдъ одинайцятн иншихъ збирачѣвъ, мѣжь котрыми вызначують ся Ст. Лопачевскій и Ол. Шишацкій-Илличь.

Въ переднѣмъ словѣ до свого збôрника Рудченко запримѣтивъ навпередъ, що при живôмъ тогдѣшнѣмъ интересѣ для вывченя памятникôвъ народнои словесности дуже мало выдано казокъ украиньскихъ. Правда, що на сѝ казки письменники звертали свою увагу,[1]) але се дѣялось дуже рѣдко зъ мотивôвъ наукових. „Польскѝ-жь

[1]) Мѣжь тыми письменниками вызначувавъ ся Олександеръ Н. Аеанасьевъ, котрый р. 1855—1863. выдавъ у Москвѣ „Русскія народныя сказки".

вченѝ й литераты (писавъ Рудченко), помѣщуючи въ выданяхъ своихъ украиньскѝ казки, спонукувались до такои роботы трохи-не все своими политичными тенденціями. Они-то намагали доказати (або тôлько натякали на тее), що тѝ творы народнѝ (выдаванѝ по-найбôльше въ перекладахъ и переробкахъ польскихъ)[1]) належать народови, котрый е тôлько вѣткою народу польского. Не дивно проте, що такѝ переробки народныхъ творôвъ, освѣченѝ подôбнымъ свѣтломъ, оказались непридатными для пôзнаня южнорускогo народу. Въ великорускôй же литературѣ до украиньскихъ казокъ зъявились найпаче художницкѝ вôдносины. Якъ тôлько въ якôй казцѣ були якѝ-небудь естетичнѝ прикметы, то еѣ перекладали або перероблювали иногдѣ на „литературный языкъ",[2]) а иногдѣ й на южнорускій.[3]) При такôй роботѣ выкидувано часто тее, що въ казцѣ здавало ся злишнимъ, а натомѣсць вставлювано вôдрывки зъ другои казки. Иногдѣ-жь тее, щô выкинено въ оповѣданю, доповнювалось фантазією автора; — ба, бувало й таке, що зъ двохъ казокъ складано одну и т. и. Хоча-бъ отже казки подôбными перекладами та переробками й зыскали якоись художницкои закрасы, то за тее втрачували они науково-етнографичный интерессъ" (стор. VII).

Далѣ каже Рудченко, що хоча й выдано кôлька казокъ украиньскихъ такъ, якъ ихъ записано зъ народныхъ

---

[1]) Рудченко цитуе тутъ „Athenaeum" въ р. 1841—1850., „Lud ukraiński — A. Nowosielskiego" (Wilno, 1857), „Opis powiatu Wasylkowskiego" и „Piw kopy kazok" С. Осташевского (Wilno, 1850).

[2]) На пр. „Степныя сказки" (1852); „Украинскія сказки" — Данилевского (1863) и т. и.

[3]) Рудченко вказуе на „Наські українські казки" — Нська Материнки (Йосипа Бодиньского) й на деякѝ народнѝ оповѣданя Марка Вовчка та Стороженка.

устъ, то они теперь недоступнѣ не тôлько для публики, але й для вченыхъ, по-за-якъ они суть порозкидуванѣ по рôзныхъ журналахъ и часописяхъ, изъ котрыхъ деякѣ стали ся библіографичною рѣдкôстью. Та й въ загалѣ годѣ заперечити (запримѣчуе Рудченко), що казокъ украиньскихъ выдано доси дуже мало, дармá, що южнорускій нарôдъ казками богатый такъ, якъ и всякій иншій нарôдъ славяньскій.

Въ першôмъ выпуску свого збôрника Рудченко помѣстивъ такѣ казки й байки зъ варіянтами, якѣ записано прямо зъ народныхъ устъ, и якихъ дотôль нѣгде не надруковано. Выемокъ становлять тôлько пять казокъ, котрѣ передруковано зъ „Черниговскихъ губерскихъ Вѣдомостей". Вôдтакъ заявивъ Рудченко, що вôнъ при редакціи казокъ старавъ ся, не пропустити нѣчого, що могло бы служити матеріяломъ для вывченя южнорускихъ нарѣчій зъ ихъ фонетичными та лексикографичными прикметами (стор. IX).

Въ кôнци переднього слова Рудченко сказавъ дещо про порядокъ, въ якому вôнъ розложивъ казки у своему збôрнику. Вôнъ не придержувавъ ся рубрикъ такихъ, що натякали-бъ на науковый подѣлъ казокъ, — отже вôнъ не похваливъ подѣлу на казки митичнои и богатырскои періоды, на казки побуту пастушого, характеру зооморфичного, антропоморфичного и т. и. Такѣ подѣлы — по думцѣ Рудченка — являють ся подекуды недоладными, тому-що дуже часто въ однôмъ памятнику зустрѣчають ся очерты рôзныхъ періодôвъ побуту й свѣтогляду. Такъ отже тôлько одноцѣльнѣ казки поклавъ вôнъ одну за другою. Въ подѣлѣ казокъ на категоріѣ Рудченко корыстувавъ ся бôльшь народнымъ подѣломъ казокъ, нѣжь методою науковою; н. пр. казки про звѣрѣвъ, про птицѣ и такѣ иншѣ вôнъ надрукувавъ усѣ вкупѣ; потому по-

мѣстивъ казки про нечисту силу, далѣ про змиѣвъ, про богатырѣвъ, и тымъ подôбнй, а въ кôнци свого збôрника выдавъ вôнъ казки чисто побутовй: про былицю, бувальщину... Опроче, по думцѣ Рудченка, въ выданю етнографичныхъ матеріялôвъ, особливо-жь казокъ, треба пѣклуватись не такъ подѣломъ ихъ въ рубрики, якъ радше совѣстнымъ и повнымъ выстаченемъ тыхъ дорогоцѣнныхъ памятникôвъ народного творчества, щô вважають ся живымъ ключемъ для вывченя побуту народного (стор. XI).

До сего переднього слова Рудченка навязує Пыпинъ деякй свои примѣтки, кажучи мѣжь иншимъ, що се трудна справа, вкупѣ зъ текстомъ подавати такожь матеріялъ для вывченя нарѣчій. Таке завдане трудно сповнити найпаче за-для того, що записуване діялектичныхъ прикметъ мовы домагає ся не тôлько уваги не-абы-якои, але й спеціяльныхъ фильольогичныхъ вѣдомостей.[1])

Въ переднѣмъ словѣ до другого выпуску народныхъ казокъ[2]) заявивъ Рудченко, що вôнъ, приступаючи до выданя свого збôрника, бувъ задумавъ, пустити въ свѣтъ тôлько такй казки, щô ихъ ще нѣгде не надруковано. Але вже въ першôмъ выпуску передрукувавъ вôнъ кôлька казокъ изъ „Черниговскихъ губернскихъ Вѣдомостей", щô вважають ся рѣдкôстью библіографичною. У другому-жь выпуску передрукувавъ вôнъ изъ „Молодика" и зъ „Черниговского Листка" деякй казки, щô ихъ изъ устъ народу були записали Костомарôвъ и Номисъ.[3])

---

[1]) „Исторія русской этнографіи", т. III., стор. 371—372.

[2]) Въ другому выпуску „Народныхъ южнорусскихъ сказокъ" є 1+209 сторôнъ.

[3]) Мѣжь чотырнайцяти збирачами, щô Иванови Рудченкови подали етнографичный матеріялъ, вызначують ся Опанасъ Рудченко, А. Петрушика та И. И. Новицкій.

Всѣхъ народныхъ украиньскихъ казокъ въ першôмъ и другôмъ выпуску свого збôрника Рудченко надрукувавъ — 137 (83 + 54).

Важнѣйшимъ уважае ся другій етнографичный збôрникъ, щó его выдавъ Рудченко р. 1874. въ Кіевѣ п. з. „Чумацкія народныя пѣсни" (8⁰, сторôнъ XIII + 257). Въ передньому словѣ спорудникъ сего збôрника высказавъ важнî думки про ассоціяцію въ побутѣ народнôмъ. Ось и важнѣйшî зразки писаня его про сю справу: „Въ економичнôмъ житю нашого часу идея ассоціяцiѣ мае значѣне дуже важне. Мѣжь-тымъ коли зъ одного боку зъявляють ся щоденно великî компанiѣ акціонерскî, якъ н. пр. банковî, зелѣзнодорожнî й другî, котрî захоплюють у свои руки торговлю и промыслъ краю, и дрôбныхъ промысловцѣвъ роблять слугами та людьми робочими, то зъ другого боку та-сама идея ассоціяцiѣ стае ся помôчю такожь ось-тымъ бѣдолахамъ. Се бо засновують ся рôзнî товариства, найпаче ремѣсничî, котрî подекуды старають ся нести пôльгу бѣднôй клясѣ суспôльности й оборонити народну масу вôдъ тяжкои долѣ пролетарія. Хоча-жь першî змаганя сихъ товариствъ являють ся несмѣлыми, а подекуды й невдатными, то все-жь е надѣя, що идея ассоціяцiѣ пустить глубокî коренѣ въ жите народу, и стане ему помôчю въ розвою економичнôмъ. Такъ отже тî, котрî выучують народный побутъ, повиннî звертати свою увагу на всякî проявы сеи идеѣ якъ у минувшôмъ, такъ и въ теперѣшнѣмъ часѣ".

„Всѣ признають правду сего высказу, що Великорусы мають хистъ до промыслу й торговлѣ, — въ загалѣ до ассоціяцiѣ: Великорусъ до сего дня зберѣгъ общину, дармá, що она вкорочуе личну его свободу... А вже-жь Малорусы втратили вже давно первѣстный, общинный ладъ житя, — они проявляють изъ-давна индивидуализмъ

у кождôмъ напрямѣ свого побуту. Про родовый, семейный побутъ зберегли сь у нихъ тôлько згадки въ пѣсняхъ весѣльныхъ. Тому-що семьѣ Малоруса дѣлять ся на вѣтки, являе вôнъ мало кебеты до промыслу, а за те любить свою хату, свое село й поле. Все тее спонукало декого казати, що Малорусы — неспосôбнѝ до промыслу й торговлѣ, — що у нихъ нема нацiонального купецтва, — що тôлько Великорусы вызначують ся таланомъ купецкимъ. Тутъ принято очевидячки наслѣдокъ за причину. Вже-жь въ народѣ малорускôмъ не могла вытворити ся широка дѣяльнôсть торговельна, тому-що услôвя житя не давали розвиватись торговôй клясѣ нацiональнôй. Въ часѣ историчного розвою украиньского козацтва, пытаня политичнѝ й нацiональнѝ, хоча може й повстали первѣстно на засновку соцiяльно-економичнôмъ, высунули ся на першiй плянъ картины суспôльно-народнои. Звышь трьохъ вѣкôвъ Малорусы були приневоленѝ, обороняти батькôвску вѣру й народнôсть, та й бороти ся зъ тыми, котрѝ не тôлько намагали занапастити малоруску народнôсть, але й обернути въ хлопôвъ всѣхъ тыхъ, щô до неи належали. Не дивно про-те, що въ такôмъ народнôмъ побутѣ не могло розвинутись нацiональне украиньске купецтво... Все-жь таки Южнорусы въ историчнôмъ житю проявляли наклôнъ до торговлѣ, — ба, они вели не тôлько внутрѣшню, але й зовнѣшню торговлю. Репрезентантами внутрѣшньои торговлѣ були крамарѣ, мѣщане, мѣжь-тымъ коли зовнѣшньою торговлею займались Запорожцѣ, котрѝ весь свôй побутъ засновували на асоцiяцiи. Органами-жь зовнѣшньои торговлѣ були найпаче чумаки".

„Чумацтво — се одна изъ важнѣйшихъ економичныхъ прикметъ демократичного побуту Украины; чумаки — се не окрема каста, котра-бъ рôзнила ся своими

звычаями й интересами вôдъ народнои громады. Чумацтвомъ займали ся въ догôднôмъ часѣ не тôлько лейстровŷ козаки, але й сѣчовики, ба й мѣщане. Зъ-годомъ пѣклували ся чумацтвомъ такожь дрôбнŷ панки украиньскŷ, — потомки сотникôвъ, вôйсковыхъ та бунчуковыхъ товаришѣвъ, канцеляристôвъ и пôдканцеляристôвъ; — такожь они посылали неразъ свои паровицѣ въ дорогу. Условины давного побуту выкликали организацію чумацтва въ артѣль, валку, котра засновувалась на идеи ассоціяцiѣ"...

Далѣ каже Рудченко, що типъ чумакôвъ вже вымирае при новыхъ условинахъ економичныхъ, въ добѣ будовы зелѣзныхъ дорôгъ. Зъ упадкомъ же чумацтва на Украинѣ зчезнуть поволи й тŷ слѣды, по котрыхъ можна було-бъ угадати, якою була-бъ украиньска торговля, коли-бъ житева течѣя Украины не була вздержана чужими вплывами й звернена въ иншŷ стороны.

Хоча-жь вывчене чумацтва зъ огляду економичного е справдѣ потрѣбне, то все-жь, по думцѣ Рудченка, поперед годить ся зайнятись исторично-етнографичнымъ дослѣдомъ про чумакôвъ. Тому-жь, що се не такъ легко написати исторію чумацтва на основѣ давныхъ документôвъ, то поки-що треба въ сѣй справѣ хôснуватись памятниками народного творчества, се-бъ-то пѣснями чумацкими. Тŷ-жь пѣснѣ годить ся записувати вже й для того, що типъ чумакôвъ вымирае, и що такожь пѣснѣ чумацкŷ не довго жити-муть въ устахъ народу.

Збираючи матеріялы до свого выданя, Рудченко корыстувавъ ся не тôлько збôрниками рукописными, але й друковаными. Рукописнŷ збôрники подали ему: П. Кулѣшь, И. П. Новицкій, Ф. Штангаймъ, Л. Ильницкій, Т. Шевченко, Д. Пильчикôвъ, К. Кибальчицъ, А. Русовъ, С. Метлиньскій и Опанасъ Рудченко. Пѣснѣ ось-тыхъ збôрникôвъ записано въ губерніяхъ Киѣвскôй, Черниго̂в-

скôй, Полтавскôй, Харкôвскôй, Катеринославскôй, Херсоньскôй и Таврицкôй. Одинайцять чумацкихъ пѣсень записавъ самъ Ив. Рудченко въ рôзныхъ мѣсцяхъ, найпаче-жь въ губерніи Полтавскôй.

Вôдтакъ заявляе Рудченко, що въ него пôдъ руками було бôльшь 250 варіянтôвъ, та що зъ сихъ варіянтôвъ выдобувъ тôлько 65—70 пѣсень. А вже-жь у друкованю варіянтôвъ Рудченко придержувавъ ся новои методы, котру приняли тогдѣ Чубиньскій, Антоновичь и Драгомановъ. Ось-яка тота метода: Выдавець не друкувавъ тожныхъ вѣршѣвъ въ варіянтахъ однои пѣснѣ, але выбиравъ такій текстъ пѣснѣ, що его вважавъ найбôльшь повнымъ и поправнымъ. Вôдтакъ поклавши той текстъ засновкомъ, Рудченко выписувавъ изъ варіянтôвъ тôлько тѣ вѣршѣ, котрѣ не були схожѣ зъ тымъ прототипомъ, и вôдтакъ вызначувавъ ихъ цифрами й буквами для порôвнаня зъ текстомъ основнымъ. Такимъ способомъ скоротивъ вôнъ выдане варіянтôвъ, але-жь подавъ спроможнôсть тямущому читачеви, реституовати даный варіянтъ въ цѣлости. А вже-жь Пыпинъ не зовсѣмъ похваляе таку методу выдаваня варіянтôвъ. Вôнъ каже, що лучше було-бъ придержувати ся въ сѣй справѣ середньои дороги, се-бъ-то зазначувати окремо варіянты коротенькѣ, а замѣсць довгого ряду циферъ та цитатôвъ, друкувати цѣлкомъ тѣ варіянты, въ котрыхъ вôдмѣна тексту досыть значна.[1])

Про систему свого выданя каже Рудченко, що вôнъ не мôгъ рѣшитись, дати кождому вôддѣлу пѣсень окремый заголовокъ, бо часто одна й та-сама пѣсня зъявляе очерты для характеристики рôзныхъ ситуацій и фактôвъ житя народного. Тому-то выдавъ вôнъ пѣснѣ въ ось-

[1]) „Исторія русской этнографіи", т. III., стор. 373—374.

якôмъ порядку: Навпередъ поклавъ вôнъ пѣснѣ про приготованя чумакôвъ, ити въ дорогу (пѣсня I—VI), далѣ йдуть пѣснѣ, зъображаючѝ чумакôвъ у дорозѣ (VII—X), вôдтакъ пѣснѣ про тое, якъ чумаки пють-гуляють (XI—XXIV), вкôнци-жь идуть пѣснѣ, щó въ нихъ спѣвають про недугу й смерть чумакôвъ въ дорозѣ (XXV—XXXVIII). Се — чисто чумацкѝ пѣснѣ, щó зъображають побутъ чумака въ дорозѣ. Але-жь чумаки нѣколи не творили касты, котра-бъ рѣзко выдѣлилась изъ-посередъ громады. Они, пробуваючи дома, жили саме такъ, якъ и другѝ громадяне. Такъ отже Рудченко зôбравъ и такѝ пѣснѣ, въ котрыхъ малюють ся вôдносины чумакôвъ до семьѣ домашньои и на вôдворôтъ (пѣсня XXXIX—LXV).[1]) Въ кôнци збôрника надрукувавъ вôнъ одну пѣсню изъ збôрника Головацкого про чумака-коломыйця.

Опôсля заявляе Рудченко, що ґрупуючи пѣснѣ, вôнъ выдѣливъ изъ-помѣжь варіянтôвъ пять пѣсень (LXVII—LXXI), котрѝ по складѣ й тонѣ мовы не можуть уважатись народными. Але-жь вôнъ приймивъ ихъ у свôй збôрникъ тому, що ихъ спѣвають не тôлько на правôмъ, але подекуды й на лѣвôмъ боцѣ Днѣпра. Тѝ пѣснѣ складались понайбôльше для забавы паньскои, а зъ паньскихъ дворôвъ черезъ козачкôвъ и официялистôвъ перейшли помѣжь народъ.[2])

Послѣ чумацкихъ пѣсень Рудченко надрукувавъ покажчикъ пѣсень по мѣсци ихъ записокъ. Вôдтакъ запримѣтивъ вôнъ, що дехто мôгъ бы попрѣкнути его за-для того, що вôнъ уложивъ покажчикъ не по говорамъ и нарѣчямъ, але по ґуберніямъ и повѣтамъ. Одначе Рудченко

---

[1]) Числомъ LXVI. зазначивъ Рудченко чотыри вôдрывки чумацкихъ пѣсень; вôдтакъ надруковано ще шѣсть пѣсень чумацкихъ. Останною (LXXII.) е пѣсня про чумака-коломыйця.

[2]) Рудченко каже, що такихъ пѣсень е чи-мало въ „Ужинку рôдного поля“ (Москва, 1857).

выправдуе ся тымъ, що вôнъ, стараючись зъединити рôзнѝ, часто ѝ недоладнѝ правописи тексту пѣсень, не мôгъ докладно вôддати всякѝ вôдтѣнки говорôвъ, а то вже ѝ для того, що збирачѣ украинськихъ пѣсень не були фильольоґи, а вважались тôлько етноґрафами, або композиторами музикальными. Тутъ заявляе вôнъ, що чумацкѝ пѣснѣ були для него головнымъ жереломъ при писаню етноґрафичного огляду. Ось-ту статью надруковано первѣстно въ „Вѣстнику Европы“ (1872, сентябрь и октябрь). Вôдтакъ Рудченко поправивъ и розширивъ еѣ, по-за-якъ доповнивъ еѣ короткимъ нарисомъ історіѣ чумацтва вôдъ давныхъ часôвъ ажь до сего дня. Надруковано-жь ту статью у збôрнику чумацкихъ пѣсень п. з. „Чумаки въ народныхъ пѣсняхъ“. (Етнографическій очеркъ; стор. 1—78).

Гарну сю етноґрафичну статью подѣливъ Рудченко на десять рубрикъ. Ось и они: 1. Зачатокъ чумацтва (стор. 1—9). — 2. Чумаки въ давнôмъ и теперѣшнѣмъ часѣ (9—24). — 3. Чумаки дома (24—31). — 4. Выѣздъ изъ села ѝ проводы (32—35). — 5. Домашнѝ пôсля проводôвъ (35—45). — 6. Чумаки въ дорозѣ (45—50). — 7. Напады на чумакôвъ (50—58). — 8. Туга ѝ гульня чумакôвъ (58—67). — 9. Смерть чумака въ дорозѣ (67—72). — 10. Домашнѝ дожидають чумакôвъ; они вертають ся домôвь (72—78).

Въ кôнци збôрника надруковано ще „Словарь“ тыхъ слôвъ, щô рѣдше уживають ся, зъ деякими прислôвями, щô вôдносять ся до побуту чумацкого (стор. 245—257). Вôдтакъ въ додатку до збôрника вызначують ся що мельодіѣ дванайцяти пѣсень чумацкихъ, щô ихъ поклавъ на ноты Микола Лисенко.

Сей свôй збôрникъ присвятивъ Рудченко Михайлови П. Драгоманови ѝ передъ самыми пѣснями поставивъ два епиграфы, перший — Миколы Гоголя, а другій — Михайла

Максимовича. Годящимъ епиґрафомъ для збôрника украиньскихъ народныхъ пѣсень суть найпаче слова Гоголевѣ: „*Пѣсня для Малороссіи — все: и поэзія, и исторія и отцевская могила...*“

12. Павло Чубиньскій.[1])

Павло Плятоновичь Чубиньскій родивъ ся 15. сѣчня р. 1839. въ мѣстечку Боришполѣ, Переяславского повѣту, Полтавскои ґуберніѣ, — походивъ изъ небогатои дворяньскои семьѣ. Вôнъ учивъ ся у другôй Киѣвскôй гимназіи, вôдтакъ въ университетѣ Петербургскôмъ и кôнчивъ тутъ курсъ въ 1861. р. кандидатомъ по правничому факультету.[2]) Потому ставъ займатись учительствомъ у Киѣвѣ и тымъ часомъ працювавъ надъ своею освѣтою, приготовляючи ся взяти катедру исторіѣ россійскихъ законôвъ. Одначе ему не довело ся выконати своихъ замѣрôвъ. Мѣжь тымъ працювавъ вôнъ у недѣльныхъ школахъ въ хосенъ народнои освѣты[3]) й самъ розвѣвъ таку школу въ своему рôдному Боришполѣ.[4]) Та отъ, небавомъ зъявились гасителѣ свѣтла: Чубиньского вкрыло хмарище ворогôвъ, и добились они до того, що Чубиньскій въ осени р. 1862,

---

[1]) Важнѣйша литература: а) „Павло Чубиньскій“. Допись изъ Киѣва. („Дѣло“. У Львовѣ, 1884; число 10., фелетонъ). — б) „Павелъ Платоновичъ Чубинскій“. Некрологъ — А. Ѳ Кистяковского. („Кіевская Старина“, томъ VIII. 1884; стор. 343—349). — в) Статья А. Н. Пыпина про Чубиньского въ „Исторіи русской этнографіи“, т. III., стор. 347—356.

[2]) Чубиньскій написавъ кандидатску диссертацію п. з. „Очеркъ народныхъ юридическихъ обычаевъ и понятій по гражданскому праву въ Малороссіи“.

[3]) Про недѣльнѣ школы глади „Исторію литературы, рускои“ II. 1; стор. 92—96.

[4]) Того часу Чубиньскій скомпонувавъ народный гимнъ „Ще не вмерла Украина!“

мусѣвъ переѣхати до Пинеги, маленького повѣтового мѣста въ Архангельщинѣ. Въ початку р. 1863. вôнъ принявъ службу въ архангельскôмъ краю: нимъ правивъ на той часъ чоловѣкъ гуманный, щó не мôгъ не запримѣтити освѣты й талановитости Чубиньского й черезъ рôкъ дозоливъ ему, осе̂литись въ Архангельску. Чубиньскій займавъ тутъ рôзнû уряды, а то слѣдователя, секретаря въ архангельскôмъ статистичнôмъ комитетѣ, редактора губернскихъ вѣдомостей, молодшого а потому старшого чиновника „особыхъ порученій" при губернаторѣ и т. и. Вôдтакъ въ Архангельску живъ вôнъ до самого вызволеня свого изъ засланя, — до 13. (25) сѣчня р. 1869.

Молода сила й жвавôсть не дали ему сидѣти згорнувши руки на засланю въ далекôй Пôвночи: за сѣмь лѣтъ вôнъ зробивъ для Архангельщины дуже багато.[1]) Его литературнû працѣ про ярмарки въ Архангельщинѣ, про смертнôсть за десять лѣтъ, его описане Печерского краю, а найпаче его праця про урожаѣ й торгъ хлѣбомъ у сѣмохъ пôвнôчныхъ губерніяхъ Россіѣ принесли велику корысть и показали головнѣйшû потребы краю.

Перебравшись зимою р. 1869. въ Петербургъ, Чубиньскій працювавъ въ редакціи „С.-Петербургскихъ Вѣдомостей". Въ мартѣ р. 1869. выбрано его дѣйстнымъ членомъ географичного товариства, и въ маю т. р. выслано скспедицію въ „югозападный край" для етнографичныхъ и статистичныхъ дослѣдôвъ. Провôдникомъ екс-

[1]) Про тû свои науковû змаганя въ далекôй Пôвночи писавъ Чубиньскій ось-що: „Семь лѣтъ я трудился на сѣверѣ для русской науки и правительства. Не стану перечислять моихъ трудовъ, но они показали, насколько я интерессовался населеніемъ великорусскаго и финскаго племенъ. Помимо этнографіи, я коснулся всѣхъ отраслей экономическаго быта народа и мои замѣтки по этимъ вопросамъ послужили предметомъ многихъ представленій гг. губернаторовъ"... („Кіевская Старина", т. VIII; стор. 349).

педиціѣ ставъ Чубиньскій. Про неѣ пише Пыпинъ осьтаке: „Експедиція Чубиньского — се одно зъ найважнѣйшихъ змагань, якû зъявили ся на поли етноґрафіѣ. Зъ тымъ змаганемъ можна-бъ порôвнати хиба тôлько знамениту працю Оскара Кольберґа („Pokucie“),[1]) — изъ-помѣжь россійскихъ етноґрафôвъ подôбну енерґію показавъ може тôлько Гильфердинґъ въ дослѣдахъ Олонецкого краю...“[2]) За-для короткого часу, въ котрому Чубиньскій довершивъ своѣ працѣ, результаты єи зъявляють ся справдѣ величезными. По пляну ґеоґрафичного товариства тû дослѣды мáли обôймити три пôвденно-захôднû ґуберніѣ: Киѣвску, Волыньску й Подôльску, але-жь Чубиньскій розширивъ свои дослѣды також на иншû краѣ, де живуть Украинцѣ, се-бъ-то на частины ґуберніѣ Миньскои, Гродненьскои, Люблиньскои, Сѣдлецкои й на землю Бессарабску. Въ протягу двохъ рокôвъ 1869. и 1870. вôнъ кôлька разôвъ ѣздивъ по пôвденно-захôдному краю, працювавъ багато самъ при помочи молодыхъ людей, укладавъ проґрамы, розсылавъ ихъ поодинокимъ особамъ та институціямъ, спонукувавъ другихъ до роботы, и вôдтакъ у двохъ рокахъ зôбравъ вôнъ стôлько матеріялôвъ, скôлько не зъумѣли-бъ придбати цѣлû науковû товариства за багато лѣтъ“.[3])

Результаты дослѣдôвъ Чубиньского почало приймати ґеоґрафичне товариство въ половинѣ р. 1870. Вôдтакъ окрема коммиссія при помочи специялистôвъ розсмотрювала надосланû матеріялы й высказувалась про нихъ

---

[1]) „Pokucie“. Obraz etnograficzny. Kraków. 1882—1883. Tom I—III.

[2]) „Онежскія былины, записанныя А. Ѳ. Гильфердингомъ, лѣтомъ 1871. года. Съ двумя портретами онежскихъ рапсодовъ и напѣвами былинъ“. С.-Пб., 1873.

[3]) А. Н. Пыпинъ, „Исторія русской этнографіи“, томъ III., стор. 349—350.

зъ великою похвалою. Въ кôнци р. 1871. порѣшено приступити до выданя тыхъ матеріялôвъ п. з. „*Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край, снаряженной императорскимъ русскимъ географическимъ обществомъ*". (*Югозападный отдѣлъ: матеріалы и изслѣдованія собранныя д. членомъ П. П. Чубинскимъ*). Вôдъ р. 1872. до 1878. выдано сѣмь томôвъ вельми цѣнныхъ матеріялôвъ для пôзнаня „югозападного краю".

Мѣжь-тымъ пôдкошене здорове Чубиньского вымагало, щобъ вôнъ осѣвъ ся на Полудни. Другіи-жь причины вказували ему, що вôнъ мусить оселити ся въ Кіевѣ. Пôсля смерти батька Чубиньского лишило ся майно, на котрому була сила довгôвъ. А вже-жь осѣвшись у Кіевѣ вôнъ не покидавъ працювати для краю. Въ 1873. р. засновано въ Кіевѣ „юго-западный" вôддѣлъ географичного товариства. На першому засѣданю сего товариства (13. лютого) Чубиньскій у своѣй промовѣ натякнувъ на статистично-етнографичну експедицію центрального географичного товариства въ юго-западный край. Хоча-жь въ сьтôй експедиціи зôбрано багато етнографичныхъ матеріялôвъ, то все-жь, по думцѣ Чубиньского, та зôбрка була лишь малою частиною того, чимъ богатый є побутъ народный. „Тôлько постôйна институція (мовивъ Чубиньскій) при енергичнôй дѣяльности членôвъ може поволи вычерпати й обробити массу творôвъ народного побуту. Сему-то вôддѣлови отвôряе ся широке поле дѣяльности. Єму треба буде вывчити три етнографичніи типы, украиньскій, польскій и жидôвскій, и пôзнати економичный розвôй та значѣне кождого зъ сихъ трьохъ елементôвъ. А вже-жь, нѣгде правды дѣти, тее вывчене мусить бути объєктивне, — тенденційнôсть не годить ся зъ повагою и заданємъ сего вôддѣлу... Мы будемо подавати матеріялы про зъявища житєвіи, не руководячи ся нѣ симпа-

тіями, нѣ антипатіями, — намъ треба конечно позбути ся всякого роздратованя, котре впрочôмъ зъявляе ся тамъ, де историею вытворивъ ся ненормальный побутъ. Мы будемо выучувати тû ненормальности, — тû патольогичнû проявы суспôльного житя, — а выучувати такъ, якъ патольоги студіюють подôбнû зъявища въ людскôмъ организмѣ".[1])

И отъ, въ Кыѣвскôмъ вôддѣлѣ центрального географичного товариства вже въ самыхъ почипахъ его розвою оказалась дуже оживлена дѣяльнôсть. Уже въ половинѣ р. 1873. зложено тутъ окрему коммиссію пôдъ проводомъ Чубиньского за-для „переписи" города Киѣва, и трохи перегодя полагоджено сю роботу якъ-найлучше. Крôмъ Чубиньского въ хосенъ вôддѣлу працювавъ багато А. Русовъ, котрый лѣтомъ р. 1873. выѣхавъ за границю й пôзнавъ ся зъ дѣяльнôстью науковыхъ товариствъ славяньскихъ. Вернувши ся на Украину, Русовъ высказавъ потребу, вступити въ близшû вôдносины до литературныхъ товариствъ у Галичинѣ й на Буковинѣ, по-за-якъ въ выданяхъ сихъ товариствъ знаходить ся багато вѣдомостей етнографично-статистичныхъ, дуже важныхъ для працъ самого вôддѣлу. Вже тогдѣ подавъ Русовъ своимъ товаришамъ плянъ, засновати въ Киѣвѣ музей етнографичный, вказавши на прикладъ бѣдныхъ Словакôвъ, котрû для музея збудували великій дôмъ у С. Мартинѣ.[2])

Въ 1873. и 1874. р. вôддѣлъ географичного товариства въ Киѣвѣ выдавъ два томы „Записокъ", въ котрыхъ знаходять ся мѣжь иншими ось-якû статьѣ: 1. *О промышленности югозападнаго края въ прошломъ столѣтіи* (статья В. Антоновича). — 2. *О селѣ Сокиринцахъ* (статья П. Чубиньского). — 3. *Характеристика музыкальныхъ особенно-*

---

[1]) ibid., стор. 358.

[2]) ibid., стор. 359.

стей малорусскихъ думъ и пѣсенъ, исполняемыхъ кобзаремъ Остапомъ Вересаемъ (статья Н. Лисенка). — 4. *Отголосокъ рыцарской поэзіи въ русскихъ народныхъ пѣсняхъ* (статья М. Драгоманова). — 5. *Религіозный культъ южнорусскаго народа въ его пословицахъ* (статья П. Иващенка)... Мѣжь етноґрафичными матеріялами помѣщено въ „Запискахъ“: 1. Думы й пѣснѣ кобзаря Остапа Вересая. — 2. Зббрникъ пѣсень буковиньского народу.[1]) Окремо выдано „Малорусскія народныя преданія и разсказы“ у зббрцѣ Михайла Драгоманова (Кіѣвъ, 1876).

Про тії змаганя й дальшу долю Кіѣвского вôддѣлу пише Пыпинъ ось-що: „Въ тôмъ часѣ южноруссniа суспôльнôсть вызначувала ся въ загалѣ живымъ рухомъ духовымъ, котрый выразивъ ся великою участью въ трудахъ Кіѣвского вôддѣлу ґеоґрафичного товариства. Великій интересъ збудили роботы археольоґичного зъѣзду, щó зôбравъ ся въ Кіѣвѣ р. 1874., бо ось-тутъ опять проявила ся мѣжь иншимъ богата старовина южнорускôго краю. Але той запалъ суспôльности въ интересѣ науки бувъ нетривкій. Въ 1876. р. за-для якихъ-ось причинъ, котрыхъ доси не пояснено въ россійскôй печати,[2]) юго-западный вôддѣлъ ґеоґрафичного товариства закрыто на якійсь часъ („временно“). Тогдѣ-то стиснено друковане книжокъ въ „малорускôмъ языцѣ“, заборонено выставлене украиньскихъ драматичныхъ творôвъ на сценѣ та продукціѣ украиньскихъ пѣсень народныхъ въ публичныхъ

---

[1]) „Сборникъ пѣсенъ буковинскаго народа. Составилъ А. Лонačевскій“. („Изъ матерьяла, доставленнаго Гр. Ив. Купчанкомъ въ юго-западный отдѣлъ императорскаго русскаго географическаго общества“). Кіевъ, 1875.

[2]) Редакціи „Кіевлянина“ (1874., ч. 118) та й звѣстный Юзефовичъ стали членамъ того вôддѣлу докоряти украиньскимъ сепаратизмомъ.

концертахъ.[1]) Въ тôмъ-то часѣ й пôзнѣйше багато дѣячѣвъ на поли украиньскои литературы й етноґрафіѣ, а мѣжь иншими такожь чи-мало членôвъ самого юго-западного вôддѣлу, були приневоленй покинути Киѣвъ. — Около того часу почали вôдновлюватись давнй напасти на украинофильство, въ котрыхъ закидувано ему сепаратизмъ, — и тй-то напасти — въ котрыхъ було дуже мало лицарства, по-за-якъ самымъ напастникамъ було звѣстно, що противникъ не мавъ спроможности боронити ся — досягали свого печального успѣху".[2])

Такъ отже Чубиньскій не по своѣй воли перебравъ ся въ Петербургъ. Тутъ на початку р. 1877. вступивъ вôнъ у службу въ министерствѣ комуникаціѣ („путей сообщенія"). Єму поручено було дѣло заснованя й орґанизаціѣ шкôлъ при зелѣзныхъ дорогахъ. Але-жь невзгодины житя пôдôрвали здорове Чубиньского: его поразивъ ударъ, и въ цвѣтни р. 1879. выйшовъ вôнъ у вôдставку. Коли ему трохи полекшало, вôнъ вернувъ ся на Украину, и зъ-першу живъ у свому хуторѣ, а потôмъ у Киѣвѣ. Въ 1880. р. вôнъ опять тяжко занедужавъ и вôдтакъ уже не встававъ изъ постелѣ. Умеръ 14. сѣчня р. 1884.

Анонимъ-біографъ Чубиньского пише зъ Киѣва про него ось-що: „Смѣло можна сказати, що, коли бы лиха доля не скрутнула ще въ молодыхъ лѣтахъ Чубиньского, зъ него бы выйшовъ ученый европейскій, бо природа щедрою рукою надѣлила его й розумомъ и жвавôстью й иншимъ добромъ, потрѣбнымъ чесному ученому".[3])

Покôйникъ вызначувавъ ся не-абы-якимъ талантомъ, великою енерґією и хистью до невсыпущои працѣ. У него

---

[1]) Порôвн. „Исторію литер. рускои", II. 1; стор. 137—138.
[2]) А. Н. Пыпинъ, „Исторія русской этнографіи", т. III., стор. 361.
[3]) „Дѣло", 1884; число 10.

бувъ прекрасный даръ слова, а иногдѣ проявлявъ вôнъ справжню краснорѣчивôсть. А й характеръ бувъ у него живый, прямый. Не безъ украиньского гумору, вôнъ бувъ сердечный добряга, а хоча въ мовѣ бувъ иногдѣ рѣзкій, то все-жь не злюбивъ вôнъ сарказму. Въ суспôльныхъ дѣлахъ бувъ се чоловѣкъ практичный, але въ приватныхъ справахъ ему не вело ся гараздъ. Зъ натуры бувъ вôнъ безкорыстный, и вôдтакъ изъ експедиціѣ въ юго-западный край вôнъ не тôлько не мавъ нѣякого матеріяльного хôсна, але й стративъ дещо изъ свого майна.[1])

Хоча-жь Чубиньскій за свои либеральнѝ думки опинивъ ся на засланю въ Архангельщинѣ, то Михайло Драгомановъ у своихъ „Австро-руськихъ споминахъ“ не проявлявъ великои симпатіѣ сему патріотови. Се бо попрѣкнувъ вôнъ Чубиньского за тее, що вôнъ въ 1862. р. разомъ зъ двайцяти Украинцями пôдписавъ „Отзывъ“, выступаючи противъ тенденцій революційного товариства „Молодая Россія“, и що р. 1873. у свому „Календарѣ юго-западнаго края“ помѣстивъ статью звѣстного Юзефовича, що денунціювавъ Костомарова. Опроче Драгомановъ закинувъ Чубиньскому также тее, що вôнъ въ своѣй капитальнôй праци „Труды етнографично-статистичнои експедиціѣ“ провѣвъ, де тôлько можна було, россійско-государственну идею гостро й зъ великою нетерпимостью проти не-великоруськихъ елементôвъ (найбôльшь польского).[2])

* * *

---

[1]) Порôвн. „Кіевскую Старину“, т. VIII. 1884; стор. 318—319.

[2]) „Австро-руські спомини“. Частина третя й четверта. (Літературно-наукова бібліотека; кн. 7. 8. 9. Львів, 1890., въ „Прилозѣ“ п. з. „Павло Чубинський і украйнофільські програми в 1862—1873 рр.“. стор. 301—327).

Въ шѣстьдесятыхъ рокахъ Чубиньскій писавъ деякѣ вѣршѣ, назвавши себе Павлусемъ. Уже р. 1861. въ Петербурскôй „Основѣ“ надруковано ліричный его стихотвôръ „Минуло ся!“ (іюль, стор. 57),[1]) а въ р. 1871. выдавъ вôнъ у Киѣвѣ збôрничокъ своихъ поезій п. з. „Сопѣлка Павлуся“ (вел. 8°, 50 сторôнъ). У своему заспѣвѣ каже авторъ, що любо слухати, якъ на кобзѣ славный кобзарь грае. Вже-жь бо вôнъ спѣвае намъ поважно й добру навчае, — спѣвае про тее, щó дѣялось и щó не вернеться, — спѣвае людямъ про свѣтъ божій и про его дива, — сѣе святе слово, правду, — то й колись будуть жнива; — спѣвае жалôбно про людськее лихо й горе, — а часами вôнъ зажартуе, людей звеселяе. Та отъ, умеръ кобзарь, — мовчить кобза, — жде, поки найдеться той дотепный, щó за нѣ безъ жаху вôзьметься. Поки-жь кобзы й бандуры затихли, не грають, поетъ спѣвае людямъ добрымъ пôдъ сопѣлку. Та не голосно грае сопѣлочка, бо спѣвака абы-якій талану не мае. А вже-жь замовкне вôнъ, якъ почуе, що краще спѣвають, и зрадѣе, що другіи людей розважають.

У стиху „Щó дѣялось на Вкраинѣ“ поетъ згадуе давне лихолѣтье, коли-то нашѣ предки мовь на пожаринѣ жили. „Довело ся потерпѣти Руси стародавнôй вôдъ Ко-

---

[1]) Въ шѣстьдесятыхъ рокахъ Чубиньскій написавъ деякѣ статьѣ економично-статистичнѣ и звѣстки про справы побутовѣ; — ихъ надруковано въ Петербурскôй „Основѣ“. Ось и заголовки тыхъ статей: 1. „Погуковщина“ („Основа“. 1861; августъ, стор. 102[3]). — 2. „Изъ Борисполя“ (ibid., октябрь, стор. 128—136[3]). — 3. „Изъ с. Твердохлѣбовъ Кременчугскаго уѣзда“ (ibid., 1862; январь, стор. 62—66[4]). — 4. „Два слова о сельскомъ училищѣ вообще и объ училищѣ для сельскихъ учителей“ (ibid., апрѣль; стор. 54—61[3]). — 5. „Исторія Бориспольской школы“ (ibid., стор. 97—100[3]). — 6. „По поводу лѣсохозяйства и лѣсокрадства“ (ibid, іюнь; стор. 68—70[5]). — 7. „Ярмарокъ въ Борисполѣ“ (ibid., іюль; стор. 89—92[3]). — Всѣ тѣ статьѣ Чубиньскій написавъ по-россійски.

заробъ, Печенѣгобъ, Половцѣвъ, Татаробъ, — потомъ Ляхи-добродѣѣ руйнували мѣста, села". Вôдтакъ на правомъ боцѣ (Днѣпра) польска шляхта панувала, а на лѣвомъ своя шляхта на горе настала... Ажь ось „наставъ царь Олександеръ; крепацтво минулось, — Украина, мовь та пташка, вôльно стрепенулась. На своѣй вже нивѣ люде весело працюють, въ боже свято помолять ся, спѣвають, танцюють" (стор. 4—13)... Коли-жь поетъ у сему стиху не спомнувъ нѣ словомъ про тѣ невзгодины, якихъ Украина зазнавала пôдъ управою Москвы, то въ двохъ иншихъ вѣршахъ вôдваживъ ся вôнъ згадати про свою неволю на засланю.

У стихотворѣ „Сонъ невôльника" (До Олесѣ) каже поетъ, що его за день утомили й праця й нудьга, — вôнъ заснувъ и ему снить ся, що нѣбы-то дають ему волю... И отъ, вôнъ на воли, у рôднôй семьи, — матуся цѣлуе его, а батько старый горне до серденька. И любо й мило ему въ рôднôй семьи, — веселая рôдна хатина; — ажь ось вôнъ прокинувсь! Охъ, лихо! вôнъ все ще въ тюрмѣ, — кайданы бряжчать навѣснѣ; — болить серце невôльника й тяжко ему, та не ллють ся сльозы дрôбнѣи (стор. 16—17). Вôдтакъ въ елегіи „На Рôздво" посылае Чубиньскій зъ-надъ Бѣлого моря привѣтъ своѣй матуси й каже, що ему тяжко-важко день провожати далеко вôдъ роду, вôдъ Украины, бо вôнъ не мае волѣ. Вôнъ витае тôлько думкою до дому, та ждо, що ось прийде щаслива година, коли мати побачить свого сына. Тогдѣ-то вôнъ вылле сльозы, — а поки-що его сльозы нехай будуть отрутою вороженькôвъ, — нехай лихѣ знають, якъ хорошо жити въ тôмъ далекôмъ краю (стор. 18—20).

Бôльша частина зъ-помѣжь чотырнайцяти его стихотворôвъ, надрукованыхъ у збôрничку „Сопѣлка", наложить до пѣсень любовныхъ, котрѣ поетъ зложивъ мабуть

у молодшому свому вѣку. А вже-жь найкрасшимъ стихотворомъ поета є вѣршь „До моеи Катрусѣ“, въ котрому вôнъ, спôмнувши про свои змаганя до правды й про свое тяжке житє, заявляє, що теперь при своѣй дружинѣ Катруси мовь по смерти оживає (стор. 37—38). Ось и сей стихотвôръ:

Ще не богато лѣтъ проживъ,
А вже сивѣє чорный волосъ;
Ще не дождавъ своихъ я живъ,
Що не жовтѣє колосъ...
Я въ свѣтѣ щиро працьовавъ,
Я сѣявъ те, щó Богъ пославъ.

Багато гôркихъ слѣзъ проливъ,
И горя я дознавъ чи-мало;
Людей и правду я любивъ,
За те мене и зневажали,
И молодîи лѣта мои
Я скоротавъ на чужинѣ.

Теперь зъ тобою оддыхаю,
Теперь пришла моя весна, —
Я мовь по смерти оживаю,
И ты, якъ зôронька ясна,
Минѣ присвѣчуєшь, зъ тобою
Я вже не знаю ся зъ нудьгою!

Свѣти-жь минѣ, поки я бачу,
Поки до працѣ ще берусь, —
Я марне силы не потрачу
И живъ своихъ таки дôждусь, —
Зôбру, щó сѣявъ, и веселый
Пôду на вѣчную оселю!

Хоча-жь у Чубиньского бувъ таланъ до поезіѣ, то вôнъ у невзгодинахъ житя й при працяхъ етноґрафичныхъ не корыстувавъ ся симъ даромъ божимъ. Все-жь таки вôнъ заслуживъ собѣ на добру память въ цѣлôй Руси-Украинѣ тымъ, що (1861—1862. р.) скомпонувавъ гимнъ народный „Ще не вмерла Украина!“, — щó его въ Галичинѣ въ шѣстьдесяти рокахъ приписувано Шевченкови, якъ авторови.[1] Опроче въ „Сопѣлцѣ“ надруковано ще кôлька перекладôвъ Чубиньского (стор. 39—50), мѣжь котрыми вызначуе ся „Прощання Чайдъ-Гарольда“.

* *
*

Въ першôмъ томѣ „Трудôвъ“ етноґрафично-статистичнои експедиціѣ въ западно-рускій край надруковано „общее предисловіе“ Чубиньского (стор. XI—XX).[2] Тутъ подае вôнъ навпередъ поглядъ на методу своихъ етноґрафичныхъ дослѣдôвъ. Вôнъ каже, що на Украинѣ були вже збирачѣ народныхъ пѣсень и пословицъ, та що дуже мало матеріялôвъ зôбрано про народнѝ вѣрованя, обряды, игры, забавы, про юридичнѝ обычаѣ, про суспôльный побутъ и про діялектичнѝ примѣты мовы. Вôдтакъ заявляе вôнъ, що свои етноґрафичнѝ дослѣды простягавъ и на такѝ повѣты та ґуберниѣ, изъ якихъ дотôль не придбано майже нѣякихъ матеріялôвъ етноґрафичныхъ. Опроче запримѣчае сей етноґрафъ, що старавъ ся збирати матеріялы ще й для того, що багато памятникôвъ народного творчества вже вымирае. Коли-бъ Михайло Максимовичъ та иншѝ етноґрафы не були записали историчныхъ думъ та

[1]) Сей народный гимнъ надруковано р. 1867 у Львôвскому выданю „Поезій Тараса Шевченка“; томъ I., стор. 66-67.

[2]) Передъ симъ „общимъ предисловіемъ“ въ першôмъ томѣ „Трудôвъ“ напечатано статью „Отъ коммиссіи по снаряженію этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край“ (стор. III—X).

пѣсень, то багато зъ нихъ були-бъ затрачені на вѣки. Такъ отже треба було вôдъ загибели зберегати обряды,[1]) повѣря, казки, легенды и т. и.

Опôсля Чубиньскій згадуе про програмы выдавництва, щó ихъ уложено передъ експедиціею. Такихъ програмъ було пять: 1. програма загально-етнографична, уложена географичнымъ товариствомъ; 2. програма про повѣря и забобоны, — щó еѣ спорудивъ П. Ефименко; 3. програма И. П. Новицкого для збираня знадôбъ діялектичныхъ; 4. програма для розвѣдокъ економичныхъ и 5. програма про право звычаеве. Четверту й пяту програму спорудивъ самъ Чубиньскій.

Далѣ згадуе Чубиньскій про три свои вандрôвки въ цѣляхъ етнографичныхъ. Его дослѣды вôдбували ся въ губерніяхъ Киѣвскôй, Волыньскôй, Подôльскôй, и въ частинѣ губерніѣ Миньскои, Гродненьскои, Сѣдлецкои, Люблиньскои, Полтавскои и въ провинціи Бессарабскôй. Вôдтакъ массу зôбраного матеріялу пôдъ доглядомъ Чубиньского стали впорядковувати его помôчники: И. Чередниченко, В. Кравцѣвъ, П. Раевскій, В. Ильяшевичь и К. Кардашь.[2]) Въ выдавництвѣ-жь „Трудôвъ" помагали Чубиньскому мѣжь иншими отъ-сі тямущі мужѣ: В. Антоновичь, А. Кистяковскій, Н. Лисенко, В. Симиренко.

Натякнувши вôдтакъ въ переднѣмъ словѣ на деякі недостачѣ въ выдавництвѣ, котрі годѣ було усунути, Чубиньскій каже, що по его думцѣ збôрникъ пѣсень треба-бъ ось-якъ уложити: 1. Вôнъ повиненъ обôймати памятники народного творчества тôлько въ такôмъ видѣ, въ якôмъ они истнують въ народѣ, безъ всякихъ само-

[1]) Самъ Чубиньскій записавъ до 4.000 обрядовыхъ пѣсень.

[2]) Етнографичні матеріялы прислали Чубиньскому И. Новицкій, проф. Н. Петровъ, Л. Ильницкій, Г. Залюбовскій, о. Дмитро Струциньскій, о. Даминъ Черкецкій и д. и.

вôльныхъ змѣнъ. 2. У збôрнику пѣсень треба по змозѣ остерѣгати ся злишнихъ повторень. 3. Передаючи всѣ мѣсцевŷ проявы народного творчества, збôрникъ повиненъ все-таки подавати повный и суцѣльный образъ того-жь творчества.

Въ кôнци свого переднього слова Чубиньскій сказавъ дещо про варіянты. Вôнъ не друкувавъ повного тексту всѣхъ варіянтôвъ-пѣсень, а опускавъ тŷ мѣсця кождого варіянту, котрŷ знаходять ся въ основнôмъ текстѣ, одначе означувавъ цифрами вôдповѣднŷ вѣршѣ або части ихъ, що дає спроможнôсть, реституовати кождый варіянтъ (стор. XX).

* * *

Першій томъ „Трудôвъ“ (XX + 454 сторôнъ) выдано въ Петербурзѣ р. 1872. пôдъ редакціею П. А. Гильтебрандта.[1]) Тутъ знаходимо етноґрафичнŷ матеріялы; 1. про вѣрованя й забобоны (стор 1—224); 2. приславья (225—304); 3. загадки (305—317); 4. про чары (319—454).[2]) Поодинокŷ частины матеріялôвъ про вѣрованя й забобоны зазначено назвами повѣтôвъ, въ котрыхъ записано тŷ зразки етноґрафичнŷ. Збирачѣ сего матеріялу въ одвѣтныхъ записках корыстувались мовою россійскою, але дуже часто подавали они народнŷ переказы такожь въ мовѣ украиньскôй. — Въ отъ-сѣмъ першôмъ томѣ суть такожь деякŷ пѣснѣ релиґійнŷ, н. пр. пѣснѣ: Почаѣвскôй божôй Матери, пресвятôй Богородици Бердичѣвскôй, св. Михаилу, св. Миколаю, Ивану Хрестителю, Олексѣю, божому чоловѣкови и т. и. Вôдтакъ про приславья заприм-

---

[1]) Редакціею „Трудôвъ“ займали ся два ученŷ мужѣ: М. Костомарôвъ и П. Гильтебрандтъ.

[2]) „Колдовство“ (чары) — се є студія проф. В. Антоновича въ додаткомъ документôвъ, якŷ вôнъ выдобувъ изъ Кіѣвского центрального архиву.

мѣтивъ Чубиньскій, що багато зъ нихъ знаходять ся уже въ збôрнику Номиса, але-жь бôльша частина приповѣдокъ записана въ захôдной части Подôльскои ґуберніѣ, вôдтакъ въ Пôдлясю и Полѣсю, вôдки до того часу було найменше етноґрафичныхъ матеріялôвъ. И тѝ-то прислôвя зъ загадками, по словамъ Чубиньского, мають не тôлько вагу етноґрафичну, але й фильольоґичну, по-за-якъ подають цѣкавѝ примѣты граматичнѝ й лексикальнѝ (стор. 227—228).

Пôдъ редакціею Гильтебрандта выдано р. 1878. також другій томъ „Трудôвъ" (679 сторôнъ). Въ сему томѣ надруковано „малорускѝ казки" въ двохъ вôддѣлахъ: 1. казки митичнѝ (стор. 7—477); 2. казки побутовѝ й анекдоты („разсказы", стор. 487—679). Въ передньому словѣ пише Чубиньскій, що въ рôзныхъ збôрникахъ надруковано доси всѣхъ украиньскихъ казокъ изъ варіянтами — 170. Вôдтакъ займаючись етноґрафичными дослѣдами юго-западного краю зъ порученя ґеоґрафичного товариства, вôнъ самъ старавъ ся збирати казки. Казки бо проявляють окрушины стародавныхъ вѣровань, — они можуть послужити матеріяломъ для вченого, щô займае ся славяньскою митольоґіею. Митичнѝ казки (каже Чубиньскій) майже нѣколи не мають дидактичного характеру, — дуже рѣдко они вызначують ся гумором. Трохи-не все зберегають они тонъ епичный. Побутовѝ-жь казки суть або моралязуючѝ, або гумористичнѝ, або просто забавнѝ. Далѣ каже Чубиньскій, що 48 казокъ подало ему десять збирачѣвъ, всѣ-жь иншѝ записавъ або вôнъ самъ, або пôдъ его проводомъ товаришь его, И. Чередниченко.

Всѣхъ митичныхъ казокъ надруковано тутъ 146. Они дѣлять ся на ось-якѝ рубрики: 1. Справжнѝ митичнѝ казки (31 казокъ); — 2. звѣриный епосъ (13 казокъ); — 3. богатырскій епосъ (37 казокъ); — 4. казки про духôвъ (31 казокъ); — 5. про людей, щô вызначують ся прикме-

тами добрыхъ або злыхъ духôвъ (13 казокъ); — 6. персонификаціѣ абстрактныхъ понятій (9 казокъ); — 7. метаморфозы (12 казокъ).[1]) — Вôдтакъ надруковано 146 побутовыхъ казокъ и анекдотôвъ, котрыми зъображае ся побутъ родинный та економичный.

Третій томъ „Трудôвъ“ (II + 486 сторôнъ) выдано р. 1872. пôдъ редакціею Миколы Костомарова. Вôнъ вызначуе ся заголовкомъ „Народный дневникъ“.[2]) Тутъ довѣдуемо ся про такû звычаѣ, повѣря й обряды народнû, котрû вяжуть ся тôлько зъ певными добами й днями въ роцѣ. Сюды належать й такû пѣснѣ, що спѣвають ся тôлько въ певнôмъ часѣ року, й що творять окремый вôддѣлъ народнои поезіѣ. Се суть веснянки, пѣснѣ русальнû, купаловû, обжинковû, колядки й щедрôвки. И такъ въ третѣмъ томѣ надруковано: 58 пѣсень, що ихъ спѣвають при весняныхъ забавахъ, 136 веснянокъ, 15 пѣсень русальныхъ, 51 — купаловыхъ, 56 — обжинковыхъ, 176 колядокъ и 64 щедрôвокъ.

Четвертый томъ (713 сторôнъ) выдано р. 1877. пôдъ редакціею Костомарова. Се е збôрникъ матеріялôвъ про обряды народнû, се-бъ-то: 1. про родины й хрестины (стор. 1—51); — 2. про весѣле (52—696); — 3. про похороны (697—713). Такожь въ сему томѣ надруковано пѣснѣ народнû, що спѣвають ся при родинахъ и на хрестинахъ (67 пѣсень) и на весѣлю (1943 пѣсень). Голосы 105 пѣсень положивъ Микола Лысенко на ноты („Додатокъ“, стор. 1—45).

---

[1]) Пôсли митичныхъ казокъ надруковано покажчикъ рѣчей.

[2]) А. Петрушевичъ написавъ у Львовѣ р. 1865. „Общерусскій дневникъ церковныхъ, народныхъ, семейныхъ праздниковъ и хозяйственныхъ занятій, примѣтъ и гаданій“. („Временникъ“ Института Ставропигійского на годъ 1866; стор. 67—156).

Пятый томъ (1209 сторôнъ) выдано р. 1874. також пôдъ редакціею Костомарова. Въ сему томѣ надруковано „народнӣ пѣснѣ", се-бъ-то 877 пѣсень любовныхъ (стор. 1—436; 1187—1209), 491 — семейныхъ (437—930), 266 — побутовыхъ (931—1101) и 250 — шуточныхъ.[1])

Шестый томъ (XI + 396 сторôнъ) надруковано р. 1872. пôдъ редакціею Гильтебрандта п. з. „Народные юридическіе обычаи по рѣшеніямъ волостныхъ судовъ". Въ передньому словѣ пише Чубиньскій, що при етнографичныхъ дослѣдахъ въ юго-западному краю вôнъ звертавъ свою увагу на рѣшеня волосныхъ судôвъ тому, що они подають важный матеріялъ для выученя народныхъ юридичныхъ звычаѣвъ, и що служать иначе зеркаломъ духового й моральнего розвитку народу. За-для тыхъ дослѣдôвъ Чубиньскій объѣхавъ бôльшь пятьдесяти повѣтôвъ въ губерніи Києвскôй, Волыньскôй, Подôльскôй, Полтавскôй, Гродненьскôй, Миньскôй и въ земли Бессарабскôй. Въ тôй своѣй вандрôвцѣ оглядавъ вôнъ книги рѣшень, починаючи вôдъ р. 1861., въ богатьохъ волосныхъ судахъ и зладивъ бôльшь тысячи копій зъ тыхъ судовыхъ рѣшень. Вôдтакъ тӣ студіѣ про народнӣ юридичнӣ звычаѣ Чубиньскій подѣливъ на три частины: 1. а) *Волостные суды, ихъ исторія, настоящая ихъ практика и настоящее ихъ положеніе*, — статья проф. А. Кистяковского (стор. 3—28); — б) *Краткій очеркъ народныхъ юридическихъ обычаевъ, составленный на основаніи прилагаемыхъ гражданскихъ рѣшеній*, — статья Чубиньского (стор. 29—80). — 2. *Уголовныя рѣшенія волостныхъ судовъ* (81—245). — 3. *Гражданскія рѣшенія волостныхъ судовъ* (247—396).

Семый томъ (600 сторôнъ) выйшовъ р. 1874. пôдъ редакціею Гильтебрандта. Се є збôрка статей змѣсту етно-

---

[1]) Порôвн. „Исторію литературы рускои", IV. 1; стор. 175.

ґрафично-статистичного й граматичного, щó дѣлить ся на три части: I. *Евреи юго-западнаго края*, — статья Чубиньского (стор. 1—211). — II. *Поляки юго-западнаго края*, — статьѣ К. Михальчука й Чубиньского (стор. 212—337). — III. *Малоруссы юго-западнаго края*, — статьѣ Михалчука й Чубиньского (стор. 339—600).

Въ першôй части пôсля переднього слова (стор. 1—12) слѣдуе вôддѣлъ першій п. з. *Этнографическій очеркъ* (13—120); — вôддѣлъ другій: *Очеркъ юридическихъ обычаевъ, основанныхъ на Мойсеево-талмудическомъ правѣ* (121—174); — вôддѣлъ третій; *Статистика еврейскаго населенія* (175—211).

Въ другôй части пôсля переднього слова (215—217) знаходять ся ось-якî статьѣ: 1. *Краткій историческій очеркъ ополяченія юго-западнаго края* (219—230). — 2. *Католицизмъ въ юго-западномъ краѣ* (231—237). — 3. *Нравы, обычаи, семейный и общественный бытъ* (238—250). — 4. *Особенности литературы и языка* (251—270). — 5. *Коренныя причины антагонизма съ Великоруссами и измѣненіе въ бытѣ Поляковъ со времени неудачи повстанія* (271—273). — 6. *Статистическія данныя о католикахъ, въ томъ числѣ и Полякахъ юго-западнаго края* (274—291). Вôдтакъ въ додатку сказано ще дещо про Великорусôвъ, Нѣмцѣвъ, Чехôвъ, Молдованъ, Мазурôвъ, Карантôвъ, Татаръ, Циганôвъ и Орменъ, живущихъ въ юго-западному краю (292—320), — а въ доповненю надруковано ще розвѣдку про суспôльну управу жидôвъ въ юго-западному краю (321—337).

Въ третій части пôсля переднього слова Чубиньского читаемо ось-якî статьѣ й розвѣдки: 1. *Краткая характеристика Малоруссовъ* (342—359). — 2. *Статистическія данныя о малорусскомъ населеніи* (360—374). — 3. *Жилище, утварь, хозяйственныя постройки и орудія* (375—

411). — 4. *Одежда, пища и увеселенія Малоруссовъ* (412—452). — 5. *Нарѣчія, поднарѣчія и говоры южной Россіи въ связи съ нарѣчіями Галичины* (452—512). — 6. *Нѣсколько словъ объ экономическомъ положеніи крестьянъ-собственниковъ юго-западнаго края* (513—523). Вôдтакъ въ додатку надруковано проґраму для показаня окремыхъ примѣтъ говорôвъ народныхъ въ южнôй Руси. Въ отъ-сѣй проґрамѣ вызначено 61 пунктôвъ для записуваня діялектичныхъ примѣтъ украиньскои мовы въ ґуберніи Кіевскôй, Черниговскôй, Волыньскôй, Миньскôй, Гродненьскôй, Люблиньскôй, Подôльскôй, Харкôвскôй, Полтавскôй и въ земли Бессарабскôй. До семого тому „Трудôвъ" додано ще три карты: 1. карту южнорускихъ нарѣчій и говорôвъ; 2. карту жидôвскихъ осель; 3. карту католикôвъ юго-западного краю.

У статьи про „Нравы, обычаи..." Михальчукъ и Чубиньскій спôмнули про польску хлопоманію и про руске украинофильство. Ось и слова ихъ въ перекладѣ руско-украиньскôмъ: „Сучасно зъ проявою польскои хлопоманіѣ вынырнуло й руске украинофильство. Часто одныхъ и другихъ змѣшували тому, що однû й другû носили украиньскій костюмъ. Але мѣжь ними була велика рôзниця. Рускû украинофилы не були сепаратисты: люблячи свою народнôсть, они й не думали про вôдорване вôдъ Россіѣ, — они признавали конечнôсть взаимнои звязи, — всѣ ихъ мрѣѣ обмежувались напрямомъ до розвою украиньскои литературы й выдаванемъ для народу популярныхъ книжочокъ „на малорускôмъ языцѣ", щобъ зъ бôльшимъ успѣхомъ розширювати науку въ народѣ. А вже-жь у польскихъ хлопоманôвъ були фантастичнû думки про сполучене Украины зъ Польщею; — они-то не обмежували своихъ претенсій Днѣпромъ, якъ сего хотѣла польска аристократія, высказавши свои бажаня въ звѣстнôй адресѣ подôльскои шляхты. Вôдтакъ мѣжь украинофилами й поль-

скими хлопоманами були ворожѣ вôдносины. Украинофилы стояли по сторонѣ люду въ его взаиминахъ до Польщѣ; — ихъ не могли приманити обѣцянки польской молодѣжи — обезпечити, пôсля злуки Украины зъ Польщею, свободу православія й украиньской мовы. Ба, Украинофилôвъ вражали ось-тû пропозиціѣ; — имъ здавалось се дивовижнымъ, що горстка Полякôвъ, уважавша себе привилеґiованою клясою, смѣе пѣклуватись долею краю, населеного рускимъ народомъ. Тому-то Украинофилы, выобразованû россійскою литературою, не могли похваляти поглядôвъ польской молодѣжи на ось-ту литературу... Вôдтакъ пôсля манифестаціѣ, заявленои польскою молодѣжею въ Киѣвскôмъ университетѣ (въ осени р. 1861.) Украинцѣ й Россіяне подали протестъ попечителю й утворили навѣть громаду, щобы зберегти университетъ вôдъ змаганя польскихъ тенденцій" (стор. 248—249).

Ось и короткій поглядъ на змѣстъ сѣмохъ томôвъ „Трудôвъ" етнографично-статистичнои експедиціѣ въ западно-рускій край. Коли погадаемо, що Чубиньскій приладивъ матеріялы до сего выдавництва въ двохъ рокахъ, то справдѣ притакнемо А. Пыпинови, щô назвавъ се змаганє *„грандіознымъ предпріятіемъ"*.[1]) Завдяки за велику працю ґеоґрафичне товариство признало Чубиньскому р. 1873. золоту медалю въ нагороду за довершену ту експедицію. Опбсля на мѣжнародному конґресѣ въ Парижи р. 1875. одержавъ Чубиньскій золоту медалю першои клясы за працѣ на поли етноґрафіѣ й статистики, а въ 1879. р. академія наукъ въ Петербурзѣ вызначила ему Уварôвску премію за Труды експедиціѣ по рецензіи академика Олександра Весселовского. У своѣй рецензіи вказавъ Весселовскій на богатый матеріялъ для вывченя

---

[1]) „Исторія русской этнографіи", т. III., стор. 352.

народного побуту й поезіѣ, якій знаходить ся въ Трудахъ експедиціѣ й подає засновокъ до дальшихъ наукових дослѣдôвъ. Вôдносины жь критики до працѣ Чубиньского выразивъ той ученый мужъ ось-якими словами: „Передъ такою величезною роботою, щó вôдкрыла науцѣ массу новыхъ датъ, руки критика повиннй-бъ опуститись соромливо найпаче тому, що его добыча вже легка, и що въ тôмъ трудѣ, котрый потребувавъ такъ багато натуги й часу й нагромадивъ чи-мало матеріялу, не можуть не проявити ся подекуды дрôбнй похибки й такй боки, щó выкликують методольоґичный сумнѣвъ"...[1])

13. Михайло Драгомановъ.[2])

Михайло Петровичь Драгомановъ родивъ ся 6 (18) вересня р. 1841. на лѣвобôрчнôй Украинѣ въ Гадячи, Полтавскои ґуберніѣ, въ небогатôй дворяньскôй сѣмьи, въ котрôй старосвѣтске украиньство було вже пôдкопане новѣйшою россійскою культурою.[3]) Батько Михайла, Петро.

---

[1]) „Отчетъ о присужденіи Уваровскихъ наградъ". С.-Пб. 1880.

[2]) Важнѣйша литература: а) „Австро-руські спомини" М. Драгоманова. Частина I—IV. („Літературно-наукова бібліотека"; кн. 1—9. Львів, 1889—1890). — б) Статья А. Н. Пыпина про М. Драгоманова въ „Исторіи русской этнографія", т. III., стор. 365—367. — б) „Ottův Slovník naučný". Sedmý díl. 1893. V Praze; str. 906—907. — г) „Михайло Петрович Драгоманов", — статья Ивана Франка въ „вістнику літератури, історії і фольклору: Житє і Слово". Львів, 1894. Рік перший, книжка I., стор. 148—152. — Деякй звѣстки про житє Михайла Драгоманова подавъ авторови сеи історіѣ литературы Чехъ-етноґрафъ Франтишекъ Ржегоржь.

[3]) Оппозиційнй традиціѣ родовй мали вплывъ на розвôй думокъ Михайла Драгоманова: Прадѣдъ его, Степанъ, значковый товаришь и вôйтъ мѣста Переяслава, стоявъ въ оппозиціи до московскихъ урядникôвъ за те, що кривдили людей салдацькими постôями; — дядько бувъ членомъ революційного „общества соединенныхъ Славянъ" р. 1824—1825.

(1802—1860) проживъ 24 роки въ Петербурзѣ, де вывчивъ ся самъ французкои, англійскои и трохи нѣмецкои мовы; — вôнъ пробовавъ писати й перекладати деякихъ французкихъ та англійскихъ поетôвъ на мову россійску, и вôдтакъ друкувавъ свои пробы въ Петербурскихъ альманахахъ двайцятыхъ и трийцятыхъ рокôвъ. Уже тогдѣ Петро Драгомановъ обертавъ ся въ либеральныхъ кружкахъ, а пôзнѣйше вернувшись на Украину (1838) не покидавъ ся своихъ либеральныхъ думокъ и симпатій до простого люду, допомагавъ мужикамъ, чимъ мôгъ, и записувавъ людовû пѣснѣ. Частину тыхъ пѣсень передавъ вôнъ Амвросію Метлиньскому, а бôльша половина розгубилась по знаємымъ.[1])

Въ сѣмьи Драгомановыхъ не багато було старосвѣтского, традиційного украиньства, й оно явилось пôдряднымъ супроти культуры россійскои. Бувши ще маленькимъ хлопчикомъ, Михайло Драгомановъ бачивъ украиньскû поемы Михайла Макаровского;[2]) — его-то творы, друкованû въ „Южнôмъ рускôмъ зборнику“ Метлиньского, зберегались матѣрю Михайловою, що була бôльшь наивною Украинкою.

Молодый Драгомановъ учивъ ся наперёдъ въ Гадяцкôй повѣтовôй школѣ (1849—1853), а потому въ ґимназіи Полтавскôй (1853—1859), де живъ у пансіонѣ на дворяньскій коштъ. Тутъ пощастилось ему, найти кôлькохъ талановитыхъ и щирыхъ учителѣвъ, котрû розбудили въ нѣмъ замилованє до старинной исторіѣ и клясичныхъ писателѣвъ. Хоча-жь шкôльна наука була россійска, то вчителѣ въ загалѣ не выступали сторчакомъ

---

[1]) „Австро-руські спомини“; частина I., стор. 5.

[2]) Про Михайла Макаровского гляди „Исторію литературы рускои“, II. 1.; стор. 260—269.

проти мовы украиньскои, а навцаки говорили иногдѣ по-украиньски, найпаче-жь тогдѣ, коли треба було „пустити гуморъ". Того часу любителѣ грали що-року „Наталку Полтавку" Котляревского на добродѣйнѝ цѣли, котрыми звычайно завѣдувала губернаторша; — грали-жь ту оперетку также и гимназіясты на своихъ сценкахъ. Михайлови подобалась несказано „Наталка Полтавка"; — вôнъ переписавъ ѥѣ та вывчивъ ся на память, и въ першѝ вакаціѣ на Рôздво всю ѥѣ проказавъ и проспѣвавъ на всѣ голосы передъ домовыми дѣвчатами-крѣпачками. Трохи перегодя привѣзъ вôнъ домôвь переписане „Сватане на Гончарôвцѣ" Квѣтки-Основяненка, и часомъ читавъ сю комедію передъ дворовыми, а то й передъ панами, якъ було зберуть ся въ гостѣ. Опôсля попались ему въ руки деякѝ стихотворы Шевченка, — въ тôмъ бо часѣ гимназіясты записували не тôлько думки й балляды украиньского Кобзаря, але й его „Кавказъ" та „Сонъ". Коли-жь Михайло у вчителя исторіѣ С—на прочитавъ оповѣдане Марка Вовчка „Паньска воля", то оно положило початокъ до думокъ его демократичныхъ.

Про тѝ народнѝ оповѣданя пише Драгомановъ ось-що: „Творы Марка Вовчка вразили мене своею загально-людською, соціяльною идеею, — нѣякого націонализму въ менѣ не збудили, а лягли въ мойому мозку по-рядъ зъ тыми „либеральными" россійскими вѣршами зъ урывками зъ творôвъ Герцена,[1]) котрѝ до насъ доходили, та зъ романомъ Бичеръ-Стоу (Onkel Tom), котрый я прочитавъ незабаромъ у россійськôмъ перекладѣ".[2]) — Опроче Драгомановъ читавъ Кулѣшеву „Чорну Раду" (тôлько-жь

[1]) Олександеръ Герценъ (1812—1870), либеральный публицистъ россійскій.

[2]) „Австро-руські спомини"; частина I., стор. 10—11.

не дочитавъ еѣ) и просиджувавъ ночи за Вальтеръ-Скоттомъ въ поганыхъ россійскихъ перекладахъ изъ французкого.

Уже тогдѣ Драгомановъ пробовавъ писати поезіѣ по-россійски й по-украиньски. Коли-жь побачивъ, що ориґинальный поетъ изъ него не выйде, то взявъ ся за переклады, та мучивъ ся перекладаючи Горацієвый стихотвôръ „De arte poëtica“ на мову вкраиньску, переложивши на россійске оду (epod. II), що починае ся словами „Beatus ille, qui procul negotiis“.

Коли вôдъ р. 1857. по смерти царя Миколы середъ россійскои суспôльности розпочалась аґитація за знесенємъ крѣпацтва, то Полтавскû ґимназіясты выдавали рукописну часопись, и Драгомановъ ставъ еи редакторомъ.[1]) Вôдтакъ пише Драгомановъ у своихъ „Австро-руськихъ споминахъ“, що вже тогдѣ, коли вчивъ ся въ ґимназіи, молодеча душа его нахилялась до проґрессивныхъ „Западникôвъ“, та що вôнъ скôнчивъ ґимназію зъ украинствомъ культурнымъ, гуманитарнымъ, а зовсѣмъ не националистичнымъ.[2])

Въ осени р. 1859. вôнъ вступивъ на Київскій университетъ, котрого кураторомъ бувъ тогдѣ знаменитый хирурґъ Пироговъ, чоловѣкъ тямущій и либеральный. Пôдъ его опѣкою университетъ тѣшивъ ся майже повною академичною свободою. Мѣжь студентами йшли горячû дебаты, — всѣ рвали ся до политичнои дѣяльности, хочь и въ рôзнû боки.[3]) Щобы зблизити ся до простого люду, почали они заводити недѣльнû школы. Поступивши-жь въ университетъ, Драгомановъ приставъ зъ усѣмъ Пол-

---

[1]) „Житє і слово“, Рік перший, кн. I., стор. 148—149.

[2]) „Австро-руські спомини“; частина 1., стор. 15.

[3]) „Житє і слово...“, стор. 149.

тавскимъ кружкомъ до недѣльныхъ шкôлъ, бо перша така школа въ Киѣвѣ на Подолѣ була вôдкрыта тымъ кружкомъ. Зъ-годомъ окрôмъ тои школы склала ся друга („новостровеньска“),[1]) куды зôбрались деякî „принципіяльнî украинофилы“, до котрыхъ доходили украиньскî идеѣ вôдъ Опанаса Марковича, Леонида Глѣбова и и.[2]) Вôдтакъ „новостровецѣ“ намагали вчити дѣтей тôлько по-украиньски, мѣжь-тымъ коли „Подоляне“ вчили бôльшь на мовѣ россійскôй. И незабаромъ „Подолянъ“ „новостровенцѣ“ стали звати космополитами, а себе Украинцями.

Драгомановъ державъ ся зъ-далека вôдъ специяльно-украинофильскихъ студентскихъ кружкôвъ, котрî въ 1862. р. злили ся въ велику громаду, душь въ 250—300. Коли-жь (въ маю р. 1862) россійскій урядъ закрывъ недѣльнî школы, то Драгомановъ працювавъ у „временнôй педагогичнôй школѣ“, се-бъ-то въ учительскôй семинаріи. Тогдѣ почавъ вôнъ студіювати теорію народного елементу въ педагогицѣ, — народну мову, словеснôсть, исторію. Тутъ ему багато помагавъ старшій его приятель, Судовщиковъ, учитель по жôночихъ пансіонахъ, збирачь народныхъ пѣсень, котрый такожь уважавъ ся космополитомъ. Та отъ, украинофилы неразъ докорювали Драгоманову зъ-за его думокъ космополитичныхъ. Коли (6. мая р. 1861) домовину Тараса Шевченка перевезено зъ Петербурга въ Киѣвъ и поставлено еѣ въ церквѣ рождественьскôй, то Драгомановъ прийшовъ такожь сюды. Тогдѣ одинъ товаришь-украинофилъ крикнувъ на него: „Ты

---

1) Назва „новостровцѣвъ“ взялась вôдъ недѣльнои школы въ Киѣвѣ, на „Новому Строенію“, кварталѣ коло университету, де зôбрались учителѣ-студенты зъ бôльшь украинофильскихъ кружкôвъ. (Примѣтка Драгоманова въ письмѣ до Ом. Огоновского зъ д. 8. квѣтня 1894. р.).

2) „Австро-руськї споминн“; ч. І., стор. 17.

чого сюды зайшовъ? — тутъ тобѣ не мѣсце!"[1]). Драгомановъ зрештою не вийшовъ изъ церкви, а пôшовъ за домовиною, и коли побачивъ, що якась дама по дорозѣ положила на неѣ терновый вѣнець, то забѣгъ въ-передъ передъ бастіонну браму на дорозѣ приднѣпровôй и змостивши собѣ катедру зъ цеглы, выголосивъ мову въ память украиньского Кобзаря.[2])

Та й пôзнѣйше, коли Драгомановъ учивъ исторіѣ въ педаґоґичнôй школѣ, деякѝ украинофилы дорѣкали ему за-для того, що вôнъ, будучи космополитомъ, бере ся до такого щиро-національного дѣла, якъ выховане народныхъ учителѣвъ. Незабаромъ посыпались доносы на него, якъ на нигилиста й украиньского сепаратиста, и вôдтакъ его вôдправлено зъ семинаріѣ, майже саме тогдѣ, коли скôнчивъ студіѣ университетскѝ.

Мѣжь-тымъ Драгомановъ зблизивъ ся до украинофилôвъ и увôйшовъ въ ихъ громаду. Ще въ початку р. 1863. прийшло до выконаня проекту Костомарова про выданя популярно-науковыхъ книжокъ. Драгоманова принято въ комитетъ до сего выдавництва. Тôлько-жь незабаромъ наступила цензурна заборона всякихъ педаґоґичныхъ и церковныхъ книжокъ украиньскихъ, и вôдтакъ змаганя того комитету не довели до-путя.[3])

Вернувши ся въ Києвъ по вакаціяхъ Драгомановъ дôзнавъ ся, що весь украинофильскій рухъ середъ укра-

---

[1]) ibid., стор. 21—22.

[2]) Ту бесѣду Драгоманова похвалилъ М. Чалый („Жизнь и произведенія Т. Шевченка". Кіевъ, 1882; стор. 192, — де читаємо: „Лучшія изъ надгробныхъ рѣчей, къ сожалѣнію несохранившіеся, произнесены были у крѣпостнаго форта на мосту студентами: Стоиновымъ, Антоновичемъ и Драгомановымъ").

[3]) Про ту цензурну заборону гляди „Исторію литературы рускои", II. 1; стор. 135—136.

иньскои молодѣжи зовсѣмъ затихъ. Вôнъ займавъ ся своими студіями; — въ 1863—1864. р. бувъ учителемъ ґеоґрафіѣ въ другôй ґимназіи Киѣвскôй, а въ 1864. р. вôдбувъ диссертацію по исторіи Риму (про императора Тиберія), щобъ одержати „veniam legendi“ въ университетѣ.

Тымъ часомъ въ Киѣвѣ зôбралось кôлька молодыхъ Полтавцѣвъ, котрî забажали розвивати рôдну мову, щобъ украиньска литература могла въ усьому рôвняти ся зъ россійскою. Ось-тî патріоты задумали подавати переклады зъ розвитыхъ европейскихъ мовъ на украиньску. Тôлько-жь незабаромъ побачили они, що для такихъ перекладôвъ треба словаря, — то-жь и почали перекладати россійскій словарь Рейфа на украиньске. До того кружка пристали Драгомановъ изъ Судовщиковымъ. По довгихъ спорахъ, за радою Судовщикова, кружокъ кинувъ думку про роботу лексикальну и взявъ ся за граматику. Зъ годомъ вôнъ довѣдавъ ся, що въ Харковѣ є вже матеріялы до украиньского словаря, куды ввôйшовъ и матеріялъ Кулѣша. И трохи зъ-годомъ перевезено тî матеріялы въ Киѣвъ, — тôлько-жь не багато було хôсна зъ нихъ: кружкови прийшлось почати на-ново выбиране слôвъ изъ етноґрафичныхъ збôрокъ и зъ творôвъ письменнои словесности.[1])

Мѣжь-тымъ Драгомановъ увôйшовъ у кругъ либеральныхъ професорôвъ, и свои студіѣ, що доси обмежувались старинною исторією, розширивъ такожь на новѣйшу: єму роблено надѣю, що поставлять єго кандидатомъ на катедру всесвѣтнои исторіѣ въ университетѣ, опорожнену въ 1862. р. Та отъ, запôзнилась єго „командировка“ за границю для приготовленя до професуры. Сталось се черезъ конфликтъ мѣжь радою Киѣвского университету й

---

[1]) „Австро-руські спомини“, ч. I., стор. 28—33.

министерствомъ освѣты, котре тодѣ (въ 1862—1864. р.) высылало багато молодыхъ людей за границю. Києвска университетска рада думала, що такй „командировки" мусять выходити не вôдъ министерства, а вôдъ радъ университетскихъ, при чому мусять посылатись за границю тй, котрй вже набули степѣнь маґистрôвъ наукъ. Хоча-жь Драгоманову пôсля скôнченя университету кандидатомъ (р. 1863) и предложена була кураторомъ учебного округа „командировка" на коштъ министерства, то вôнъ, шануючи принципъ университетскои автономіѣ, и бажаючи стати професоромъ въ Києвѣ, подякувавъ за таке предложенє.[1])

Того часу вмеръ батько Драгоманова й ему прийшло ся пѣклуватись выхованємъ своеи сестры Ольги (звѣстнои писательки Олены Пчôлки). Вôнъ оженивъ ся й для прожитку мусѣвъ давати приватнй лекціѣ та й заробляти на хлѣбъ перомъ. Крôмъ історіѣ тягло его й до педаґоґіѣ, зъ котрою вôнъ основно познаємивъ ся ще тогдѣ, коли вчивъ у недѣльныхъ школахъ. Зъ педаґоґичного боку вôнъ выступивъ у „С.-Петербургскихъ Вѣдомостяхъ" въ квѣтни р. 1866. за тымъ, щобъ у початковыхъ школахъ на Украинѣ розпочинали вчити по-украиньски й щобъ зъ-провола йти до російскои мовы.[2]) Хочь отъ-ся статья его була надрукована пôсля выстрѣлу Каракозова, то въ тôмъ напрямѣ до украиньского сепаратизму панславистъ Катковъ добачивъ звязокъ зъ аттентатомъ Каракозова. Кураторъ университету денунціювавъ Драго-

---

[1]) „Житє і слово", кн. II., въ статьи „Поправки до біоґрафіѣ Драгоманова", стор. 288. — Коли Драгомановъ опôсля ставъ маґистромъ, то вже бувъ посланый за границю не урядомъ, а Києвскимъ университетомъ.

[2]) Отъ-ся статья вызначувалась заголовкомъ „О педагогическомъ значеніи малорусскаго языка".

манова якъ украинофила й поставивъ его пôдъ свôй догляд.[1]) Тогдѣ Драгомановъ обернувъ ся до украиньскихъ пытань; почавъ збирати матеріялы до украиньскои етноґрафіѣ й литературы, а въ политицѣ дôйшовъ до демократичного федерализму.

Якъ доцентъ университету вôнъ вызначувавъ ся великимъ вплывомъ на молодѣжь, щó саме-тогдѣ була глубоко зворушилась соціяльными пытанями, орґанизувала кружки, засновувала касы, библіотеки. Найкраща зъ такихъ библіотекъ у Киѣвѣ, въ котрôй систематично пôдôбраній були книжки якъ по исторіи й суспôльнымъ пытанямъ, такъ и по украинознавству, устроєна була при участи Драгоманова. Але-жь вôнъ остававъ ся доцентомъ довгій лѣта, не одержуючи номинаціѣ на професора, бо директоръ Киѣвского округа народныхъ шкôлъ, князь Шириньскій-Шихматовъ, бувъ злющимъ на Драгоманова за-для однои зъ первшихъ его статей, котру надруковано въ „С.-Петербургскихъ Вѣдомостяхъ".[2]) Въ тôй-то статьи про украиньске пытане Драгомановъ озвавъ ся зъ докоромъ про читанку, введену Шириньскимъ-Шихматовымъ у школы народній.

Ажь въ 1870. р. бувъ Драгомановъ посланый за границю для доповненя студій. Вôнъ поѣхавъ у Нѣмечину, вчивъ ся въ Берлинѣ (въ зимѣ р. 1870—1871), побувъ у Будишинѣ мѣжь лужицкими Сербами й познаємивъ ся зъ лужицкими патріотами, Смолеромъ и Горникомъ. Вôдтакъ черезъ Прагу лѣтомъ 1871. р. приѣхавъ вôнъ до Вѣдня. Тутъ бачивъ ся вôнъ изъ членами академичного

---

[1]) „Житє і слово". I. 1; стор. 149.

[2]) Сй статьѣ, а найбôльше друга п. з. „Земство и мѣстный элементъ въ народномъ образованіи" („С.-Петерб. Вѣдомости", 1866; № 93) поставили Драгоманова зъ Шириньскимъ у вôйну. („Австро-руські спомини", I., стор. 39).

товариства „Сѣчь“. Въ розмовахъ изъ Сѣчовиками вôнъ дôзнавъ ся, що для нихъ Украина сама въ собѣ й у вôдносинахъ до Россіѣ була „terra incognita“, — нѣ порядкôвъ россійскихъ, нѣ исторіѣ, нѣ географіѣ Россіѣ, — навѣть литературы спеціяльно-украиньскои они не знали. Тому-то Драгомановъ зъ деякими приятелями постаравъ ся о тее, що библіотека „Сѣчи“ одержала зъ Россіѣ чимало книжокъ украиньскихъ, Петербурскихъ журналôвъ и газетъ.[1]) Живучи въ Вѣдни Драгомановъ спонукавъ деякихъ Сѣчовикôвъ, зайнятись збиранемъ етнографичныхъ матеріялôвъ. И отъ, трохи-перегодя Мелитонъ Бучиньскій приславъ у Киѣвъ багато народныхъ пѣсень, спеціяльно политичныхъ, котрыми Драгомановъ корыстувавъ ся въ выданю своихъ етнографичныхъ збôрникôвъ. Розпрощавши ся зъ Сѣчовиками, Драгомановъ поѣхавъ въ Гайдельбергъ, а потôмъ въ Италію, де зостававъ ся двѣ зимы (р. 1871—1872 и 1872—1873). Живучи у Фльоренціи, Драгомановъ написавъ статью п. з. „Ukraino. Il movimento letterario ruteno in Russia e Gallizia (1798—1872)“, — що єѣ надруковано въ журналѣ „Rivista Europea“ (anno IV., vol. 1. 2. Firenze, 1873).[2])

Середъ своеи Фльорентійскои переписки зъ Сѣчовиками въ Вѣдни р. 1872. довѣдавъ ся Драгомановъ, що поновлює ся Львôвска „Правда“. По-за-якъ єго кликали писати до сего украинофильского органу, то вôнъ пôславъ въ редакцію невеличку рецензію книжки д-ра Клима Ганкевича п. з. „Grundzüge der slavischen Philosophie“ I. Heft. Krakau, 1869. — II. Heft. Lemberg, 1869). Далѣ вôнъ сѣвъ

---

[1]) „Австро-руські спомини“, II., стор. 62—65.

[2]) Сю статью въ руско-украиньскôмъ перекладѣ Навроцкого надруковано въ „Правдѣ“ р. 1873., стор. 257—263; 362—368; 529—531; 531—550.

за довшій працѣ: впорядкувавъ збôрничокъ легендъ и новель, записаныхъ однымъ малярομъ въ Полтавщинѣ, написавъ и оригинальну статью п. з. „Народня освѣта и литература на Украинѣ“.[1]) Крôмъ отъ-сихъ матеріялôвъ и статей пôславъ въ редакцію „Правды“ также свою пѣсню „Покликъ до братôвъ Славянъ“. Сю пѣсню справдѣ надруковано въ „Правдѣ“ р. 1872. (стор. 9—10), тôлько-жь — по словамъ Драгоманова — редакція мѣсцями переробила еѣ, а подекуды й обкраяла, та й пôдписала псевдонимомъ „Гетьманець“.[2]) Ось и деякі частины сеи политичнои пѣснѣ:

Гей! не дивуйтесь, добріи люде,
Що на Вкраинѣ повстало,
Що Украина по довгôй дрѣмотѣ
Голову славну пôдняла.

Гей! Украинець просить не много:
Волѣ для люду и мовы, —
Но не лишае вôнъ до всѣй Руси
И къ всѣмъ Славянамъ любови.

Зъ пôвнôчною Русью не зломимъ союзу:
Мы зъ нею близнята по роду,
Мы вѣки дѣлили и радôсть и горе,
И вкупѣ вступаемъ въ свободу.

---

[1]) Сю статью надруковано въ „Правдѣ“ ажь въ 1876. р. п. з. „Антрактъ въ исторіѣ украинофильства“ (1863—1872).

[2]) Тому-що Михайло Старицькій деякі свои стихотворы пôдписувавъ криптонимомъ „Гетьманець“, то й авторъ сеи исторіѣ литературы думавъ, що Старицькій скомпонувавъ также пѣсню „Покликъ до братôвъ Славянъ“. („Исторія литературы рускои“, часть II. 2; стор. 820). Мабуть редакція „Правды“ передала ту пѣсню Старицькому, котрый еѣ зовсѣмъ переробивъ. Вôдтакъ Микола Лисенко поклавъ еѣ на ноты.

Ты, Русинъ московській, одинъ изъ всѣхъ братôвъ
Велике зложивъ государство,
Неси-жь свою силу, де треба, на помôчь,
На захистъ усьому Славянству! — —

Зберѣмо ся, браття, въ сѣмью рôвноправну,
И крикнемъ на братньому пиру:
„Мы хочемъ для себе й для цѣлого свѣту
Лишь волѣ, освѣты и миру“...[1])

Окрôмъ сего стихотвору Драгоманова „Правда“ не хотѣла друкувати иншихъ его статей: и посланѣ легенды й статья про народну освѣту оказали ся дразливыми. Рецензія-жь на книжку Ганкевича знайдена була нетактовною противъ автора, „котрому не слѣдъ було говорити, що вôнъ пише, не знаючи дѣла“.[2]) Коли вôдтакъ Драгомановъ довѣдавъ ся, що редакція „Правды“ бачить въ его статьяхъ „саму негацію й нѣчого бôльше“, то написавъ вôнъ довгій оглядъ литературный, що его надруковано р. 1873. и 1874. въ „Правдѣ“ п. з. „Литература россійська, великоруська, украиньска й галицька“.

Коли Драгомановъ живъ опять у Вѣдни, то пôзнавъ ся зъ Сѣчовикомъ Остапомъ Терлецкимъ, котрый въ листѣ зъ д. 22. квѣтня р. 1873. писавъ ему въ Кіевъ мѣжь иншимъ ось-що: „Зганувъ я онодѣ про потребу сходинъ нашихъ людей у Львовѣ. Пристаючи на Вашу раду: зробити сходины при зборахъ „Просвѣты“, додаю ще короткій програмъ тутки и шлю его Вамъ зъ прозьбою, коли вôнъ и по Вашôй думцѣ буде, толково й ясно переказати Навроцькому, а той при случаю, и пр. въ клюбѣ

[1]) „Австро-руські спомини“, II., стор. 84–87. — Про сю пѣсню замѣтивъ Драгомановъ ось-що: „Основнії думки моеи политичнои „Тредиковщины“ були сказанії ясьнѣще въ оригиналѣ, нѣжь у перешивцѣ“.
[2]) ibid., стор. 88.

у Сушкевича, людей доберо и працю розправить, щобъ уже разъ розпочалась и въ Галичинѣ умна робота. Сего ради пропоную зъѣздови въ основу политичного будучого орґану, розбôбрати мѣжь себе слѣдуючй працѣ: 1. Статистика Галичины на тлѣ загальнои. 2. Выкупъ землѣ селяньскои. 3. Исторія шкôлъ народныхъ. 4. Исторія ассоціяцій громадскихъ, народныхъ товариствъ, институтôвъ, фондôвъ. 5. Исторія уніятськои церкви и еи управства. 6. Оглядъ политики (публицистики) галицкои".[1])

Побувши трохи-не три роки „въ гôрско-романськôй та ґерманськôй Европѣ", Драгомановъ приѣхавъ до Львова въ серпни р. 1873.[2]) Тутъ вôнъ пôзнавъ ся зъ рускою, украинофильскою громадою, найпаче-жь зъ Корниломъ Сушкевичемъ, Володимиромъ Навроцкимъ, Володимиромъ Ганкевичемъ и такожь зъ буковинськимъ поетомъ, Йосипомъ Федьковичемъ, котрый саме-тогдѣ живъ у Львовѣ та товариству „Просвѣта" подававъ свои матеріялы для популярныхъ книжечокъ. Про Федьковича писавъ Драгомановъ ось-що у своихъ „Австро-руськихъ споминахъ": „Федьковичь выдавсь менѣ капиталомъ, котрый и самъ себе не вмѣе вжити, якъ слѣдъ, и тй, щô навколо його, не вмѣють, и котрый черезъ те просто що-дня пропадае и навѣть деморализуе громаду примѣромъ свого пропадання".[3])

Пôзнавши ся зъ деякими народовцями, Драгомановъ оглянувъ „Народный Дôмъ", и познаемивъ ся тôлько зъ однымъ ученымъ партіѣ „Словистôвъ". А вже-жь Львôвскй украинофилы и въ загалѣ галицкй Русины не були ему по-нутру. Ось-що пише вôнъ про нихъ: „Роз-

---

[1]) ibid., III., стор. 200—202.
[2]) ibid., стор. 151.
[3]) ibid., стор. 180.

мовляючи и переписуючись зъ Галичанами, я запримѣтивъ, що зростови середъ нихъ, навѣть середъ свѣтськихъ, щирого демократизму й проґрессизму шкодить доґматична формалистика юридична, не менше богословскои".[1]) Зъ-помѣжь литературныхъ творôвъ, друкованыхъ въ галицкôй Руси, найбôльше вподобалась Драгоманову брошура Н. Загôрного (Степана Качалы) п. з. „Политика Русинôвъ".

Вернувши ся зъ-за границѣ въ Киѣвъ, Драгомановъ знайшовъ кружокъ своихъ товаришѣвъ-радикалôвъ збôльшеный, а крôмъ того двѣ громадки молодѣжи зъ напрямами украинофильскими: одну найбôльше изъ студентôвъ историко-фильольоґичныхъ, а другу численнѣйшу — зъ рôзныхъ. Першу громадку звали словарниками, другу — общиною. Обѣ тӥ громадки звались „молодою громадою", и не дуже мирились промѣжь себе. Драгоманова бôльшь интересували першӥ, будучӥ єго слухачѣ. Про Драгоманова говорили тогдѣ въ Киѣвѣ, що вôнъ задумавъ злити въ одно: радикальство й украинофильство, — але-жь вôнъ тогдѣ й не думавъ про такій переворотъ та й въ загалѣ бѣжуючою политикою мало займавъ ся, — курсъ въ университетѣ й праця коло „Историчныхъ пѣсень малорускогo народа", та въ юго-западнôмъ вôддѣлѣ ґеоґрафичного товариства забирали у него майже весь часъ. Все-жь нажививъ вôнъ собѣ репутацію политичного аґитатора, хочь та аґитація въ него зводилась тогдѣ майже выключно на Галичину.[2])

Галицкихъ Русинôвъ вважавъ вôнъ въ загалѣ апатичными супроти „проґрессу" та лѣнивыми. Галичину называвъ вôнъ Авґіевою стайнею, зъ котрои треба вывезти массы багна, щô душить усѣ свѣжӥ наросты.[3]) Вôнъ ни-

---

[1]) ibid., стор. 206.

[2]) ibid., стор. 220—223.

[3]) ibid., стор. 239.

савъ, що „въ Галичинѣ до лѣнивства мôзку прилучають ся ще явнî хоробы, котрî выносять люде зô школъ попôвскои и адвокатскои; — сî хоробы: поверховна балаканина и партiйнôсть“.[1]) Вôдтакъ запримѣтивъ вôнъ, що безъ пôдмоги зъ россiйскои Украины заледви й формально-нацiональный рухъ въ Галичинѣ мôгъ бы вдержатись.[2]) Драгомановъ сердивъ ся найпаче на товариство имени Шевченка, що выбрало своимъ головою Степана Качалу, и що (по думцѣ Драгоманова) замѣсць широкои основы для товариства вытворило олигархiю та й высувало „комерчеське наживане маетку черезъ типографiю“.[3]) Хотячи зробити щось рѣшучого, Драгомановъ зъ товаришами своими написавъ „Одкрытый листъ зъ Украины до редакцiѣ „Правды“.[4]) Въ отъ-сѣмъ листѣ сказано навперёдъ, що политика й програма, заявлена „Русскою Радою“, е для Славянъ пагубна, для галицко-руского народу недостойна, а для Россiѣ шкодлива, бо „Русская Рада“ пôддержуе гегемонiю однои нѣмецкои, централистичнои партiѣ надъ усѣми народами, а надто надъ народами славяньскими... Але-жь Украинцѣ въ Россiѣ не можуть згодити ся такожь изъ програмою галицкихъ федералистôвъ (се-бъ-то народовцѣвъ), якъ она выложена въ брошурѣ „Политика Русинôвъ“, бо авторъ еи подае голосъ за конкордатъ, за конфессiйнî школы, за привилегiѣ католицкои церкви, противъ гражданського шлюбу и т. и.“[5])

---

[1]) „Чудацькі думки про українську національну справу“, Львів, 1892; стор. 134—135.

[2]) „Австро-руські спомини“, III., стор. 166.

[3]) ibid., стор. 225.

[4]) „Правда“. 1873; стор. 660—661.

[5]) Того-самого (1873) року хваливъ Драгомановъ политичну дѣяльнôсть Степана Качалы. (Порôвн. статью „Ukraino. Il movimento letterario ruteno...“ въ перекладѣ Павроцкого: „Правда“, 1873; стор. 554—555).

На сей одкрытый листъ вôдповѣла редакція „Правды“, сказавши мѣжь иншимъ ось-що: „Мы передъ всѣмъ Русины, члены пятьнайцяти-милліонового народа, але вразъ мы и поступовцѣ, либералы, демократы, не меньше, якъ нашѣ браты закордоньскѣ. Тôльки-жь мы стережемъ ся всякого доктринерства, красного въ теоріи, але въ практицѣ многимъ много пошкодившого. Що до брошуры „Политика Русинôвъ“, противъ деякимъ тезамъ котрои нашѣ браты Украинцѣ выступають, треба зважити, для кого и въ якôй цѣли вона була написана. Вона не есть политичнымъ манифестомъ партіѣ, але писана въ однôй певнôй цѣли. Впрочôмъ може авторъ ей де въ чôмъ и рôзнить ся въ своихъ гадкахъ одъ гадокъ, нами повысше высказаныхъ: значною однакъ ся рôзниця навѣрно не есть, — и яко одномышленникъ нашъ, що-до головного пытаня народного, есть вôнъ вразъ и чоловѣкомъ нашои партіѣ, а притôмъ и федералистомъ и найчеснѣйшимъ и найревнѣйшимъ нашимъ патріотомъ“.[1]) Ажь ось незабаромъ надруковано въ „Правдѣ“ й другій „одкрытый листъ зъ Украины“. Въ ось-тôмъ листѣ 24 патріоты лѣвобережнои Украины притакнули редакціи „Правды“, написавши мѣжь иншимъ ось-що: „Мы не можемо не прилучити нашого голосу до слова редакціѣ „Правды“, що нашою головною цѣлею есть хоронене своеи національности и розвôй свого народа, окремѣшнього якъ вôдъ польского, такъ и вôдъ великоруського, и що тôй головнôй цѣли повиннѣ пôдклонити ся усѣ иншѣ пытаня нашого розвою й поступу; по-за-якъ усѣ нашѣ поступовѣ бажання можуть справдити ся тôльки пôдъ умовою досягненя головнои цѣли... Мы не бачимо у брошюрѣ п. Загôрного (Ст. Качалы) досыть важного поводу до коллек-

---

[1]) „Правда“, 1873, стор. 663—664.

тивного протесту, бо вона зовсѣмъ, якъ каже „Правда“, не есть манифестомъ засадъ партіѣ, але выразомъ гадокъ самого автора... Тымъ меньшь можна бачити у словахъ автора замѣръ, приписувати свои гадки украиньскôй освѣченôй громадѣ у Россіи... Не даючи великои ваги сьому непорозумѣнию, не маючому у собѣ нѣчого, щó повело-бъ насъ до справжнього розъединения, мы сподѣваемось, що нашѣ народолюбцѣ, якъ у Галичинѣ, такъ и на Вкраинѣ, не вôдступлять правила слабыхъ: „unitis viribus res parvae crescunt“.[1])

Въ серпни р. 1874. вôдбувавъ ся въ Киѣвѣ археольоґичный зъѣздъ. Драгомановъ бувъ однымъ изъ референтôвъ на сему зборѣ. Та отъ, ледви розъѣхались гостѣ зъ Киѣва, посыпались на Драгоманова доносы, мабуть-то вôнъ соціялистъ и революціонеръ. Найпаче-жь редакторъ тогдѣшнього Львôвского „Слова“ денунціювавъ Драгоманова, якъ „Бакуниньско-польского, революційного аґента“.[2]) Такожь одинъ изъ Киѣвскихъ професорôвъ, дôзнавши ся про статью Драгоманова „Литература россійська, великоруська, украиньска й галицька“, вказавъ урядови на него, якъ на сепаратиста. Опроче ґрафови Толстому не вподобались тѣ замѣтки, якѣ Драгомановъ списавъ въ „Вѣстнику Европы“ зъ поводу ревизіѣ сего министра въ Киѣвскôмъ учебнôмъ округѣ. Драгоманову закидувано, що вôнъ мѣжь молодѣжею ширить соціялизмъ. Уже въ маю р. 1875. министеръ Толстой ставъ домагати ся, щобы Драгомановъ подавъ ся въ вôдставку.[3]) Але Драгомановъ затребувавъ суда й не схотѣвъ вволити волѣ министра. Не дожидаючись рѣшеня сего дѣла,

---

[1]) ibid. 1874; стор. 125—128.

[2]) Михайло Бакунинъ (1814—1876) — россійскій агитаторъ.

[3]) Тогдѣ университетскѣ катедры були ще выбôрнѣ.

Драгомановъ лѣтомъ 1875. р. поѣхавъ у Галичину. Вôдтакъ бувъ на загальныхъ зборахъ общества имени Качковского въ Галичи (12. серпня, р. 1875.)[1]) и, хоча не выступавъ тамъ прилюдно, знайшли ся людцѣ, котрî зателеґрафували въ Россію, що вôнъ на галицко-рускôмъ митинґу державъ промову про тее, щобъ вôддѣлити Украину вôдъ Россіѣ до Польщѣ. Опôсля въ серпни р. 1875. ґрафъ Толстой справу Драгоманова предложивъ цареви й одержавъ наказъ, усунути его зъ Киѣвского университету та не пустити въ Харкôвскій и Одесскій университеты.[2]) Въ вересни Драгомановъ дôставъ вôдставку „безъ объясненія причинъ". Вôдтакъ вызначено комитетъ изъ чотырохъ мужѣвъ, — мѣжь котрыми бувъ и тайный совѣтникъ М. Юзефовичь.[3]) Сему комитетови приказано,

---

[1]) Про тî зборы товариства им. Мих. Качковского гляди „Правду", 1875; стор. 701—703. — Про „митингъ" въ Галичи спôмнувъ Драгомановъ въ третьому свому письмѣ до редакціѣ Львôвского „Друга", органу „академического Кружка". Ось и его слова: „Куда въ жизни ведетъ такая литература (въ мѣшаномъ австро-рутенскомъ языкѣ), объ этомъ можно судить по той политикѣ прислужничества, какой держатся галицкіе депутаты, а въ лучшемъ случаѣ по такимъ картинамъ, какихъ я былъ свидѣтелемъ на псевдо-народномъ митингѣ общества Качковскаго въ Галичѣ, гдѣ въ центрѣ возсѣли отцы Руси и ихъ красавицы, а народъ поставленъ былъ бордюромъ вокругъ, — гдѣ іереи вообразили себя настоящимъ народомъ, а ихъ ораторы по цѣлымъ часамъ занимали собраніе рѣчами на непонятномъ народу языкѣ о мелочныхъ и формальныхъ сюжетахъ, произнесенными съ неестественной декламаціей, гдѣ народъ не услыхалъ ни одного живаго слова, а тѣмъ болѣе мысли". („Другъ", 1876; стор. 80).

[2]) Драгомановъ пише, що вôдставка его вôдъ Киѣвского университету була порѣшена министромъ Толстымъ ще ранѣйше его присутности на вѣчу въ Галичи. („Жите і слово", I., стор. 289).

[3]) Ось-той комитетъ складавъ ся изъ Тимашева, министра внутрѣшнихъ справъ, Потапова, шефа таемнои полиціѣ, гр. Дм. Толстого, министра народнои освѣты и зъ М. Юзефовича, тайного совѣтника.

здати справу про характеръ и значѣне украиньского письменьства.

Въ осени р. 1875. Драгомановъ выѣхавъ изъ Россіѣ за паспортомъ за границю; — проживъ якійсь часъ у Вѣдни, а вôдтакъ р. 1876. переселивъ ся въ Женеву.

Ще въ 1875. р. завязали ся взаимины мѣжь Драгомановымъ, а товариствомъ „академическій Кружокъ“ у Львовѣ, щó выдавало „Друга“, письмо для беллетристики й науки. Драгомановъ (пôдъ криптонимомъ „Украинець“) заявивъ тôй редакціи, що обѣ галицкѣ партіѣ лучше зроблять, коли полишать сварнѣ, а займуть ся спôльною роботою въ безспорнôмъ напрямѣ: освѣтою народу въ его мовѣ, и зближенемъ высшихъ клясъ до народу...[1]) Коли-жь редакція „Друга“ у своѣй вôдповѣди неприхильно вôднесла ся до рады Драгоманова та вважала се абсурдомъ, писати въ Галичинѣ по-украиньски,[2]) то вôнъ у другому письмѣ[3]) высказавъ мѣжь иншимъ ось-якѣ свои думки: „Въ литературѣ принципомъ украинщины зовсѣмъ не є тее, щобъ Галичане копіювали дрôбницѣ украиньского нарѣчя и закинули окремѣ примѣты своеи мовы, — а тôлько се, щобъ Галичане писали по-свому, по народному, а воно вже само собою выйде й по-украиньски... Вы-жь уважаете народною мѣшану мову рутеньску, та думаете, що вона є пригôдна, далѣ розвивати ся... Ба, вы, галицка интеллиґенція, думаете устроити якійсь уніятскій Параґвай, якусь попôвско-чиновницку аристократію, якъ вы вже утворили собѣ австро-рутеньску мову литературну.[4]) — Вôдтакъ у третѣмъ письмѣ до редакціѣ

---

[1]) „Другъ“. 1875; стор. 267.

[2]) Сю вôдповѣдь написавъ Игн. Онишкевичь.

[3]) „Другъ“. 1876; стор. 77—80.

[4]) Вôдповѣдь на друге письмо Украинця редакціи „Друга“ надрукувала того-жь (1876) року; — стор. 92—95; 109—111; 126—128.

„Друга“[1]) Драгомановъ назвавъ галицко-рускій проґрессъ черепашинымъ и высказавъ свôй сумнѣвъ про истноване такои интеллиґенціѣ въ Галичинѣ, котра проявляла-бъ образоване европейске.

Передъ вôдъѣздомъ Драгоманова въ Женеву Киѣвскiи товаришѣ задумали були розпочати украиньске выдавництво политичне. Та годѣ було симъ дѣломъ займати ся въ Россiѣ, бо въ маю р. 1876. выйшовъ звѣстный „законъ Юзефовича“, котрымъ зовсѣмъ заборонено украиньску литературу.[2]) Тому-то на Драгоманова положено завдане, вести се выдавництво за границею. Зъ-першу була думка, займятись симъ дѣломъ у Вѣдни, де Драгомановъ въ початку р. 1876. выдавъ по-россiйски брошуру „По вопросу о малорусской литературѣ“. Одначе пôсля конфискаты соцiяльно-бунтарскои брошуры „Правдиве слово хлѣбороба до своихъ землякôвъ“, друкованои у Вѣдни безъ вѣдомости его, вôнъ покинувъ сю думку и розпочавъ выдавництво „Громады“ въ Женевѣ, заснувавши тамъ друкарню для украиньскихъ и россiйскихъ публикацiй. Та отъ, Киѣвскiи товаришѣ зъ часомъ змѣнили свои погляды, — обѣцянiи працѣ не приходили, й „Громада“ выходила по-малу (до р. 1883. вышло пять томôвъ и два меншiи выпуски).

Въ 1878. р. въ часѣ всесвѣтньои выставы Парижскои вôдбувъ ся конґрессъ литературный пôдъ проводомъ Виктора Гюґо. Для того конґресу написавъ Драгомановъ

---

[1]) „Другъ“. 1876; стор. 222—228. — Се трете свое письмо Драгомановъ пôдписавъ уже своимъ имимъ и прôзвищемъ. Свои три письма до редакцiѣ „Друга“ зладивъ вôнъ по россiйски; тôлько-жь перше письмо редакцiя переробила на свою макаронiчну мову.

[2]) Сю заборону порѣшивъ той комитетъ изъ чотырохъ мужѣвъ, котрому приказано було, здати справу про характеръ и значѣне украиньского письменьства.

брошуру п. з. La littérature oukraïnienne, proscrite par le gouvernement russe. (Genève, 1878). Вôнъ звертавъ ся до конґресу, щобъ той знайшовъ якій способъ, прийти въ помôчь украиньской литературѣ. Изъ ось-тои брошуры члены конґресу, ученй зъ усѣхъ краѣвъ, могли дôзнати ся про исторію й литературу вкраиньску.[1]) Опроче Драгомановъ ширивъ на Заходѣ Европы знане про Украину не тôлько своими статьями, щó ихъ писавъ въ мовахъ французкôй, италіяньскôй, англійскôй и нѣмецкôй; — вôнъ розсылавъ чи-мало украиньскихъ книжокъ ученымъ мужамъ и библіотекамъ у Франціи, въ Италіи, Англіи, Скандинавіи, Америцѣ и въ Славянщинѣ.

Въ 1879. р. загорѣлась полемика мѣжь Драгомановымъ и редакціею Львôвскои „Правды“ зъ причины статьѣ, котру Драгомановъ надрукувавъ въ четвертôй книжцѣ „Громады“ п. з. „Дещо про Львôвскихъ народовцѣвъ и социялизмъ въ Галиччинѣ“ (стор. 361—370). Отъ-се писане зладивъ вôнъ зъ поводу статей „Руского Сіона“ та „Ґазеты школьнои“.[2]) Драгоманова вразила найначе опсвѣстка „Руского Сіона“ про него, якъ „головного пропаґатора соціяльныхъ засадъ въ земляхъ малорускихъ вôдъ Днѣпра ажь по-за Карпаты“...[3])

Дôзнавшись про сй й иншй докоры, Драгомановъ надрукувавъ у „Громадѣ“ ось-ту статью, въ котрôй ска-

---

[1]) Порôвн. „Письма К. Дм. Кавелина и Ив. С. Тургенева къ Ал. Ив. Герцену съ объяснительными примѣчаніями М. Драгоманова“. Женева, 1892., — въ статьи „Воспоминанія о знакомствѣ съ И. С. Тургеневымъ“; стор. 213—227.

[2]) „Рускій Сіонъ“ — выдає д-ръ Сильвестеръ Сембратовичъ. Львôвъ. VIII. рочникъ; 1878., въ статьи п. з. „Соціялизмъ. Процесъ во Львовѣ“; стор. 59—62. — „Ґазета школьна“ — пôдъ редакціею Омеляна Партицкого. Львôвъ. 1878., въ статьи „Рускй соціялисты“; стор. 23—34.

[3]) „Рускій Сіонъ“. 1878; стор. 60.

завъ дещо про свои вôдносины до галицкихъ Русинôвъ, и попрѣкнувъ особливо редакцію „Правды“, товариство „Просвѣта“ й товариство „имени Шевченка“ за-для змаганя противъ поступу. „Правдѣ“ закинувъ вôнъ, що не хоче порвати зовсѣмъ своихъ „попôвско-шляхецькихъ звязкôвъ“, „Просвѣтѣ“ дорѣкавъ, мабуть-то она выдае популярнû книжочки зъ „дякôвськимъ“ характеромъ, а зъ товариства „имени Шевченка“ поглумивъ ся вôнъ, що, мовлявъ, оно выбрало зовсѣмъ не литературну, а „коммерческу“ дорогу, та що оно свôй напрямокъ показало выборомъ въ головы автора ультрамонтаньскои брошуры „Политика Русинôвъ“, въ котрôй именемъ усього народу малоруського розказувались думки, якû були до лиця езуитови, магнатови и т. и., тôлько не Шевченкови.[1])

Прочитавши ту статью Драгоманова, надруковану въ „Громадѣ“, Володимиръ Барвѣньскій, редакторъ „Правды“, написавъ ему вôдповѣдь, въ котрôй пояснивъ рôзницѣ мѣжь Драгомановымъ, а галицко-рускими народовцями въ поглядахъ на „проґрессъ“.[2])

Въ Женевѣ проживъ Драгомановъ пятьнайцять рокôвъ; вôдтакъ р. 1889. покликано его въ Болгарію, де урядъ задумавъ основати университетъ, щобъ выкладавъ всесвѣтну историю. Зъ-першу читавъ вôнъ свои лекціѣ по-россійски, але трохи зъ-годомъ навчивъ ся мовы болгарскои, и тому-то не тôлько почавъ выкладати историю въ университетѣ по-болгарски, але й розвинувъ широку дѣяльнôсть въ хосенъ литературы болгарскои. Се бо министерство освѣты розпочало выдавництво збôрника наукового, въ котрому Драгомановъ надрукувавъ цѣлый рядъ статей про народнû пѣснѣ, казки та леґенды. Та

---

[1]) „Громада“. № 4. 1879; стор. 363—364.

[2]) „Правда“. 1879., — въ статьи „Відповідь п. М. П. Драгоманову“. (С причини нападів в „Громаді“); стор. 376—390.

не тôлько по-болгарски пише теперь Драгомановъ, — вôдъ р. 1890. засыпуе вôнъ „Народъ", органъ галицко рускихъ радикалôвъ, своими статьями политичными, литературно-етнографичными, соціяльно-економичными й критичными. Опроче пише вôнъ также для „Хлѣбороба" й для „Житя и Слова", та й выдае окремî популярнî брошуры.[1]) Ось и переглядъ важнѣйшихъ литературныхъ творôвъ Драгоманова:

А. *Письма въ мовѣ украиньскôй.*

I. Розвѣдки литературнî, етнографичнî, историчнî й побутовî.

1. Литература російська, великоруська, украинська и галицька. („Правда". 1873; стор. 158. 189. 221. 559. 590. 621. 652. 682. 705. — „Правда". 1874; стор. 20. 59. 107. 155. 203. 259. 297. 337. 380).

2. Антрактъ зъ исторіѣ украинофильства 1863—1872, р. („Правда". 1876; стор. 471. 523. 575. 624).

3. Про украиньскихъ Козакôвъ, Татаръ та Туркôвъ. Києвъ, 1876.

4. Про галицько-руське письменство. („Передне слово" въ выданю „Повѣстей Осипа Федьковича"). Києвъ, 1876; стор. I—LVI.

5. Народнî школы. („Громада". Українська збірка, впорядкована Михайлом Драгомановим. № 2. Женева, 1878; стор. 120—281).

6. Т. Г. Шевченко и його думки про громадське життя. (ibid. № 4. 1879; стор. 37—230).

---

[1]) На третѣмъ конгресѣ фолькльористôвъ въ Чикаго р. 1893. читано реферать Драгоманова про тему Шекспировои комедіѣ „Taming of the shrew" въ украиньскому фолькльорѣ.

7. Изъ исторіѣ вѣршѣ на Украинѣ. Критичный врывокъ. („Ватра“. Стрый, 1887; стор. 122—129).

8. Въ справѣ вôдносинъ Украинцѣвъ до россійскои литературы. Листы до редакціѣ „Зорѣ“. („Зоря“. Львôвъ, 1889; стор. 143. 174. 191).[1]

9. Австро-руськѣ спомины [1867—1877]. („Літературно-наукова бібліотека. Книжка 3. 4. 7. 8. 9. Львів, 1888—1890).

10. Наука теологична въ захôднôй Европѣ. Зъ исторіѣ публичного выхованя въ сучаснôй Европѣ. (ibid., кн. 5. 1890; стор. 1—38).

11. Чудацькѣ думки про украинську національну справу.) („Народ“, руско-украінска радикальна часопись. Львів, 1891; стор. 97. 141. 165. 197. 233. 277. 297. 321. 344. — Друге выданє надруковано у Львовѣ окремо р. 1892).

12. Вѣра а громадськѣ справы. („Бібліотека Хлібороба“, N⁰ 3. Коломия, 1892).

13. По брацтво Хрестителѣвъ або Баптистôвъ. („Хлібороб“. Коломия, 1892; стор. 160 - 162; 173—175; — такожь окрема вôдбитка).

14. Евангельска вѣра въ старôй Англіи. Женева, 1893.

15. Въ справѣ розвитку украинськои литературы. Вôдповѣдь Вартовому. („Буковина“. 1893; N⁰ 20 - 25; 42—43).

16. Листы на наддніпрянську Украину. Додатковѣ листы. [Вôдповѣдь Вартовому]. („Народ“. 1893; стор. 142. 165. 182. 194. 218. 258. 263. 279. — „Народ“. 1894; стор. 4. 26; — такожь окрема вôдбитка).[2]

17. Оповѣданя про заздрыхъ богôвъ. („Хлібороб“. Коломия, 1894; стор. 7 9; 15—20; 27—29; 35—38; — такожь окрема вôдбитка).

---

[1]) Авторъ сеи статьѣ назвавъ себе „Чудакомъ“.

[2]) Въ „Буковинѣ“ друковано въ 1892. и 1893. р. Вартового „Листы въ Украины наддніпрянськои“.

18. Старѣ харты вôльности. Историчнѣ начерки. „Житє і Слово". Вістник літератури, історії і фольклору. Львів, 1894; стор. 102—115; 238—258...).

19. Про рай и поступъ. (Народ". 1894; стор. 86—91; 115—122 и д.).

II. Статьѣ суспôльно-економичнѣ й политичнѣ.

1. Переднє слово до украинськои збôрки „Громада". (№ 1. Женева, 1878).

2. Ґрунтъ, книжка та „препятствія". Листы й уваги впорядчика про новины на Украинѣ. („Громада". № 4; стор. 233—336).

3. Пробы повстания и товарискихъ порядкôвъ. („Громада". № 5; стор. 214—224).

4. Украинськѣ громадôвцѣ передъ польськимъ соціализмомъ и польськимъ патріотизмомъ. (ibid. стор. 232—241).

5. Украинськѣ селяне въ неспокôйнѣ роки [1880—1882]. (ibid., стор. 242—270).

6. Мужицькѣ бунты й письменнѣ бунтарѣ въ 1880. р. („Громада". Україньска часопись. Рôкъ V. Число 1. Женева, 1881; стор. 66—95).

7. Неполитична политика. („Народ", 1890; стор. 373—376; — 1891; стор. 1—6; 17—28; 41—44).

8. Словесность замѣсць политики. (ibid., 1892; стор. 170—174).

9. Вѣра а громадськѣ справы. („Бібліотека Хлібороба". Коломия, 1892).

10. Шѣсть сотъ рокôвъ швейцарськои спôлки. (Выданє редакціѣ „Парода" р. 1892).

11. Украинство передъ Польщею та Россією. („Народ". 1893; стор. 27—29; 39).

12. Наука вôдъ практики захôдныхъ соціалистôвъ. (ibid., стор. 131—132).

13. Политика принципіяльна и политична. („Народ". 1894; стор. 11—14).

14. Нашŷ пекучŷ справы. Новорôчна розмова зъ земляками. (ibid., стор. 51—57).

III. Збôрники етнографичнŷ.

1. Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Томъ I. Кіевъ, 1874; томъ II., выпускъ 1. Кіевъ, 1875.

2. Малорусскія народныя преданія и разсказы. Сводъ Михаила Драгоманова. Изданіе юго-западнаго отдѣла императорскаго русскаго географическаго общества. Кіевъ, 1876.

3. Нові украјінські пісні про громадські справи (1764—1880) — М. Драгоманова. Женева, 1881.

4. Політичні пісні украјінського народу XVIII—XIX. ст. з увагами М. Драгоманова. Частина перша, розділ першиј. Женева, 1883. — Частина перша, розділ другиј. Женева, 1885.

У Львôвскому вѣстнику литературы, исторіѣ и фольклору „Житє і Слово" друкують ся теперь матеріялы для исторіѣ вѣршѣвъ украинськихъ, щô ихъ зôбравъ и впорядкувавъ М. Драгомановъ. („Житє і Слово", томъ першій; стор. 36—48; 436—453).

IV. Критика.

1. Етнографія Славянщины. Написавъ О. Стодольскій. [„Школьна Часопись". Львôвъ, 1887; число 6—16]. (Критика Драгоманова въ письмѣ литературно-науковôмъ „Товариш". Ч. I. Львôвъ, 1888; — въ статьи: „Науковый методъ въ етнографіи", стор. 15—30).

2. Смѣхъ и горе. [Критичный оглядъ просвѣтно-національныхъ змагань галицкихъ Русинôвъ]. („Товариш“. 1888; стор. 66—72).

3. Слѣпй проводырѣ. [Критика „Зорѣ“]. („Народ“. 1891; стор. 280—282).

4. Надъ Чорнымъ Моремъ. Оповѣдане Ивана Левицького. („Народ“. 1891; стор. 302—304).

5. Руска Читанка для высшихъ школъ середнихъ — Олександра Барвѣньского. Часть I. („Народ“. 1892; стор. 185—186).

6. Неправда — не просвѣта. [Критика просвѣтнои книжечки Василя Чайченка п. з. „Григорій Квѣтка, украиньскій письменникъ“]. („Народ“. 1892; стор. 211—212; 227—229; 247).

7. Соняшный промѣнь. Повѣсть Василя Чайченка. („Народ“. 1893; стор. 62—63; 71—72).

8. Шевченко въ чужôй хатѣ его имени. Рецензія на „Кобзарь“ Тараса Шевченка, выданя товариства имени Шевченка. („Народ“. 1893; стор. 86—88; 95—98; 137—140).

9. Записки наукового товариства имени Шевченка. Томъ I. („Народ“. 1893; стор. 128—130; 186—188; 207—208; — томъ II. (ibid., стор. 235—237).

10. Слôвце зъ поводу „Profession de foi“ молодыхъ Украинцѣвъ. („Народ“. 1893; стор. 293—296).

11. Науковй методы професора Сумцова. („Житє і Слово“. I. 1894; стор. 152—153).

12. Пôдновлена рутенщина, — рецензія „Бесѣды“, литературного додатку до „Страхопуда“. Львôвъ, 1893. („Народ“. 1894; стор. 40—46).

13. Ще разъ „Бесѣда“ О. А. Мончаловського. („Народ“. 1894; стор. 99—106).

14. Розбôръ думы про бурю на Чорнôмъ Морѣ. („Житє і Слово“, I., стор. 302—303).

V. Выдавництва въ мовѣ украиньскôй.

1. Повѣсти Осипа Федьковича. Зъ переднимъ словомъ про галицько-руське письменство Мих. Драгоманова. Кыѣвъ, 1876.

2. „Громада“. Украјінська збірка. Женева; — пять книгъ вôдъ р. 1878—1882. У спôлцѣ-жь зъ М. Павликомъ и С. Подолиньскимъ выдавъ Драгомановъ у Женевѣ ще украиньску часопись п. з. „Громада“ въ двохъ выпускахъ.

3. Хиба ревуть волы, якъ ясла повнї. Романъ зъ народного житя П. Мирного та И. Бѣлика. Женева, 1880.

4. Marija, maty Isusowa. Wirszy Tarasa Szewczenka z uwahamy M. Drahomanowa. Żenewa, 1882. — Марія. Поема Т. Гр. Шевченка съ переднимъ словомъ и замѣтками М. Драгоманова. Женева, 1885.

5. Поезіѣ Т. Гр. Шевченка. Женева, 1890.

Въ Женевѣ выдавъ Драгомановъ ще популярнї брошуры: „Про богатство та бѣднôсть“ (по-украиньски й по-бѣлоруски), „Про хлѣборобство“, „Про те, якъ земля подѣлена“, „Про те, якъ земля наша стала не наша“.

Б. Важнѣйшї статьѣ и творы въ мовѣ россійскôй.

1. Малороссія въ ея словесности. („Вѣстникъ Европы“. 1870; іюнь).

2. Восточная политика Германіи и обрусеніе. („Вѣстникъ Европы“. 1872; февраль — май).

3. Русскіе въ Галиціи. („Вѣстникъ Европы“. 1873; январь и февраль).[1])

---

[1]) Сю статью въ руско-украиньскôмъ перекладѣ надруковано р. 1874. у Львôвскôй „Правдѣ“ п. в. „Русины въ Галичинѣ“, стор. 36. 80. 129. 182. 224. 273. 316. 357. 393.

4. Литературное движеніе въ Галиціи. („Вѣстникъ Европы“. 1873; сентябрь и октябрь).

5. Максимовичъ, его литературное и общественное значеніе. („Вѣстникъ Европы“. 1874; мартъ).

6. Отголосокъ рыцарской поэзіи въ русскихъ народныхъ пѣсняхъ. („Записки“ Киѣвского вôддѣлу ґеографичного товариста. 1874).

7. Борьба за духовную власть и свободу совѣсти въ западной Европѣ въ XVI—XVII. ст. („Отечественныя Записки“. 1875; февраль и мартъ).

8. Письмо Украинца въ редакцію „Друга“. („Другъ“. Львôвъ, 1875; стор. 265—270). — Второе письмо Украинца въ редакцію „Друга“. (ibid. 1876; стор. 77—80). — Третье письмо Украинца въ редакцію „Друга“. (ibid., стор. 201—222).

9. Новокельтское и провансальское движеніе во Франціи. („Вѣстникъ Европы“. 1875; августъ и сентябрь).

10. Чистое дѣло требуетъ чистыхъ средствъ. („Молва“. С.-Петербургъ, 1876).

11. По вопросу о малорусской литературѣ. Вѣна, 1876.

12. Турки внутренніе и внѣшніе. Письмо къ издателю „Новаго Времени“. Женева, 1876.

13. Историческая Польша и великорусская демократія. Женева, 1882.[1])

---

[1]) Про сей твôръ Драгоманова пише И. Франко ось-що: „Найважнѣйшою зъ тыхъ его працъ (друкованыхъ у Женевѣ) є „Историческая Польша и великорусская демократія“ — майстерна анализа помилокъ, у якû попадали найталановитѣйшû политики та публицисты польськû й российськû, стоячи на становищи т. зв. державныхъ народностѣвъ и игноруючи недержавнû, плебейськû. Праця та друкована була первѣсно въ выдаванôй у Женевѣ либеральнôй российськôй ґазетѣ „Вольное слово“, котрого Драгомановъ опôсля ставъ редакторомъ и въ котрôмъ по-

14. Вольный союзъ — вільна спілка, Опытъ украинской политико-соціальной программы. Сводъ и обьясненія М. Драгоманова. Женева, 1884.

15. Земство и мѣстный элементъ въ народномъ образованіи. („С.-Петербургскія Вѣдомости". 1886; № 93).

16. Либерализмъ и земство въ Россіи. (Отдѣльный оттискъ изъ 1-го N-ра „Свободной Россіи"). Женева, 1889.

Методу писаня Драгоманового проявляють такожь деякі статьѣ литературні й етноґрафичні, надруковані въ „Кіевскôй Старинѣ" П. Кузьмичевскимъ. Ось и они:

1. Старѣйшія русскія драматическія сцены. („Кіевская Старина", томъ XIII; стор. 371—407).

2. Турецкіе анекдоты въ украинской народной словесности. (ibid., т. XIV; стор. 209—236; 445—466).

3. Малороссійскія пѣсни объ освобожденіи крестьянъ. (ibid., т. XVII; стор. 412—438; 626—649).

4. Шолудивый Буняка въ украинскихъ народныхъ сказаніяхъ. (ibid., т. XVIII; стор. 676—713; — т. XIX; стор. 233—276).

Тутъ годить ся запримѣтити, що російска цензура заборонила редакціи „Кіевскои Старины" друкувати статьѣ емиґрантôвъ. Ґенеза сеи забороны ось-яка: Лебединцеви, редакторови сего журнала, прислав Драгомановъ р. 1883. (пôдъ криптонимомъ М. Т—овъ) перекладъ статьѣ Cosquin-а про „ґенезу европейскихъ казокъ" (зробленый его жôнкою) зъ додаткомъ огляду працѣ надъ казками на Украинѣ. Та отъ, Лебединцевъ, котрому Київска жандармерія докоряла за напечатане статьѣ другого емиґранта украиньского, обернувъ ся до ґенералъ-ґубернатора Дрентелена за дозволомъ, печатати статью. Дрен-

---

мѣстивъ богато статей про російські и украиньскі справы". („Житє і Слово". I., стор. 151).

теленъ одбславъ Лебединцева до министра внутрѣшнихъ справъ, ґр. Дм. Толстого, — и той не тôлько не дозволивъ друкувати статьѣ М. Т—ова (М. Драгоманова), але навѣть строго заборонивъ всѣмъ журналамъ печатати якй-бъ то не були працѣ емиґрантôвъ. Зъ того часу всяке сотрудництво Драгоманова въ россійскихъ журналахъ мусѣло перестати, — навѣть по сюжетамъ археольоґичноетноґрафичнымъ.[1])

Драгомановъ выдавъ такожь деякй россійскй статьѣ иншихъ письменникôвъ зô своимъ переднимъ словомъ, а подекуды й зъ примѣтками. Сюды належать:

1. Письмо В. Г. Бѣлинскаго къ Н. В. Гоголю съ предисловіемъ М. Драгоманова. (Изданіе редакціи украинскаго сборника „Громада"). Женева, 1880.

2. Письмо Н. И. Костомарова къ издателю „Колокола". Съ предисловіемъ М. Драгоманова. („Изданіе „Громады"). Женева, 1885.

3. Письмо К. Дм. Кавелина и Ив. С. Тургенева къ Ал. Ив. Герцену. Съ объяснительными примѣчаніями М. Драгоманова. Женева, 1892.

Въ „Кіевскôй Старинѣ" (томъ V., 1883. р.) надруковано листы Тараса Шевченка, писанй до Бронислава Залеского р. 1853—1857. Тй листы передавъ редакціи М. Т—овъ (Драгомановъ).

В. *Статьѣ въ мовѣ болгарскôй.*

1. Славянскитѣ сказания за пожертвувание собственно дѣте. („Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина"; кн. II). Софія 1889.

---

[1]) Письмо Драгоманова до Ом. Огоновского зъ д. 18 (30) марта, р. 1894.

2. Славянскитѣ сказания за рождението на Константина великий. (ibid.). Софія 1890.

3. Славянскитѣ варнянти на една евангелска легенда. (ibid., кн. III). Софія 1890.

4. Славянскитѣ прѣправки на Едиповата история. (ibid., кн. V—VI). Софія 1891. 1892.

5. Забѣлѣжки върху славянскитѣ религиозни и етически легенди. I. Божието правосѫдие. (ibid., кн. VII). Софія 1892. — II. Дуалистическото миротворение. (ibid., кн. VIII. X). Софія 1892. 1893.

Въ мовѣ французкôй выдавъ Драгомановъ мѣжь нишимъ осъ-що:

La littérature oukraïnienne, proscrite par le gouvernement russe. Rapport présenté au congrès littéraire de Paris (1878) par Michel Dragomanow. Genève 1878.

Le tyrannicide en Russie et l' action de l' Europe occidentale. Genève 1881.

Въ V. томѣ выдавництва „Géographie universelle" E. Reclus надруковано етнографично-статистичнѝ частины, щó ихъ написавъ Драгомановъ.[1])

Въ мовѣ италіяньскôй надруковано отъ-сей твôръ Драгоманова: „Ukraino. Il movimento letterario ruteno in Russia e Galizia" (1798—1872) — въ журналѣ „Rivista Europea" (anno IV., vol. 1. 2. Firenze 1873).

Въ мовѣ англійскôй надруковано мѣжь нишимъ у Лондоньскому журналѣ „The Athenaeum" статейку Драгоманова про кобзаря Остапа Вересая.

Въ мовѣ нѣмецкôй надруковано въ енциклопедіи Ершь-Грубера статью Драгоманова п. з. „Kosaken". (Allgemeine Encyklopädie der Wissenschaften und Künste von

---

[1]) Декотрі статьѣ Драгоманова друковано у французкихъ фолькльорныхъ выданяхъ „La Melusine" и „La tradition".

J. S. Ersch und J. G. Gruber. II. Section, herausgegeben von August Leskien. 39. Theil. Leipzig, 1886; S. 126—137).

* * *

Однымъ изъ першихъ литературныхъ творôвъ Драгоманова є статья, щó вôнъ написавъ єѣ въ Италіи лѣтомъ 1872. р. п. з. „Народня освѣта й литература на Украинѣ".[1]) Сю статью надруковано у Львôвскôй „Правдѣ" ажь 1876. р. п. з. „Антрактъ зъ исторіѣ украинофильства" (1863—1872). Въ сѣй статьи авторъ хотѣвъ исторично выяснити, вôдъ чого украинофильство пôсля р. 1863. стратило поле до свого розвою, и зъ того историчного перегляду хотѣвъ вывести пересторогу на будуще. По думцѣ Драгоманова украинофилы зробили непрактично пôсля р. 1863., що, побоявши ся дразнити урядъ, не печатали своихъ книжокъ за границею, коли имъ се заборонено було цензурою въ Россіи, и що навѣть не друкували тыхъ книгъ, котрî тогдѣ не були забороненî.[2]) Вôдтакъ пише вôнъ ось-що: „Статья моя говорить про антрактъ украинофильства, се й єсть періодъ приспаня украинофильства 1863—1872. р. Такъ вôнъ именно наставъ пôсля періода великои вѣры у самостôйнôсть украинську, великихъ крикôвъ про сю самостôйнôсть. Значить, однои вѣры въ самостôйнôсть мало було, коли вона злякалась министеріяльного заказу".[3]) Авторъ пише въ сѣй статьи про недѣльнî школы на Украинѣ, про реакцію противъ сихъ школъ, про Кіѣвску педаго-

---

[1]) Авторъ сеи статьѣ назвавъ себе криптонимомъ „Украинець".

[2]) Порôвн. статью „Познаймо ся!" Листъ въ редакцію „Правды". („Другъ", письмо литературне. Львôвъ, 1877; стор. 13). — Пôсля закона печати въ р. 1865. книжки, не менше якъ у 10 листôвъ, могли выходити безъ попередньои цензуры.

[3]) „Другъ". 1877; стор. 30.

ґичну школу, про проґрессивно-демократичну партію въ россійскôй литературѣ, про россійскій нигилизмъ, про долю украиньскои народнои мовы въ литературѣ и т. и. Про окремѣшнôсть украиньскои мовы сказавъ Драгомановъ ось-що въ отъ-сеѣ статьи: „Обернемось у-по-части до дѣла украиньскои народньои освѣты. Правда, потребу тои освѣты украинофилы основують на окремѣшности и самостôйности украиньскои народньои мовы. Однако спытаемъ самыхъ себе и мѣжь собою безсторонно: чи выяснена такъ тая самостôйнôсть науковымъ робомъ, щобъ стала очевидною? Мы ссылаемось на авторитеты, — говоримо: ось, щó каже Миклосичь, самъ Великорусъ Лавровскій, Даль и т. д. Але по правдѣ, де повна наукова граматика украиньска, зроблена на основѣ народньои мовы, и выложена порôвнаючимъ способомъ? Де такій же словарь малоруськiй? Яку-жь твердôсть можуть мати усякіи розмовы про украиньскій языкъ, а тымъ бôльше жадане офиціяльного признаня правъ сього языка? Поки мы не маемо науковои граматики и такого-жь словаря мовы нашои, доти не тôлько не порѣшить ся: чи е ся мова такою-жь самостôйною передъ россійською и великоруською, якъ на примѣръ италіяньска передъ францускою, якъ „plattdeutsch“ до „hochdeutsch-a“, чи е вона „patois“, але поки не добудемо мы такого словаря и доти мусимо мовчати, сцѣпивши зубы и зачервонѣвши вôдъ сорому, якъ якій-небудь недоукъ або проходимець кине намъ докôръ, що наша мова е неорґаничный жарґонъ. А коли не выяснено науковымъ способомъ до науковои безсторонности, щó таке наша народня мова, то хиба не завчасно було и есть жадати, щобъ державна власть завела ѣѣ у школы, та що й не тôлько у низшій, але й въ университеты у Кіевѣ и Харковѣ, якъ то высказувалось у жалôбныхъ письмахъ декого зъ нашихъ и галиць-

кихъ народовцѣвъ? Та ще и того мало, доказати самостôйнôсть якои-небудь мовы для того, щобъ и признано було мовою для школьного выкладу. Треба, щобъ попередъ мова ся нажила собѣ литературу, и не архаичну, а нову, пригодну для практичныхъ потребъ сьогочасныхъ. Хиба мало було и є мовъ, котрыхъ самостôйнôсть безспорна, котрî мали и гарнî епосы и пѣснѣ и письменну литературу, але усе таки або зробились уже мертвыми, або роблять ся такими, бо не мають литературы пригодньои до сьогочасныхъ потребъ, одъ чого народъ самъ ихъ кида безъ жалю... Щобъ добитись чого небудь, и щобъ стати у щирôй пригодѣ народу, украинськiй напрямокъ мусить не тôлько узятись за крѣпку працю тверезу и впростъ обчислену на те, щобъ одвѣтити уже виднôй потребѣ народу, выйти зъ старыхъ народно-патрiярхальныхъ формъ быту и идей, и щобъ первымъ дѣломъ поставити не народнôсть для народности, а соцiяльный, економичный и культурный чоловѣчiй поступъ народу, для чого народня мова и форма пропаганды мусить бути тôлько практичнѣйшою одежою, а не метою. Для такои працѣ треба одложити на бôкъ романтичнî мрѣѣ, не такъ часто дивитись назадъ, у археологiю и етнографiю, якъ у передъ, — показуючи народови зъ симпатiєю у исторiи бôльшь усього те, у чому можна бачити пробы проведеня у побытъ идей будучого, якъ свободы особы, совѣсти, пробы працѣ економичнои, а найбôльшь усього налягати на розвôй чутя гуманности и розширене духа свободы познакомленємъ народу зъ побытомъ другихъ народôвъ, та очистити його розумъ одъ поганського и середвѣчнього фанатизму, подати практичну помôчь и выучити думати черезъ науки природнî“... („Правда“, 1876; стор. 629—631).

Изъ сихъ слôвъ можна дôзнатись, що Драгомановъ у сѣмдесяти рокахъ не бувъ ентузiястомъ самостôйности

руско-украиньскои мовы, — що вôнъ готовъ бувъ, вдоволитись уживанємъ рôднои мовы тôлько въ „домашнємъ обыходѣ“, поки не вытворила-бъ ся литература, пригодна для практичныхъ потребъ сьогочасныхъ.

Про отъ-сю розвѣдку писавъ Драгомановъ въ 1889. р., що „въ нѣй задумавъ вôнъ критично переглянути всю тодѣшню украинофильску й народовську ортодоксію, показати еи безъосновнôсть передъ реальными обставинами й потребами, зробити те-жь саме й зъ ортодоксіею москвофильсько-панруською, — а нарештѣ дати нарисъ реалистично-прогрессивного украинства й панрускости зовсѣмъ на иншихъ пôдставахъ“. Замѣръ сей (по думцѣ Драгоманова) лѣпше всього вкладаєсь у мотто: „destruam et aedificabo“; — тому-жь, що вôнъ побоявсь, що таке мотто покажеться претенсійнымъ, перемѣнивъ вôнъ слово „aedificabo“ на „aedificabitis“.[1])

Важнѣйшою вважає ся розвѣдка п. з. „Литература россійська, украинська й галицька“. Пôдъ литературою россійскою або общерускою розумѣвъ авторъ ту книжну литературу, котра була спôльна Великорусамъ и Малорусамъ. Великорускою-жь зове вôнъ найновѣйшу народну литературу, въ котрôй авторы (Гоголь, Тургеневъ, Григоровичь, Писемскій, Некрасовъ и и.) зъображають побутъ народно-великорускій, щó его вже не можь найти въ Малороссіи.[2]) Мова великоруска въ творахъ сихъ авторôвъ дуже вôдмѣнна вôдъ мовы Пушкина, — реализмъ бо Гоголя требувавъ, щобъ усякого чоловѣка малювати такъ, якъ вôнъ живе справдѣ, т. е. зъ его чисто-народною мовою. Драгомановъ пише вôдтакъ, що тî-самî причины, щó выкликали великоруску поезію и беллетри-

---

[1]) „Австро-руські спомини“, II; стор. 91.
[2]) „Правда“, 1873; стор. 687.

стику, т. е. демократизмъ и реализмъ, выкликали ӗ украиньску.[1]) Коли вôдтакъ украиньска литература появила справдѣ щó-небудь цѣнного, то не тôлько выходячи зъ народныхъ украиньскихъ инстинктôвъ и традицій, але ӗ у гармоніи зъ проґресомъ науковыхъ, литературныхъ идей европейско-россійскои громады[2].)

. . . Въ отъ-сêй статьи подае авторъ цѣкавû звѣстки про галицкихъ руссофилôвъ,[3]) про первѣстне славянофильство московске,[4]) про россійску критику,[5]) про малоруске народовство,[6]) про Кирилло-Методієве брацтво[7]) и т. и. Досыть складно оцѣнивъ вôнъ тутъ литературну дѣяльнôсть Кулѣша, Шевченка, Марка Вовчка, Стороженка, Нечуя и и. Драгомановъ заявивъ вôдтакъ, що украиньска литература е тôлько рôзновидностью культуры россійскои, та що галицка литература зовсѣмъ не таке одно зъ украиньскою.[8]) „Такъ Россіянамъ, и по части Украинцямъ кидаеться въ очи у литературѣ галицкôй прихильнôсть до темъ археолоґичныхъ и въ загалѣ далекихъ одъ житя сучасного, або вже прямо утилитарныхъ, у политичныхъ заявлѣнняхъ монархизмъ, хочь и середъ конституційнои державы, добра доля клерикализму, приклоннôсть передъ высокими чинами, въ тôмъ числѣ и церковными, передъ орденами и декораціями, любовь до церемоній, зборôвъ и т. и.[9]) Народовцямъ у Галичинѣ нѣчого толкувати про потребу звязки зъ Украиною, коли вони часто самû себе звуть украинофилами... Одначе треба-бъ забажати, щобъ и народовцѣ звернули увагу на Украинѣ и у литературѣ украиньскôй на той

---

[1]) ibid., стор. 688. — [2]) ibid , стор. 718. — [3]) ibid., стор. 160. — [4]) ibid., стор. 164—165. — [5]) ibid., стор. 194. — [6]) ibid., стор. 622. — [7]) ibid., стор. 628.

[8]) „Правда". 1874; стор. 259.

[9]) ibid., стор. 261—262.

бôкъ еи, который є дужчимъ и характернѣйшимъ, т. є. не на историчный націоналязмъ, а на порывъ до волѣ моральнои и социяльнои.[1]) Украинцямъ въ Россіи, а Галичанамъ въ Австріи може предстояти велика будучнôсть, — а Галичанамъ у Австріи особлива корысть, стати посередниками мѣжь Россією а западнымъ, особливо австрійскимъ славянствомъ, не втрачуючи у власнôй оригинальности того, що є дѣйсно пригодного у нѣй для власного народу...[2]) Галичина не може жити выключно россійскою литературою, бо Галичина не живе життємъ и у обставинахъ Россіѣ, и те, що живе для Россіѣ, часомъ зовсѣмъ мертве для Галичины. Значить, не може не бути и литературы галицькои. Однако Галичина, не кидаючи своеи литературы и пôддержуючи у Россіи автономичный украинській елементъ, може корыстуватись литературами, що выробляють ся у Россіи; найбôльшь усього украинською, якъ самою близькою и мовѣ и матеріялу, а потôмъ россійською, якъ хоть и одмѣнною по матеріялу, та цѣнною по широтѣ идей, по реальности методу, якъ найблизчою зъ усѣхъ великихъ европейськихъ литературъ по мовѣ и по духу, и якъ представителемъ громады соціяльно-политичныхъ интерессôвъ и идей, которŷ найблизчŷ до интерессôвъ галицько-руського народу“ ..[3]).

Всякій, хто сю статью прочитає уважно, схоче признати, що авторъ неясно выразивъ ся про суть литературы россійскои а великорускои, и що подекуды литературѣ россійскôй приписувавъ ту ролю въ исторіи культуры Россіѣ, яку вôнъ по-найбôльше вызначувавъ въ хосенъ литературы великорускои. Вôдтакъ литературу вкраиньску вважавъ вôнъ иначе причѣпкою литературы великорускои, а галицку литературу ставивъ вôнъ зовсѣмъ

---

[1]) ibid., стор. 298. — [2]) ibid., стор. 340. — [3]) ibid., стор. 385.

окремо вôдъ литературы украиньскои. Опроче легко запримѣтити деякî противорѣчя въ высказахъ Драгоманова. Се бо дорѣкав вôнъ галицкимъ Русинамъ за-для прихильности до монархизму и клерикализму, а вôдтакъ каже, що Галичане можуть стати посередниками мѣжь Россiею, а западнымъ Славяньствомъ, — що зможуть пôддержувати автономный украиньскiй елементъ въ Россiи и т. и.

Вже-жь и Вартовый не зовсѣмъ годивъ ся зъ деякими думками Драгоманова. Деякî погляды его въ ось-тôй статьи назвавъ Вартовый противо-науковыми, закидуючи ему тое, що вôнъ уважавъ мову вкраиньску не за самостоячу передъ великорускою або россiйскою. Критикъ каже, що исторiя не знав нѣякихъ пôдъ-литературъ, нѣякихъ литературъ „для домашняго обыхода", — що украиньске письменьство выйшло вже по-за рамы письменьства простонародного.[1])

Вôдповѣдаючи Вартовому на ось-тî й иншî закиды пише Драгомановъ мѣжь иншимъ ось-що: „Украиньска беллетристика и поезiя змагають ся выйти зъ рамокъ письменства простонародного, а ще не выйшли... Д. Вартовый нагадуе деякî поезiѣ Шевченка, якъ „Сонъ", „Неофиты" и т. и., а далѣ деякî творы новыхъ украиньскихъ беллетристôвъ. Нѣхто бôльше мене не цѣнить замѣрôвъ Шевченка въ тыхъ творахъ (окрôмъ хиба выходокъ проти нѣмецькои науки въ „Посланiи"), — але-жь пора вже признати, що замѣры Шевченковî остались далеко высче ихъ выконаня. Тому причиною була литературна и всяка друга необразованнôсть поета. Найбôльшому, але освѣченому прихильнику поета бувае просто противно читати

---

[1]) Порôвн. статью П. Вартового п. з. „Листы зъ Украины наддиѣпряньскои". („Буковина" 1893; № 6).

грубȋ пересады въ „Снѣ“, або мѣшанину Риму зъ Россією въ „Неофитахъ“, не кажучи вже про ихъ историчнȋ помилки. У насъ дехто любить рôвнати Шевченка зъ Пушкиномъ и Лермонтовымъ и высоко ставити Шевченка за либеральнôсть и демократизмъ єго думокъ. Тôлько-жь въ поезіи самыхъ думокъ мало, а треба и доббрнои формы. По формѣ-жь Шевченковȋ поемы вôдстались вôдъ Пушкиновыхъ и Лермонтовыхъ такъ, якъ вôдстоить наскорна поема малообразованои, хочь и талановитои людины вôдъ пильнои працѣ чоловѣка высокообразованого. Мы знаємо біографіѣ трохъ поетôвъ, бачимо ихъ рукописи, — и знаємо, що коли Пушкинъ и Лермонтовъ знали важнѣйшȋ европейськȋ мовы, пильно слѣдили за литературами европейськими, — неусыпно працювали надъ своими творами, перероблюючи трохи-не кожне слово, — въ Шевченка не було того нѣчого. Правда, тому винна доля Шевченка, и мы мусимо признати єго незвычайну силу, котра все-таки выявила себе, — але жь нѣякъ не можемо признати Шевченка за выкôнченого поета образованои громады. Се бувъ тôлько матеріялъ великого поета!“ [1])

Вôдтакъ простору вôдповѣдь подавъ Драгомановъ Вартовому на єго закидъ, мабуть-то погляды Драгоманова однаковȋ зъ Костомарôвскими и зъ Кулѣшôвскими, по-за-якъ они три „спантеличили“ землякôвъ, затемнили національну свѣдомôсть украиньства, ба, подекуды й зрôстъ литературы.[2]) Мѣжь иншимъ сказавъ Драгомановъ

[1]) „Въ справѣ розвитку украиньскои литературы“. Вôдповѣдь Д. Вартовому М. Драгоманова. („Буковина“. 1893; число 21). — Заходами редакціи „Народа“ надруковано въ Коломыи р. 1894. „Листы на надднѣпряньску Украину“. Се суть листы Драгоманова, напечатанȋ въ „Буковинѣ“ и въ „Народѣ“.

[2]) „Листы на надднѣпряньску Украину“. Коломыя, 1894; стор. 53—68. (Передрукъ изъ „Народа“).

про себе ось-таке: „Мы вôдкидаемо не національности, а националвзмъ, а надто такій, котрый себе самъ выразно противуставля людскости, або космополитизму... Я высказувавъ завше подôбну думку, що розвитокъ масъ народу можливый тôлько на національнôмъ ґрунтѣ... Я всякій разъ, коли була потреба, казавъ одно: „Космополитизмъ въ идеяхъ и цѣляхъ, національнôсть въ ґрунтѣ и формахъ культурнои працѣ“.[1])

Ведьми важнымъ причинкомъ до автобіографіѣ вважають ся „Австро-руськй спомины“ Драгоманова. Въ отъ сему писаню высказавъ вôнъ неприхильный судъ про Львôвскихъ украинофилôвъ. Ось и деякй картинки, въ якихъ вôнъ змалювавъ товариске й просвѣтне житє галицко-рускихъ народовцѣвъ у Львовѣ: „Нѣгде я себе не чувъ такъ одрѣзанымъ одъ интеллектуального свѣта, якъ у Львовѣ, не кажучи вже про другй мѣста австрійськои Руси, — нѣгде не бачивъ меншои ваги, котра давалась читанню для загального образовання. Галичане мають кавярнѣ, куды майже кожный забѣжить що-дня, — мають товариства; — и тамъ и тамъ есть ґазеты, майже выключно австрійськй, въ котрыхъ Галичанинъ пробѣга телеграмы та дивить ся на каррикатуры и Witz-ы. — Дехто дома або въ наукових библіотекахъ працюе надъ спеціяльностями, хочь найбôльше надъ вузькими, далекими одъ интересôвъ житя, та ще й по старомоднымъ схолястичнымъ методамъ. Але власне образуючого читання въ Галичинѣ я майже не видѣвъ“.[2]) — „Въ Галичинѣ навѣть неможливый краевый, національный клерикализмъ; — галицькій клерикализмъ мусить бути частиною австрійського клерикализму, а сей ставъ рѣшучо частиною уль-

---

[1]) ibid., стор. 67—68.

[2]) „Австро-руські спомини“, III; стор. 159—160.

трамонтанства. — Въ усякôмъ же разѣ клерикализмъ въ Галичинѣ безпремѣнно ультрамонтанськiй, веде до свого роду сепаратизму галицького одъ Русинôвъ навѣть буковинськихъ, а тымъ бôльше одъ украинськихъ".[1]) — „Корнило Сушкевичь показавсь менѣ чоловѣкомъ доволѣ енергичнымъ (щô рѣдко середъ Галичанъ, въ загалѣ апатичныхъ), досыть быстроумнымъ, але зъ умомъ бôльшь аналитичнымъ, нѣжь синтетичнымъ, та ще въ додатку выправленымъ бôльше на адвокатськiй, нѣжь на науковый ладъ, и навѣть на поверховно адвокатськiй ладъ: въ крайнôй пригодѣ перескочити черезъ рѣчь, выкрутитись софизмомъ, формалистикою, навѣть не оглядаючись на те, що самъ же недавно говоривъ. Коли я заговоривъ зъ нимъ про програму Качалы (котра, нагадаю, приймала основы магнатсько-ультрамонтанськои партiѣ австропольськои въ имени 16 милiонôвъ Русинôвъ, то-бъ то й насъ, россiйськихъ Украинцѣвъ),[2]) Сушкевичь попробувавъ було вôдповѣдати менѣ таке: „Даремно Вы звертаете увагу на такi речи! Мало хиба пише ся въ насъ дурницъ? Я самъ першiй навѣть не читаю бôльшои части того, щô у насъ пише ся. У насъ нема власне нѣ литературôвъ, нѣ политикôвъ. Оттакъ иноды пише собѣ чоловѣкъ, щô въ голову забриде" и т. п. Коли мене не вдовольнили такi резоны, то К. Сушкевичь почавъ говорити й таке: „Вся наша политика — на пѣску, на вѣтеръ, бо нашь народъ не розвитый. Власне поводъ, зъ котрого пише Качала, — справа соймовои чи безпосередньои репрезентацiѣ въ радѣ державнôй, для народу нашого цѣлкомъ пустый. Чи такъ,

---

[1]) ibid., стор. 165.

[2]) Въ „Правдѣ" въ р. 1874. згадуе Драгомановъ про чеснi замѣры, якi высказують люде, якъ п. Качала у своѣй политичнôй програмѣ (стор. 380).

чи сякъ, а Русинамъ теперь у парламентахъ не бувати, а народовцямъ тымъ менше. Ну, а Качалѣ обѣцяли 6000 ренськихъ, коли вôнъ буде пôдпирати соймову систему, — вôнъ и згодивсь для того, щобъ грошѣ тû вôддати на народню просвѣту, едину справу въ Галичинѣ, варту серйознои уваги. Та я-бъ, — казавъ К. Сушкевичъ, смѣючись своимъ грубенькимъ смѣхомъ, — та я-бъ й за 300 ренськихъ продавъ усякû соймы и парламенты нашû"! Потôмъ 6000 ренськихъ (пише далѣ Драгомановъ), подарованыхъ Качалою на просвѣту въ акціяхъ якоись залѣзнои дороги, й дѣйсно звелись на щось недалеко вôдъ 300 р."[1])

„Въ украинофилôвъ россійськихъ звычайне подыбуете фразы: Галичина — едина наша земля, въ котрôй наша національна справа поставлена явно, — вона вывезе й нашу справу и т. и. Тôльки-жь такû фразы не перешкоджають тому, що н. пр. я такъ обридъ навѣть своимъ найблизшимъ приятелямъ своими неперестанными розмовами про Галичину, що мене прозвали „Михаилъ Галицкій". Коли украинофилъ загляне за официяльну етикетку, по котрôй вôнъ судить про братôвъ Галичанъ, та вбачить ихъ дѣйсну суть, то його бере така нехôть, що вôнъ не хоче й слухати такихъ навѣть намовъ: Галичина безперемѣнно вывезе нашу національну справу, та перше усього вона потребуе заходу, навѣть изъ нашого боку, бо се теперь Авгіева стайня, зъ котрои перше усього треба й намъ помогти вывезти массы багна, що душить усѣ свѣжû парости. — „Нехай имъ сто чортôвъ!" кричить на такû намовы й найгорячѣйшій украинофилъ, коли хочь трохи познайомить ся зъ галицькою дѣйсностью".[2])

[1]) „Австро-руські спомини", стор. 168—170.

[2]) ibid., стор. 259—260. — Въ 1889. р. заявивъ Драгомановъ трохи иншій судъ про Галичанъ. Се бо писавъ вôнъ ось що: „Теперь

„Черезъ кôлька днѣвъ пôсля того, якъ я приѣхавъ у Львôвъ, набѣгла туды несподѣвано для мене зовсѣмъ нова, дуже важна справа. Сушкевичъ прочитавъ менѣ листъ зъ Украины одного старого украиньского патріота, давнього мого знайомогò, котрого я не бачивъ бôльше десятка рокôвъ, котрый бувъ передъ тымъ у Галичинѣ й розмовлявъ зô Львôвськими украинофилами про громадськї справы и давъ себе переконати, що справы тї не посуваютъ ся на-передъ єдино черезъ бѣдноту галицьку на грошѣ. Вернувшись у Россію, патріотъ сей зôбравъ кôлька тысячь рублѣвъ, котрї й мусѣли незабаромъ прибути у Львôвъ, але зъ умовою, щобъ вони поступили не до приватныхъ особъ, а до публичнои институцiѣ, котра для того мусѣла бути заложена. Патріотъ прохавъ, щобъ заразъ же галицькї народовськї нотаблѣ приступили до редакціѣ статуту такого товариства, и щобъ въ тôй редакціи взявъ участь той панъ, що привезе грошѣ, а также и я. Незабаромъ явивсь сподѣваный Украинецъ и показавъ намъ у „Бесѣдѣ" пачку 6000 рублѣвъ. — Кôлька разôвъ збиралисъ мы для нарадъ надъ статутомъ нового товариства, котре поклали назвати „товариствомъ имени Шевченка"...[1])

„Про товариство имени Шевченка були (на лѣвобережнôй Украинѣ) дуже неяснї звѣстки, окрôмъ того, що К. Сушкевичъ писавъ, що полученыхъ перше грошей (6000 рублѣвъ — 9000 ґульденôвъ) не стало на закуплене самои типоґрафiѣ, и що на ту справу треба ще щось зо

тôльки въ Галичинѣ посередъ вôдсталости массы интелиґенцiѣ все таки видно хочь зародины украиньского европейства". („Зори". Львôвъ, 1889. — въ статьи „Въ справѣ вôдносинъ Украинцѣвъ до российскои литературы"; стор. 192).

[1]) „Австро-руськї спомини", стор. 176—177.

3000 рублѣвъ (котрî й були выснанî). Ся недостача порядкомъ дивувала не тôлько мене, але навѣть и „лѣвобережцѣвъ“. Потôмъ менѣ довелось бачити типографію товариства им. Шевченка й особисто познайомитись зъ типографськими справами, и Львôвська товариська типографія менѣ выдавалась за-малою на тî грошѣ“.[1])

Уже изъ сихъ зразкôвъ писаня Драгоманова всякій тямущій Русинъ зможе дôзнатись, що вôнъ, незлюбивши галицкихъ народовцѣвъ, зъобразивъ подекуды тенденційно просвѣтнî й суспôльно-побутовî ихъ змаганя. А вже-жь не годилось закидувати нечесныхъ дѣлъ обомъ покôйнымъ патріотамъ Качалѣ й Сушкевичеви, котрî въ цѣлому своему житю явились безкорыстными дѣячами въ хосенъ бѣднои батькôвщины.

Въ „Австро-руськихъ споминахъ“ признае ся Драгомановъ, що въ 1874. р. „гарячѣйша й прямѣйша политична агитація зводилась у него майже выключно на Галичину, въ котрôй упорядкуванне прогрессивного напрямку, на грунтѣ политичнои вôльности, мусѣло (по его думцѣ) влекшити россійскôй Украинѣ велику роботу, — злити въ одно радикальство й украинофильство“.[1])

До „Австро-руськихъ споминъ“ авторъ додавъ три листы Евгена Желехôвского (стор. 117—150) и „прилогу“: 1. „Павло Чубинській и украинофильськî програмы въ 1862—1873. рр.“ (стор. 301—327). — 2. Ще слôвце про Ф. К. Кистяковського (стор. 328—330). — Въ першôмъ листѣ (Перемышль, 15. марця р 1872.) Желехôвскій списавъ частину своеи біографіѣ й запримѣтивъ межь иншимъ ось-що: „Приспособляю ся я до испыту особного зъ языка руського, вôдтакъ до докторату фильософіѣ, а

[1]) ibid., стор. 262.
[2]) ibid., стор. 223.

поки-що ношу ся зъ мыслею, щобы якъ-найборше выдати пôдручный словарь руськo-нѣмецько-польськiй, або лише руськo-нѣмецькiй, бо дуже велика, неминуча потреба словаря для насъ самыхъ и чужосторонныхъ".[1]) — Въ другôмъ листѣ (Станиславôвъ, 17. жовтня р. 1872.) змалювавъ вôнъ три типы галицкихъ руссофилôвъ. Вôдтакъ подавъ свôй поглядъ на розвôй руско-украиньскои мовы. Ось и его слова: „Не годжу ся я на Вашъ поглядъ, якiй Вы маете на умѣетне плекане языка малоруського въ Россiи. Узнаю и я важну потребу збирати и публикувати етноґрафичнû матерiялы до пôзнаня народу малоруського и его языка, — не безъ корысти суть и згадки Вашихъ професорôвъ университецькихъ про малоруськiй языкъ, отъ якъ хоть-бы въ родѣ Буслаева, видимого ворога самостôйности литературнои нашои, —, але-жь того всього замало, дуже мало. Не досыть на земли малоруськôй, въ еи мѣстахъ Кыевѣ, Харковѣ, Полтавѣ, Одессѣ и другихъ дотыкати лише мимоходомъ того языка и его литературы и такъ зъ нимъ обходити ся якъ-бы зъ мертвымъ або чужимъ, — а належить шукати для нього объявленя живого черезъ школьну науку его вôдъ сѣльскихъ школъ ажь до университету за уживанемъ того-жь языка до ученикôвъ и слухачѣвъ. Досыть довго нже вдоволялисьмо ся, щобы на нашъ языкъ и его науку смотрѣли люде яко на рѣчь пôдрядну. Знаю я добре, що на Украинѣ нема автономiѣ для украиньского языка, що нема й якъ тую-же переперти, — але-жь мы мусимо завсѣгды нашъ протестъ противъ такихъ врядôвъ московськихъ голосити, якъ мы то голосимо въ Галичинѣ противъ врядôвъ польськихъ, щобысьмо не утратили черезъ наше приставане, згôдне на тôмъ, щô намъ поки-

---

[1]) ibid., стор. 120.

нуть або не заборонять, нашои неперерывности права (Rechtscontinuität)". — У третьому листѣ (Станиславôвъ, 11. лютого р. 1873.) Желеховскій оцѣнюв литературну дѣяльность Дѣдицкого й заявляв свôй поглядъ на мертвечину въ сучаснôй литературѣ". [1])

Тй думки про націонализмъ и прогресъ, щó ихъ проявивъ Драгомановъ въ трьохъ згаданыхъ статьяхъ (Антрактъ, Литература російська..., Автро-руськй спомины), выринають також въ его суспôльно-побутовыхъ картинахъ, щó вызначують ся заголовкомъ „Чудацькй думки про украинську національну справу". (Друге выдане. У Львовѣ, 1892). Про сй свои думки пише Драгомановъ ось-що: „Мы назвали ихъ „чудацькими" черезъ те, що вони йдуть на перерѣзъ тому, щó звычайно говорить ся и прихильниками й противниками украинського руху. Тôлько-жь, звѣсно, мы, якъ и всяка людина, котра мае певнй думки, вважаемо ихъ за вѣрнй, по крайнôй мѣрѣ доти, доки ихъ не перекинуть науковымъ способомъ нашй противники. Поки-що мы вважаемо вѣрною основу тыхъ думокъ, бо вона е нѣщо инше, якъ прикладъ до певнои справы такого свѣтогляду, котрый теперь руководить усѣею наукою, — того свѣтогляду, щó не признае на свѣтѣ нѣчого постôйного, стоячого (статичного), а бачить тôлько перемѣну (еволюцію), рухъ (динамику). Не мае й не може бути постôйныхъ національныхъ ознакъ, стоячихъ безъ перемѣны національныхъ духôвъ, нема мѣжь людьми вѣчныхъ политично-административныхъ порядкôвъ, такихъ, якъ н. пр. обрусеніе, — не може бути й національныхъ святощѣвъ. Вся практична мудрôсть людська може бути въ тому, щобъ убачити напрямокъ руху свѣтового, его мѣру, законъ, и по-

[1]) ibid., стор. 139—140.

служитись тымъ рухомъ. Инакше рухъ той пôйде проти насъ, — роздавить насъ".[1])

Весь матеріялъ „чудацькихъ думокъ" Драгомановъ подѣливъ на шѣсть головъ, — тôлько-жь у свому писаню не придержувавъ ся нѣякого пляну, а подававъ всѣлякû картинки зъ суспôльно-національного побуту Руси-Украины та пояснювавъ пытаня проґресу европейского. Проґраму свого суспôльно-просвѣтного змаганя высказавъ вôнъ въ отъ-сихъ словахъ: „Я справдѣ завше хотѣвъ побачити объединене освѣченыхъ, добрыхъ и чесныхъ людей въ нашôй краинѣ й по сусѣднѣмъ сторонамъ и народамъ коло працѣ для волѣ, освѣты й добробыту всѣхъ тамошнихъ людей, и завше боровсь проти всякого розъединеня, котре вносить мѣжь тыхъ людей неволя, неуцтво й слѣпе своелюбство, навѣть и тодѣ, коли сû темнû силы вкрывають ся одежами народолюбства".[2])

Вôнъ заявивъ, що сама по собѣ думка про національнôсть ще не може довести людей до волѣ й правды для всѣхъ, и не може дати рады для впорядкованя навѣть державныхъ справъ. По его думцѣ треба шукати всесвѣтнои правды, котра бъ була спôльна всѣмъ національностямъ.[3]) „Національство" Украинцѣвъ зове Драгомановъ „туманнымъ и шкôдливымъ";[4]) — признаючи хосеннôсть народныхъ мовъ, вôнъ каже, що добре-бъ було, якъ бы всѣ люде на свѣтѣ могли розумѣти одинъ одного. По его думцѣ „украиньськû національники спиняють зрôстъ украиньського письменства, гôрше нѣжь усяка царська цензура".[5]) „Національники хотять вдержати скрôзь пано-

---

[1]) „Чудацькі думки", стор. 293—294.

[2]) ibid., стор. 14.

[3]) ibid., стор. 30.

[4]) ibid., стор. 44.

[5]) ibid,, стор. 100.

ване мертвецькои рутины и добровôльно спиняють зрôстъ нашого письменства до рôвности зъ европейськими".[1]) Ба, Драгомановъ гадае, що вже „пôдъ вплывомъ спасителя украинськои національности (православно-козацкого руху) украинське письменство стало йти назадъ, и нарештѣ стало вымирати, пôддаючись московському".[2]) Теперь же украинське письменство доти не стане на мôцнѣ свои ноги, доки украинськѣ письменники не будуть доставати всесвѣтнѣ образованѣ думки й почутя просто зъ захôднои Европы, а не черезъ Петербургъ и Москву черезъ россійське письменство, якъ и робить ся доси.[3]) — Тôлько-жь трохи далѣ, радить вôнъ Украинцямъ пити живу водицю, що тече зъ колодѣзя россійского. Ось и его слова: „Бажаючи добра украинському письменству, вважаю теперь потрѣбнымъ, выступити проти тыхъ, хто вôдкида россійське письменство, якъ буцѣмъ-то нѣчого не варте, и тымъ вôдкида найприступнѣйшій для загалу нашои громады колодѣзь, де все таки тече жива вода, й хоче засудити ту громаду на выключне вживане загнилои вже водицѣ, а то й просто мертвои, котра бучно зве себе „патріотичною" украинською наукою, беллетристикою й т. и.".[4]) „Теперь-то наставъ всесвѣтный, громадській рухъ, культурный, политичный и соціяльный, и про-те украинолюбцѣ мусять выйти зъ того вузького й поверховного національства, котре въ Европѣ втратило мысль пôсля 1848. р.[5])

Та отъ, Драгоманову звѣщають зъ певного боку, що слова его приймають ся гôрше, нѣжь чудацькѣ,

[1]) ibid., стор. 112.
[2]) ibid., стор. 83.
[3]) ibid., стор. 59—60.
[4]) ibid., стор. 106—107.
[5]) ibid., стор. 101.

що вони страшенно непопулярнѣ, бо украинська громада гаряче спочувае свою національнôсть и ставить еѣ высше всего; — его ще звѣщають, що украинська громада дуже недовольна полемикою противъ тыхъ, хто, нехай и зъ помилками й хибами, а все таки служить найважнѣйшôй теперь для неи справѣ, — ширеня національного украинського спочутя й ненависти до обрусеня.[1]) — Але-жь на тѣ докоры вôдповѣдае Драгомановъ, що, коли вôнъ зъ чимъ полемизуе, такъ се зъ лѣнивымъ на думку, а буйнымъ на слова шарлятанствомъ, та зъ крутѣйствомъ, котрѣ хотять узяти монополію украинолюбства".[2])

Цѣкава є розвѣдка Драгоманова про „обрусѣніе". Вôнъ намагае доказати, що окрôмъ Россіѣ були вже давнѣйше й суть теперь деякѣ державы (Англія, Франція, Австрія), що проявляють напрямъ до національно-державного централизму. Такъ Англія пôдрѣзала національнôсть Кельтôвъ (въ Ирляндіи, Валіи й Шотляндіи), Франція запапащувала мову й національный розвôй Нидерляндцѣвъ въ Бурґундіи, Бретонцѣвъ, Бискайцѣвъ и Провансалôвъ. Въ Австріи-жь — въ централистично-ґерманизаторскôй политицѣ Маріѣ Терессы й Іосифа II. добачае Драгомановъ систематичне наслѣдуване французкои системы, знѣвечити народнѣ мовы й розповсюдити мову державну. Вôнъ каже, що у Франціи выробилась система національизму централистичного, котра пустила середъ Французôвъ глибокѣ корѣнѣ, такъ, що теперь нѣгде нема такого унитаризму, якъ у французкôй громадѣ.[3]) Вôдтакъ натякае вôнъ на тее, що, коли въ 1880. р. въ Чернигôвскôй земскôй ґуберскôй радѣ промовляли за тымъ, щобъ украинську мову допустити въ школу, й покликувались

[1]) ibid., стор. 118—119.
[2]) ibid., стор. 121.
[3]) ibid., стор. 206.

на примѣръ Провансу и Бретаніѣ, — у Франція нѣ въ одной радѣ навѣть нѣхто й не пише про те, щобъ у школу пущено яку мову, окрôмъ державнои, французкои.¹)

Въ Россіи основу для централизму національного робить (якъ и де инде) централизмъ державный политично-административный. „Lex Jusephovicia" 1876. р. (пише Драгомановъ) можлива тôлько черезъ те, що нема нѣякихъ политично-административныхъ институцій, котрі-бъ стояли на дорозѣ мѣжь Петербурськимъ бюрократично-царськимъ самодурствомъ и Украиною.²) „Якій-же резонъ мы маємо кричати, що зажерта Москва выгнала нашу мову зъ урядôвъ, гимназій, университетôвъ и т. и. закладôвъ, въ котрыхъ народня украиньска мова нѣколи й не була, або котрыхъ самыхъ не було на Украинѣ за часы автономіѣ, и противуставити сему „нечуваному варварству" права Фламандцѣвъ у Бельгіи або Поляковъ и навѣть Венгрôвъ у Австріи? Варварствомъ для XIX. столѣтя являе ся тôлько заборона украиньскои литературы 1863. и 1876. рр. (ще пôдъ кôнець XVIII. ст. за Йосифа II. цензурный нагнѣтъ на ческу мову бувъ дѣйсно не меншій, нѣжь ся заборона!), а въ усьому иншому Россія трактуе Украину такъ само, якъ Франція Провансъ. Похвалити за те Россію, звѣсно, не можна, але й ганьбити еѣ бôльше, нѣжь Францію, те-жь нема раціѣ".³)

А вже-жь годѣ притакнути сему поглядови Драгоманова, мабуть-то Украинцѣ стоять въ такихъ вôдносинахъ до Россіянъ, въ якихъ находить ся племя провансальске до Французôвъ. Та-жь нарôдъ украиньскій мае

¹) ibid., стор. 215.
²) ibid., стор. 221.
³) ibid., стор. 237.

свои окремі̂ физичні̂ й духові̂ прикметы, свôй историчный характеръ, котрый выражає ся особливо въ богатôй поезіи людовôй, якою нѣ одинъ нарôдъ славяньскій звеличитись не може, — нашъ нарôдъ має свою історію, щô проявляє свѣтови богатырскій вѣкъ козачины. Провансальске-жь племя не має свого окремого историчного характеру, — вôдтакъ мова єго вже й для того може вважатись нарѣчємъ мовы французкои, що самі̂ Провансалы не дуже-то бажають пôднести еѣ на ступѣнь мовы самостôйнои супроти французкои.

Далѣ подає Драгомановъ свôй поглядъ на „обовязковый націонализмъ“, на культъ того, щô въ Галичинѣ народовцѣ зовуть національными святощами. Сі̂-жь святощѣ вызначують ся народными звычаями, одежою, религією и мовою. Вôнъ каже, що „нема нѣчого темнѣйшого надъ идеѣ про сі̂ святощѣ, и нема нѣчого шкодливѣйшого для украинськои справы, а надто въ Галичинѣ, якъ тî идеѣ“.[1]) Вôдтакъ радить вôнъ народовцямъ, щобъ не робили собѣ фетиша зъ кирилôвскои азбуки й не переносили свого фетишизму и въ народъ. По єго думцѣ перемѣнити теперь у насъ азбуку було-бъ справою нелегкою, хочь воно було-бъ добре, бо зблизило бы насъ зъ бôльше цивилизованымъ свѣтомъ. Вже-жь у переднѣмъ словѣ до Шевченковои поэмы „Марія“, выданои р. 1882. въ Женевѣ буквами латиньскими, пише Драгомановъ осьтаке: „Думка писати по-руськи латинськими литерами сама по собѣ цѣлкомъ не зла. Цими литерами пишуть найсвѣтлѣйшî народы: Италіянцѣ, Французы, Англики, Нѣмцѣ й иншî. И мѣжь словяньськими людьми, щô говорять мовами, подôбными до руськои, латиньськими литерами пишуть не самі̂ Поляки, а й Чехи, Словаки, Хор-

---

[1]) ibid., стор. 273.

ваты й иншй. Всѣмъ людѣмъ лѣпше-бъ було, вживати однаковй литеры, якъ и однаковй мѣры, ваги й однаковй грошѣ. Та воно до того й иде теперь, такъ що буде таки не дуже забаром часъ, коли хоть въ тôй частинѣ землѣ, де мы живемо, — въ Европѣ, всѣ люде будуть писати однаковыми литерами, котрй певно будуть теперѣшнй латиньскй литеры. — Мы думаемо, що якъ бы до теперѣшнихъ латиньскихъ литеръ додати кириловськй *ж, х, ч, ш*, та, якъ бы скрôзь ставити однаково надъ литерою значокъ ', коли вона вимовляеться мняко (kołyś, promiń, neńa, robytyśa), то-бъ таке письмо годило ся однаково й для Русинôвъ и для Полякôвъ, и було-бъ простѣще й лекше, нѣжь теперѣшне польське письмо". Драгомановъ не противный и змѣнѣ Юліяньского календаря на Григоріяньскій, кажучи, що „чимъ скорше-бъ змѣнено старый календарь на новый, тымъ було-бъ лѣпше, бо на що-жь держатись того, що явно противно природѣ".[1]) Далѣ каже Драгомановъ, що на ґрунтѣ народныхъ святощѣвъ зовсѣмъ оправдують ся и симпатіѣ деякихъ, коли не всѣхъ Москвофилôвъ и до царского самодержавства въ Россіи. Вôдтакъ пише вôнъ ось-що: „Исторія не дала нашимъ старымъ вѣчамъ выробитись у систему вôльного державства, подôбного до англійського, або до швейцарського. Потôмъ „козацька воля" захопила частину нашого народу, и ледви стала склонятись до свѣдомого либерализму, якъ була зламана. Тымъ часомъ церковна проповѣдь защепила й выпестила середъ нашого народу идеалъ царсько-державный, котрого теперь безспорно держить ся найбôльша частина народу. Зъ тымъ идеаломъ нашъ народъ ворушивъ ся проти Полякôвъ въ Австріи въ 1848—49. рр. и проти Полякôвъ у правобôчной Украинѣ въ

---

[1]) ibid., стор. 282.

1863. р. Въ 1848—49. рр. всѣ австроруськѣ патріоты одушевлялись тымъ-же идеаломъ. И теперь за него выкликувались народовцѣ"..[1])

По думцѣ Драгоманова мова не є святощь, — она не панъ людины, народа, а слуга єго. Вôнъ каже, що литературнѣ народовцѣ тогдѣ тôлько дѣйсно прислужать ся народови й станутъ мôцно середъ него, коли дадуть народови на єго мовѣ литературу єму корыстну: утилитарну й просвѣтну. „Вôдъ литературы формально-націоналистичнои, пустои (каже Драгомановъ) народъ вôдверне ся, а литература ретроґрадна обезсилить єго въ конкуренціи зъ сусѣдами, та нарештѣ вôдъ неи, а вкупѣ зъ тымъ и вôдъ еи національности вôдверне ся й самъ народъ, починаючи вôдъ своихъ бôльше интелиґентныхъ особъ. Вôдвертає ся-жь и теперь народъ вôдъ своихъ, дѣйсно прекрасныхъ по мовѣ, а часомъ и по поезіи, старыхъ пѣсень, бо змѣстъ ихъ теперь уже не вôдповѣда народньому житю. И треба й тутъ зречись теоріѣ національныхъ святощей, а признати, що народъ тутъ по части має рацію навѣть тодѣ, коли вôнъ замѣняе прекраснѣ козацькѣ пѣснѣ на поганѣ салдатськѣ, бо все-таки вôнъ бачить передъ собою „охвицерика молодого", а не „отамана козацького".[2])

Та отъ, вже самъ Драгомановъ въ 1881. р. пôдносивъ вагу деякихъ народныхъ святощей. У своему збôрнику „Новѣ украинськѣ пѣснѣ про громадськѣ справы" писавъ вôнъ, що „напроти всякихъ подѣлôвъ украиньскихъ людей мѣжь рôзными державами украиньска порода (національнôсть) держить ся якъ тѣло осôбне, дуже однакове въ усѣхъ своихъ частинахъ, зъ однакими звы-

---

[1]) ibid., стор. 288—289.
[2]) ibid., стор. 292.

чаями, однакими споминами, любовю й ненавистю".[1]) „Переглядъ тѣла Украинцѣвъ, порядъ зъ Поляками й Москалями, показуе, що въ зростѣ, въ барвѣ очей и волоcся, въ будôвли лиця й черепа й т. и. мѣжь Украинцями зъ одного боку й Поляками й Москалями зъ другихъ бокôвъ есть великѝ одмѣны, навѣть въ такôмъ краю, якъ Галичина зъ Краковомъ, де земля и повѣтря однакове. Наука про мовы показала тежь, що мова украинська самостояча середъ мовъ другихъ Славянъ, якъ и мова польська чи московська".[2]) Самъ Драгомановъ признае отже, що специфично-украиньскѝ примѣты не обмежують ся религiею, календаремъ, одежею. Суть бо ще стôйнѝ прикметы украиньскои породы, якими вважають ся стать тѣла, звычаѣ, темпераментъ, мова й въ загалѣ душевна вдача Украинця.[3])

А вже-жь, нѣгде правды дѣти, того погляду Драгоманова на замѣну прекрасныхъ козацкихъ пѣсень погаными салдатскими, ледви якій Украинець схоче похвалити. Етнографичнѝ збôрки Чубиньского, Манжуры и и. доказали въ найновѣйшихъ часахъ, що украиньскій людъ не забувае тыхъ думъ и пѣсень, якѝ переймивъ вôдъ своихъ батькôвъ. Ба, сей людъ творить ще й теперь деякѝ пѣснѣ про важнѣйшѝ справы суспôльного побуту. Опроче самъ Драгомановъ тѝ салдатскѝ пѣснѣ назвавъ „погаными", и вôдтакъ тѝ московскѝ пѣснѣ, щó ихъ подекуды спѣвають на Украинѣ, не въ силѣ запапастити украиньскои поезiѣ народнои.

---

[1]) „Нові украјінські пісні про громадські справи". Женева, 1881; стор. 9.

[2]) ibid., стор. 6.

[3]) Въ иншому свому творѣ, выданому въ Женевѣ того-жь (1881) року, говорить Драгомановъ про „неприкосновенность національности". („Историческая Польша и великорусская демократія"; стор. 4. 11).

Тутъ годить ся запримѣтити, що авторъ сеи исторіѣ литературы, згадуючи про справы суспôльно-національнû, писавъ мѣжь иншимъ ось-таке: „Драгомановъ явивъ ся въ 1875. р. репрезентантомъ нового радикального украинофильства. Ось проґрама сего руху: 1. любовь до мужика; 2. критика роботы интеллиґентныхъ верстовъ около пôднесеня люду; 3. освѣта на основѣ европейскои позитивнои науки".[1]) По-за-якъ въ сѣй проґрамѣ нема згадки про елементъ національный, то Драгомановъ въ листѣ своѣмъ до Омеляна Огоновского (18. марта 1894) писавъ мѣжь иншимъ ось-що: „Позволяю собѣ рѣшучо запротестовати проти такихъ слôвъ. Мы не говоримо въ своихъ политичныхъ проґрамахъ про „любовь", бо политична проґрама не лирична поезія, а такожь, бо „любовь" показує ся лѣпше всего дѣломъ, а не словомъ.[2]) Але коли Вы не вбачили въ нашôй праци, яка вже не есть, „любови" до Украины, то лишень зъ крайньои тенденційности. Нагадую Вамъ хочь бы й свою біоґрафію, не ради самообороны (бо такû замѣтки, якъ Ваша, такъ несправедливû, що самообороны не потрѣбують), але для выясненя навѣть особистого стану нашои ґруппы. Въ молодû годы я мавъ становиско профессора въ россійськôмъ университетѣ, по специяльности досыть далекее одъ Украины; — що-жь мене спонукало кинути те для студій про Украину, для публицистики въ оборону еи національныхъ правъ и интересôвъ, — почати писати по-украинському, знаючи напередъ, що я тымъ навѣть вменшую собѣ пу-

---

[1]) Отъ-сю проґраму подавъ авторови исторіѣ литературы Иванъ Франко.

[2]) Въ „Оповѣданю про заздрыхъ богôвъ" Драгомановъ кладе „любовь" побôчь „розуму", пишучи ось-що: „Люде мусять цѣлкомъ надѣятись лишень на себе самыхъ, на свôй розумъ та на свою любовь одинъ до одного" (стор. 54).

блику и т. и.? Въ такому станѣ всѣ мои товаришѣ — украиньскѣ радикалы. Чимъ же мы менше любимо батькôвщину, нѣжь украинофилы, а навѣть тѣ, котрѣ носять ся зъ своимъ украинофильствомъ, а на пр. по-украиньскому пишуть менше насъ, або й зовсѣмъ не пишуть, а печатають свои працѣ по-московському? — Наша головна одмѣна одъ національникôвъ-украинофилôвъ у тому, що мы ставимо надъ національными почуттями й интересами критеріумъ вселюдськои науки й такихъ же интересôвъ, — такъ у сему мы йдемо по слѣдамъ ще Апостола Павла, коли не згадувати вже про фильософôвъ одъ Сократа, — та въ тому, що мы не признаемо обовязковыхъ національныхъ думокъ, идеалôвъ, святощѣвъ и т. и., — такъ се-жь лишень право „вôльного дослѣду“, на котрому стоить уся новôтна культура, по крайнôй мѣрѣ одъ Декарта. Коли говорити про етнографію, — то я можу сказати, що въ своихъ студіяхъ завше одмѣчаю національнѣ ознаки украиньскѣ; тôлько власне для того, щобъ говорити не на вѣтеръ, мушу украиньскій матеріялъ фильтрувати черезъ решето космополитичного исторично-порôвняючого методу. До того и я й другѣ мои товаришѣ неразъ прохали нашихъ судцѣвъ-національникôвъ, сказати выразно що и по якимъ раціямъ вони вважають за украиньскѣ національнѣ святощѣ, идеалы, идеѣ и т. и.? — и доси нѣхто зъ нихъ того не зробивъ“.

А вже-жь въ тыхъ „чудацькихъ думкахъ“ е чи-мало такого, зъ чимъ и деякѣ прихильники прогресу не зовсѣмъ згодять ся. Поминувши вже тее, що въ зъображеню просвѣтно-національныхъ змагань Галичанъ зъявляють ся картины зъ темнымъ кольоритомъ, — поминувши неимовѣрный высказъ Драгоманова, що украиньскѣ національники спиняють зрôстъ нашого письменьства гôрше, нѣжь усяка царска цензура, — сей критикъ очевидячки дене-

куды самъ собѣ противорѣчить въ засудѣ народницкихъ змагань. Вже-жь бо украиньскѣ народовцѣ не вôдступили вôдъ програмы Кирилло-Методієвого товариства, а навпаки стараютъ ся завести еѣ на бôльшь практичну дорогу, одвѣтно сучасному прямованю до полагодженя важнѣйшихъ пытань просвѣтно-суспôльныхъ. Коли-жь Драгомановъ каже, що програма Кирилло-Методієвыхъ братчикôвъ 1847. р. доси найрозумнѣйше зъ усего, щó выгадало украинолюбство,[1]) то годѣ зрозумѣти, чому вôнъ въ теперѣшнихъ народовцяхъ добачае шарлятанôвъ и ретроградныхъ неукôвъ.

А вже-жь свою ненависть до народовцѣвъ Драгомановъ проявивъ найбôльше въ критицѣ деякихъ литературныхъ працъ Омеляна Огоновского. Хоча вôнъ каже, що „особистѣ напады й лайки можна полишити безъ вôдповѣди",[2]) то все-жь годѣ поминути мовчки критичныхъ его замѣтокъ про выданє Шевченкового „Кобзаря", яке надруковано у Львовѣ р. 1893. накладомъ товариства им. Шевченка. Тѣ свои замѣтки списавъ Драгомановъ у статьи „Тарасъ Шевченко въ чужôй хатѣ свого имени".[3]) Огоновскому, якъ редакторови сего выданя, закидуе вôнъ неуцтво, „pias fraudes" (побожнѣ обманы) и т. и. У своѣй критичнôй розвѣдцѣ Драгомановъ придержувавъ ся мабуть колишньои своеи девизы: „destruam et aedificabitis". Се бо проявивъ вôнъ тутъ свою негацію, а не поставивъ нѣчого тривкого, щó могло-бъ вступити на мѣсце нѣсенѣтницъ, нѣбы-то высказаныхъ въ розвѣдцѣ про житє й литературну дѣяльнôсть Шевченка.

Навперодъ каже вôнъ, що выданє Огоновского не може звати ся повнымъ, по-за-якъ вôнъ не звѣвъ всѣхъ

---

[1]) „Чудацькі думки", стор. 116.

[2]) ibid., стор. 13.

[3]) „Народ", 1893; стор. 86—88; 95—98; 137—140.

варіянтôвъ текстôвъ, котрû знаходять ся въ Пражскому и Женевскому выданю.[1]) Але-жь критикъ, коли-бъ бувъ схотѣвъ провѣрити се нове выдане „Кобзаря“ зъ тыми обома давнѣйшими выданями, мôгъ бы дôзнатись, що Огоновскій справдѣ корыстувавъ ся всякими варіянтами, та що въ текстѣ поставивъ таку лекцію, яку вважавъ найлучшою, хоча вôнъ варіянтôвъ не печатавъ окремо.

Клясификацію поетичныхъ творôвъ Кобзаря зове Драгомановъ „зовсѣмъ безъосновною“, — одначе не зъявляе своеи думки про лучшій подѣлъ сихъ творôвъ въ категоріѣ. Вôдтакъ каже вôнъ, що Огоновскій „найгôрше наплутавъ якъ коментаторъ идей Шевченка“,[2]) дармá, що въ коментованю важнѣйшихъ мѣсць ишовъ вôнъ подекуды слѣдомъ за самымъ Драгомановымъ и за Франкомъ. А вже-жь кульмимаційный пунктъ въ критичнôй розвѣдцѣ Драгоманова зъявляе ся въ информаціи про „пяного Кирика“.[3]) Се-жь спонукало Львôвского критика „Исторіѣ литературы рускои“, В. К—го, сказати въ сêй справѣ ось-що: „Драгомановъ кидае ся — часъ до часу — на науковû працѣ Огоновского зъ боку, пристрастно, — чѣплясь хочь-бы якого-небудь „пяного Кирика“, рѣдко чого важнѣйшого. За те загальный судъ Драгоманова й инныхъ „трудовникôвъ“ „Народа“ дуже рѣшучій, простый, ясный, а се: не бôльше, нѣ менше, тôлько неуцтво“.[4])

Попрѣкнувши Огоновского за его замѣтку про пяного Кирика (котру подавъ ему проф. В. Антонович ь), Драгомановъ пише далѣ ось-що: „Скажемо на чистоту, хочь рѣзко: Мѣжь инчимъ пробы украиньскои

---

[1]) ibid., стор. 87.

[2]) ibid., стор. 137.

[3]) ibid., стор. 98.

[4]) „Дѣло“. 1893; стор. 178.

прозы въ остатнӣ часы заѣда поверховнôсть и шарлятанство, — а тутъ ще присяглый учитель молодѣжи, професоръ украиньско-руськои литературы въ университетѣ подае примѣры такои науковои точности! Пора-бъ уже покласти сему кôнець!"...[1]) Коли редакція „Правды" репродуковала тѣ слова Драгоманова й заявила, що вôнъ бажавъ бы, щобъ Огоновского усунено зъ професуры,[2]) то редакція „Народа" написала въ сѣй справѣ ось-що: „Правда" сама совѣсно препаруе закиды д. Драгоманова противъ „науковыхъ" методôвъ и знаня, котре показавъ д. Огоновскій въ выданю „Кобзаря", такъ що буцѣмъ-то д. Драгомановъ домагае ся, щобы д. Огоновского усунути зъ професуры. „Правда" може заспокоитись. Нашь сотрудникъ показавъ фактично, якъ д. Огоновскій подае молодѣжи примѣръ неуцтва и шарлятанства, и дѣйсно сказавъ, що „пора тому покласти кôнець!" — та мавъ на оцѣ тôлько литературу, а не офиціяльну катедру. Мы ще не дôйшли до того, щобы неуцтво та шарлятанство кому у насъ шкодило на офиціяльнôмъ становиску! Скорше противно!"[3])

Але-жь Драгомановъ не поклавъ ще кôнця своимъ критичнымъ замѣткамъ про нове выдане „Кобзаря". Вôнъ каже, що Огоновскій перекручуе слова его, высказанӣ

---

[1]) „Народ". 1893; стор. 98.

[2]) „Правда". 1893; стор. 412.

[3]) „Народ". 1893; стор. 117. — Коли Драгомановъ и М. Павликъ въ „Народѣ" вовуть Огоновского шарлятаномъ, то Поликъ д-ръ Йосифъ Третякъ уважае его „bezwzględnym obrońcą koliszczyzny", се-бъ-то гайдамачины („Kwartalnik naukowy". Rocznik IV. Lwów. 1890; str. 324), мѣжь-тымъ коли Руссофилъ Ф. Свистунъ называе его прихильникомъ анархистôвъ! („Бесѣда", литературный додатокъ до „Страхопуда". Львôвъ, 1893; стор. 260).

про соціялизмъ Тараса Шевченка. Ось и слова Драгоманова: „Я мушу рѣшуче запротестувати противъ способôвъ д. Огоновского, якъ проти свѣдомого перекручуваня моихъ думокъ и навѣть яснѣсѣнькихъ слôвъ. Сî способы тымъ менше джентльменскî, що моя статья про Шевченка не може ширитись въ Австріи, тодѣ якъ выдане д. Огоновского доступне всякому. Я въ своѣй статьи „Шевченко, украинофилы и соціялизмъ“ выступавъ тôлько проти пробъ, выставити поета взорцевымъ для нашого часу активнымъ политичнымъ дѣячемъ, маючимъ сталу философску доктрину, а надто соціяльнымъ революціонеромъ, — але я зовсѣмъ не думавъ говорити того, що менѣ приписує д. Огоновскій. Я казавъ, що Шевченка не можна вважати за соціялиста въ теперѣшньому смыслѣ сего слова, головно черезъ те, що Шевченко зовсѣмъ не бувъ ознакомленый навѣть зъ тыми соціялистичными теоріями, якî выкладались въ его часы въ Европѣ. А д. Огоновскій пише таке: „Драгомановъ каже, що Шевченко не бувъ соціялистомъ, ба, вôнъ заявляе, що соціялизмъ на Украинѣ не може розвиватись гараздъ, бо „въ насъ справа соціялизму мусить ити поручь изъ справою выратування своеи породы, зъ новымъ нарождѣннямъ національнымъ“. — По правдѣ, д. Огоновскій пôдроблюе нашî слова, при чому хоче вбити нашими словами двохъ зайцѣвъ. Тымъ часомъ, коли хто загляне въ два мѣсця нашои статьѣ, котрî такъ вôльно звѣвъ д. Огоновскій въ одно, то побаче, що мы тôлько й сказали: 1. що Шевченко не бувъ соціялистомъ, а 2. що въ насъ справа соціялизму мусить ити поручь зъ національною, — а зъ нашихъ слôвъ не выходить нѣ те, якъ каже д. Огоновскій, що 1. въ насъ „не може соціялизмъ розвиватись гараздъ“, нѣ те, щобъ 2. Шевченко не зробивъ почину новому радикальному де-

мократизмови, хоча й пôдносивъ протестъ противъ крѣпацтва".[1])

На сї закиды пôдроблюваня слôвъ Драгоманова може вôдповѣсти всякій тямущій, хто лишь прочитавъ статью єго „Шевченко, украинофилы й соціялизмъ", надруковану въ 4. книжцѣ „Громады" (стор. 101—230). Навпередъ легко дôзнатись, що Драгомановъ другу точку цитувавъ не зовсѣмъ докладно, по-за-якъ въ ось-тôй статьи читаємо справдѣ слова: „въ насъ справа соціялизму мусить ити поручь зъ справою выратуваня своеи породы зъ новымъ нарождѣннямъ національнымъ",[2]) Вôдтакъ про тее, що Драгомановъ справдѣ заявивъ, що „соціялизмъ на Украинѣ не може розвиватись гараздъ", легко дôзнатись изъ сихъ єго слôвъ: „Далеко не такъ запевнена справа соціялизму на нашôй Украинѣ. Далеко бôльше небезпечности въ тôй Украинѣ, що тутъ розумъ соціялистичного руху зъузить ся ще бôльше, що тутъ закорѣнить ся на довше думка про те, що соціялизмъ у насъ по-заду, або коло насъ, середъ нашого селянства, а не по-переду, въ европейськихъ городахъ. Окрôмъ усього иншого завести Украинцѣвъ въ такій глухій кôнець може й те саме, що справдѣ нашї козацькї рухи XVII. ст. мали въ собѣ бôльше прогресивного, нѣжь московськї, — бо нашї козаки все-таки були близче до тодѣшньои Европы, — й те, що въ насъ справа соціялизму мусить ити поручь зъ справою выратування своеи породы, зъ новымъ нарождѣннямъ національнымъ, — и що въ насъ бôльше ще, нѣжь въ Московщинѣ, може взяти

[1]) „Народ", 1893; стор. 138—139.
[2]) „Громада", № 4; стор. 213.

силу по вôльнодумнымъ, противудержавнымъ гуртамъ думка про „свою одежу“, „свою хату“ и т. и.[1])

Щó же тыкае ся другои точки, цêбы-то пôдробленои, то Огоновскій не приписувавъ цитованыхъ слôвъ Драгоманову, але сказавъ лише вôдъ себе ось-що: „Хоча-жь Шевченко безъ перестанку пôдносивъ протестъ противъ крѣпацтва й заявлявъ велику любовь до мужика, то однако не зробивъ вôнъ почину новому радикальному демократизмови“.[2]) — Изъ всего того видно, що Огоновскій не заподѣявъ нѣякого фальсификату слôвъ Драгоманова про соціялизмъ Шевченка, — що вôнъ зовсѣмъ не перекручувавъ свѣдомо думокъ его й яснѣсѣнькихъ его слôвъ, — що навпаки передавъ вѣрно его думки й слова.

Далѣ пише Драгомановъ, що Огоновскій такъ само даремно ховае ся за него, коли хоче допевнити, що Шевченко навѣть у „Маріи“ „не порвавъ зовсѣмъ зъ догматами церкви“. А вже-жь сей критикъ не зможе заперечити отъ-сего свого высказу про Шевченка: „Библейцемъ въ основѣ й зоставсь Шевченко й до смерти, якъ це видно н. пр. изъ стихôвъ „Радуй ся, ниво неполитая“, — або „Во Іудеи, во днѣ они“, — котрî кôнчають ся выкликомъ до Христа: „Спаси ты насъ, младенче праведный, великій!“ Навѣть въ „Маріи“, въ котрôй Шевченко найдальше одступивъ одъ евангелія, вôнъ написавъ слова, котрî дають добродѣямъ Желехôвскимъ поводъ говорити, що Шевченко не переставъ бути христіяниномъ.[3]) Такихъ слôвъ не мôгъ написати постôйный ра-

---

[1]) ibid., стор. 213—214.

[2]) „Исторія литературы рускои“, II. 2; стор. 556.

[3]) „Громада“. № 4; стор. 140. — Тутъ натякае Драгомановъ на прольогъ въ „Маріи“, щó починае ся словами:

ціоналистъ. — Навѣть його „Марія“ показує, якъ вôнъ не порвавъ зъ христіянствомъ, бо показує, якъ йому хотѣлось обернути христіянство на свôй ладъ, на службу своïому мужицтву. Постôйный раціоналистъ не може мати такихъ мрѣй“.[1])

Изъ сихъ слôвъ Драгоманова можна дôзнатись, що Огоновскій не такъ то дуже даремно ховавъ ся за него, коли хотѣвъ доповнити, що Шевченко навѣть у „Маріи“ не порвавъ зовсѣмъ зъ догматами церкви. Въ загалѣ Драгомановъ не мôгъ тутъ закинути Огоновскому пôдроблюваня его слôвъ, а попрѣкнувъ его найпаче за те, що вôнъ въ невѣрному змыслѣ кида слова Емилѣ Дюранъ про фальшивôсть основы сеи поемы.[2])

Коли-жь Драгомановъ у своѣй критичнôй розвѣдцѣ хотѣвъ доказати, що нове выдане „Кобзаря“ не мае нѣякои науковои стôйности, то справдѣ являе ся се дивовижнымъ, що вôнъ у сѣмъ выданю добачае „великій поступъ“, пишучи мѣжь иншимъ ось-таке: „Та все таки пôсля тыхъ добровôльныхъ обкусôвъ, якимъ ще недавно пôдпадали самѣ тексты „Кобзаря“ въ выданяхъ Львôвськихъ Шевченко-поклонникôвъ, и се выдане можна вважати за великій поступъ. По крайнôй мѣрѣ свѣтло „Кобзаря“ все-жь таки поставлено передъ люде, — на стôлъ, а не сховано пôдъ стôлъ!“ — Коли-жь тее свѣтло справдѣ поставлено передъ люде, —

Все упованіе мое
На тебе, мôй пресвѣтлый раю,
На милосердіе твое,
На тебе, Мати! возлагаю,
Святая сило всѣхъ святыхъ,
Пренепорочная, благая!...

[1]) ibid., стор. 140—141.

[2]) „Народ“. 1893; стор. 139.

коли товариство имени Шевченка у Львовѣ выдало повный текстъ „Кобзаря“,[1]) — то по-що було писати ось-ту инвективу п. з. „Шевченко въ чужôй хатѣ свого имени?“[2]) Вже-жь при выданю творôвъ якого-небудь поета головною рѣчю є повный и поправный текстъ, — всякѣ-жь думки й замѣтки выдавця про тѣ стихотворы вважають ся рѣчю другорядною, ба й субъективнымъ поглядомъ, котрый не мае вплыву на суть думокъ автора.

Про ту критику Драгоманова можна лише се сказати, що она є безпощадна й несправедлива. Вôнъ хотѣвъ тôлько доказати, що Огоновскій супротивъ новôтного прогресу вважае ся неукомъ, крутѣемъ и шарлятаномъ. Въ вôдповѣдь же на такій несправедливый осудъ можна хиба озвати ся словами, якими р. 1874. звернувъ ся до Драгоманова графъ Уваровъ: „Вы мѣры не знаете, особливо критикувати другихъ!... Вамъ мало розбити, — Вы хочете добити людей, показати, що вони цѣлкомъ дурнѣ, навѣть тодѣ, коли й такъ видно вже, якѣ вони!“[3])

Въ загалѣ „неукомъ“ уважае Драгомановъ всякого, хто не проявляе думокъ космополитичныхъ. Але-жь такихъ мудрощѣвъ можна набути въ кôлькохъ мѣсяцяхъ; — тому-то й не одинъ народовець, хоча пôзнавъ суть сихъ мудрощѣвъ, не кидае ся грунту, на котрôмъ є можливый „поступъ политичный, соціяльный и культурный“. Тымъ

---

[1]) У своѣй рецензіи Львôвского выданя „Кобзаря“ каже Драгомановъ, що оно не може называтись повнымъ, и сумнѣвае ся, чи оно може служити для науковыхъ студій про Шевченка. („Народ“. 1893; стор. 87).

[2]) Выдане поезій Тарасовыхъ Огоновскимъ попрѣкнувъ Драгомановъ ще й сего (1894) року ось-якимъ сатиричнымъ окликомъ: „Ну, та й нещасный той батько Тарасъ! И по смертя доля играеться зъ нимъ!“ („Народ“. 1894; стор. 81).

[3]) Драгомановъ, „Австро-руські спомини“; III., стор. 290.

же ґрунтомъ є національнôсть, котру народовцѣ-Украинцѣ вважають не формою, а самымъ єствомъ вôдродженя суспôльно-національного.

Дивнымъ дивомъ склалось таке, що р. 1893. Драгомановъ закидує Огоновскому неуцтво й шарлятанство, вôдтакъ „слабôсть загального образованя“,[1]) а въ 1894. р. зове его вже „ученымъ професоромъ“![2]) Хиба-жь се можлива рѣчь, щобъ хто изъ неука въ коротенькôмъ часѣ ставъ ученымъ? — Опроче й самъ Драгомановъ, при своѣй просторôй учености по исторіи й етноґрафіи, не збагнувъ ще всякихъ наукъ. Отъ, примѣромъ, признає ся вôнъ самъ, що про линґвистичнû працѣ Потебнѣ вôнъ не компетентный говорити.[3]) Отже й некомпетентнымъ мôгъ бы вôнъ бути въ осудѣ также инших вѣдомостей, котрû не входять въ обсягъ исторіѣ й етноґрафіѣ. Вôдтакъ не дивно, що й въ его критичныхъ примѣткахъ про просвѣтну дѣяльнôсть галицкихъ Русинôвъ, якû вôнъ списавъ у книжцѣ „Австро-руськû спомины“ й въ „Чудацькихъ думкахъ“, є чи-мало похибокъ и невѣрного зъображеня фактичного стану рѣчей, а однакожь мы, галицкû Русины, не зовемо его нѣ неукомъ, нѣ шарлятаномъ. Вже-жь терроризмомъ нѣхто не зъєднує собѣ прозелитôвъ

---

[1]) „Народ“, 1893; стор. 281. — Драгомановъ попрѣкає Огоновского иногдѣ за якûсь-то похибки въ писаню, яких вôнъ зовсѣмъ не заподѣявъ. Такъ, примѣромъ, пише сей критикъ („Листи на Наддніпрянську Україну“. Коломия, 1894; стор. 25), що въ „Исторіи литературы рускои“ нема й слова про „Исторію Русовъ“ псевдо-Конисского, мѣжь-тымъ коли про неѣ Огоновскій сказавъ дещо въ першôй частинѣ того свого твору (стор. 354—355; 392—393). Въ иншôмъ мѣсци каже Драгомановъ („Народ“, 1894; стор. 103), що Огоновскій є авторомъ „старомоднои“ драмы „Насти“. Та отъ, такои драмы вôнъ нѣколи й не писавъ.

[2]) „Житє і Слово“, Рік перший. 1894; стор. 479.

[3]) „Чудацькі думки“, стор. 79.

для своихъ идей, а „братовбивча вôйна“, на котру Вартовый натякае зъ докоромъ,[1]) певно не доведе радикалôвъ до победы въ ихъ змаганяхъ до проґресу!

Опроче Драгомановъ не въ силѣ переконати насъ, що космополитичный гуманизмъ найвысша ступѣнь въ розвою людскости, — що сей гуманизмъ проти такъ-званого „реґресу“ по-вѣкъ устоить ся. Вже-жь самъ Драгомановъ каже ось-що про нестôйнôсть якихъ-небудь порядкôвъ на свѣтѣ: „Усѣею наукою руководить теперь той свѣтоглядъ, щô не признае на свѣтѣ нѣчого стôйного, стоячого (статичного), а бачить тôлько перемѣну (еволюцію), рухъ (динамику)“.[2]) Коли-жь по словамъ Драгоманова нема на свѣтѣ нѣчого стôйного, то й не дивно, що въ захôдно-европейскôй беллетристицѣ идеализмъ бере теперь переваґу надъ реализмомъ, ба, що на мѣсце реализму вступае подекуды символизмъ, або й мистицизмъ. Вôдтакъ годѣ сказати, що въ захôднôй Европѣ всѣ вченî люде

---

[1]) „Буковина“. 1893., число 32., — въ статьи: „Листы зъ Украины наддиѣпрянськои“. Про критику радикалôвъ пише Вартовый ось-що: „Мы сказали, що критика радикальнои партіѣ була въ-загалѣ корыстна. Але радикалы доводять ѣѣ часомъ до такихъ метъ, що по-за ними починае ся вже не критика, а партійна грызня. Розпалившись черезъ ладъ, критикують вони такъ, мовь-бы у народовцѣвъ нѣчого не було, опрôчь рутенськихъ творôвъ та жандармськихъ нахильностей. — Въ галицькому розбратѣ вбачаемо мы багато сварки, грызнѣ, ворогування цѣлкомъ особистого, а хиба-жь се, отаке ворогування, можна було зносити въ цѣлонароднî справы? — Въ радикалôвъ е дещо таке, щô вороже есть усѣмъ свѣдомымъ Украинцямъ зъ Россіѣ. Насамперёдъ се той докторскій тонъ, якій намъ нагадуе фразу зъ лексикона якого Грицька мудрого: „Вы всѣ дураки, а я граматку вывчивъ!“ — се самохвальство, яке примушуе радикалôвъ хвалити самыхъ себе и друкувати звѣстки про те, якъ якійсь радикалъ-аноннмъ чувъ вôдъ якогось московського професора-анонима-жь, що д. Драгомановъ дуже гарно пише, — и въ рештѣ — си оборона усього московського“...

[2]) „Чудацькі думки“, стор. 293.

придержують ся позитивизму; — е багато такихъ, що до него не прихиляють ся, а однако „проґрессисты“ не зовуть ихъ „ретроґрадными“ консерватистами. Та мабуть нѣгде въ Славянщинѣ нема такого острого критика, якимъ являе ся Драгомановъ супроти всякого, хто не признае ся до его думокъ космополитичныхъ. Чей же вôнъ въ-будуще схоче бути бôльше прихильнымъ до „національникôвъ“ вже й для того, що до ихъ гурту належить такожь рôдна его сестра, Олена Пчôлка![1])

* * *

Въ руско-украиньскôй литературѣ Драгомановъ займае вызначне мѣсце якъ етноґрафъ. Своими основными студіями на поли фолькльору, а найпаче примѣненемъ новои, порôвнуючои методы до выслѣдôвъ етноґрафичныхъ зъумѣвъ вôнъ зъеднати собѣ поважане въ кругахъ мужѣвъ ученыхъ. Уже въ 1874. р. выдавъ вôнъ у Киѣвѣ вразъ изъ професоромъ Володимиромъ Антоновичемъ першій томъ етноґрафичного збôрника „Историческія пѣсни малорусскаго народа“ (XXIV + 336 сторôнъ). Вôдтакъ р. 1875. заходами обохъ сихъ ученыхъ мужѣвъ надруковано першій выпускъ другого тому сего збôрника. Въ передньому словѣ першого тому надруковано важну розвѣдку Драгоманова про украиньскѝ пѣснѣ историчнѝ въ загалѣ, про подѣлъ ихъ въ катеґоріѣ й про методу выдавництва.[2]) Ось и важнѣйшѝ зразки сего писаня:

---

[1]) Драгомановъ попрѣкае свою сестру, Олену Косачеву (Пчôлку) за-для того, що она (по его думцѣ) у своѣй повѣсти „Двѣ товаришки“ заподѣяла анахронизмъ, писавши про духъ украиньства середъ Цюрихскихъ студентокъ въ 70-ыхъ рокахъ. („Австро-руські спомини“, стор. 107., примѣтка).

[2]) Передне слово и всякѝ примѣтки выдавцѣ списали въ мовѣ россійскôй.

Теперѣшне выдане е пробою новного й критичного збôрника историчныхъ пѣсень малорускогo народу. Думку и плянъ сего збôрника повитали симпатично збирачѣ й мужѣ, тямущî въ дослѣдахъ етноґрафичныхъ: М. Максимовичь, Н. Костомаровъ, П. Кулѣшь, Н. Бѣлозерскій, Н. Лысенко, — они-то подали выдавцямъ сего збôрника чимало матеріялôвъ, надрукованыхъ и рукописныхъ. Крôмъ нихъ доставили рукописнî збôрники ще й Нѣговскій, Марковичь, Носъ, Мартиновъ, Новицкій, Чубиньскій, Сѣницкій, Штангей, Стояновъ, Шимановъ, Иванъ и Опанасъ Рудченко, Лонашевскій, Судовщиковъ, Ильницкій, Русовъ, Залюбовскій, Руданьскій и и., а зъ Галичины М. Бучиньскій, Бѣлиньскій, Стефановичь и д. и.

Историчными пѣснями малоруского народу названо всѣ пѣснѣ, въ котрыхъ вызначують ся змѣны суспôльного побуту сего народу, мѣжь-тымъ коли иншî пѣснѣ зъявляють исторію его житя релиґійно-обрядового, сѣмейного, економичного... Вôдтакъ въ историчныхъ пѣсняхъ зъображае ся поетична исторія суспôльныхъ проявъ въ южнôй Руси трохи-не вôдъ IX. вѣку ажь до сучасныхъ подѣй, се-бъ-то до зиесеня панщины й до угорского повстаня въ Австріи въ 1848. р, ба й до часу вызволеня крѣпакôвъ и до польского повстаня въ 1861—1863. р. Богацтво тыхъ пѣсень и живый колькоритъ, въ якôмъ зберегли сь очерты такъ довговѣчнои исторіѣ, заслугують на увагу тымъ бôльше, що всѣ украиньскî пѣснѣ историчнî заховали сь въ памяти неграмотного сѣльского люду... (стор. III—IV).

Збôрникъ сихъ пѣсень подѣлено на пять частей, одвѣтно до историчныхъ змѣнъ въ народѣ: I. Пѣснѣ добы дружиннои и княжои (вôдъ IX. столѣтя по XVI.). — II. Пѣснѣ добы козацкои: 1. пѣснѣ про вôйну зъ Татарами й Турками; — 2. пѣснѣ про боротьбу зъ Поляками

(до смерти Богдана Хмельницкого въ 1657. р.); — 3. пѣснѣ про Гетьманщину до р. 1709. (до поражки гетьмана Мазепы й до руины старои Сѣчи); — 4. пѣснѣ про конець козацтва: въ Гетьманщинѣ до р. 1764., въ Слобôдчинѣ до р. 1765., на Запорожю до р. 1775.;[1]) — 5. пѣснѣ козацкû безъ ясного показу часу, коли они склались. — III. Пѣснѣ добы гайдамацкои (XVIII. вѣку). — IV. Пѣснѣ добы рекрутскои и крѣпацкои. — V. Пѣснѣ про волю.

Въ першôмъ томѣ надруковано пѣснѣ вѣку дружинного и княжого та й першій вôддѣлъ пѣсень вѣку козацкого, се бъ-то пѣснѣ про боротьбу зъ Татарами й Турками. Иншû-жь пѣснѣ другои части, се-бъ-то: а) пѣснѣ про боротьбу зъ Поляками при Хмельницкôмъ; б) про Гетьманщину до р. 1709.; в) про конець козацтва; г) пѣснѣ козацкû безъ ясного показу часу, — всѣ сû пѣснѣ мали ввôйти въ томъ другій. По думцѣ Драгоманова першій томъ зъ пѣснями вôдъ вѣку IX. до другои половины XVII. вѣку творить мовь-то одну цѣлôсть, о скôлько мотивы суспôльного побуту въ давнôй Руси Кіѣвско-галицкôй справдѣ являють ся схожими зъ мотивами побуту козачины XVI—XVII. вѣку. Бôльшôсть пѣсень першои части зъображае первѣстнû проявы военнои енергіѣ Южнорусôвъ у степахъ и на морѣ, и першû ихъ змагання, ширити свою кольонизацію на полудневôмъ Сходѣ та пôвнôчнôмъ Заходѣ, й оборонятн еѣ вôдъ нападôвъ кочуючихъ племенъ. Се-жь суть тû самû мотивы, котрû вважають ся засновкомъ пѣсень и думъ про боротьбу козакôвъ зъ бôльше органiзованою силою Туркôвъ и Татаръ въ XVI—XVII. в.

---

[1]) Якъ додатокъ належать сюды пѣснѣ про Запорожцѣвъ въ Туречинѣ зъ р. 1775. до 1828., й про Чорноморцѣвъ на Днѣпрѣ й Кубани ажь доси.

Далѣ читаемо въ передньому словѣ, що на бôльшу частину пѣсень першои части етнографы не звертали уваги, дармá, що въ нихъ зъявляють ся останки историчнои (суспôльнои) поезіѣ руского народу. Се суть колядки й щедрôвки та й гагôлки; — сй пѣснѣ справдѣ бôльшь стародавнй вôдъ иншихъ пѣсень историчныхъ. Въ колядкахъ и щедрôвкахъ, щó не зъявляють слѣдôвъ христіяньства, треба мабуть глядати не тôлько останкôвъ найдавнѣйшого „славословія“ богамъ, але й давныхъ „славословій“ въ честь лицарѣвъ та князѣвъ. Вже-жь Кулѣшь въ „Запискахъ о Южной Руси“ (1856; т. I; стор. 196) догадувавъ ся, що мѣжь щедрôвками є мабуть тй пѣснѣ, щó ихъ спѣвано въ честь давныхъ рускихъ князѣвъ. Вôдтакъ тй колядки, щó оказують слѣды дружинно-княжои періоды, въ збôрнику Антоновича й Драгоманова пояснено одвѣтными мѣсцями зъ лѣтописей. Хоча въ сихъ пѣсняхъ рѣдко вызначуе ся дѣячь историчный, то все-жь суть они вѣрнымъ образомъ побуту въ періодѣ удѣльнôмъ. Та отъ, они мало звѣстнй въ Украинѣ приднѣпровôй, — найбôльше такихъ пѣсень записано въ захôднôй Малоруси, на Пôдлясю и въ Галичинѣ. Приднѣпрову бо Украину часто руйнували всѣлякй напастники, мѣжь тымъ коли на Волыни й въ Галичинѣ мôгъ навѣть въ XIII—XIV. в. истнувати далѣ той суспôльный ладъ, якій проявлявъ ся въ XII. в. въ цѣлôй удѣльнôй Руси. Вôдтакъ пѣснѣ зъ очертами пôзнѣйшои боярскои добы спѣвають ся найпаче въ Галичинѣ й на Волыни, а подекуды й на Полѣсю, позаякъ особливо въ галицко-волыньскôй земли було скрѣпилось февдальне боярство ще въ XII. в., а Волынь и Полѣсе були одными зъ центрôвъ февдального литовско-руского князѣвства въ XIV. и XV. вѣкахъ (стор. XI—XII).

Самѣ характеристичнѣ пѣснѣ историчнѣ про напады татарскѣ скорше можна вôднести до XV—XVII. в., чимъ до XIII—XIV. в. Хоча бо нападъ Батыевыхъ Татаръ на Кіѣвско-галицку Русь въ XIII. в. бувъ вельми тяжкій, то все-таки тая Русь швидко пôднеслась изъ руины, ба й выступила до бою зъ дикою Татарвою. Коли-жь р. 1475. въ Крымѣ появились Турки й вôдтакъ на пôвнôчному берегу Чорного моря побудовали крѣпости, то Татаре стали справжнимъ бичемъ Украины. Почавши вôдъ хана Менгли-Гирея, ханы татарскѣ часто нападали на неѣ, и тее лихо вôбôльшувалось тымъ, що Украина стала предметомъ, а подекуды й театромъ спору мѣжь литовско-польскою и московскою державою. На Украинѣ Татаре захоплюють невольникôвъ, а Крымъ стае однымъ изъ головныхъ невольницкихъ рынкôвъ у свѣтѣ, заосмотрюючи украиньскими невольниками Турцію, а подекуды й Азію та Африку, ба й христіяньскѣ державы, котрѣ купували у Туркôвъ руско-украиньскихъ полонянникôвъ для своихъ ґалеръ (стор. XIV). Такъ минувъ конець XV. и бôльша половина XVI. вѣку, поки козацка кольонизація въ степахъ не вступила зъ Татарами й Турками въ боротьбу, щобъ заволодѣти й степами й берегомъ моря. Того-то часу остаточно зложилась характеристична форма украиньскои думы, котру названо „невольницкою псальмою“.

Вôдтакъ вôдъ другои половины XVI. вѣку починають ся пѣснѣ, котрѣ зъявляють не тôлько знамено певнои добы, але й вôдносять ся до певныхъ осôбъ и дѣй.

Всякій вôддѣлъ зôбрника кôнчить ся кôлькома такими пѣснями, котрѣ, зъявляючи у своѣй редакціи слѣды певнои добы, по своему сюжету не суть выключнымъ майномъ украиньскои поезіѣ народнои, а належать до бродячихъ (вандрôвныхъ) пѣсень зъ поетичными прикметами

загально-европейскими. Хоча-жь въ тыхъ пѣсняхъ мало є елементу ориґинально-національного, то все-жь выдавцѣ приняли ихъ у свôй збôрникъ за-для того, що они проявляють слѣды редакціѣ, щó вôдбувалась пôдъ вплывомъ певныхъ обставинъ историчныхъ. А вже-жь такî пѣснѣ вказують на потребу, выучувати украиньску поезію народну методою порôвнуючою. Тôлько сею методою зможемо выдѣлити чужу займанщину вôдъ свого питомого майна й означити ступѣнь культурныхъ взаиминъ Украинцѣвъ зъ иншими народами (стор. XVI—XVII).

Въ кôнци переднього слова (першого тому) сказано дещо про фальсификаты деякихъ пѣсень народныхъ. Зъ украиньскою, народною поезією (по словамъ выдавцѣвъ) скалось те-саме, щó сталось трохи-не зô всѣми иншими: памятники єи деякî выдавцѣ не тôлько справлювали, уважаючи народнî пѣснѣ въ ориґиналѣ простакуватыми, мужицкими, але подекуды й перероблювали, ба й пôдроблювали. Вôдтакъ фальсификатôвъ допускали ся деякî горячî патріоты, щó въ народныхъ пѣсняхъ бажали показати слѣды памяти про давну давнину, яка примѣромъ зъображає ся думою про морскій походъ князя-поганця въ Византію.[1]) Були й такî пôдроблювачѣ, щó думою або пѣснею историчною вкрывали якусь политичну тенденцію, хотячи на пр. доказати симпатіѣ козакôвъ до короля Степана Баторія й до польского уряду.[2])

Помѣжь историчными пѣснями, котрî достоту суть пôдробленî, по словамъ Драгоманова, двѣ думы вызначують ся деякими прикметами художницкими, — се-бъ-

---

[1]) Ту думу подавъ Кулѣшеви Шишацкій-Илличь. Порôвн. „Записки о южной Руси“, т. I., стор. 172—178.

[2]) Порôвн. думу „Дары Баторія. Смерть Богданка“ въ „Запорожской Старинѣ“, I., стор. 77—82.

то дума про повстане Наливайка[1]) и дума про походъ на Поляковъ.[2]) А вже-жь въ иншихъ фальсификатахъ бачимо чи-мало похибокъ въ мовѣ, и въ загалѣ багато рôзницъ вôдъ народныхъ пѣсень въ характерѣ, що справдѣ дивно, якъ могли вважати ихъ автентичными мужѣ, щó гараздъ знали характеръ народныхъ думъ та пѣсень. — Бôльша частина пôдробленыхъ пѣсень историчныхъ зъображае козачину вôдъ Наливайка до Хмельницкого, и въ тыхъ творахъ Драгомановъ добачае всѣ тї похибки, якї зъявлялись въ письмахъ историкôвъ трийцятыхъ рокôвъ, найпаче-жь довѣру до „Исторіи Русовъ“ псевдо-Конискóго, зъ котрою пôдробленї думы й пѣснѣ по-найбôльше годять ся въ зъображеню фактôвъ супроти иншихъ жерелъ та актôвъ (стор. XX). Хоча-жь Антоновичь и Драгомановъ признали десять думъ и пѣсень (першого тому) за фальсификаты, то обѣцяли они надруковати ихъ въ самôмъ кôнци вразъ зô своими примѣтками, въ котрыхъ хотѣли доказати, чому вважають ихъ пôдроблеными.[3])

Выдавцѣ надрукували у свому збôрнику помѣжь автентичными пѣснями ще кôлька пѣсень и вôдрывкôвъ, котрї деякуды суть пôдробленї.[4]) Про такї пѣснѣ высказували они свою думку въ одвѣтныхъ примѣткахъ.

Въ кôнци переднього слова (першого тому) сказано ще дещо про варіянты историчныхъ пѣсень. Ихъ угрупувано въ системѣ ось-якôй: Маючи кôлька варіянтôвъ тои самои думы або пѣснѣ, выдавцѣ выбирали зъ-помѣжь

---

[1]) „Запорожская Старина“, I. 1; стор. 102—109.

[2]) ibid., стор. 86—91.

[3]) Выдавцѣ не могли додержати тои своеи обѣтницѣ, по-за-якъ имъ не повелось довести свое выданє до кôнця.

[4]) Такї пôдправленї пѣснѣ надруковано пôдъ № 39, 41, 48.

нихъ варіянтъ бôльшь типичный, и приймали его за основный, друкуючи его передъ другими варіянтами й вызначуючи его буквою *А*. Вôдтакъ слѣдують инші варіянты: *Б*, *В*, *Г* и т. д. Коли сй варіянты вважали ся ориґинальными, то друковано ихъ цѣлкомъ, коли-жь они явились близькими до типичного варіянта, то за-для скорочена объему книжки выдавцѣ друкували тôлько вѣршѣ, несхôднй зъ тымъ основнымъ варіянтомъ, вказуючи цифрами на вѣршѣ схожй. Такимъ способомъ сиґнатура 11 *Б* = 10 *А* значить се, що одинайцятый вѣршь варіянта *Б* зовсѣмъ схожій зъ десятымъ вѣршомъ основного варіянта *А*. Сиґнатура-жь 5 *Д* = 6 *А*... „козакъ" означае взаимну схожôсть, зъ выемкомъ одного слова „козакъ", котре стоить въ пятôмъ вѣршу варіянта *Д* замѣсць вôдповѣдного слова въ шестôмъ вѣршу основного варіянта *А*.

Въ першôмъ томѣ надруковано 69 историчныхъ пѣсень, а то 20 пѣсень добы дружинпои и княжои (часть I.), а 49 пѣсень добы козацкои (часть II., вôддѣлъ I). Вôдтакъ надруковано ще чотыри варіянты пѣсень и одну гаґôлку, котрй выдавцямъ доставлено въ часѣ друкованя книжки.

Всякй пѣснѣ пояснено вельми цѣнными примѣтками, въ котрыхъ бачимо нову, порôвнуючу методу въ выдавництвѣ матеріялôвъ етноґрафичныхъ. Въ поясненяхъ своихъ выдавцѣ цитують не тôлько лѣтописцѣвъ рускихъ и польскихъ, але й византійскихъ, и покликують ся на историчнй творы писателѣвъ россійскихъ, польскихъ, французкихъ и нѣмецкихъ. Вôдтакъ зъ украиньскими пѣснями порôвнують они пѣснѣ россійскй, бѣлорускй, польскй, ческй, лужицкй, сербскй, болгарскй, новогрецкй, нѣмецкй, французкй, испаньскй й португальскй.

Деякй поясненя суть вельми просторй, на пр. статейки про ось-тй думы: 1. Байда (I., стор. 153—159).

2. Олексѣй Поповичъ (I., 201—208). 3. Самôйло Кôшка (I., 220—230). 4. Маруся Богуславка (I., 235—240). 5. Дѣвка-воинъ (I., 315—327), и д. и.

Хоча-жь се выдавництво вызначуе ся науковою методою, то все-жь позволяемо собѣ запримѣтити, що скептицизмъ обохъ ученыхъ выдавцѣвъ про автентичнôсть деякихъ думъ годѣ всюды выправдати. Вже-жь Житецкій заявивъ, що въ высказѣ осуду про фальсификаты народныхъ думъ и пѣсень треба бути осторожнымъ. Ось и его слова: „Вважаемо рѣчею конечною, высказати свою думку зъ причины пытаня про фальсификаты деякихъ думъ и пѣсень, котрого доторкнули ся выдавцѣ „историчныхъ пѣсень малорускoго народу“ ще въ 1874—1875. р. Они хотѣли въ кôнци свого выданя помѣстити тî думы й пѣснѣ зъ примѣтками про тее, чому они вважають ихъ пôдроблеными. Тому-жь, що сего выданя не докôнчено, пôдозрѣнî думы й пѣснѣ до сего часу стоять инакше пôдъ судомъ и дослѣдомъ, дожидаючи оконечного выроку... А вже-жь мы не сумнѣваемо ся, що деякî думы й пѣснѣ справдѣ пôдробленî, а за-для справжньои оцѣнки ихъ зъ будущинѣ позволяемо собѣ высказати се наше бажане, щобъ ученî мужѣ, котрî коли-небудь займуть ся симъ пытанемъ, звернули свою увагу на нашî думки, высказанî про стариннî книжнî вплывы на пѣсенну творчôсть народу“.[1])

Тутъ запримѣчаемо, що по думцѣ Житецкого творцями народныхъ думъ могли бути шкôльники (найпаче шкôльники Кіѣвскои коллегіѣ) и старцѣ-бандуристы.[2]) Коли-бъ же народнî думы справдѣ творились такимъ робомъ, то й не легко було-бъ доказати, що сей або той

---

[1]) „Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ“. Кіевъ, 1893; стор. 128; примѣтка 3. — [2]) ibid., стор. 165—166.

творъ народнои словесности треба вважати фальсификатомъ за-для того, що въ ньому суть архаистичнѣ слова, або деякѣ погляды книжныхъ людей на справы народнѣ.

Въ першому зъшитку другого тому сего збôрника надруковано „пѣснѣ про вôйну зъ Поляками при Богданѣ Хмельницкôмъ", — се-бъ-то вôддѣлъ другій части другои. (Киѣвъ, 1875; XI + 166 сторôнъ).

Въ передньому словѣ сказано, що всѣ пѣснѣ про боротьбу зъ Поляками вôдъ часôвъ Наливайка до Хмельницкого, надрукованѣ въ збôрникахъ Срезневского, Максимовича, Метлиньского й и., и такожъ пѣснѣ, найденѣ въ рукописяхъ Максимовича й Мартинова, можуть уважати ся пôдроблеными. Такими фальсификатами суть н. пр.: 1. Дума про смерть Богданка й про дары Степана Баторія козакамъ; 2. багато думъ про Наливайка; 3. дума про Чурая; 4. дума про Сулиму й Лободу; 5. про трьохъ полководцѣвъ; 6. про кошевого Тетерю й его сына. Першу зъ сихъ думъ надруковано въ збôрнику Срезневского (стор. 77—82), а другу, третю, четверту й пяту въ збôрникахъ Срезневского й Максимовича (зъ р. 1834). А вже-жь изъ часôвъ Хмельницкого, коли за-для социяльно-економичного гнѣту повстала масса народу противъ польскихъ порядкôвъ, дôйшло до насъ багато автентичныхъ пѣсень и думъ.

Выдавцѣ гадають, що думы первѣстно складались козаками, тôлько-жь думы часôвъ Хмельницкого приняли сильно мужицкій характеръ. У сферѣ чисто-козацкихъ и религійныхъ интересôвъ обертають ся тôлько думы про Хмельницкого й Барабаша, про походъ у Молдаву й про смерть Хмельницкого. Въ иншихъ думахъ выступають на-передъ загально-народнѣ, соціяльно-економичнѣ интересы, зъ котрыми вяжуть ся подекуды интересы національнѣ й религійнѣ. Въ тыхъ пѣсняхъ, щô зъявляють

прикметы загально-народнй, прославляють ся особливо Перебійнось и Нечай, тому-що они въ часѣ Хмельнищины найбôльшь оборонялп интересы мужикôвъ. Коли-жь отъ-сй пѣснѣ мають по-найбôльшь характеръ социяльно-економичный, то не дивота, що въ нихъ не добачаемо интересу для справъ державныхъ, — що навѣть про переходъ Украины зъ-пôдъ Польщѣ пôдъ кормигу Москвы не зложено нѣ однои пѣснѣ (стор. III—IV).

Коли-жь въ народныхъ пѣсняхъ изъ часôвъ Хмельницкого проявляе ся найпаче характеръ мужицкій, то въ сучасныхъ вѣршахъ грамотѣѣвъ вѣе иншій духъ, дарма, що деякй мотивы й выразы сихъ вѣршѣвъ схожй суть зъ пѣснями народными. Сей духъ вызначуе ся козацкимъ и дрôбно-шляхецкимъ демократизмомъ зъ закраскою роялистичною. Вôдтакъ тй вѣршѣ украиньскихъ грамотѣѣвъ оказують антипатію до гордовитыхъ магнатôвъ, котрй глузували зъ самого короля. Отъ-сй вѣршѣ надруковано въ додатку до першого зъшитку другого тому. Антоновичь и Драгомановъ подѣлили тй вѣршѣ на три вôддѣлы: I. Сучаснй вѣршѣ про гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного (стор. 127—135). II. Сучаснй вѣршѣ про добу Хмельницкого (135—141). III. Драма: „Милость Божія, Украину отъ неудобь носимыхъ обидъ лядскихъ чрезъ Богдана Зиновія Хмельницкого, преславнаго войскъ запорозкихъ гетмана, свободившая, и дарованными ему надъ Ляхами побѣдами возвеличившая, на незабвенную толикихъ его щедротъ намять репрезентованная въ школахъ Кіевскихъ 1728. лѣта“ (стор. 141—165).[1])

Выдавцѣ кажуть (стор. V.), що думки третього елементу тогдѣшньои суспôльности украиньскои, се-бъ-то

---

[1]) Про сей драматичный творъ гляди „Исторію литературы рускои“, I., стор. 349.

духовеньства, выражають ся вѣршами въ честь Сагайдачного и драмою: „Милость Божія“. Въ сѣй-то драмѣ свѣдомôсть національнои вôдрубности вôдъ Полякôвъ вызначує ся далеко бôльше, нѣжь въ народныхъ пѣсняхъ.

Далѣ читаємо въ передньому словѣ до другого тому, що й до Хмельниччины вôдносять ся деякî пôдробленî пѣснѣ. Фальсифікатами вважають ся три думы про битву Жванецку, найденî мѣжь рукописями Максимовича, дума про похôдъ на Жовтî Воды, надрукована въ „Ужинку рôдного поля“,[1]) одна дума на смерть Хмельницкого, найдена мѣжь рукописями Мартинова й друга („Ой пошла тяжка жаль-недоля да по всѣй Украинѣ“), надрукована въ „Запорожскôй Старинѣ“.

Въ кôнци переднього слова до першого зъшитку другого тому кажуть выдавцѣ, що въ двохъ вôддѣлахъ пѣсень козацкои добы (про боротьбу зъ Турками й Татарами й про боротьбу зъ Поляками при Хмельницкôмъ) надруковано майже всѣ лучшî взôрцѣ специяльнои украиньскои формы кобзарскихъ думъ. Тî думы утворено тогдѣ, коли ясно вызначувались характеристичнî очерты малорускои народности. А вже-жь найкрасшî думы зъявляють ось-якî змаганя народу: 1. зберегти Украину вôдъ самои простои и грубои формы експльоатаціѣ турецкои и татарскои, — вôдъ експльоатаціѣ мѣжнароднои въ видѣ захопленя людей въ неволю; — 2. зберегти батькôвщину вôдъ кормиги шляхецко-польскои и жидôвскои, се-бъ-то вôдъ експльоатаціѣ внутрѣшньои, національносуспôльнои. Найкрасша-жь дума пôзнѣйшои добы сполучає ся тѣсно зъ тыми думами, щó зъображають експльоатацію національно-суспôльну, — се дума про запорож-

---

[1]) „Ужинок рідного поля“, вистачений працею М. Г. Москва, 1857; стор. 279—280.

ского гетьмана Ганджу Андыбера, репрезентанта голоты, щó побивъ дукôвъ-сребляникôвъ (стор. X).

Въ першому зъшитку другого тому надруковано вôсемнайцять думъ и пѣсень историчныхъ.

Про ґенезу сего выдавництва писавъ Драгомановъ р. 1894, ось-що: „Робота по „Историчнымъ пѣснямъ малоруского народа“ була досыть складна. Зъ-першу, ще въ 1863—1870. рокахъ я й Антоновичь подѣлились збôрками печатными й рукописными. На-рештѣ зложили „index“ всеи працѣ. Потôмъ, коли въ кôнци 1870. р. я выѣхавъ за границю, а збôрку нашу треба було переписувати, то на моє мѣсце ставъ Русовъ, пôдъ доглядомъ котрого пѣснѣ переписувались пильно, — але такъ, що нашь „index“ („ноты“, якъ мы зъ Антоновичемъ звали) бувъ згубленый, такъ, що потôмъ, вернувшись, я часто не знаходивъ тыхъ нумерôвъ, котрî памятавъ, и мусивъ знову розшукувати ихъ по первымъ збôркамъ. Тымъ часомъ Житецькій надумавсь додати до „Историчныхъ пѣсень“ граматику й словникъ, — и для того почавъ выбирати въ тетрадѣвъ пѣсень матеріялъ... А тутъ же Чубиньскій порадивъ методу выдання варянтôвъ зъ цифрами („альґебра“ и „нудна робота“, якъ казавъ Русовъ). За се взялись тежь импровизованî дослѣдачѣ, найбôльше жôнки кôлькохъ приятелѣвъ, — и повели роботу, по чиемусь розказу, якъ-разъ напроти закону, котрый выдано зъ порôвнаня на пр. рôжныхъ редакцій скандинавськои Едды и т. и., — то-бъ-то взяли за старѣщî й основнî — варянты довшî. Опрôчь того наробили помилокъ и зъ нумерами, — бо ся альґебра тодѣ-бъ тôлько могла выйти зносною, коли-бъ єѣ робили ангелы. Черезъ пошану до довшихъ варянтôвъ выйшло таке на пр., що въ першî нумеры попались варянты Гатцука й Мартинова, фальшованî, зъ додатками своєвôльными. Вернувшись у Ки-

ѣвъ, я дуже налякавъ ся сеи альґебры, — старавсь направити найбôльшiи скандалы, — але всю альґебру выкинути менѣ не дали, бо, казали, всѣ варянты печатати дуже дорого, та й жалко було-бъ кидати въ огонь працю альґебраистôвъ. Я мавъ слабôсть згодитись... Замѣтки до „Историчныхъ пѣсень“ робились такъ: Антоновичь мусивъ выбирати для нихъ матерiялъ изъ краевои исторiѣ, я зъ европейськои (найбôльше турецькои!), и робити порôвнання зъ пѣснями чужихъ народôвъ. Мы сходились и обсуджували вкупѣ замѣтки, при чому писавъ текстъ ихъ я по бôльшôй части въ присутности Антоновича и при постôйнôй его радѣ, а де треба було, то й пôдъ диктовку его. Переднє слово написано було мною по радѣ зъ Антоновичемъ“.[1])

Збôрникъ Антоновича й Драгоманова звернувъ на себе увагу тямущихъ критикôвъ не тôлько въ краю, але й за границею. Рецензiѣ першого тому „Историчныхъ пѣсень малорускиго народу“ писали мѣжь иншими: Иванъ Новицкiй („Кiевлянинъ“. 1874. N° 100), Олександеръ Веселовскiй („С.-Петербургскiя Вѣдомости“. 1874; октябрь), Микола Костомаровъ („Вѣстникъ Европы“. 1874; декабрь), Орестъ Миллеръ у статьи „Малорусскiя народныя думы и кобзарь Остапъ Вересай“ въ журнали „Старая и Новая Россiя“. 1875. N° 3. — Альф. Рамбо (Rambaud) въ „Revue des deux mondes“ (1875. 15. Juin) п. з. „L' Ukraïne et ses chansons historiques“ и т. д. — Опроче рецензiя сего тому явила ся въ „Правдѣ“ (Львôвъ. 1875. N° 1—3)[2]) и въ

---

[1]) Письмо Драгоманова до О. Огоновского зъ д. 8 (20) квѣтня р. 1894.

[2]) В. Навроцкiй называе збôрникъ Антоновича й Драгоманова „вельми цѣннымъ дѣломъ“. („Правда“, 1875; стор. 22). Критикъ подае поглядъ такожь на тû народнû пѣснѣ, котрû въ рукописи зберегались въ его збôрнику.

„Друзѣ“ (Львôвъ, 1875. № 10),[1]) а Кулѣшь подавъ деякî поправки тексту й свои замѣтки въ творѣ „Исторія возсоединенія Руси“.[2]) Годить ся ще спôмнути, що, по словамъ Ягича, першій томъ сеи збôрки є „der Anfang einer musterhaften, kritisch - historisch beleuchteten Ausgabe“.[3]) Вôдтакъ Яковъ Головацкій писавъ Антоновичеви (11. падолиста р. 1876), що отъ-ся книжка для него вельми интересна, та що се выдане можна назвати першою пробою справжнього наукового анализа народныхъ пѣсень. Тôлько-жь Головацкому не вподобало ся се, що въ историчныхъ пѣсняхъ, записаныхъ у Галичинѣ, выдавцѣ не вызначували вѣрно діялектичныхъ примѣтъ мовы.[4])

Въ кôнци запримѣчаемо, що й Пыпинъ похваливъ сю публикацію историчныхъ пѣсень украиньскихъ. Вôнъ заявивъ, що се справдѣ наукова праця про украиньскій епосъ, котра стала выхôднымъ пунктомъ для дальшихъ дослѣдôвъ.[5])

* *
*

Въ 1876. р. юго-западный вôддѣлъ ґеоґрафичного товариства выдавъ у Києвѣ важный етноґрафичный збôр-

---

[1]) Коротку критику сего збôрника написавъ у „Друзѣ“ Гнатъ Онишкевичъ. Вôнъ доторкнувъ ся лише лексикальнои стороны выдавництва й заявивъ, що „издатели не выдали своихъ пѣсень такъ, якъ народъ ихъ співає“ (стор. 242).

[2]) „Исторія возсоединенія Руси“. С.-Пб. 1874; томъ I. и II.

[3]) „Archiv für slavische Philologie“. I. Band. Berlin, 1875; Seite 563. — Опôсля Ягичь назвавъ ту збôрку „das mit möglichster Sorgfalt gesammelte und geordnete Material in der Sammlung historischer Volkslieder von Antonowicz und Dragomanow“. („Archiv f. slav. Phil.“, II. Band, S. 297).

[4]) „Замѣтки и дополненія къ статьямъ Пыпина, напечатаннымъ въ „Вѣстникѣ Европы“ за 1885. и 1886. годы“. Вильна, 1888; стор. 31—35.

[5]) „Исторія русской этнографіи“, т. III; стор. 367.

никъ Драгоманова п. з. „Малорусскія народныя преданія и разсказы“ (XXV + 434 сторôнъ).

Въ передньому словѣ до сего зôбрника[1]) пише Драгомановъ, що найбôльше матеріялôвъ вôнъ одержавъ вôдъ И. Манжуры, Я. Новицкого, Н. Мурашки, В. Менчица й вôдъ Ст. Руданьского.[2]) Опроче деякû народнû казки доставили ему также И. Рудченко, А. Лоначевскій и Гр. Купчанко, мѣжь-тымъ коли Анатоль Кралицкій передавъ ему одну казку, записану въ угорской Руси. Вôдтакъ Драгомановъ корыстувавъ ся также друковаными зôбрниками, найпаче-жь казками, що ихъ зôбравъ Игнатій зъ Никловичь (Львôвъ, 1861.)[3])

Далѣ каже Драгомановъ, що явилась конечнôсть, выдавати творы народнои словесности въ системѣ такôй, яка давала-бъ спроможнôсть, бôльшъ ясно видѣти образъ житя народного, минувшого й теперѣшнього, въ памятникахъ народного слова. Вже-жь вôнъ и Антоновичь зладили проґраму для выдавництва народныхъ пѣсень, которымъ ставъ орудувати юго-западный вôддѣлъ ґеоґрафичного товариства. И по тôй проґрамѣ, зъ деякими змѣнами, выдано вже пѣснѣ буковиньского народу заходами А. Лоначевского въ II. томѣ Записокъ того вôддѣлу. Вôдтакъ зôбрку народныхъ казокъ розложивъ Драгомановъ на вôддѣлы ось-якû: I. Казки про зъявища природы й про выходы (стор. 1—19). II. Примѣты й повѣря (20—23).[4])

---

[1]) Се переднє слово написавъ Драгомановъ по-россійски.

[2]) Зôбрку Степана Руданьского передавъ Драгоманову професоръ Котляревскій изъ матеріялôвъ колишньои редакціѣ журнала „Основа“.

[3]) Отъ-сû казки, по думцѣ Драгоманова, особливо важнû за для того, що нав'язують украиньскû переказы до захôдно-славяньскихъ и румуньскихъ.

[4]) Примѣты й повѣря зôбравъ по-найбôльше Манжура въ Харкôвской и Катеринославской губерніи.

III. Знахорство, молитвы, замовы й пародіѣ ихъ (24—40). IV. Вѣрованя й казки про чортôвъ (42—61). V. Казки про мертвякôвъ (62—67). VI. Вѣрованя й казки про людей зъ чудесною силою (68—77). VII. Про скарбы (78—88). VIII. Казки про церковнѝ особы й зъявища (89—167). IX. Про побутъ сѣмейный и суспôльный (170—198). X. Переказы про особы й дѣѣ политичнѝ або историчнѝ (199—218). XI. Переказы про мѣсцевости (221—245). XII. Былины або бувальщина (248—254). XIII. Казки фантастичнѝ, играшки слôвъ и дотепы, приказки (255—381).

Опбсля слѣдуе систематичный покажчикъ до „приказокъ" (стор. 381—383), а вôдтакъ додано ще 36 казокъ, переданыхъ Драгоманову въ часѣ друкованя книжки (383—434).[1]) Всѣхъ казокъ, примѣтъ, приказокъ, та инших зразкôвъ народного переказу надруковано звышь 500.

Подѣливши свôй матеріялъ у ґрупы, Драгомановъ сказавъ ще ось-що про свое выдане: „Нагромадженый матеріялъ позволивъ намъ подати до-волѣ повну характеристику украиньскихъ вѣрованѣ и вôдносинъ до житя релиґійного. Але-жь и тутъ значна частина матеріялу не е свôйска, бо ось зустрѣчаемо такѝ казки й образы, котрѝ взято зъ апокрифôвъ, прольоґôвъ, изъ збôрникôвъ „Gesta Romanorum"[2]) и „Legenda aurea"[3]) та й иншихъ

---

[1]) Послѣдня казка про сотворене свѣта, про Бога й чорта надрукована въ мовѣ болгарской (стор. 429—434). Послѣ вôддѣлôвъ III. VIII. X. и XI. надруковано ще додатки.

[2]) „Gesta Romanorum" — се е збôрникъ середньовѣчныхъ анекдотъ, казокъ и легендъ въ мовѣ латиньской. Засновкомъ сего збôрника суть оповѣданя зъ римскои исторіѣ и вытяги зъ творôвъ римскихъ письменникôвъ; — вôдтакъ читаемо тамъ такожъ повѣстки моральнѝ й религійно-мистичнѝ.

[3]) „Legenda aurea" — се суть легенды про житє пресв. Богородицѣ и христіяньскихъ мученикôвъ. Збôрникъ сей зладивъ у XIII. вѣцѣ архіепископъ Jacobus de Voragine.

памятникôвъ, щó маютъ прикметы середньовѣчного, пôвъцерковного мудрованя, и засновують ся то на христіяньскôмъ, то на жидôвскôмъ, то на могаметаньскôмъ свѣтоглядѣ, — зустрѣчаемо також гумористичнѝ казки про попôвъ, попадь, дячкôвъ и т. и. — се-бъ-то казки, котрѝ при всему свому льокальному кольоритѣ являють ся переробкою захôдно-европейскихъ fabliaux[1]) и новель. Справдѣ, мы радо приняли въ нашу збôрку подекуды й дивну подробицю, бо мы бажали до матеріялу устнои словесности украиньскои приложити методу европейского порôвнуючого дослѣду, — бо тôлько тымъ способомъ буде можна вôддѣлити чужій елементъ вôдъ свого мѣсцевого, національного. Але-жь и самъ про себе той матеріялъ е достаточный для характеристики вôдносинъ нашого народу до предметôвъ природы й культа, и вôдтакъ показуе вôнъ теперѣшню просвѣту народнои массы“ (стор. XXIII—XXIV).[2])

---

[1]) Fabliaux — се коротенькѝ стихотворы змѣсту набожного, любовного, або й историчного. Они стали появлятись въ XIII. вѣцѣ въ пôвнôчнôй Франціи. Крôмъ елементôвъ свôйскои литературы зустрѣчаемо въ нихъ такожь вразки зъ Письма святого, зъ творôвъ римскихъ писателѣвъ Овидія, Апулея, Петронія и такожь изъ переказôвъ орієнтальныхъ.

[2]) Далѣ замѣчае Драгомановъ, що географичне розложене деякихъ матеріялôвъ вôдповѣдае тымъ сектарскимъ впливамъ, якѝ въ остатнихъ рокахъ такъ сильно зворушують украиньскѝ массы. И такъ на лѣвобережнôй Украинѣ (въ Харкôвщинѣ й Катеринославщинѣ) записано тѝ переказы й вѣрованя (н. пр. про чай, тютюнъ), котрѝ суть дуже близькѝ понятямъ великорускихъ роскольникôвъ, — тамъ бо тѝ роскольники (шалопуты) мають вплывъ на людъ украиньскій. Навпаки-жь, правобережнѝ казки являють ся пронизанѝ духомъ скептицизму й гуморомъ, щó нимъ нагадують ся facetiae, fabliaux и новелѣ захôдно-европейского, передреформаційного періоду. Вже-жь бо на правôмъ берегу Днѣпра ширить ся середъ украиньского люду „штунда“, — рухъ захôдно-европейскій.

Тутъ годить ся подати новый поглядъ Драгоманова на народну словеснôсть. Ось и его слова, высказанî въ письмѣ до Ом. Огоновского д. 8 (20) квѣтня р. 1894.: „Зъ поводу моихъ порôвняючихъ студій, щобъ уменшити непорозумѣння, котрî були вже и въ критикôвъ, мушу сказати въ загалѣ таке: Я дѣлю нашу народню словеснôсть на 1. національну и 2. интернаціональну або бродячу (wandernde Geschichten). Майже всѣ пѣснѣ нашî вважаю за національнî, — окрôмъ невеличкого числа (20—30 темъ) баллядъ про пригоды незвычайнî (кровозмѣшка, отрута невѣстки, сына, дочки, убивство жôнки або полюбовницѣ и т. д.)... Сихъ баллядъ треба зовсѣмъ не брати за матеріялъ для характеристики життя народу, бо вони спѣвають ся едино за-для свого мельодраматизму. — Бôльша частина прозы въ нашôй словесности народнôй належить до исторій интернаціональныхъ. Джерело ихъ я не вывожу непремѣнно зъ Индіѣ, якъ Бенфей,[1]) — але думаю, що воно майже завше лежить въ литературахъ старыхъ культурныхъ народôвъ: Египтянъ, Халдеѣвъ, Иранцѣвъ, Индійцѣвъ, Китайцѣвъ, Жидôвъ, Грекôвъ, — менша частина скомпонована була въ середнî вѣки талмудистами, Христіянами, Магометанцями. Сî темы черезъ життя святыхъ, апокрифы всякого сорту, а также устною дорогою зайшли до нашого народу то черезъ захôдну, то черезъ схôдну границю, то одъ моря. Порôвняючій дослѣдъ мусить дôйти до первого джерела всякои темы, прослѣдити еи дороги, показати, якъ вона

---

[1]) Теодоръ Бенфей (1809—1881) — славный орієнталистъ и фильольогъ. Мѣжь иншими творами выдавъ вôнъ р. 1859. въ Липску „Панчатантри“, се-бъ-то пять книжокъ индійскихъ приказокъ, байокъ и оповѣдань — въ двохъ томахъ. Въ першôмъ томѣ читаемо розвѣдку Бенфея про жерела й розширене индійскихъ приказокъ, байокъ, — а въ другôмъ томѣ надруковано перекладъ и поясненя „Панчатантры“.

перемѣнялась по дорозѣ, и на-рештѣ показати національнѣ одмѣны варянтôвъ. Для того всего дослѣдъ мусить звернути увагу не лишень на боки, згôднѣ въ варянтахъ, але й на ихъ одмѣны, и доходючи до первого джерела, мусить звертати увагу на одповѣдність ознакôвъ его до географичныхъ и историчныхъ обставинъ певнои краины, и тодѣ лишень фиксувати первообразъ въ звѣсну краину и добу, коли та одповѣдность очевидна. Такій методъ я зву порôвняючо-историчнымъ и думаю, що лишень пôсля подрôбного дослѣду такимъ методомъ словесности народнои вона може стати безпохибнымъ матеріяломъ для характеристики національностѣвъ".

Про сю етнографичну збôрку озвавъ ся добрымъ словомъ Микола Костомаровъ, написавши про неѣ въ „Русскôй Старинѣ" мѣжь иншимъ ось-таке: „Поставлене на заголовку имя може бути порукою, що нова етнографична праця е вдатна, бо вже-жь Драгомановъ доволѣ зъеднавъ собѣ симпатію мыслячои и читаючои публики не тôлько своими вчеными статьями, надруковаными въ „Вѣстнику Европы", але й дуже гарнымъ выданемъ „историчныхъ пѣсень малоруского народу", яке вôнъ зладивъ вкупѣ зъ Антоновичемъ. — Праця редактора, якъ вôнъ самъ заявивъ, вызначувалась майже тôлько выборомъ и систематизаціею того матеріялу. Нѣ противъ выбору, нѣ противъ систематизаціѣ не можемо сказати нѣчого. — Але, оцѣнюючи сей збôрникъ о-стôлько, о-скôлько матеріялъ его може вважати ся жереломъ историчнымъ для тыхъ, щô займають ся исторіею южно-руского краю, мы замѣтимо, що для нихъ було-бъ потрѣбнымъ таке выдане, де бы матеріялъ бувъ уложеный въ поглядомъ на историчнѣ змѣны въ доли народу. Такимъ историкамъ часто бувають важнѣ не цѣлѣ оповѣданя, але очерты, схопленѣ зъ оповѣданя, щô вôдносять ся до сего, або до

того періоду народнои історіѣ. А вже-жь хиєть народныхъ творôвъ є ось-така: Мѣжь ними не багато найдемо такихъ, котрî можна-бъ въ суцѣльнôмъ ихъ складѣ вôднести до даныхъ епохъ минувшихъ вѣкôвъ; найбôльша частина народныхъ творôвъ проявляє признаки минувшины въ уверствованяхъ: побôчь несумнѣвныхъ очертôвъ поганьского свѣта находить ся очертъ близькихъ намъ часôвъ и побуту очевидячки намъ звѣстного. Иногдѣ тî очерты такъ переплутанî мѣжь собою, що мимо волѣ пытаємо ся: чи се останокъ старовины, чи може очертъ нового побуту? Вже-жь не все, щó входить въ обсягъ народныхъ творôвъ словесныхъ и народныхъ обычаѣвъ, є первѣстною проявою народного житя, — чи-мало дечого запозичено въ иншихъ народôвъ... Тому-то й самъ Драгомановъ каже въ переднѣмъ словѣ до свого збôрника, що въ ньому значна часть матеріялу не є свôйска, бо ось зустрѣчаємо такî казки й образы, котрî взято зъ апокрифôвъ, прольоґôвъ, изъ збôрникôвъ „Gesta Romanorum“ и „Legenda aurea“ и т. д. — Матеріялы, нагромадженî Драгомановымъ, выданî безъ поясненѣ, котрî читачамъ вôдповѣли-бъ на пытаня: котрî переказы й казки суть творомъ малорускогo народу? — щó, вôдки й въ якôй формѣ ввôйшло въ народнî творы запозиченємъ зъ чужины? якій очертъ въ сѣмъ або въ тôмъ народнѣмъ творѣ вôдносять ся до сего або до того періоду народнои історіѣ?“[1])

Критичну розвѣдку про етноґрафичну стôйнôсть сего збôрника написавъ мѣжь иншими також Французъ Альфредъ Рамбо (Rambaud) въ статьи „La Petite Russie.

---

[1]) „Русская Старина“. С.-Пб. 1877; томъ XIX; стор. 113—115.

Traditions, récits, oeuvres d' arts populaires". („Revue politique et littéraire", 1876; N° 26).[1])

* * *

Драгомановъ выдавъ вôдтакъ „Новй украиньскй пѣснѣ про громадськй справы" [1764—1880]. (Женева, 1881; 8°, 132 сторôнъ). Передъ своею розвѣдкою про сй пѣснѣ поклавъ вôнъ ось-яке мотто изъ творôвъ славного россійского критика Бѣлинского: „*Малороссія — страна поэтическая и оригинальная въ высшей степени,... Тутъ въ жизни простаго народа имѣютъ мѣсто всѣ чувства, которыми высока натура человѣческая*". Вôдтакъ Драгомановъ подав загальный поглядъ на сй пѣснѣ,[2]) кажучи мѣжь иншимъ ось-що: „Пѣснѣ украиньскихъ мужикôвъ показують намъ, що украиньска порода одмѣнна одъ польськои й московськои. Коли порôвняти пѣснѣ украиньскй зъ московськими й польськими, то не знайдемо бôльшь пятидесяти пѣсень, котрй однаковй въ двохъ пародôвъ, — та й зъ тыхъ бôльша половина такй, котрй вченй звуть „бродячими" (wandernde Geschichten), и котрй знайдете не тôльки въ Славянъ, але й у Французôвъ, Нѣмцѣвъ и другихъ, зовсѣмъ чужихъ народôвъ (стор. 7). — Коли поглянути на пѣснѣ украиньскй, записанй въ рôзныхъ краяхъ, одъ Мукачевськои и Пряшевськои въ Угорщинѣ до Украины Задоньскои и Кубаньскои, то побачимо, що найбôльша частина тыхъ пѣсень, — а власне пѣснѣ, котрй показують погляды Украинцѣвъ на природу й вѣру

---

[1]) Рамбо оцѣнивъ тутъ критично не тôлько збôрникъ Драгоманова, але й „Украинскій орнаментъ" Ольги Коссачевои. Поглядъ сего вченого Француза на збôрникъ Драгоманова подала редакція литературного письма „Другъ" въ мовѣ руско-украиньскôй. (Львôвъ, 1877; стор. 82—83; 109—110).

[2]) Всякй статьѣ й примѣтки въ сѣй етнографичнôй збôрцѣ написавъ Драгомановъ по-украиньски.

(веснянки, купальнѝ, колядки й др.), пѣснѣ, котрѝ малюють життя домове, родинне (любовнѝ, весѣльнѝ й др.), и господарське (косарськѝ, жнивнѝ, чумацькѝ, бурлацькѝ), однаковѣсѣнькѝ на всѣй Украинѣ. — Меньшь подôбнѝ въ рôзныхъ частинахъ Украины пѣснѣ, котрѝ малюють життя громадське, а надто державне (пѣснѣ политичнѝ). Зъ такихъ пѣсень кожда частина Украины має деякѝ свои, котрыхъ не здыбаєшь въ другихъ: такъ по горамъ Карпатськимъ спѣвають пѣснѣ про опришкôвъ, котрѝ пôвтораста рокôвъ назадъ розбивали людей, а найбôльше багатыхъ; на правôмъ боцѣ Днѣпра — про гайдамакъ, котрѝ ще сто двадцять рокôвъ назадъ рѣзали тамъ жидôвськихъ багатырѣвъ и польськихъ панôвъ и чиновникôвъ, — на лѣвôмъ боцѣ й у степахъ кобзарѣ спѣвають думы, або псальмы про турецьку й польську неволю й про вôйну зъ нею козакôвъ“ (стор. 8—9).

„Тôльки-жь и мѣжь пѣснями про життя громадське й навѣть державне єсть такѝ, котрѝ знають по всѣй Украинѣ; такѝ на пр. тѝ колядки, котрѝ малюють старе воятьке-товариське й княжесько-боярське життя, котре було въ IX—XIII. столѣттяхъ однакове на всѣй Украинѣ. — Потôмъ дуже подôбнѝ по всѣй Украинѣ пѣснѣ, котрѝ розказують про татарську й турецьку неволю й про те, якъ Украинцѣ боролись проти неи, — а также про такѝ особы, котрѝ прославились тымъ, що вели перéдъ въ повстанняхъ проти неволѣ турецькои й польськои. — Це показує, що напроти всякихъ подѣлôвъ украиньскихъ людей мѣжь рôзными державами, — украиньска порода (нацiональнôсть) держить ся якъ тѣло осôбне, дуже однакове въ усѣхъ своихъ частинахъ, зъ однакими звычаями, однакими спомннами, любовію й ненавистю. Така порода могла-бъ зобратись въ одну державу й це певно-бъ було добро... Та тôлько сталось такъ, що Украинцѣ зъ-давна

не могли скластись въ одну державу, бо вони опинились середъ чотырьохъ сусѣднихъ державъ и не могли вправитись зъ-разу зъ ними усѣма. Найблизче до того, щобъ уся Украина була одною державою, було въ часы Богдана Хмѣльницького, коли, за приводомъ козакôвъ, мужики украинськѣ пôдиялись скрôзь одъ Полтавщины до Надвôрнои пôдъ Карпатами. Та тôльки й та козацька держава, котру всю, навѣть зъ Бѣлою Руссью, хотѣли козаки поєднати зъ Москвою, не вдержалась, и скоро ѣѣ подѣлили промѣжь себе Польща, Москва й Турєччина. Передъ тымъ подѣломъ и пôсля його була велика вôйна та руина, котра выбила навѣть и зъ памяти украинського мужицтва думку про ту державу. Теперь, коли навѣть кобзарѣ спѣвають псальмы про Хмѣльнищину й про те, проти чого тодѣ повставали козаки й чого добивались вони, то не споминають зовсѣмъ про козацьку державу, навѣть мало говорять и про вѣру, зъ-за котрои багато крови пролито було мѣжь Украинцями й Поляками, а розказують найбôльше про те, якъ то Ляхи, то-бъ-то польське державне начальство й споляченѣ паны, на Украинѣ притѣсняли козакôвъ тымъ, що „козацькѣ шляхи й рѣчки жидамъ заарендували“, що „Ляхи-жовнѣры по козацькихъ хатахъ стаціями стали“ и т. и. А въ пѣсняхъ простыхъ, котрѣ вмѣє спѣвати всякій, а не самѣ кобзарѣ, — якъ псальмы, — зовсѣмъ не згадуєтся Хмѣльницькій, а споминають ся Перебôйнôсъ, начальникъ крестяньскихъ повстанськихъ загонôвъ, та Нечай, котрый не хотѣвъ знати державныхъ замѣрôвъ Хмѣльницького, та за те стоявъ за волю всѣхъ простыхъ людей одъ панôвъ“ (стор. 9—10). —

„До державы московськои украинськѣ мужики не мають такои гострои ненависти, якъ до польськои. Причина тутъ, певно, вѣра, а также и те, що держава мо-

сковська часомъ, а надто зъ-першу, мусила боротись вкупѣ зъ украинськими козаками проти спôльныхъ ворогôвъ, — и навѣть тягнути руку за простѣщихъ людей проти панства козацького (въ XVII. ст.), а потôмъ, коли правый берегъ Днѣпра въ-кôнець перейшовъ пôдъ царѣвъ московськихъ, то й проти панства польського. Тôльки-жь нема въ украинськихъ пѣсняхъ и прихильности до московськои державы, бо зъ-разу-жь та держава показала себе добре Украинцямъ" (стор. 12—13). —

„Дуже помиляють ся тй люде, котрй не бачучи въ остатнй часы на Украинѣ такихъ повстань, якй роблять на пр. Поляки, для того, щобъ выбитись зъ-пôдъ чужихъ державъ та заложити знову свою, — й не бачучи середъ украинськихъ мужикôвъ ясной думки про потребу своеи державы, — выводять, що Украинцѣ й не така осôбна порода, якъ Поляки, й не хотять мати своеи волѣ одъ чужинцѣвъ. Нѣ, — Украинцѣ таки осôбна порода й навѣть сами це добре знають, — та тôлько не мають думки про свою державу. Це не буде дивне, коли згадаемо, що про свою державу думають майже въ усякôй породѣ найбôльшь найписьменнѣщй й найбагатшй люде, — котрымъ достаеться до рукъ урядъ въ ихъ сторонѣ, якъ вони выженуть чужинцѣвъ, — а мужики майже скрôзь до такихъ справъ байдужѣщй: имъ и чужій урядъ бôльшь донѣка не такъ, якъ чужій, а такъ якъ начальство, панство та багатырство въ загалѣ, котре зостаеться звычайно й въ своепородныхъ державахъ... Тôльки-жь помиляються также и тй люде, котрй бачучи, що Украинцѣ таки особна порода й що вони не люблять чужихъ державъ, здумають пôдбивати Украинцѣвъ тôлько до того, щобъ вони одрывались заразъ одъ чужихъ державъ, та закладали свою, такъ якъ це недавно зробили наприкладъ Италiянцѣ й за ними хотѣли зробити Поляки. Укра-

инськії мужики можуть охоче слухати розмову не такъ про свою окрему державу, якъ про громадську волю, про тії лиха, котрії вони терплять и котрії терпѣли-бъ и одъ своеи державы, якъ бы вона була вдержалась двѣстѣ рокôвъ назадъ и була-бъ така, якъ и всѣ теперѣшнії державы... Инакше кажучи, украиньскії мужики можуть слухати тôлько про таку свою волю на Украинѣ й про таку спôлку всѣхъ еи частинъ, при котрôй будуть змѣненії всѣ теперѣшнії державнії й громадськії порядки, такъ якъ того бажають громадôвцѣ, або соціялисты въ найписьменнѣйшихъ сторонахъ въ Европѣ й въ Америцѣ“ (стор. 13—14).

Пѣсень у сему збôрнику е около 70. Можна-жь подѣлити ихъ на катеґоріѣ ось-якії: 1. Пѣснѣ про зруйноване запорожскои Сѣчи (стор. 18—20); 2. про московськії порядки на Украинѣ пôсля зруйнованя Сѣчи (20—24); 3. про крѣпацтво въ Россіи (25—36); 4. про панщину въ (австрійскôй) цѣсарщинѣ (53—57); 5. про повстане на Угорщинѣ (61—64); 6. про рекрутчину й воjацку службу (84—104); 7. про тяжкій побутъ суспôльный (105—113; 117—119).

Всякії пѣснѣ пояснивъ Драгомановъ годящими замѣтками, а побôчь одвѣтныхъ пояснень етноґрафичного матеріялу поклавъ вôнъ ще историчнії статейки, що являють ся пристѣбными до попереднихъ примѣтокъ, або вводять читача до дальшои катеґоріѣ пѣсень. Ось и они: 1. про крѣпацтво въ Россіи (стор. 36—48); 2. про суспôльно-политичный рухъ въ цѣсарщинѣ (49—53); 3. про повстане на Угорщинѣ (58—60); 4. про скасоване крѣпацтва (66—69); 5. про польске повстане (69—71); 6. про рекрутчину й воjацку службу (81—84); 7. про штунду (113—117).

У свою книжку приймивъ Драгомановъ деякѝ матеріялы изъ етнографичныхъ збôрникôвъ Головацкого, Кулѣша, Купчанка, Лысенка, Максимовича, Метлиньского, Чубиньского и и. Але-жь найбôльше матеріялу подали ему деякѝ Украинцѣ й Галичане, якъ: П. Бѣлиньскій, К. Боройдакевичева, М. Бучиньскій, В. Левицкій, И. Манжура, В. Навроцкій, Я. Новицкій, Т. Ревакович, И. Франко, М. Царь, А. Шевченко и д. и.

Тутъ годить ся ще запримѣтити, що Драгомановъ, выдаючи „Новѝ украиньскѝ пѣснѣ про громадськѝ справы“, корыстувавъ ся народными пѣснями тôлько для иллюстраціѣ своеи розвѣдки про тѝ справы (р. 1764—1880). Про-те багато пѣсень подавъ вôнъ лишь у фрагментахъ, выймаючи зъ тыхъ творôвъ народнои словесности такѝ мѣсця, щó ними зъображають ся новѣйшѝ историчнѝ подѣѣ въ побутѣ Украины. Але-жь Драгомановъ надрукувавъ тутъ также чи-мало пѣсень суцѣльныхъ, изъ-за чого сю книжку его можна все вважати збôрникомъ пѣсень народныхъ, котрѝ складали украиньскѝ мужики за остатню сотню, або сто-двайцять рокôвъ зъ того часу, якъ на Украинѣ запанували новѝ порядки.

Пôсля зводу „новыхъ украиньскихъ пѣсень про громадськѝ справы“ читаемо ще дещо про украиньске мужицтво й про его вôдносины до мужицтва россійского й польского. Навперодъ каже Драгомановъ, щó тѝ новѝ украиньскѝ пѣснѣ про громадскѝ справы майже всѣ зложенѝ неписьменными мужиками (стор. 119). Далѣ-жь пише вôнъ ось-що: „Пѣснѣ, котрѝ мы переглянули, найлѣпше запевняють, що украиньскій народъ що живый; — живый вôнъ и 1) якъ суцѣльна порода, и 2) якъ велика купа людей, котрѝ можуть зрозумѣти свое життя й прибрати для своеи думки живе й дуже слово!... Рôжниця думокъ людей зъ новою европейською освѣтою й украиньскихъ

мужикôвъ лежить бôльшь въ широтѣ, въ скôлькости, нѣжь въ самôй сути, въ яковости думокъ. А при такôй тôльки рôжницы людямъ легко погодитисъ промѣжь себе“ (стор. 120—121).

„Тôльки-жь на лихо, майже всѣ освѣченѝ люде на Украинѣ перестали бути Украинцями, дякуючи чужимъ державамъ и школамъ, а стали Поляками, Венгерцями, Москалями, Волохами й т. и. Бôльша частина ихъ просто гордуе Украинцями, — и навѣть найлѣпшѝ зъ нихъ не думають про Украинцѣвъ, не вмѣють пôдступити до нихъ; — навѣть тѝ, котрѝ бажають пôдняти й украиньскій народъ проти теперешнихъ недоладныхъ порядкôвъ, то пôднимають той народъ не для самого його, а для Польщѣ, для Россіѣ, для Угорщины, для Волощины, Австріѣ й т. д.... Инакше-бъ було, коли-бъ освѣченѝ люде на Украинѣ признали себе Украинцями, не оддѣляли себе одъ народу, середъ котрого вони живуть, — то-бъ-то робили такъ, якъ це робить ся у Французôвъ, Нѣмцѣвъ, Италіянцѣвъ и по самыхъ щиро-польськихъ и щиро-московськихъ, волошськихъ, венгерськихъ земляхъ, — та думали бъ, говорили й писали найбôльшь по-украинському, робили-бъ першь усього для Украины, пôднимали-бъ украинській народъ першь усього для нього самого й для його Украины“....

„Одмѣны, котрѝ мы показуемо мѣжь украинськими мужиками зъ одного боку й польськими й московськими зъ другого, выходять, по нашôй думцѣ, не зъ природы ихъ (хочь теплѣща й краснѣща земля украинська мусить тежь мати свою силу), а найбôльше зъ давньои долѣ людей въ усѣхъ цихъ трьохъ краинахъ: въ Польщи панство вспѣло поневолити въ-кôнець мужикôвъ-селянъ вже въ XIV. ст, а въ Украинѣ тôльки въ XVIII. ст.; въ Московщинѣ крѣпацтво вже склалось въ XVI. ст., а царська

та чиновницька сила вже въ XV. ст., — въ Украинѣ-жь царство запанувало тежь тôлько въ XVIII. ст.; окрôмъ того Украина зъ-давна — а найбôльшь зъ XVI. ст. до XVIII. ст. — була одчинена для вольного входу заграничнои освѣты й мала свои, вôльнѝ громадськѝ школы, — тодѣ якъ Московщина, пôсля того, якъ царѣ затерли ей вôльнѝ городы, а надто Новгородъ та Псковъ, зоставалась до XVIII. же столѣття зовсѣмъ безъ школъ, а потôмъ мáла тôльки такѝ, якѝ заводило й терпѣло царське начальство“.

„Такѝ причины мусили выробити те, що въ украинського мужицтва стало бôльше вôльныхъ думокъ и звычаѣвъ, нѣжь въ польського селянства, а ще бôльше, нѣжь въ московського мужицтва. Отъ, черезъ що тѝ зъ письменныхъ людей на Украинѣ, котрѝ зрѣкають ся украинськои породы й мовы для польскои й московськои, а надто коли вони прихильники вôльнѣщихъ и правдивѣщихъ порядкôвъ, — роблять не тôлько велику кривду украинськимъ мужикамъ, а й велику шкоду зросту самыхъ тыхъ порядкôвъ на всьому свѣтѣ й навѣть чинять нерозсудливо для самыхъ себе“ (стор. 121—124).

Въ кôнци сего збôрника надруковано ще статью п. з. „Про выдання спискôвъ украинськихъ пѣсень про громадськѝ справы въ XVIII. и XIX. ст.“ (стор. 127—132). Тутъ згадуе Драгомановъ, що вôнъ зъ Антоновичемъ почавъ въ 1874. р. выдавати въ Россіи украиньскѝ пѣснѣ про громадскѝ справы („историческія пѣсни малорусскаго народа“). Оба сѝ вченѝ мужѣ хотѣли выдати повну исторію (дѣеписъ) украиньского народу въ его власныхъ пѣсняхъ, одначе ихъ бажане не здѣйстнилось, тому-що Драгомановъ въ початку р. 1876. мусѣвъ выѣхати зъ Россіѣ, а скоро за тымъ выйшла заборона, печатати украиньскѝ книжки въ сьому царствѣ. Такъ отжо се выдане стало

на р. 1657., се-бъ-то сй выдавцѣ вспѣли въ 1875. р. надрукувати лише першій зшитокъ другого тому, — „пѣснѣ про вôйну зъ Поляками до смерти Богдана Хмельницкого“. Пôсля того появилась въ „Русской Мысли“ р. 1880. статья Костомарова: „*Исторія козачества въ памятникахъ южнорусскаго народнаго пѣсеннаго творчества*“, котра въ другôй своѣй половинѣ, хочь и не дае новыхъ спискôвъ пѣсень, та все-жь мовь продовжуе „Историчнŷ пѣснѣ малорускогo народу“ до кôнця XVIII. вѣку, ба й заходить трохи й у XIX. вѣкъ, — въ пѣснѣ про крѣпацтво й волю.

Тымъ часомъ въ 1879. р. Драгомановъ написавъ невеличку статью для „Славяньского Альманаху“ на р. 1880. въ Вѣдни, — п. з. „Политичнŷ (громадськŷ) думки въ новыхъ украиньскихъ пѣсняхъ“, въ котрôй вôнъ переглянувъ украиньскŷ пѣснѣ про громадскŷ справы зъ кôнця XVIII. вѣку.[1]) Але-жь австрійска цензура задержала отъ-сю статью, и вôдтакъ Драгомановъ приладивъ матеріялы до етнографичного збôрника, щó его выдано р. 1881. въ Женевѣ п. з. „Новŷ украиньскŷ пѣснѣ про громадськŷ справы“. Такъ отже въ сьому збôрнику подавъ Драгомановъ короткій перегляд громадского житя украиньского народу й думокъ его по пѣснямъ вôдъ половины XVIII. вѣку ажь до р. 1880. Далѣ пише Драгомановъ ось-що: „Дуже-бъ було жаль, стати на самыхъ тôлько вытягахъ зъ пѣсень, такъ якъ це стало въ праци д. Костомарова й у нашôй. Безпремѣнно треба закôнчити выдання повныхъ спискôвъ украиньскихъ громадськихъ пѣсень зъ давнього часу й до теперѣшнього. Цю працю зовсѣмъ добре можуть зробити тôльки тŷ вченŷ, щó живуть середъ самого народу нашого въ Россіи й Австро-Венгріи й мають до

---

[1]) Першу частину „Славянского Альманаха“ надруковано въ Вѣдни р. 1879.

працѣ всѣ потрѣбнѝ засобы, зъ котрыхъ на чужôй сторонѣ бракуе навѣть найпотрѣбнѣйшихъ книгъ. Тôльки-жь мы допевнились, що на пр. въ Россіи таке выдания неможливе черезъ цензурну неволю. Отъ черезъ щô мы зважились одъ себе зробити, щô въ нашôй силѣ. Мы беремось выдати по тому-жь способу, по якому выданѝ першѝ частины „Историческихъ пѣсень малорусскаго народа", хочь тѝ списки, якѝ въ насъ есть, въ доволѣ повному зборѣ зъ печатныхъ и рукописныхъ збброкъ: — пѣснѣ про конець козачины (1709—1775) й пѣснѣ вѣку кріпацького й рекрутського зъ пѣснями про волю й про грошове панство, — то-бъ то всѣ пѣснѣ про громадськѝ справы на Украинѣ XVIII. и XIX. ст., окрôмъ пѣсень гайдамацькихъ.[1]) — Якъ можна бачити й по оцѣй книзцѣ, списки тѝ въ насъ впорядкованѝ, — и мы могли бы почати печатати ихъ, коли-бъ були на те потрѣбнѝ засобы"... „Мы звертаемо теперь найбôльшу ввагу на пѣснѣ зъ XVIII. и XIX. в., не тôлько черезъ те, що ихъ менше напечатано, нѣжь пѣсень ранѣшчихъ, якъ и по другимъ причинамъ. Одъ цихъ часôвъ майже не зосталось такихъ записокъ, якъ козацькѝ лѣтописи (Самовидця, Грабянки, Величка й др.), зъ котрыхъ усе таки видно, щô думали сами Украинцѣ про справы своеи землѣ. Одъ часу руины козацтва на правôмъ боцѣ Днѣпра (1711—1714) й одъ часу невдачѣ Мазепы й першои руины Сѣчи въ 1709. р. письменнѝ люде на Украинѣ скоро споляччились и змосковились, а потôмъ и одвернули думки майже одъ усѣхъ

---

[1]) Въ „политичныхъ пѣсняхъ украинського народу" выдавъ Драгомановъ тôлько два першѝ роздѣлы частины першои, се-бъ-то роздѣлъ першій: „Запорожцѣ въ 1709—1739. рр.", и роздѣлъ другій: „Гетьманщина й Слобôдчина въ 1709—1765. рр.". — Збôрникъ Драгоманова „Новѝ украинськѝ пѣснѣ про громадськѝ справы" дае виодъ пѣсень и увагъ частины другои того намѣреного выдавництва.

справъ своеи краины й самî тôлько мужики ще говорять про тî справы въ своихъ пѣсняхъ, котрî зостались едиными украинськими лѣтописями XVIII—XIX. ст. й майже единымъ показомъ того, що украинськiй народъ ще не загинувъ"...

* * *

Въ 1883. р. надруковано въ Женевѣ „Политичнî пѣснѣ украинського народу XVIII—XIX. столѣття" зъ увагами М. Драгоманова. (Частина перша, роздѣлъ першій; LV + 136 сторôнъ). Выдавець пише про сю збôрку навпередъ ось-що:[1] „Въ 1874. р. выйшла въ свѣтъ перша книжка „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ примѣчаніями Вл. Антоновича и М. Драгоманова". То бувъ початокъ выдання, въ котрому мусили бути зведенî й поясненî украинськî народнî (мужицькî) пѣснѣ, въ котрыхъ видно змѣны громадського життя на Украинѣ одъ найдавнѣйшихъ часôвъ ажь доси. Въ те выдання задумано було зôбрати всѣ подôбнî пѣснѣ, якî де були доси напечатанî, й поповнити ихъ зъ рукописôвъ, котрî рôзнî особы зъ россiйськои и австрiйськои Украины оддали въ руки выдавцѣвъ, — поставити всѣ варянты (одмѣны) кожнои пѣснѣ одинъ коло одного, провѣрити ихъ одинъ однымъ, а на-рештѣ зрôвняти те, щô кажуть про якiй случай, особу, чи порядокъ пѣснѣ, зъ тымъ, щô про те звѣсно зъ другихъ свѣдоцтвъ: лѣтописôвъ, грамотъ, актôвъ и т. д. Такимъ робомъ получилась бы исторiя громадського життя на Украинѣ, по пѣснямъ теперѣшнього еи люду".

---

[1]) Передне слово й всякî примѣтки въ сѣй етнографичнôй збôрцѣ написавъ Драгомановъ по-украиньски.

Далѣ каже Драгомановъ, що вôнъ и Антоновичъ подѣлили нагромадженый матеріялъ на пять частинъ.[1]) Изъ сихъ всѣхъ пѣсень они оба вспѣли выдати въ Россіи р. 1874. и 1875. першу частину, се-бъ-то пѣснѣ добы дружинною и княжои, а другои частины тôлько перші два роздѣлы, се-бъ-то пѣснѣ про вôйну зъ Татарами до половины XVI. вѣку, и пѣснѣ про боротьбу зъ Поляками до половины XVII. в., або до смерти Богдана Хмельницкого въ 1657. р. Вôдтакъ заявляе Драгомановъ, що въ 1876. р. вôнъ мусѣвъ выѣхати зъ Россіѣ, и що подѣливъ зъ Антоновичемъ зведені до купы спôльною працею рукописи пѣсень такъ, що Антоновичу зостались пѣснѣ про Гетьманщину зъ р. 1657. до 1709. и пѣснѣ добы гайдамацкои, — решта-жь лишилась у Драгоманова. Въ 1876. р. поновились утиски на украиньскі выданя въ Россіи, такъ що Драгоманову годѣ було й думати про те, щобъ выдавати тамъ его збôрку пѣсень, ажь поки въ Россіи не настала-бъ повна воля друкованя книжокъ. А вже-жь выдане украиньскихъ книжокъ за границею та ще й на не-славяньской земли дѣло справдѣ тяжке, и через те Драгомановъ здержавъ ся зô своимъ выданемъ кôлька рокôвъ. Вôдтакъ свое нове выдане подѣливъ вôнъ на двѣ частины: I. Кôнець козацтва: 1. Запорозцѣ въ 1709—1739. р. 2. Гетьманщина й Слободчина въ 1709—1765. р.[2]) 3. За-

---

[1]) Сі частины вызначено въ подѣлѣ „Историчныхъ пѣсень малоруского народу“.

[2]) Драгомановъ выдавъ въ отъ-сѣй етнографичнôй збôрцѣ тôлько два роздѣлы першои частины, — се-бъ-то р. 1883. выдавъ вôнъ роздѣлъ перший: „Запорозцѣ въ 1709. до 1739. р.“, а въ 1885. р. надрукувавъ вôнъ роздѣлъ другій: „Гетьманщина й Слободчина“. Трьохъ иншихъ роздѣлôвъ першои частины, а вôдтакъ другои частины пѣсень у двохъ роздѣлахъ доси не надруковано. Драгомановъ каже, що книжка его „Новѣ украиньскі пѣснѣ про громадські справы“ дае зводъ пѣсень и увагъ

порозцѣ въ 1740—1775. р. 4. Козацтво по руинѣ Новои Сѣчи: Запорозцѣ въ Туреччинѣ (1775—1828) и Чорноморцѣ. 5. Зъ козакôвъ въ салдаты. — II. Украина пôдъ урядомъ россійськимъ и австроугорськимъ: 1. Держава й военна служба. 2. Крепацтво й воля (въ Австріи въ 1848—1849. р., въ Россіи въ 1861—1863. р.); наймы й здирство. — Прилога: Чужинцѣ на Украинѣ й навколо (Поляки, Москвины, Волохи, Нѣмцѣ, Угры, Жиды, Цигане, Турки й т. д.).

Пôсля сихъ замѣтокъ „одъ выдавця" (стор. I—V) слѣдуе „передне слово" до першои частины политичныхъ пѣсень украиньского народу XVIII—XIX. ст.", що мае заголовокъ „кôнець козацтва". На заголовнôмъ листѣ поставлено епиґрафомъ отъ-сі слова пѣснѣ р. 1709.:

Ой, летѣла бомба зъ московського поля,
Та посередъ Сѣчи впала —
Ой, хочь пропало славне Запорожжя,
Та не пропала слава!

Въ передьому словѣ пише Драгомановъ ось-таке: „Пѣснѣ украиньского народу про громадські справы XVIII. столѣття, хочь и явно звязані зъ пѣснями про такі-жь справы въ ранѣщі часы й часто подôбні до нихъ, — та все таки дуже одмѣнні одъ нихъ и по тымъ рѣчамъ, про котрі вони розказують, и по самôй своѣй будôвли. Выйшло це якъ черезъ те, що справы, котрыми преклувавъ ся народъ украиньскій въ XVIII. ст., були не зовсѣмъ такі, якъ ті, що його турбували въ ранѣщі часы: въ IX—XV., и навѣть въ XVI—XVII. ст., (зъ котрыхъ зостались намъ, мабуть, чи не найлѣпші украиньскі пѣснѣ), такъ найбôльшь черезъ те, що въ XVIII. ст. зе-

---

частины другои. („Политичні пѣснѣ украиньского народу". Частина I., роздѣлъ 1., стор. IV).

мля украинська була зовсѣмъ въ иншому державному станѣ, нѣжь въ XVI—XVII. ст., и ще бôльшь въ иншому, нѣжь ранѣще" (стор. III).

„Поражка Мазепы, а зъ нимъ и Запорозцѣвъ пôдъ Полтавою (1709) не послужила на корысть Украинѣ. Доба, котра почалась пôсля того, була де въ чому ще нещасливѣща для Украины, нѣжь попередня. Украина по правому берегу Днѣпра, одъ котрои ще разъ одступилась Москва, й котрои побережжя навѣть вона помогала зпустошити (въ 1711—1715. р.), теперь дôсталась зовсѣмъ въ руки польському панству. Письменство украинське тутъ майже зовсѣмъ замерло; письменнî люде тутъ майже зовсѣмъ зполячились. Запорожжя було тежь спустошено, а Сѣчовики загнанî ажь на Лиманъ днѣпровый пôдъ протекцію хана Крымського. Гетьманщина скоштувала вже зовсѣмъ безпосередно господарювання московськихъ урядникôвъ. Письменнî люде на Гетьманщинѣ й Слобôдчинѣ почали одходити въ Московщину та й дома по-малу московитись и перероблюватись въ московськихъ панôвъ, котрî де далѣ, все бôльше налягали на черно посполиту (крестянъ), а то й козацьку, ажь поки зовсѣмъ не була скасована Гетьманщина (1764), Слобôдська козачина (1765), Сѣчь Запорожська (1775), а далѣ не заведено було по всѣмъ цимъ козацькимъ краинамъ крепацтво, таке, якъ въ Московщинѣ (1783—1793), при чому багато земель козацькихъ зъ людьми урядъ московській роздавъ усякимъ панамъ. Якъ розбралась въ-кôнець въ 1709—1775. р. державна спôльнôсть мѣжь частинами Украины, такъ розбилась теперь и спôльнôсть мѣжь ними въ пѣсняхъ (стор. XIII—XIV).[1]) Думы новî майже зо-

[1]) „Ця спôльнôсть потôмъ знову знайшлась въ пѣсняхъ про спôльне горе панщины й рекрутчины въ XIX. ст. въ Россіи й въ Австріи". (Примѣтка Драгоманова).

всѣмъ не складали ся въ тӣ часы. Та й пѣснѣ про новӣ справы теперь складали ся часомъ не зовсѣмъ на-ново, а такъ, що старӣ пѣснѣ перероблювали ся прикладно до новыхъ справъ, або до старыхъ пѣсень приточували ся вѣршѣ зъ споминами про новӣ справы. Можна догадатись, якъ мусили поплутатись и затемнитись такӣ пѣснѣ въ рôзныхъ своихъ варянтахъ, а надто не въ тыхъ самыхъ краинахъ, въ котрыхъ зложенӣ були спершу такӣ новӣ пѣснѣ, або такӣ новӣ варянты. — Тôльки-жь всетаки й мѣжь пѣснями цѣеи нещасливои добы есть прехорошӣ пѣснѣ по складу й по думкахъ, — а найголовнѣще: коли зôбрати ихъ до купы та зъ великимъ числомъ варянтôвъ, — то й цӣ пѣснѣ стають дуже вартымъ матеріяломъ для науки про життя й думки украинського народу въ XVIII. т. Цӣ пѣснѣ дуже доповняють, а де въ чому примушують и зовсѣмъ перемѣнити тӣ думки, котрӣ звычайно говорять въ россійському письменствѣ про змыслъ украинськои исторіѣ" (стор. XIV—XV).

„Звѣсно, що ця история розказуеться звычайно не стôльки зъ думкою про самый народъ украинській, скôльки зъ думкою про корысть россійськои державы, або навѣть просто царѣвъ россійськихъ. Черезъ те звычайно увесь змыслъ исторіѣ Украины зъ XVI. до XVIII. ст. зводить ся на те, що ось, мовлявъ, Украинцѣ стôлько-то терпѣли одъ Татаръ, Туркôвъ и Ляхôвъ, такъ-то бились зъ ними, ажь поки не пристали (або якъ частѣйше кажуть: — вернулись) до природныхъ своихъ царѣвъ, московськихъ, — пôдъ державою котрыхъ всѣ нужды украинського народу були задовольненӣ; коли-жь були якӣ недовольнӣ на Украинѣ, то, мовлявъ, то були або нечесӣ змѣнники, або безпоправнӣ гультаѣ, котрӣ нудились порядкомъ, якого требувала порядна держава московська, або запанѣлӣ, вопсованӣ польськимъ шляхот-

ствомъ, — люде, котрî бажали собѣ водѣ, щобъ гнѣтити простый народъ, котрый бы то не тôльки не втративъ нѣчого, а ще явно выгравъ зъ того, що зникли особнî козацькî порядки на Украинѣ та що вона пôдôйшла пôдъ мѣрку, спôльну зъ усѣма другими краинами московського царства. Такуману про народъ украиньскій пущено було ще въ XVIII. ст., тодѣ саме, якъ царѣ московськî въ кôнець ламали украиньскî выборнî порядки (стор. XV). — Историки россійськî вневнились, що народъ украиньскій, — котрый, звѣсно, мавъ резоны бути недовольнымъ старшиною, — бувъ уже завше довольный царськими порядками (стор. XVII). — Украиньскî-жъ историки, мимо своеи волѣ, пôдперли таке обертания московськихъ вченыхъ зъ історією Украины. Вони показали багато хибъ украиньскои козацькои старшины, не жалѣючи такихъ оборонцѣвъ вольности козацькои, якъ Иванъ Выговській, Иванъ Мазепа, Павло Полуботокъ... Такъ вся історія громадського життя на Украинѣ а также погляду украиньского народу на тî державы, пôдъ котрыми вôнъ бувъ и е, — польську, московську, — й доси не показана въ правдивому свѣтлѣ" (стор. XVIII).

„Мѣжь иншимъ цьому причина й те, що доси не були, якъ слѣдъ, зôбранî й поясненî украиньскî пѣснѣ XVIII. ст., и що навѣть на тî пѣснѣ цього столѣття, котрî були вже напечатанî, не звернуто було потрѣбнои уваги одъ вченыхъ людей, котрымъ заслѣпляли очи лѣпше обробленî, довнîи пѣснѣ та кобзарськî псалмы XVI—XVII. ст. про войну Украинцѣвъ зъ „невѣрными" Турками, зъ Ляхами й Жидами, — пѣснѣ зъ славными именами Кôшки, Хмельницького й т. и. А пѣсень XVIII. ст., котрî передають думки украиньского народу про свое життя пôдъ московськимъ урядомъ, зовсѣмъ не мало що й доси, — и коли ихъ зложити до купы, то вони,

хочь и назвуть намъ мало „историчныхъ именъ", та всетаки покажуть досыть новиѣ картины тодѣшнього життя нашого народу, а також те, що вôнъ думавъ про тѣ порядки, котрѣ заводила на його земли московська держава" (стор. XVIII—XIX).

Вôдтакъ надруковано роздѣлъ I. п. з. „Запорозцѣ зъ 1709. до 1739. р.". Въ „уводѣ" подае Драгомановъ вельми цѣнный поглядъ на историчнѣ подѣѣ того часу (стор. XXIII—LV). Свою розвѣдку починае вôнъ ось-якими словами: „Пѣснѣ, котрѣ печатають ся далѣ, въ цьому першому роздѣлѣ, тѣсно счеплюють ся одна зъ одною й усѣ вкупѣ складають одно цѣле, малюючи долю товариства запорожського одъ 1709. до 1739. р., — руину Старои Сѣчи Москалями, переходъ Запорозцѣвъ до Шведôвъ (1709), пробування Сѣчовикôвъ на Туреччинѣ (1709—1710) й пôдъ крымською протекціею, въ Олешкахъ (1711—1733), потôмъ поворотъ ихъ пôдъ руку царства россійського, й першѣ по-тому походы на послузѣ тому царству (1734—1739). Пѣснѣ цѣ, коли не всѣ цѣлкомъ, то въ великôй части варянтôвъ, котрѣ поясняють одинъ одного, печатають ся въ першій разъ,[1]) и черезъ те проливають нове свѣтло на життя Запорозцѣвъ того часу й на його вагу для всього народу украинського й примушують перемѣнити бôльшу частину думокъ, якѣ звычайно вживають ся про те въ письменствѣ" (стор. XXIII).

Етнографичный матеріялъ сего першого роздѣлу въ першôй частинѣ подѣливъ Драгомановъ на десять нумерôвъ. Ось и они: 1. Руина Старои Сѣчи й Галаганъ, — одна пѣсня (стор. 1—12). 2. Государськѣ листы до Украинцѣвъ. Мазепа въ Турецчинѣ, — двѣ пѣснѣ (13—19).

---

[1]) „Всього въ цьому роздѣлѣ напечатаныхъ доси варянтôвъ 18, а новыхъ пѣсень 43". (Примѣтка Драгоманова на сторонѣ XXIII).

3. Руина Старои Сѣчи, Запорозцѣ за Турчиномъ, — пять пѣсень (20—30). 4. Зрабованî Запорозцѣ й кошовый Гордѣенко, — вôсѣмь пѣсень (31—47). 5. Прилога до нумеру першого й четвертого: Полонъ Запорозцѣвъ. Батько Швачка, — шѣсть пѣсень (48—64). 6. Покликъ Украины до Запорозцѣвъ и прутській походъ, — одна пѣсня (65—70). 7. Москаль на Запорожжьи й король Карлъ XII., — одна пѣсня (71—74). 8. Олешкôвськî Запорозцѣ-затяжчики, — двапайцять пѣсень (75—92). 9. Поворотъ Запорозцѣвъ до царя восточного. Мих. Голицинъ, — пять пѣсень (92—101). 10. Те-жь и походъ Запорозцѣвъ на Польщу й Туреччину, — три пѣснѣ (102—117). — Прилоги: I. Письменнî вѣршѣ про Запорозцѣвъ того часу (118—128).[1] II. Фальшивî пѣснѣ про Олешкôвську Сѣчь и Пилипа Орлика (129—130). — Добавки: чотыри пѣснѣ здобутî, поки книга печаталась (131—134). — Додатковî ваги (135—136).

Въ редакціи сего збôрника Драгомановъ не мавъ нѣякихъ помôчникôвъ, и про-те не добачаемо тутъ методы выдаваня варіянтôвъ изъ цифрами („альгебры"), яку бувъ порадивъ Чубиньскій при редакціи „Историчныхъ пѣсень малоруского народу". Такъ отже побôчь основного тексту всякî варіянты Драгомановъ надрукувавъ цѣлî безъ якихъ-небудь скорочень, черезъ що порôвнане вôдмѣнъ зъ головнымъ текстомъ пѣснѣ вельми влекшуе ся.

Въ 1885. р. выдавъ Драгомановъ у Женевѣ другій роздѣлъ першои частины „Политичныхъ пѣсень украиньского народу XVIII—XIX. столѣття зъ увагами" (XII + 226 сторôнъ). Въ „уводѣ" читаемо мѣжь иншими ось-якî

---

[1]) Сюди належить вѣрша Теофана Прокоповича п. з. „Кающійся Запорожець" и театральна дѣи „Образъ страстей міра сего". Въ отъсѣй дѣи выведено Россію якъ Беллону, Запорожже якъ Марса, а Орлика якъ Бунтъ.

замѣтки Драгоманова: „Въ цьмъ роздѣлѣ мы зводимо пѣснѣ про життя нашого народу въ остатнѣ часы осôбного вряду въ двохъ козацько-украинськихъ земляхъ: Гетьманщинѣ (теперь Полтавська й Черниговська губернія) й Слобôдчинѣ, або слобôдсько-украинськихъ полкахъ (теперь губернія Харкôвська зъ украинськими частинами губерній Курськои и Воронежськои). То були часы, коли выборно-громадськѣ козацькѣ порядки по-части сами замирали, выроблюючи зъ себе чиновникôвъ и панôвъ, а бôльшь задавлювались урядомъ царськимъ, котрый помагавъ и самому зросту чиновникôвъ и панства надъ громадами козацькими й посполитыми. Рѣшучій нагнѣтъ царського вряду на козацькѣ порядки почннаеться пôсля побѣды царя надъ Мазепою й Запорозцями въ 1709. р. Зъ того часу Гетьманщина вдержуе тôльки тѣнь старои вôльнои вправы: коло гетьманôвъ ставлять ся царськѣ дозорцѣ й опскуны (министры, коллегіѣ), а двѣчи (1722—1727 и 1734—1750) „Малороссія" вправляеться зовсѣмъ безъ гетьманôвъ, поки въ 1764. р. вона не поставлена була конечне пôдъ урядъ царськихъ чиновникôвъ на рôвнѣ зъ московськими намѣсництвами й губерніями. Подôбно-жь пôдводилась пôдъ чиновницькій урядъ и Украина слобôдська, хочь у нѣй не було нѣякого Мазепы, поки въ 1765. р. конечне не обернута була въ губернію" (стор. V).

„Мы споминали въ переднѣмъ словѣ до сеи частины (I. роздѣлъ, стор. XV - XVIII), що царѣ XVIII. столѣття, и навѣть деякѣ вченѣ XIX. ст. выставляють цѣ перемѣны якъ корыстнѣ простому народу на Украинѣ, котрый терпѣвъ одъ козацькои старшины. Отъ же пѣснѣ, котрѣ спѣва той простый народъ про тѣ часы, показують, якъ жилось йому пôдъ тодѣшнимъ царськимъ начальствомъ. Це пѣснѣ теперѣшнього роздѣлу нашого выдання" (стор. V—VI).

„Въ пѣсняхъ не тôлько нема й слѣду прихильности до царського уряду, а навѣть видно досыть подрôбный показъ усього лиха, котре выходило одъ нього для тодѣшньои Украины; — тôльки той показъ нѣгде не доходить до корѣня дѣла: до сути державныхъ порядкôвъ россійського царства й до пôдлеглости йому Украины. Видно, що вже въ XVIII. ст. недовольство украиньского народу проти московськои неволѣ було тôльки аналитичне, — политичного-жь синтезу народъ той не мавъ уже й тодѣ" (стор. VIII).

„Зваживши всю тяжку долю Украины зъ давнихъ часôвъ, можна побачити велике достоинство украиньскои черни, котра склала й зберегла въ своѣй неписьменнôй памяти нашѣ пѣснѣ, вже й у тому, що вона не впала, якъ многѣ другѣ (въ тôмъ числѣ польська й московська) цѣлкомъ пôдъ нагнѣтомъ неволѣ, а вмѣла хоть аналитично вылѣчити еи проявы" (стор. IX)...

„Обертаючись до формы пѣсень цього роздѣлу, мы мусимо сказати, що варянты ихъ, по бôльшôй части, дуже покалѣченѣ: обôрванѣ, переплутанѣ зъ варянтами другихъ пѣсень, иводѣ про справы зовсѣмъ инакшѣ й т. и. Це калѣччя якъ разъ одновѣда калѣччю самои тодѣшньои Украины. Дивне, на першій поглядъ, дѣло! Старѣщѣ пѣснѣ XVI. ст. про боротьбу нашого народа зъ Татарами й Турками задержались до найновѣщихъ часôвъ далеко цѣлѣщими, нѣжъ пѣснѣ близчого до насъ XVIII. ст. Це выходить зъ того, що, хочь и багато прийняла горя Украина въ XVI. ст., та тодѣ вона була найцѣлѣща: майже вся вона була пôдъ одиôвю державою, — та й народъ еи тодѣ наймепше бувъ подѣленый на станы, бо шляхта ще не була споляччена й мѣщане були що одиои мовы зъ селянами й козаками. Усяка исторична пригода, а особливо така, якъ боротьба зъ Татарами й Турками, интересовала

тодѣ Поднѣпрянина, якъ и Подолянина, пôдгôрця карпатського якъ и лѣсовика волынського, — и навѣть селянина, козака, мѣщанина, попа й шляхтича, письменного й неписьменного, — то й пѣснѣ про таку пригоду (котрû инодѣ складались и письменными), розходились по всѣмъ краинамъ и мѣжь усѣма станами нашого народу, глибоко залягали въ його память и дожили тамъ до-волѣ цѣлыми й доси. Вже въ пѣсняхъ XVII. ст., — найбôльше про боротьбу хлопôвъ и козакôвъ зъ шляхтою й Поляками, — менше тôеи цѣлости. А ще менше еи стало въ пѣсняхъ, зложеныхъ пôсля того часу, якъ въ другôй половинѣ XVII. ст. Украина подѣлена була мѣжь Москвою, Польщою й Туречиною, а въ серединѣ мѣжь трьома частинами еи зроблено було пустелю, — коли письменнû станы на правобôчнôй Украинѣ майже въ-кôнець сполячились, а мѣста наповнились жидами й зовсѣмъ оддѣлились одъ селянства, а на лѣвобôчнôй письменнû почали московитись. Всѣ цû лиха вбôльшились, коли пôсля измѣны Мазепы старе Запорожжя було зруйновано, й Сѣчь перенеслась до Крыму, а правобôчна Поднѣпрянщина, котра було почала залюднятись за Палѣя й зновъ вязати захôдню Украину зъ схôдньою, знову була спустошена, по вмовѣ державы россійськои зъ Польщею. Не тôльки Волынець, чи Галичанинъ, а й Гетьманець и Запорожець, а то й Слобôдчикъ, жили пôдъ иншими, по бôльшôй части тяжкими для нихъ порядками, не завше знали про справы иншихъ Украинцѣвъ, не завше розумѣли ихъ, — то й пѣснѣ не могли вôльно розходитись по всѣй Украинѣ, ясно розумѣтись и твердо залягати въ память, до того майже цѣлкомъ уже неписьменного люду" (стор. X—XI).

Етнографичну збôрку другого роздѣлу въ першôй частинѣ Драгомановъ подѣливъ на 23 нумеры. Ось и они:

I. Семенъ Палѣй та Мазепа (стор. 1—36). Прилога до № I.: 1. Казки про Палѣя й Мазепу (37—46). 2. Переглядъ вѣршѣвъ про измѣну Мазепы (47—55). 3. Цертелевській варянтъ пѣснѣ про Палѣя (55—58). 4. Переглядъ фальшованыхъ пѣсень про Палѣя й Мазепу (58—69). 5. Варянты особнои пѣснѣ зъ именемъ Семена Палѣя (69—75). — II. и III. Робота на линіи (76—83). Прилога до № II. Пѣсня про кару Тарасенка (84—85). — IV. Канальна робота (86—113). — V. Смерть козака въ Московщинѣ, — въ неволи (114—121). — VI. Панщина на геть-щанщинѣ (122—140). — VII. Сулимова худоба (141—143). — VIII. Крымській походъ 1735. р. (144—149). — IX. Лихо въ Крыму. Смерть Жадченка (150—153). — X. Погонцѣ въ Крымськихъ походахъ (154—159). — XI. Погибель у степахъ (160—164). — XII. Москаль и Турокъ пôдъ Хотиномъ (165—166). — XIII. Погонцѣ въ молдавському походѣ (166—170). — XIV. Москалики й волики (171—175). — XV. Козаченько й Ляшенько (176—178). — XVI. Надъ рѣчкою Синюхою. Полонъ Омельченка; служба безъ перемѣны (179—182). — XVII. Василь Петр. Капнистъ (183—185). — XVIII. Козацький наборъ (186—188). — XIX. и XX. Пôдъ Кистриномъ (189—202). — XXI. Погонцѣ въ пруському походѣ (203—205). — XXII. Слобôдськії козаки въ гусарахъ (206—210). — XXIII. Нема въ свѣтѣ правды (211—225). Додатки (стор. 226).

У свôй збôрникъ „Политичнії пѣснѣ украинського народу“ Драгомановъ принявъ матеріялы изъ друкованыхъ збôрникôвъ Максимовича, Лукашевича, Метлиньского, Головацкого, Рудченка („Чумацькії пѣснѣ“), Лысенка, Чубиньского и и. Вôдтакъ подали ему етноґрафичнії матеріялы Кулѣшь, Ив. Манжура, Опанасъ Марковичь, Ив. Рудченко, В. Горленко, М. Ганицкій, Ст. Носъ, Ив. и Як. Новицкій, П. Шевченко, С. Метлиньскій, Конст.

Бородайкевичева (Галичанка), Осипъ Олеськôвъ (Галичанинъ) и и. Опроче Драгомановъ корыстувавъ ся своею збôркою пѣсень народныхъ и такожь записками польского етноґрафа Адама Чарноцкого (Ходаковского), якѝ знайшовъ мѣжь паперами Максимовича.

Драгомановъ займае въ нашôй литературѣ якъ етноґрафъ вельми поважне мѣсце, бо вже-жь, нѣгде правды дѣти, вважае ся вôнъ мѣжь сучасными етноґрафами украиньскими першимъ фолькльористомъ. Велику стôйнôсть мають такожь деякѝ его розвѣдки литературнѝ, историчнѝ й побутовѝ, — найпаче-жь его писане въ россійскôй мовѣ „Историческая Польша и великорусская демократія“ е справдѣ творомъ историка вченого. Тôлько-жь и въ сихъ розвѣдкахъ не добачаемо прозорои систематики, се-бъ-то добре обдуманого пляну въ композиціи. Авторъ пише очевидячки на-швидку й не звертае уваги на форму свого литературного твору, зъ-за чого деякѝ его розвѣдки, мимо богатого змѣсту, не проявляють ясности въ высловѣ.[1]) У новѣйшихъ своихъ статьяхъ подае вôнъ часто перерôбки давнѣйшихъ своихъ творôвъ,[2]) и вôдтакъ розвѣдки его тратять часто той интересъ, якій вытворюе ся новымъ поглядомъ на справы просвѣтнѝ й суспôльно-національнѝ. Коли-жь въ сѣмдесятыхъ и вôсѣмдесятыхъ рокахъ Драгомановъ у своихъ творахъ проявлявъ бôльше спокою й объективности, то теперь загорѣлась его душа полемикою супроти „ретроґрадныхъ національни-

---

[1]) Професоръ Брикнеръ, згадуючи про болгарску статью Драгоманова „Славянскитѣ прѣправки на Едиповата история“, называе ѐ „eine reichhaltige, aber etwas wirre Arbeit“. („Archiv für slav. Philologie“. XVI. Band, S. 224).

[2]) Такъ н. пр. въ „Чудацькихъ думкахъ“ зустрѣчаемо такѝ погляды на суспôльно-народнѝ справы, якѝ Драгомановъ высказавъ уже въ „Антрактѣ“ и въ „Австро-руськихъ споминахъ“.

кôвъ украиньскихъ", и вôдтакъ въ теперѣшнихъ его писаняхъ добачаемо прикметы субъективного свѣтогляду.

14. Иванъ Манжура.[1])

Иванъ Манжура — се справжній Украинець-хлопоманъ, щô мѣжь усѣми етнографами украиньскими своимъ побутомъ найбôльше зближивъ ся до мужикôвъ и зъ устного ихъ переказу вмѣвъ придбати собѣ вельми цѣнниѝ пѣснѣ й казки народниѝ. Тому-то вважае ся вôнъ одинымъ изъ знаменитшихъ нашихъ етнографôвъ, дарма́, що задля тяжкого свого лихолѣтя не змôгъ самъ звести до купы всѣ свои етнографичниѝ матеріялы й выдавати ихъ окремыми збôрками.

Вôнъ родивъ ся въ Харковѣ р. 1851. Батьки его були люде вбогиѝ. Бабуся его по матери була Московка; — она взяла малого Ивана до себе, але якъ було ему пять рокôвъ, батько выкравъ его въ неи и привѣвъ пѣшки въ Харкôвъ. Черезъ недоглядъ своеи хрещенои матери, Деревицкои, хлопець попавъ ся въ „арештаньску" при полиціи. Бувъ вôнъ тогдѣ „непомнящимъ родства", ѣвъ изъ арештаньского котла, доки якійсь сторожь изъ пожарныхъ не взявъ его за сына.[2]) Незабаромъ вôнъ опинивъ ся въ шпитали, й тутъ зустрѣвъ ся зъ батькомъ. Вôдъ часу, якъ выдужавъ, до девяти-лѣтнього свого вѣку

---

[1]) Литература: а) „Современная малорусская этнографія: И. И. Манжура" — статья Н. Ѳ. Сумцова въ „Кіевской Старинѣ", томъ XXXVIII. 1892; стор. 333—349. — б) „Іван Манжура". Посмертна оповістка в „Зорі", 1893; стор. 302—303. — в) „Памяти И. И. Манжуры" — статья Н. Ѳ. Сумцова въ „Кіевской Старинѣ", томъ XLIII. 1893; стор. 80—90. — г) „До житєписи Ів. Манжури" — статья Василя Лукича въ „Зорѣ", 1893; стор. 462—463.

[2]) „Кіевская Старина"; томъ XLIII., стор. 81.

вôнъ обôйшовъ пѣшкомъ 6000 верстовъ. Въ Бѣлгородѣ, Курскои губерніи, малого Ивана взяла до себе княгиня Волконьска, одягала его въ шовкъ та вôддала до попа въ науку. Але трохи-перегодя батько забравъ его зъ-вôдсѣль, щобъ вôддати на выхованє до якогось богатыря Алферова. Прийшовши въ село Боромлю, старый Манжура своимъ звычаемъ запивъ и не вôдпускавъ вôдъ себе сына, щобы не втѣкъ. У шинку прожили они два чи три днѣ. Та отъ, малому Иванови поталанило якось, выпросити въ батька карбованця на гостинцѣ та й втѣкти.

На дорозѣ зустрѣвъ вôнъ чумацку валку, котра везла горѣлку. Побачивши хлопчину моторного, чумаки прииляли его до себе й поручили ему точити зъ бочки горѣлку. Дѣялось се ось-якъ: вôдбивано легонько обручь на бôкъ, вôдтакъ проколювано шиломъ дѣрку, зъ котрои цюркомъ сплывала горѣлка въ цебрикъ. Опôсля ту дѣрку замазувано хлѣбомъ и опять набивано обручь. Чумаки нагодували хлопчину й обѣцяли завезти его въ Харкôвъ, — але другого дня въ-ранцѣ надумались инакше й показали ему дорогу черезъ якійсь лѣсокъ, заявляючи, що за тымъ лѣскомъ веде дорога навпростець у Бѣлгородъ. Иванъ пôшовъ туды босый, бо въ дорозѣ кинувъ геть чоботята, щобъ ити лекшою ходою. Въ дорозѣ зустрѣвъ вôнъ якійсь жôнки, щô йшли на прощу. Прочане казали ему, называти ся сыномъ однои зъ нихъ и обѣцяли, походивши по святынямъ, повести его въ Бѣлгородъ. Та отъ, въ дальшôй дорозѣ зупинивъ Ивана Бѣлгородскій его учитель, пôпъ Григорій Курдюмовъ, котрый велѣвъ прочанамъ повести хлопчину въ мѣсто Хотмыжскъ, де жила попова мати-вдовиця. Тамъ Иванъ дожидавъ Курдюмова и вернувъ ся зъ нимъ у Бѣлгородъ. Хлопчина живъ вôдтакъ въ отъ-сѣмъ мѣстѣ, а зъ-перегодомъ вôддали его въ другу гимназію въ Харковѣ. Але зъ пятои клясы треба було

ему выйти. Опбсля принято его до институту ветеренарѣвъ у Харковѣ, але й тутъ не скбнчивъ науки. Годѣ-жь дознатись, чому вбнъ (1870. р.) покинувъ сей институтъ. Дехто казавъ, що спричинилось тому пiяцтво, дехто звертавъ на якусь историю политичну, а дехто зновъ на задирливу вдачу Ивана. Въ 1871. р. поселивъ ся вбнъ у свого товариша по гимназіи въ его маетности въ Катеринославщинѣ. Тогдѣ вбнъ живъ по простыхъ хатахъ, по пасѣкахъ, по курѣняхъ, — зазирнувъ и въ глибѣнь житя народного, та й назбиравъ тогдѣ чи-мало етнографичного матеріялу. Року 1875. розпочавъ ся въ Герцоговинѣ рухъ проти кормиги турецкои. Той рухъ выкликавъ вбйну Сербіѣ зъ Туречиною. На запомогу Славянамъ, вызволити ся зъ ярма турецкого, рушили Славяне й зъ иншихъ краѣвъ, — рушили въ Сербію охотники й зъ Россіѣ. Рухъ той не минувъ и Украины. Значна частина Украинцѣвъ понесла на чужину за чужу волю свою кровь й свои головы. Мѣжь ними бувъ и Манжура.

Одному изъ своихъ приятелѣвъ розповѣвъ Манжура ось-яку пригоду свою въ Сербіи: Судило ся ему, попасть ись до того вбйскового вбддѣлу охочихъ, щб бувъ пбдъ рукою одного россійского Испанця М—о. Разъ якось въ таборѣ Манжура лежавъ собѣ на земли горѣлиць саме тогдѣ, якъ поузъ него проходивъ той россійскій Испанець-начальникъ. Манжура не помѣтивъ его й лежавъ собѣ, — та отъ, гордый Испанець гукнувъ на него звычаемъ старшины вбйскового. Манжура схопивъ ся, та забувъ зняти зъ головы шапку. Пбйшло за те слово по слову, и вбдтакъ за зрушене вбйсковои дисциплины приказавъ Испанець-начальникъ „засыпать“ Манжурѣ нагаѣвъ. Та й такъ ему засыпали, що трохи-не зовсѣмъ мертвого вбднесли на рукахъ до лѣкаря. Але-жь про те Манжура не покинувъ тои справы, щб привела его въ Сербію и першь,

нѣжь привести до кулѣ турецкои, привела до „испаньско-россійского нагая“. Одужавши Манжура бувъ у Сербіи, ажь доки єго не ранено въ руку.[1])

Етноґрафичнѝ матеріялы Ивана Манжуры часто зустрѣчають ся у збôрникахъ сѣмдесятыхъ и вôсѣмдесятыхъ рокôвъ. Вôнъ збиравъ украиньскѝ пѣснѣ въ ґуберніи Катеринославскôй и Херсоньскôй. А по-за-якъ въ отъсихъ ґуберніяхъ знаходять ся оселѣ россійскѝ, то Манжура записавъ такожь деякѝ пѣснѣ россійскѝ. Около 200 россійскихъ пѣсень народныхъ, записаныхъ въ Катеринославскôй ґуберніи, передавъ Манжура етноґрафови П. В. Шеинови. Вôдтакъ въ „Русскôй Старинѣ“ надруковано три россійскѝ пѣснѣ историчнѝ: „Осада Смоленска“, „Взятіе Хотина“ и „Новороссія“.[2]) Бôльшу частину украиньского матеріялу етноґрафичного Манжура передавъ „юго-западному“ вôддѣлови ґеоґрафичного товариства въ Киѣвѣ, а коли сей вôддѣлъ (1876) закрыто, надрукувавъ єѣ Драгомановъ то въ „Малорусскихъ народныхъ преданіяхъ и разсказахъ“, то въ „Политичныхъ пѣсняхъ украиньского народу“.

Въ 1885. р. Манжура ставъ займатись писанємъ популярныхъ книжокъ для народу. Того року пôдъ псевдонимомъ Ивана Калѣчки выдавъ вôнъ перерôбку народнои казки „Якъ чортъ шматочокъ хлѣба одслужувавъ“, а въ 1886. р. перерôбку другои казки „Лиха година“.[3]) Отъсѝ казки приславъ вôнъ професору Сумцову, и ось-якъ вôнъ выправдувавъ ихъ змѣстъ фантастично-гумористичный: „Звернувши увагу на те, якъ народъ читає рôзнѝ

---

[1]) „Дѣло“. 1893. № 258, — въ статьи „Надъ свѣжими могилами. — Манжура“.

[2]) „Кіевская Старина“, т. XXXVIII; стор. 333.

[3]) „Кіевская Старина“, т. XLIII; стор. 87.

метелики, я запримѣтивъ, що симпатичнѣ повѣсти, н. пр. „Дзвонарь“ и „Салдатка“ Мордовця й такожь оповѣданя Марка Вовчка й другѣ подôбнѣ доводять мужикôвъ при читаню трохи-не до сну. А мѣжь-тымъ повѣсти Стороженка й Квѣтки одухотворюють слухачѣвъ, — спонукують ихъ до смѣху й забавы. Тому-то всяка тема оповѣданя, хоча-бъ була дуже гарна та гуманна, не є интересною для мужика, коли єѣ взято зъ прозы житя; — вôдтакъ она не выправдує свого назначѣня, по-за-якъ мужикъ не хоче єѣ читати“.

Зъ-перегодомъ побачивши, що такимъ выдавництвомъ годѣ придбати собѣ прожитку, Манжура задумавъ занятись кольпортажею книжокъ, але сей плянъ заробôтку не здѣйстнивъ ся. Вôдтакъ писавъ вôнъ кореспонденцiѣ до газетъ и яко мога коротавъ свою бѣдолашну долю.

Въ 1889. р. професоръ Потебня выдавъ у Петербурзѣ „Степовѣ думы та спѣвы“ Ивана Манжуры (8⁰, 38 сторôнъ). Въ сему збôрничку поезій надруковано 34 ліричнѣ поезіѣ, одну балляду („Ренегатъ“) и 8 байокъ та анекдотôвъ.

Потебня высоко цѣнивъ стихотворы Манжуры,[1]) а Сумцовъ у письмѣ до Омеляна Огоновского (18. вересня 1894. р.) писавъ про сего поета мѣжь иншимъ ось-що: „Пôсля Шевченка Манжура найкращій поетъ Украины“. По нашôй думцѣ Манжурѣ годѣ вызначувати таке высоке мѣсце въ нашôй литературѣ. Одначе треба признати, що его малюнки деякихъ образôвъ природы (н. пр. „Въ ранцѣ“) можуть уважати ся вправдѣ вдатными. Вже-жь у непосидючого Манжуры не було снаги до трѣвкои працѣ литературнои; тому-то въ его стихотворахъ не добачаємо суцѣльныхъ и выправленыхъ образôвъ, хоча деякѣ думки

---

[1]) ibid., стор. 83.

вызначують ся глубокимъ лиризмомъ, ба, подекуды й реальною правдою.

За проводомъ професора Сумцова дѣлимо поезіѣ Манжуры на три вôддѣлы: 1. автобіографичнї (всѣхъ пѣсень 16); 2. мужицкѝ, — побутовѝ або соціяльно-економичнѝ (12 пѣсень); 3. стихотворы всѣлякого змѣсту (8 нумерôвъ).[5])

Межи стихотворами, що вважають ся причинкомъ до автобіографіѣ Манжуры, вызначують ся отъ-сѝ двѣ передпѝ строфы:

Не треба менѣ славы людськои,
Не треба и гордои ихньôй хвалы,
Самѝ бо, якъ сльозы, зъ нудоты тяжкои,
Цѝ думы та спѣвы мои изросли.

Любовь икъ людинѣ, недолею стрѣтôй,
Менѣ проказала, сумуючи, ихъ;
Любови-жь безъ суму пемае на свѣтѣ:
Така коли й есть, такъ хиба у святыхъ.

Въ отъ-сихъ вѣршахъ заявивъ Манжура, що вôнъ спѣвавъ свои сумовитѝ думы й спѣвы за-для любови до бѣдныхъ людей. Вôдтакъ „старому музыцѣ" вкладае вôнъ въ уста отъ-сѝ слова: „Я не пôду до багача, | менѣ голотонька милѣшь; | мѣжь нею душенцѣ вôльнѣшь, | и де голота, тамъ и я" (стор. 21—22).

Манжура не зазнавъ въ житю доброи долѣ; — тому-то „до товариша" вôдôзвавъ ся вôнъ ось-якою гарною пѣснею:

Не хрещатымъ барвѣночкомъ,
Не запашнымъ василечкомъ
Життя наше процвѣло;

[5]) ibid.

Лихе горе та бѣдонька,
Мовь гôрка та лободонька,
Його зъ-малку пророело.

Первôцвѣтъ нашъ зморожений,
Лихолѣттямъ зъубожений,
Не розцвѣвъ ся та й опавъ,
А надѣю сцѣлющую,
Въ людей вѣру живущую
Въ степу вихоръ розмахавъ.

Мы нѣчого путящого,
За те, може, й ледащого
Въ спадки дѣтямъ не дамо,
И живû ще забутіи,
Ихъ докоромъ окутіи,
Такъ безъ слѣду й помремо.

И теперь ось даремнее
Життя наше нѣкчемнее
Собѣ марно досклива,
Мовь огоникъ въ дороженьцѣ
На попаснôмъ обложеньцѣ
Де забутый дотлѣва (стор. 1—2).

Львôвъ дня 16 н. ст. листопада 1894.

Омелянъ Огоновскій.

На сім кінчить ся „Іст. рус. літ." пок. др-Ом. Огоновського, котрої донести до загаданої мети не позволила єму несподівана смерть. Не знайшовши між рукописями Нобіщика продовжєня, ми урываємо єї також на тім самім місци, що й покійний Автор.

Редакция „Зорі".

ПЕРЕГЛЯДЪ.

Література наукова.

1. *Етнографія*